Vechi locuri și zidiri ieșene

Editura TEHNOPRESS
Str. Pinului nr. 1A
700109 Iaşi – România
Tel./fax : 0232 260092
E-mail : tehnopress@yahoo.com
www.tehnopress.ro

ISBN : 973-702-050-2

© Imagini şi fotografii din colecţiile : **Ion Mitican, Dumitru Grumăzescu, Valeriu Dornescu, Victor Macarie, Biblioteca „Mihai Eminescu”, Arhivele Naţionale - Filiala Iaşi**

Pentru sprijinul acordat la documentare, autorul mulţumeşte cu recunoştinţă : prof. **Ioan Caproşu**, prof. **Gheorghe Macarie**, prof. **Alexandru Dan Todiraş**, cercetătorului **Neculai Ursu**, cercetătorului **Sorin Iftimi**, colegului **Constantin Ostap**, cît şi personalului Bibliotecii „Mihai Eminescu”, al Filialei Iaşi a Arhivelor Naţionale şi al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”.

ION MITICAN

Ulița Mare
din demult uitate vremuri

editura
Tehnopress
IAȘI

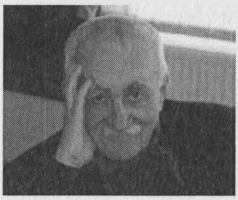

Ion Mitican s-a născut la 11 aprilie 1931 în comuna Dăneşti judeţul Vaslui, într-o familie de ţărani. După absolvirea şcolii primare din localitatea natală, a urmat cursurile *Liceului Naţional* din Iaşi, între anii 1942-1944 şi 1948-1950. Între 1944-1948, din cauza refugiului şcolii ieşene, a studiat la *Liceul Mihail Kogălniceanu* din Vaslui. În 1954 a absolvit Facultatea de Electrotehnică a Institutului Politehnic *„Gheorghe Asachi"* din Iaşi. S-a angajat la E.A.C.S. (Uzina electrică) din Vaslui pentru a putea realiza electrificarea satului său natal, prin mijloace locale, cu o microcentrală, aşa cum îşi propusese din timpul studiilor. La sfârşitul lunii august 1955 a reuşit să obţină şi un aparat de proiecţie cinematografică pentru Căminul Cultural şi să realizeze o reţea de radioficare, pentru consătenii lui, lipsiţi pe atunci de radioreceptoare. Din toamna anului 1955 începe să lucreze la Întreprinderea de instalaţii CFR din Iaşi. După 1960 s-a ocupat de telecomunicaţii în Regionala CFR Iaşi. A devenit şef al Biroului Telecomunicaţii şi profesor de Telegrafie şi Radiocomunicaţii la Grupul şcolar CFR. Impresionat de unele accidente feroviare grave datorate lipsei unor comunicaţii între impiegaţi şi mecanicii de locomotivă, care circulau exclusiv pe baza semnalelor din parcurs şi care erau puţin vizibile pe vreme rea, propune, experimentează şi introduce – nu fără greutăţi – sistemul de radiotelefonie cu trenurile în mers, mai întâi în Regionala CFR Iaşi (1972-1973), apoi extins în toată ţara. Pentru documentarea şi instruirea personalului în domeniul acestor instalaţii, a scris şi publicat lucrări de radiocomunicaţii. Iniţiază şi supravegherea video la barierele CFR, pentru creşterea siguranţei. Împreună cu alţi colegi înfiinţează, în 1966, primului Club de turism pentru tineret din ţară, de după război.

În paralel cu activitatea profesională, Ion Mitican şi-a dedicat timpul liber studierii istoriei Iaşului : a cercetat prin ziare vechi şi documente din Arhivele Statului şi din biblioteci şi a scos la iveală amănunte interesante despre viaţa oraşului, ca şi despre personalităţile care au locuit în acest oraş. În perioada anilor '80 – epoca „modernizării" Iaşului –, suţine o rubrică săptămânală, intitulată *„Vechi locuri şi zidiri ieşene"*, la ziarul „Flacăra Iaşului", militând pentru cunoaşterea şi conservarea patrimoniului istoric şi cultural al oraşului. În acelaşi scop, publică articole evocatoare în revistele „Cronica" şi „Convorbiri literare". Prima lucrare istorico-literară, *„Un veac prin Gara Iaşi"*, a apărut la Editura *„Sport Turism"* din Bucureşti (1983).

După ieşirea la pensie, în anul 1994, îşi păstrează spiritul dinamic şi inovator : organizează şi predă cursuri de utilizare a calculatoarelor la Clubul CFR Iaşi ; desfăşoară o susţinută activitate publicistică editând revista „Pagini Feroviare" şi prin ample articole la ziarele „Monitorul", „Opinia", „Lumina" şi „Curierul de Iaşi" ; realizează interesante şi documentate emisiuni tv dedicate Iaşului ; publică numeroase volume, îmbinând cu măiestrie harul de povestitor cu tenacitatea cercetătorului de arhive ; este prezent în spaţiul virtual cu blogurile *„Mitican romblog"* şi *„Mitican weblog"*, precum şi în cel real mergând sprinten, întodeauna pe jos, pe străzile pe care le evocă cu atâta tandreţe, cercetându-le tainele.

O listă a lucrărilor publicate este prezentată la sfârşitul acestui volum.

Editorul

Drept introducere

Socotind că a venit şi vremea Uliţei Mari, după incursiunile săvîrşite prin celelalte vechi străzi şi pitoreşti cotloane ieşene*, puţin cunoscute publicului larg, dăm la iveală şi aceste însemnări şi vă poftim, dragi cititori, la altă plimbare romanţioasă. Veţi "*vedea*" clădiri astăzi dispărute şi veţi afla "*istorii*" despre o lume demult trecută pe tărîmul uitării. Vom găsi paşii poetului Mihai Eminescu şi aşezările faimosului han Sant Petersburg, străvechiul Palat Roznovanu - romantic locaş şi al regilor din Belgrad , Academia Domnească din Grădina Mitropoliei, Eteria, primul Teatru evreiesc din lume, în limba Idiş (cu mărturii inedite) şi aşezarea multor zidiri, adesea pomenite în paginile literare, dar rămase fără adrese pentru contemporanii noştri. La tot pasul vă vor însoţi imagini, dintre care unele, sunt publicate pentru prima oară.

Toate izvorăsc din teancul de fişe întocmite de-a lungul anilor : ischitind bunicii, cercetând dosarele Primăriei - rînduite în depozitul sacru al Arhivelor de Stat - şi răsfoind noianul de jurnale, reviste şi lucrări ce au văzut cerneala tiparului sub nestinsa lumină a bătrînului nostru tîrg şi se păstrează ca adevărate comori pe rafturile primitoare ale Bibliotecii *"Mihai Eminescu"*

Ca şi volumele anilor trecuţi şi acesta este dedicat cititorilor şi celor care "*iubesc Iaşul*" şi doresc să-i cunoască bucuriile şi pătimirile îndelungatei sale existenţe... Dar şi celor care vor da aripi înălţătoare turismului anilor ce vin, cînd urbea noastră va intra, din plin, în circuitul marilor centre europene cu tradiţii centenare şi fiecare bătrînă zidire şi fostă uliţă sau hudiţă, va fi pusă în lumina istoriei sale multi seculară.

Aşteptînd părerile D-vstră, pentru viitoare îndreptări şi completări, la sfîrşitul volumului, îndrăznim să prezentăm cîteva mai vechi, mărinimos exprimate, despre acele anterioare

Ion Mitican

**Belvedere. "Fîntîna internaţională" de la Breazu. Teatrul cel vechi din Uliţa Goliei, Băile "idriatice" de la Răpedea, Bahluienbad, Bojdeuca din strada Armoniei, Căutîndu-l pe Mitil, Palatul Strigoiului din Copou. Crucea lui Ferenţ. "Podul " lui Eminescu de la Rîpa Galbenă, Mahalaua droşcarilor, "Academia muzicanţilor" din Uliţa Frecău, Negustorii din Adunaţi, Casa lui "taica Bertălău", Grădina amintirilor, Palatul Dezrobirii, La Elefant, Tîrgul Cucului, Hanul cu poezii, "Zimbrul" din Păcurari, Pităria Română, Casa Nădejdilor, O zidire de mult uitată, Palatul domnesc din Podu Roş, "Olimpul" de la Copou, La "Pavilion", Grădina Primăriei, Casele Conăcheştilor,"Muzeografii" din Păcurari, Feredeul turcesc, Un han din vremea Unirii, Casa lui Rolla, "Poarta" Verde, Un teatru de demult, Palatul "Viaţa românească","Piaţa Muncii", Palatul Cronicarilor, Grădina doctorului "Buruienescu"* şi altele cuprinse în volumele *Vechi locuri şi zidiri ieşene* şi în paginile ziarelor *"Flacăra Iaşului", "Cronica","Opinia"* de odinioară.

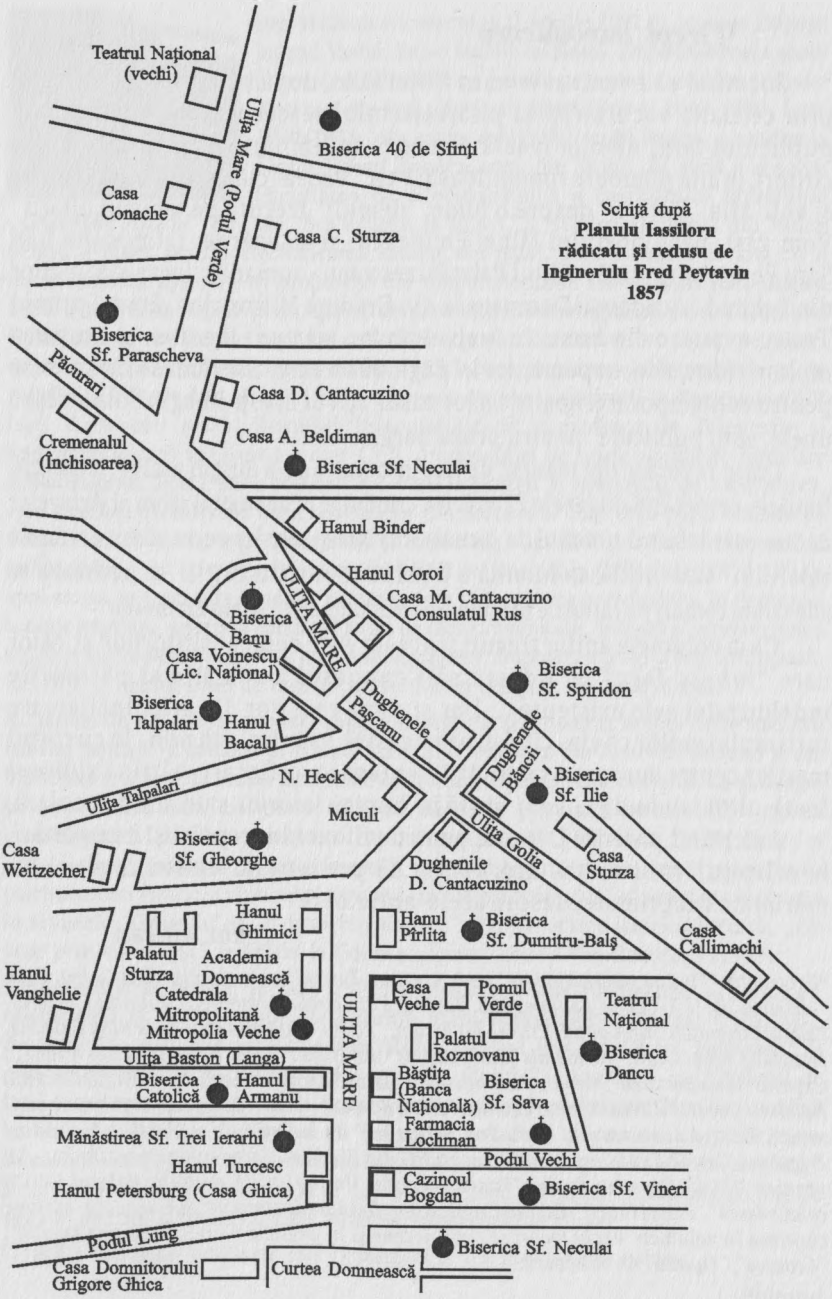
Teatrul Național (vechi)
Ulița Mare (Podul Verde)
Biserica 40 de Sfinți
Casa Conache
Casa C. Sturza
Schiță după
Planului Iassiloru
rădicatu și redusu de
Inginerulu Fred Peytavin
1857
Biserica Sf. Parascheva
Păcurari
Casa D. Cantacuzino
Casa A. Beldiman
Cremenalul (Închisoarea)
Biserica Sf. Neculai
Hanul Binder
Hanul Coroi
ULIȚA MARE
Casa M. Cantacuzino
Consulatul Rus
Biserica Banu
Casa Voinescu (Lic. Național)
Biserica Sf. Spiridon
Biserica Talpalari
Hanul Bacalu
Dughenele Paşcanu
Dughenele Băncii
N. Heck
Biserica Sf. Ilie
Ulița Talpalari
Miculi
Ulița Golia
Biserica Sf. Gheorghe
Casa Weitzecher
Casa Sturza
Dughenile D. Cantacuzino
Hanul Ghimici
Hanul Pîrlita
Biserica Sf. Dumitru-Balș
Casa Callimachi
Palatul Sturza
Academia Domnească
Hanul Vanghelie
Casa Veche
Pomul Verde
Teatrul Național
Catedrala Mitropolitană
Mitropolia Veche
Palatul Roznovanu
Biserica Dancu
Ulița Baston (Langa)
ULIȚA MARE
Biserica Catolică
Hanul Armanu
Băștița (Banca Națională)
Biserica Sf. Sava
Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi
Farmacia Lochman
Hanul Turcesc
Podul Vechi
Hanul Petersburg (Casa Ghica)
Cazinoul Bogdan
Biserica Sf. Vineri
Podul Lung
Biserica Sf. Neculai
Casa Domnitorului Grigore Ghica
Curtea Domnească

Capitolul 1
De la Curtea Domnească la Trisfetite

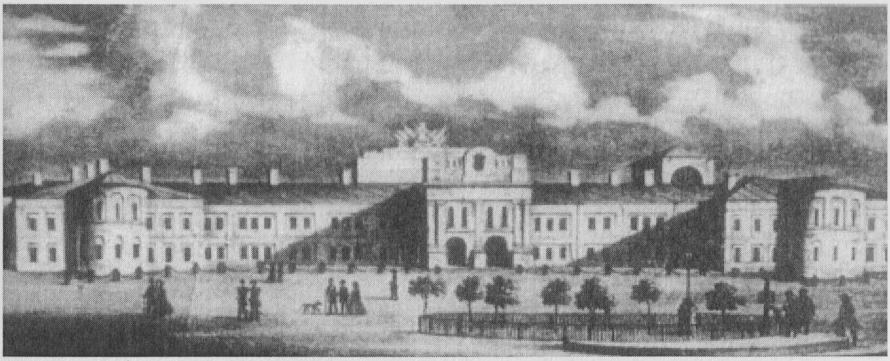

Plimbare pe vremea Unirii...

Culcîndu-se trudit, după bairamul nopţii de Sfîntul Vasile, un june tîrgoveţ, "*cu stuchit la limbă*", s-a pomenit, aşa deodată, mai bătrîn cu vreo 50 de ani. Puterile îl lăsaseră, balamalele îi scîrţîiau, iar dintr-un ochi de oglindă îl măsura chiorîş un chip străin şi bănuitor, cu pletele cărunte şi barba hîrşie. Înfricoşat a ieşit povidindu-se pe ulițe, să se dumirească de întîmplare. De necrezut, dar nu mai recunoştea nimic. Vechea şi vestita Uliţă Mare, de felul ei "*strîmtă şi strîmbă, în ciuda numirii*" ce o purta "*se întindea acum în sus şi în jos, trasă ca la sfoară şi largă de cel puţin patru ori*" pe cît fusese. Netede şi lucioase trotuarele din "*piatră colorată*" - marmură - erau umbrite de cîte două rînduri de copaci stufoşi, printre care se iţeau palate strălucitoare acoperite de coloane, stucaturi şi statui. În dosul Mitropoliei, pe fosta albie mocirloasă a Bahluiului, adîncită şi îndreptată, îmbogăţită şi cu apele Siretului şi Prutului, se oglindeau coşcogea vapoare, legănînd alene coşurile încolotăcite în caiere de fum. Albia Bahluiului avea să fie mutată mai spre apus, dincolo de biserica lipovenească, prin anii 1910 - 1911.

Tot muncindu-se şi zbuciumîndu-se să desluşească minunea prin care ajunsese taman la 1 ianuarie 1907, cum îi zisese careva dintre trecătorii nemţiţi - îmbrăcaţi în straie strîmte -, ce-l văzuseră crucindu-se pe la răspîntii, George Melidon, autorul povestirii *Un vis ciudat*, tipărită în "*Calendar pentru români*", pe anul 1857, s-a deşteptat aiurit din somnul chinuit de vedenii.

La picioare, în faţa crivatului răvăşit, se ploconea, ca de obicei, Ion odagiul, înfăţoşindu-i dulceţile tabietului de dimineaţă şi urîndu-i voios: *"Anul 1857 cu bine!"*

Bătrîna Uliţă Mare ce-o zbughea grăbită din Curtea Domnească şi se poticnea după cîţiva paşi - pălindu-se ba de un zaplaz, ba de o căsoaie trîntită cine ştie cum drept în cale -, rămăsese neatinsă de prefacerile visului năstruşnic.

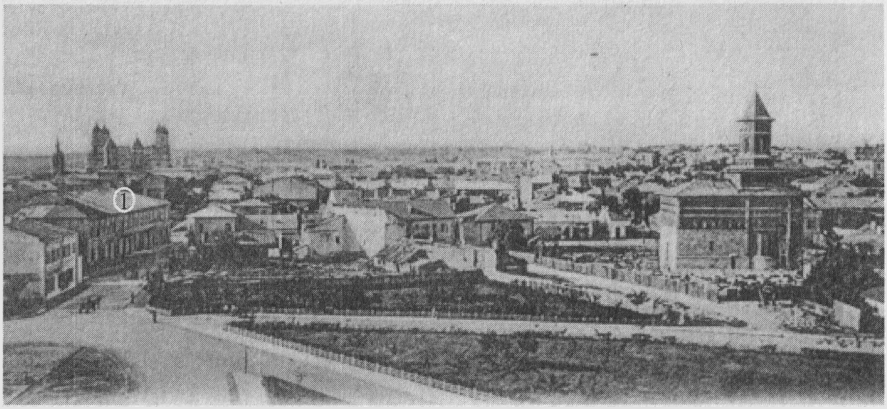

Uliţa Mare în faţa Curţii Domneşti. (1 - Casa Ghica)

Ţinînd stînga pe la Mănăstirea Trisfetitelor şi mai dreapta pe la Biserica Papistaşilor (Catolică), strîmtorîndu-se pocăită prin dreptul Mitropoliei vechi şi umflîndu-se ţanţoşă pe lîngă aceea nouă, ajungea strînsă ca de gîlci în colţul Străzii Princiare - fosta uliţă Sfîntul Gheorghe Lozonschi (numită apoi Cloşca) şi înălţată la mare rang pe vremea domnitorului Mihalache Sturza, statornicit cu toată curtea în căsoaia moştenită de la tătâne-său, logofătul Grigoraş Sturza şi prefăcută într-un chipeş palat (căci acel de la Curtea Domnească fusese mistuit de un pîrjol în anul 1827).

Cîrmind-o iarăşi spre răsărit şi luînd-o tot înainte, dădea buzna în uliţa Goliei (Cuza Vodă), pe al cărui făgaş se lăsa numaidecît la răspîntia lui Petrea Bacalu din colţul străzilor Academiei (acum Arcu) şi Curelari (azi Săulescu), de unde cotea brusc, la dreapta, către Uliţa Consulatului Rosienesc şi bolniţa Sfîntului Spiridon, dar se răsgîndea şi o tăia săghieş, urmărind tot stînga, spre casa lui Mihalache Paşcanu (unde a locuit domnitorul Al.I.Cuza şi apoi s-a instalat Muzeul Unirii).

Dondănind așa din colț în colț și poticnindu-se ba într-o bîjglă, ba într-un căsoi, după cîteva șerpuiri și încă un cot, se oprea curmată de șurlaiele pogorîte spre hăurile lutoase, prenumite Rîpa Galbenă și, după oleacă de chiteală, înfrunta pieptiș drumul înverzit al rohatcei din dealul Copoului (aflată dincolo de poarta grădinii) - croit mai întîi ca o carare printre țintirimele bisericelor Prapadoamna (Sf. Paraschiva) din capătul străzii Păcurari și Sfîntul Neculai cel Sarac. (Biserica aflătoare pînă la demolarea din 1912 cam pe locul Casei Studenților). Capătul acesta, căptușit cu o întreagă pădure de copaci otînjiți, se mai numea Podul Verde căci trecea printre vii, grădini și livezi străpunse, ici-colo, de acoperișul unui conac boieresc strămutat din dricul tîrgului, nimicit de pojarul mai sus pomenit.

Inaintea mutării reședinței domnești la Iași, în a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1564), tîrgul se întindea spre partea de răsărit a Curții Domnești, piața veche fiind în preajma Bisericii Barnovschi. Ieșind din poarta de răsărit a Curții Domnești, prin dosul bisericii Sfîntul Neculai, pornea Ulița Rusească, a negustorilor de blănuri - mult căutate pe atunci - numită și Tîrgul de Jos, apoi un timp C.A.Rosetti, iar după ultimul război pînă la sitematizare: 6 Martie. Pe făgașul ei, lărgit, se află acum strada Grigore Ureche. O prelungea spre Tătărași Ulița Trapezănească (a schimbătorilor de bani) - astăzi Grigore Ghica Vodă - și o însoțeau și rămureau altele laterale. Paralelă cu ea, către nord, erau ulițele Sfînta Vineri (A. Panu) și Podu Vechi (Costache Negri), Ulița Mare avînd puțină însemnătate pe atunci.

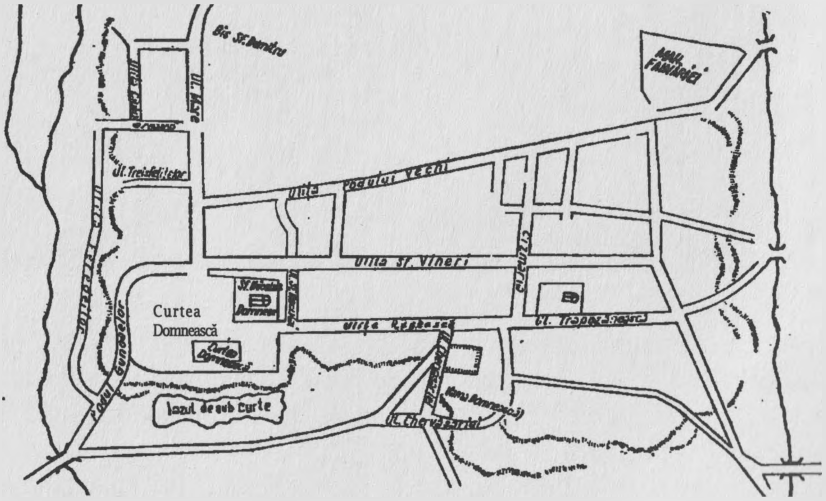

Neclintite de visul poetului Melidon în poarta Curții Domnești se țineau țepene, încăpățînate să-și păstreze locul, încă mulți ani, cîteva prăvălii scunde cu pereții hrentuiți și bolțile pietruite, arse și răsarse de

pojarurile ce înnoiau într-una acoperişurile şindriluite şi primeneau, cît s-ar zice "*peşte*", înfăţişarea tîrgului.

Printre ele şi pe sub zidul bisericii Sfîntului Neculai (Bogatul) din coasta Curţii Domneşti, înconjurată de un cîrd de dughene şi acareturi bătrîneşti, se strecura la dreapta uliţa Medeanului (pieţii) Sfînta Vineri (numită azi strada Anastasie Panu după vestitul ei locatar) - staniştea pestriţă a negustorilor, şufarilor, matrapajilor (precupeţilor) şi tot neamul coropcarilor ce-şi atrăgeau muşterii răcnind pe lîngă tărăbi, ca muşcaţi de şărpi şi-şi dregeau apoi glasul în "*crîşmele mai multe decît casele*", adesea "*binecuvîntate*" chiar de "*preasfinte*" feţe duhovniceşti.

Piaţa Sfînta Vineri

Asta dacă ar fi să credem spusele lui Kelemen Mikeş, musafir al tîrgului prin anii 1738-1740, ce le-a vizitat cu pacat şi apoi s-a spălat pe mîini scriind *:"prin cîrciumele de pe aici lîngă fiecare butoi sînt cel puţin zece popi care-l înconjoară ca pe un mort"* (C. Prisnea, *Ţara Vinurilor*).. Astfel văzîndu-i unii dintre tîrgoveţi, roşi de supărare, se şi întrebau cum de-i mai îngăduia patroana bisericii (ce era odată cam pe locul palatului Finaţelor), de la care-şi luase numele Medeanul (Piaţa Sfînta Vineri - acum Hala Mare) şi nu pogora peste dînşii trăsnetele Cerului. Ba alţii, păgîni, cuprinşi de

îndoieli necurate, se gîndeau, îndemnaţi de Sarsailă, dacă nu cumva patima acestor păcătoşi iubitori ai zamei din poloboace se născuse în pustie, unde unii dintre canoniţii de voie în rugăciuni şi singurătate, lipsiţi de apă, şi-or fi stors niscaiva poame sălbatice... care din cauza fierbinţelei se prefăcea iute în...Doamne păzeşte de cuvîntul cel rău...pomenit ce-i drept şi prin cărţile sfinte...

Despre aceste faimoase înzestrări ale fostei capitale de pe malul Bahluiului dă mărturie şi celebrul călător turc Evlia Celebi, care auzise pe la 1659 cînd cutreiera Moldova, că Ieşii aveau "*vreo 1062 de pivniţe*". Nu pentru murături, cum ar crede acei cucernici - căci acestea se oploşeau în simple gîrliciuri, numai oleacă scoborîte de la faţa pămîntului. Ci pentru vinaţuri, căci mai toate ţineau pe umerii bolţilor cîte o cîrciumă. Şi de aceeea erau adînci, întortochiate şi răscrăcănate în toate părţile pentru ca licoarea viţei de vie să fie răcoroasă şi cu gust felurit, potrivit celor patru puncte cardinale. Despre adîncimea lor - de vreo 15 stînjeni - dă mărturie Dimitrie Cantemir în straşnicul lui op : *Descrierea Moldovei.* Pe vremea sa un stareţ Leontie, venit din Rusia (1701), însemna faptul că *"vinul şi pîinea la Iaşi sunt ieftine...Peste tot doar numai cîrciume"* (C. Prisnea, *Ţara vinurilor...*). Dealurile din jur erau năpădite de vii, doldora de struguri şi bortelite de felurite crame chiar şi după două sute de ani, cum avea să observe şi George Topîrceanu, devenit ieşean prin 1911 :

"Te salut oraş-grădină, cu conture iluzorii/
Străjuit de patru dealuri încărcate de podgorii...".

Odinioară, în jurul Bisericii Sfîntul Neculai

Capătul uliței Medianului, dinspre Curte, îl țineau de cînd lumea, bărbieriile, cu ștergarul alb înfipt într-un băț ca un steag și menirea să ferchezuiască bărbile și musteţile înalților dregători, înaintea intrării în palat la prea cinstita ferchezuială domnească. Le întovărășeau racheriile cu garafele ochi de vutci boite puse în ferestre, tot cu scop lucrativ. La stîlpii de legat bidivii, înfipți în fața ușii lor, opreau unii dintre cei pomeniți sau amploaiații divanurilor, cinstiți adesea de călări cu un covrig, niște masline și un păhăruț, dis-de-dimineață pe inima goală, *"ca să prindă coraj"*, potrivit obiceiului statornicit odinioară prin multe case bătrînești.

Scufundate în pămînt pînă la ferestrele abia de cîteva palme, strașnic zăbrelite și zdravăn oblonite, după Ulița Medeanului răsăreau străvechile băști, ale Uliței Mari cu zidurile bolților scunde mucezite și acoperișurile adesea smuncite de vîntoase. În întunecimea lor, străpunsă de sulițele piezișe ale cîtorva raze luminoase, prefirate prin crăpăturile obloanelor, scînteiau juvaierele zărăfiei lui Leiba Kahan și străfulgerau bezna sticlăriile, brașoveniile și ceasloavele legate în piele și argint din dugheana lui Hristofor, oploșită peste drum de poarta Trisfetitelor.

Pe partea opusă, dinspre Bahlui, în coasta fostelor porți, sub turnul de la intrarea Curții, răsluit prin anul 1842 de meșterii stăpînitorului domnitor Mihalache Sturza - puși să meremetisească curțile pîrjolite în anul 1827 și să le prefacă în Palat Administrativ sau al Ocîrmuirii, pentru toate dregătoriile țării - rămăsese stingheră căsoaia spițerului Fotache. Fusese ridicată pe locul dăruit de milostivul domnitor Scarlat Ghica pe la 1757 și proptită chiar de zidul Curții domnești.

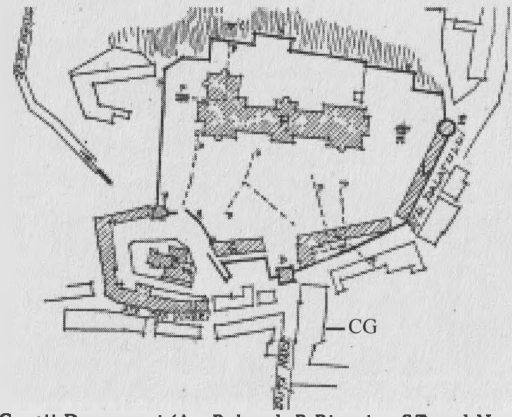

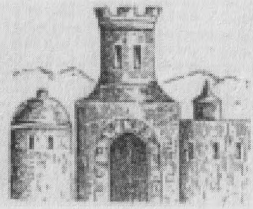

Planul Curții Domnești (A - Palatul, B-Biserica Sfîntul Neculai, L-cazărmi, D- poarta, P- vechi hrube, CG-casele Ghica)

Într-o odaie, în casa aceea din piatră, cu uşile şi ferestrele ferecate, ce purta numărul 1 şi 3 în Uliţa Podu Roş, zisă mai demult Cherestegia, iar mai încoace răsbotezată uliţa Palatului, îşi instalase tutungeria vestitul Iacob Inge Rober, cruntul arnăut domnesc. Devenit tîrgoveţ paşnic, după alungarea lui Mihalache Sturza din tron (1849), fostul lui slujitor înlocuise paloşul cu ghilotina de tăiat foile de tutun şi îmbia mieros pe foştii potrivnici ai domnitorului din martie 1848, bruftuluiţi şi schingiuiţi de dînsul, oferindu-le tutun bectimis parfumat, lulele şi imanele spre iertarea grelelor sale pacate ce ar fi trebuit să-l înalţe într-un streang bine săponit, dacă cei prigoniţi ar fi fost răzbunători. Bucuros că scăpase de răsplata cuvenită păcatelor săvîrşite în tinereţe, la bătrîneţe, cu galbenii adunaţi vînzînd iarba dracului, se retrăgea pe moşia sa din Strunga unde înfiinţa staţiunea de ape minerale şi apoi trecea în lumea adormiţilor la 5 mai 1891, cînd împlinise vreo 80 de ani.

Tot în casa pomenită se aciua mai tîrziu şi Prima Societate de Economie, înjghebată prin 1871 de institutorii şcolii Trei Ierarhi, printre care şi Ion Creangă. Tovărăşia se ticluise cu *bănetul* ce încăpuse într-o cutie de chibrituri. La el se adăuga un procent de 5% din leafa şi aşa plătită pe jumătate, în cupoane de credit, pe care bieţii slujitori ai catedrelor, ca să aibă de pîine, le dădeau băncilor scontatoare (la jumătate din valoare). Cu timpul însă micile depuneri aveau să rodească. Din chiverniseala lor şi a dobînzilor, plătite de muşterii la împrumuturi, Societatea putea să-şi cumpere chiar şi casa lui Fotache în care se aciuase. O păstra pînă prin anul 1933, cînd străvechea zidire, regretată de istorici, se dărîma pentru lărgirea pieţii Palatului, iar Societatea îşi muta teancurile de foanţe şi hîrţoage în noul sediu, construit pe strada Ştefan cel Mare nr.49, folosit după 1946 de judeţeana PCR, apoi de Banca Agricolă, iar etajele acum de PSD şi PD.

Palatul lui Petru Şchiopu şi un faimos "otel" cu adresa rătăcită: „Sant Petersburg"

Întrecîndu-se în vechime cu zidirea lui Fotache şi a institutorilor - bancheri, peste drum de Curte umplea colţul uliţei Podul Roş şi al Uliţei Mari, palatul cu boltă pentru trăsuri (în dos), o samă de odăi la cucurigu (etaj) şi lanţul dughenilor boltite de jos. Aşezat cam de-a hoarţa în uliţă fusese stăpînit, după cum ziceau uncheşii, de Petru Şchiopu, de Grigore Ghica cel tăiat la Beilic, apoi de alt Ghica logofătul şi urmaşul său vornicul, care l-a vîndut, prin preajma anilor 1847, faimosului zaraf Michel Daniel.

Deşi nu era prea mare, avea căutare, căci sub el se rînduiau alte zeci de încăperi croite prin hrubele întinse ca un păienjiniş în toate părţile.

În palatul ghiculesc, cumpărat de bancher de la Vasilică Ghica se instala pentru o vreme faimosul Han, Ospătărie sau Otel Petersburg, al celebrului Conrad Regensburg, ce-şi schimba mereu locul şi-şi proba în diferite vaduri norocul, trecînd prin cele hardughii goale boiereşti ale tîrgului şi lăsînd în urmă o seamă de amintiri, dar fără precise localizări.

Palatul Ghica (1)

Printre primii îl pomenea Mihail Kogălniceanu scriind *Fiziologia provincialului în Iaşi,* publicată pe la 1844 (*"Almanah de învăţătură şi petrecere"),*

Venind în capitala *"Principatului Moldaviei sau a Cnejiei"*, pentru prima oară, cu trăsura proprie "*cu căruţa de poştă sau cu harabagiul jidov"*, provincialul de la Herţa, de la Bîrlad, Cotnari, Vaslui sau Focşani, era tulburat că în locul unor minunăţii cum se aştepta să vadă pe uliţile capitalei, aceasta îi arătase, la intrarea Păcurarilor, doar un cîrd de bîjgle urîte, *" mai multe acoperite cu paie sau cu şindrilă putridă"*, cele frumoase, bănuite de el, ivindu-se abia *"în preajma temniţii statului", "pe uliţa aristocratică a Copoului cu frumoasele sale palaturi"*. Îl trezise din contemplare întrebarea: *"Cucoane, unde vrei să te duc ?"*

Cum în privinţa asta ţinutaşul nu avea nici o idee *"harabagiul, cumpărat de Regensburg îl duce la ospătăria de Sant-Petersburg. Îndată*

ce trage la scară, un lacheu vine îmbrăcat - iar nu în cămeșă și izmene cum se obicinuiește pe la tîrgușoarele de țară - se înfățoșează și apucă de subsioare pe domnul călător carele într-un minut de deșărtăciune iertată, mai că se crede logofăt mare. Lacheul îl duce într-un apartament frumos decorat și mobilat mai bine decît odăile ce a văzut la ispravnicul sau la prezidentul ținutului său. O altă slugă cu livre vine și-i zice cu cel mai mare respect:

- Cînd veți avea ceva de poruncit, mă rog să trageți clopoțelul. Eu stau la ușă gata a vă sluji. Veți mînca în sală sau poftiți să se puie masa în apartamentul Măriei-Voastre ?

Măria Sa va mînca în sală. Merge în sufragerie și ochii îi sunt orbiți de noile frumusețe ce descopere. Pereții sunt zugrăviți... Masa îi bine acoperită și luminată cu lampe, lucru cam rar obicinuit în provincie. Talgerile sînt de farfurie fină. Provincialul carele n-a văzut încă nimică asemine, se socoate în palaturile din Halima. El se pune la masă, uimit, între un lord englizesc și o contesă leșească." Mănîncă biftecuri și alte mîncăruri străine, bea șampanie și amețit se culcă pe o canapea de adamască. A doua zi trezindu-se din mahmureală prin minte i-a trecut gîndul: *:"Toate aceste-s tare frumoase; dar toate aceste pot fi și tare scumpe."* Întrebînd află că socoteala se ridica la considerabila sumă de 179 de lei, pentru o masă și un pat. Simțind că îl apucă damblaua, lovit *"în punga sa strigă... Dar Regensburg se arată cu pîntecele său cel gros. La dînsul nu-i de tîrguit. La dînsul trebuie să dai ziua, fără împotrivire, aceea ce în codrii Herții ar trebui să dai noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decît să scoată punga și plătește această întăi lecție. Ispita este un profesor care se plătește mai scump decît cei mai scumpi profesori din Iași."* A doua zi se mută la hanul Coroi pentru călătorii din Țara de Sus sau la hanul Evangheli pentru cei din Țara de Jos.

Uitînd să spună cam pe unde se aciuaseră aceste ospeții, cît și faimoasa locantă a lui Regensburg, autorul evocării lăsa urmașii să le caute obercăind în bezna presupusurilor.

Găzduit o vreme pe unde-i acum Liceului Național

Adică în casele moștenitorilor serdarului Anastasie Voinescu, aflate pe locul de astăzi al Liceului Național pe care le-ar fi părăsit în 1836, cînd se înființase Academia Mihăileană, peste drum, în casele lui Petrache Casmir și școala avea nevoie de internat. Așa reiese dintr-un

act al Epitropiei Învăţăturilor Publice, din 20 aprilie 1835, prin care ceruse aprobare pentru cumpărarea lor, fiindcă primejduiau instituţia scolastică, atît din punct de vedere material - avînd acoperişul din materiale "*inflamabile*" (probabil şindrilă) - cît şi din punct de vedere moral - "*prin aşezarea acolo a hotelului Petersburg în care se adunau rele tovărăşii*". Peste două zile propunerea se aproba, dar casele se cumpărau abia în anul 1836, deşi Academia se inaugurase la 16 iunie 1835.

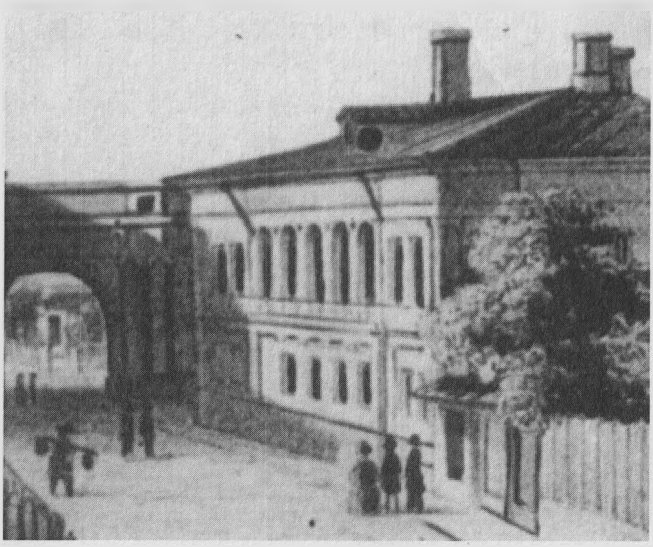

Casele Voinescu

Întîrziind închiderea locantei rău famate, prin 23 iunie 1835 Epitropia revenea cu o anofora cerînd strămutarea "*tractirului*" şi acoperirea caselor cu materiale neaprinzătoare (tinichea în locul şindrilei). Domnitorul încuviinţa doleanţa la 11 iulie 1835, dar hotelierul nu se grăbea să-şi mute catrafusele "*mînjite de păcatele femeilor păcătoase*" aşa că Epitropia revenea şi în 10 septembrie 1835. Tot fără rezulate, pînă în binecuvîntatul an 1836 cînd prin mila domnului se săvîrşea cumpărătura zidirii buclucaşe.

...Apoi pe strada Golia

Ospeţia se muta, probabil, pe uliţa Golia în palatul Callimachilor, unde poposea pe la 19 iulie 1837 nobilul Anatol de Demidov - călător prin Pricipate, spre Rusia, cu vreo 20 de însoţitori. Între ei se afla şi pictorul Denis Raffet care a alcătuit un album cu desemnuri creionate pe parcurs. Prinşi de o ploaie torenţială pe cînd urcau "*Un munte înalt şi nisipos şi plantat cu copaci frumoşi*" (Repedea) din vîrful căruia " *se*

zăreau în cîmpie Iașii", intrau în oraș "*pe o stradă lungă pavată grosolan cu o podea de stejar*" și plină de prăvălii. Conduși de o gardă de onoare "*lungul drum pe străzile care deveniseră niște fluvii se isprăvi, în sfîrșit, la hotelul St. Petersburg... Hotelul...era clădit cu o măreție mult mai mare decît trebuitoare pentru menirea sa. Afară de mărimea și faimoasa așezare a saloanelor și, deasemenea afară de picturile care împodobesc din belșug apartamentele nu se mai găsea aicea nimic din ceiace poate stinge oboseala și zăpăceala produsă de o cale lungă...*" Cu acest prilej pictorul așternea pe hîrtie *Vederea asupra Iașului din balconul hanului Petersburg.*

Casa Callimachi

Fiindcă musafirii nu s-au obosit cu numirea clădirii ori cu arătarea megieșiei ospeției, o propunea N.A.Bogdan în monografia *Orașului Iași* scriind : "*Hotelul de Petersburg se afla instalat în casele foaste Lepădatu (*Callimachi*), din colțul stradelor Vovidenia* (G.Enescu) *și Golia* (Cuza Vodă)", Clădirea principală, existentă și acum, are un balcon larg cu vedere spre Palat și Trei Ierarhi (strada Cuza Vodă nr.41).

Plimbîndu-se prin oraș, călătorul nota că "*strada pricipală este locuită de un popor întreg de negustori, de zarafi, de samsari, de fabricanți de tot felul, toți copiii lui Israel*"

Mutîndu-se și de acolo, peste cîțiva ani hotelul avea altă adresă - potrivit lui Ion Ghica. Povestind neuitata sa *Călătorie de la București la Iași înainte de 1848.* (de fapt petrecută prin 1841) își amintea că în a

cincea zi de mers cobora de la "*Răpedea*" la "*otelul de Petersburg în casele lui beizadea Petrache Mavrogheni din uliță*"(probabil Uliţa Mare). Clădirea pomenită, zic unii, ar fi fost aceea de lîngă biserica Banu şi a fost demolată după cutremurul din 1977. Avea etaj şi o stăpînise şi profesorul H.Tiktin, înaintea demolării adăpostind Cabinetul de Partid. Se înălţa pe locul blocului adminstrativ Romtelecom, unde se plătesc abonamentele.

...Pe cînd sufla în sobă, s-aprindă focul, musafirul auzea pe cîntăreaţa englezoaică "*d-ra Bishop şi marele harpist Bochsa*", vecini de odaie. Cîntăreţii sînt pomeniţi şi de Gheorghe Asachi în *"Albina Românească"* din 7, 11, 14 decembrie 1841.

...Şi în Uliţa Princiară sau în casa ghiculească?

Iarăşi mutat, otelul rămînea în istorie fiindcă a găzduit entuziastele întîlniri ale tinerilor învăţăcei moldoveni, munciţi de duhul schimbării orînduielilor din ţară, ca şi în alte părţi ale Europei. Marea întrunire, revendicativă şi zgomotoasă, de la 27 martie 1848, care cerea domnitorului Mihalache Sturza reforme, dreptate, libertatea cugetului şi oprirea cenzurii, s-a ţinut" *în sala spaţioasă a otelului de Petersburg*" (G.Sion, *Din anul 1848).*

Dacă mai mulţi contemporani au transmis mărturii despre întrunire şi păţaniile unor participanţi, arestaţi, oprimaţi, fugăriţi şi exilaţi în Turcia, locul aşezări hotelului, nici de această dată, nu l-a arătat mai nimeni.

Autorul preţioaselor evocări despre vechiul Iaşi, Radu Rosetti (1853 - 1926) - al cărui tată, Răducanu Rosetti participase la burzuluiala din primăvara anului 1848 -, probăluia adunarea respectivă pe strada Lăpuşneanu, la "*Regensburg astăzi Binder*". *(Ce am auzit de la alţii - Amintiri).*

Fostul han Binder (Foto: I. Mitican)

Căutîndu-i şi el urmele, romancierul Teodor Rîşcanu socotea că hotelul se găsea pe strada Lozonschi "*unde se află azi Seminarul Veniamin Costache*"*("Din trecutul nostru, aprilie 1939).* Părerea se baza, probabil, pe cercetarea - mai puţin cunoscută - a eruditului istoric şi membru corespondent al Academiei Române, Gheorghe Ghibănescu, care îl fixa, fără drept de tăgadă, căci era cel mai temeinic ştiutor al trecutului capitalei şi publicase nenumărate acte pe seama vechilor ei zidiri *(Surete şi Izvoade).* Scriind despre Cuzeşti printre altele notase că Grigore. Cuza "*prezida întrunirea boierilor de protestare către domnul M.Sturza, întrunire ţinută în hotel Petersburg, în apropiere de palatul domnului, Hotel Victoria mai apoi, iar azi casele cumpărate pentru seminarul Veniamin Costache.*

Uliţa Mare cu locul Hotelului Victoria (1)

Exista şi mărturia contemporanului Manolachi Drăghici, care însemna în *Istoria Moldovei, pe timp de 500 de ani, pînă în zile noastre (Iaşi 1857),* că trei întruniri s-au ţinut *"în coastele Curţii Domneşti, la hotelul Petersburg, despre ele auzind şi vodă căci nu erau lucruri de neauzit".* Aşa cum s-a mai spus, domnitorul îşi stabilise Curtea Domnească în casele părinteşti din strada Lozonschi (devenită Princiară) şi prefăcîndu-le cu galbenii închinaţi de Visteria ţării.

Vechea Curte Domnească din capătul Uliţii Mari, arsă din iulie 1827, se reparase şi se transformase în *"Palat Adminstrativ - pentru instanţele judecătoreşti şi administrative, lăsîndu-se neocupat doar salonul cel mare, în care s-a stabilit spătăria, care ţinea două odăi libere unde uneori Măria Sa cerceta unele pricini. În exteriorul Curţii s-a zidit cazarma Miliţiei, pe locul unde înainte au fost încăperile arnăuţilor".*

În ziua de 30 martie, cînd tinerii participanţi la întrunirea din otelul Petersburg s-au adunat pe Copou în casa postelnicului Alexandru

Mavrocordat, pentru a discuta situaţia ivită după refuzul domnitorului de a le îndeplini cerinţele (vreo 35), ce i le prezentaseră trei delegaţi (Moruzi, Rola şi Vasilică Ghica), cum spune acelaşi cronicar (Manolache Drăghici), Mihail Surza *"fără să piardă vreun minut, s-a suit într-o trăsură de stradă şi s-a dus la cazarmă unde a adunat Miliţia punînd-o sub arme."* De acolo a trimis o trupă cu un tun pentru arestarea butuşnicilor (nemulţumiţilor). La fel îşi amintea şi George Sion : *"domnul se sui în trăsură şi cu un copil mic ce avea şi escortat de garda palatului, plecă la cazarmă.*

Nu altfel scria şi C.Colescu-Vartic, în lucrarea *1848 zile revoluţionare*, apărută în anul 1898, la 5o de ani după întîmplare. Printre altele preciza că *"adunarea fu permisă şi se ţinu curînd, adecă la 27 martie, în sala cea mare a Otelului Petersburg, alături de Palatul Domnesc din Iaşi*". (Exact poziţia hotelului Victoria faţă de palatul sturzesc). Se pare că mărturia nu este lipsită de însemnătate căci autorul cunoştea bine perioada, publicînd împreună cu D.A.Sturza şase volume de documente dintre anii 1822-1849. D.A.Sturza era fiul lui Alecu Sturza Miclăuşeanul. Doar amplasamentul otelului din Uliţa Princiară putea fi "*alături de Palatul Domnesc"* dincolo la vechea Curte ar fi fost *"peste drum sau vizavi".*

Nu lipsesc nici argumentele izvorîte din contractul existent la Arhivele de Stat şi încheiat la 21 aprilie 1848 prin care Regensburg *" a luat în chirie pe trei ani de zile, casele dumisale bacherului Strul Haim Daniel, cele mari, rîndul de sus, de la Uliţa Mare, cu ograda lor, precum şi jos o cuhne cu două odăi...iar anii încep de la Sf. Gheorghe 1848."* Cum s-a mai spus, bancherul îl cumpărase de la vornicul Vasilică Sturza, care îl moştenise de la tatăl său, logofătul Grigore Ghica.

Pe baza acestui contract se considera casa lui Ghica sediul întrunirii din 1848.

Părerea este susţinută de *Manifestul Moldovei către fiii săi,* în care se scrie că adunările se ţineau "*în tractirul de Petersburg, peste drum de căzărmi, de tunuri şi de oastea*" domnitorului.

Contestînd părerea, oponenţii socoteau că dacă actul s-a încheiat la 21 aprilie cu aplicare de la Sfîntul Gheorghe (23 aprilie), pînă la amenajarea hotelului mai trecînd un timp, nu se putea ţine întrunirea din 27 martie aici. Afirmaţia din Manifest se considera referitoare la faptul că domnitorul avea grajdurile şi unele trupe de pază peste uliţa Princiară, lîngă biserică Sf.Gheorghe Lozonschi.

Amintindu-şi *Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848*, Mihail Kogălniceanu notase şi el că " *la 27 martie 1848 stil vechi, mai mult decît una mie bărbaţi, din toate clasele, de toate opiniile, de toate naţiile, din toate provinciile Moldovei se adună fără mai înainte poftire în Otelul Petersburg în Iaşi ca după o sfătuire comună să depuie la picioarele tronului ale lor dorinţe".* Adunarea o prezida bătrînul boier Grigore Cuza si au vorbit Lascarache Rosetti, Alecu Cuza (viitorul domnitor), Vasilică Ghica, aplaudaţi îndelung, urmînd ca un comitet din 16 participanţi să intocmească lista cu revendicări pentru a fi prezentată domnului. Neacceptîndu-le acesta a trimis un corp de vreo mie de ostaşi cu cei doi fii să-i aresteze pe complotişti în casa lui Alecachi Mavrocordat din Copou unde unii dintre participanţi, vreo 15, aşteptau rezultatul convorbirilor dintre domn şi delegaţia lor. Luaţi de arnăuţi şi cetluiţi au fost trimişi prin Măcin în Turcia. Din aceste rînduri se reţinea faptul că la intrunirea din Otelul Petersburg adunîndu-se peste o mie de participanţi aceştia nu puteau încăpea decît în sala unui han cu o mare odaie pe pămînt. Hotelul din casele Ghica potrivit contractului fiind la etaj, nu putea avea o odaie aşa mare. În schimb fostul han din Uliţa Lozonschi deţinea, jos, o sala mare unde mai tîrziu se dădeau şi spectacole, anunţate prin jurnalele timpului.

Motivul adunării la Otelul Petersburg îl arăta Pavel (Panaiot) Balş scriind lui Ion Ghica, în 2-14 mai 1850. Datorită spiritului său dictatorial, Mihail Sturza era adesea criticat de tinerii intelectuali şi prin tîrg se iscau discuţii întreţinute mai ales de prinţul Constantin Moruzi. Ca să scape de el Domnitorul îl expediase la moşie. Boierimea Iaşilor se împărţise în vreo trei partide : a germanofililor care aşteptau cuvîntul nemţilor mai ponderaţi, a bătrînilor anteregii care se opuneau la orice înnoire şi a tinerilor bonjurişti - ce purtau pantaloni bonjuri (ca blugii după 1989) şi se arătau doritori de schimbări radicale. "*Şi fiindcă conducătorii celei de a treia partide erau găzduiţi la Hotelul Regensburg, el a devenit locul de întîlnire. Acolo se întrunea lumea pentru a discuta măsurile ce trebuie luate, fără să se hotărască nimic. Aceste reuniuni au devenit numeroase.*" În ziua întrunirii "*organizatorii au împodobit sala, au ridicat o tribună au numit un preşedinte*" (Cornelia Bodea, *Anul 1848 la români).*

Cum în toamna anului 1849 Conrad Regensburg făcea o învoială cu Ministerul Treburilor Interne de închiriere a hotelului pentru cartiruirea"*oştilor otomane*", sosite în ţară după evenimentele din 1848, proprietarul clădirii Strul Haim Daniel protesta, la 2 septembrie 1849, prin intermediul Agenţiei Austrice împotriva hotărîrii autorităţilor. Se opunea transformării casei care slujeşte de "*podoabă oraşului* " în

cazarmă. Nu doreau musafirii militari nici negustorii aşezaţi în prăvăliile de la parter (*Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova).*

Pe la 1853 clădirea hanului apare în *Lista caselor şi a dughenilor Capitalei supuse la vremelnica dare a sumelor pentru îmbunătăţirea uliţilor Capitalei: Otelul San Petersburg a d. Costache Neculce.* Avea adresa : Uliţa Mare 23. Devenea apoi hotel Europa, în toamna anului 1854. Locul trupelor ruse retrase, îl luaseră trupele austriece intrate în ţară pe la 6 septembrie. La Iaşi îşi manifestau prezenţa printr-o paradă pe Uliţa Mare, mărşăluind cu fanfara militară înainte şi toba cea mare trasă de un cîine dresat. Defilarea o primea generalul baron de Hess instalat ţanţoş în faţa palatului Roznovanu gazda sa (unde-i acum Primăria).

Peste cîţiva ani unii îi ziceau hotel Hillaire şi a rămas în istorie căci potrivit avocatului V.A.Forăscu, colonelul Alexandru Ioan Cuza în noaptea propunerii ca domnitor,"*era la Hotel Hillaire, fosta casă din strada Mare a lui Ion Neculcea Mutul* ", iar soţia, Elena, la Catinca Stoianovici. Amplasamentul acestuia se ştie precis căci Hillaire era antrepenorul Hotelului D'Europe, situat în stînga caselor Cantacuzino din Piaţa Unirii, cam pe locul blocului, din coasta bustului domnitorului Dimitrie Cantemir. Avocatul V.A.Forăscu putea avea informaţii din prima sursă, căci deschisese testamentul domnitorului Cuza, la moartea acestuia.

Despre situarea hotelului Petersburg în zilele lui martie 1848 s-a discutat mereu. Socotit cel mai în măsură să dezlege taina, profesorul Gh. Ungureanu, Directorul Arhivelor de Stat, a scris articolul *Acum 120 de ani la hotelul Petersburg din Iaşi* (*"Magazin istoric"*, aprilie 1968). Un material cu acelaşi subiect tipărise şi Aurel Leon în revista "*Cronica*", din 23 martie 1968 *(Hotel Petersburg, martie 1848...)* Tema o relua şi maiorul Gh. Sibechi (*Otelul San Petersburg din Iaşi*, "*Cercetări istorice*", XI, 1980)

Punîndu-se punct presupunerilor, tot mai contradictorii, în ziua de 5 aprilie 1968, cu prilejul sărbătoririi trecerii a 120 ani de la evenimentele anului 1848, autorităţile dezveleau placa de comemorare cu inscripţia "*Pe acest loc, unde se afla hotelul Petersburg s-a desfăşurat în ziua de 27 martie/8 aprilie 1848 Adunarea populară a revoluţionarilor din Moldova, care a dat semnalul începerii revoluţiei burghezo-democrate din Ţările Române"* ("*Flacăra Iaşului*", 6 aprilie 1968).

Totuşi, supoziţiile nu s-au încheiat şi aşa cum nota colegul Constantin Ostap în romanticul volum *Parfum de Iaşi*, rămîne ca viitorul să deslege deplin problema. Autorul acestor evocări a consemnat doar unele argumente, luînd în atenţie şi amplasamentul profesorului Gh. Ghibănescu, adînc cunoscător al vechiului Iaşi.

Îndreptîndu-se făgaşul bulevardului spre Podu Roş, piaca comemorativă rămînea între acesta şi linia tramvaielor, fiind privită cu indiferenţă de contemporanii mai puţin aplecaţi spre istorie şi suspicioşi la orice legătură cu cuvîntul revoluţionar, uitînd că tinerii acelor ani prin sacrificiul lor au zdruncinat tăria autocraţiei, sădind în Principate spiritul emancipării europene şi trudind entuziaşti pentru realizarea României.

Alt han vestit care nu mai este: Hanul Turcesc.

Printre prăvăliile de lux, franţuzeşti şi englezeşti, într-una preschimbate în bolţile palatului ghiculesc din Uliţa Mare, aţinea calea jupîneselor şi jupîniţelor străvechea spiţărie, din 1827, a lui Iosef Leiter, trecută apoi către Dumitru Oroş (care vindea prin 1854, gazogen), urmat de Gustav Schiller, Andrei Iassinschi (1868) şi un întreg cîrd de spiţeri, mari meşteri de hapuri, dresuri şi boiele, ce dădeau farmec duducelor celuilalt veac.

Ascuns într-un" *pătrat de ziduri groase şi înalte*" cu multe cotloane şi uşi ferecate ca o cetate, unde negustorii cei bogaţi îşi doseau mărfurile de preţ spre a le apăra de foc şi hoţi (Andreas Wolf), tot pe aici vecuia şi faimosul Han al Trisfetitelor sau Hanul cel Mare, zis şi Hanul Turcesc, după neamul oaspeţilor săi. Se afla cam pe locul statuii lui Gheorghe Asachi şi rămăsese din vremea cînd negustorii osmanlîi cutreierau aşezările şi drumurile Moldovei, aducînd în hrubele întortochiate şi-n ascunzişul haznalelor caravane cu băcăliile Orientului, şaluri indiene, săbii din Damasc şi duceau înapoi piei de samur, roţi de ceară verde şi parfumată, butoaie de carne uscată şi ocale de aur şi argint scoase din munţii Moldovei şi Bistriţei Aurii.

Bolţile sale joase de la stradă, îndeobşte pitării, băcălii, atrăgeau prin 1845 sute de privitori în jurul butcelor şi cupeurilor strălucitoare, înfăţişate de fabrica lui Anton Beer, instalată în ograda hanului, pe Uliţa Mare, în inima tîrgului, ca să crape de ciudă marii negustori de landouri vieneze, cărate din în8depărtatele prăvălii europene şi scumpite de drumul cel lung.

Tot pe aici, după vreo patru ani făcea mare dever şi Ibkar geamgiul cu "*stecle*" - mare noutate - tăiate în "*ochiuri de 1,2x2,2 palme*", numai bune şi pentru geamurile ferestrelor boiereşti, dar şi pentru înlocuirea beşicii de porc, din pereţii bordeielor mahalalelor prin care "*vrăjitorul*" îşi purta geamurile, în cîrcă, vîrînd soarele în case, ca eroii din poveşti.

Căzînd în brînci de vechime şi rămas ca un ciot în calea străzii ce se lărgea după 1880, se desfiinţa ochindu-se locul său central pentru o clădire pompoasă destinată Primăriei, dar care din lipsă de parale se lăsa Şcoalei de băieţi Trei Ierarhi (1895), numită acum Gheorghe Asachi, căci în faţa ei s-a aşezat chipul din marmură de Carara a cărturarului, inginer, arhitect, literat, muzician, pictor.

La Trei Ierarhi

...Şi o statuie uşărnică

Aşa cum fusese în viaţă eroul, iscoditor şi fără astîmpăr, nici statuia sa nu avusese linişte. Comandată de ieşeni sculptorului Ion Georgescu se dezvelise la 14 octombrie 1890 în coasta dinspre Mitropolie a bisericii Trei Ierarhi, cu mari festivităţi, participanţilor distribuindu-li-se o broşură cu autobiografia lui Gh. Asachi tipărită gratuit de librarul-anticar Elias Şaraga

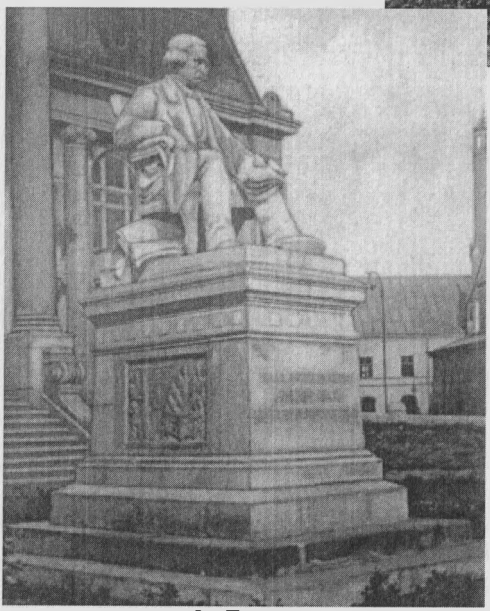

La Teatru

N-avea să stea prea mult timp aici, căci în septembrie 1897 se muta la intrarea Teatrului Naţional, ca semn de recunoştinţă pentru iniţierea primului spectacol în limba română (1816).

După cîţiva ani făcîndu-se chip din bronz şi lui Vasile

Alecsandri, edilii socoteau că cea mai potrivită aşezare a acestuia se cuvenea tot la uşa Teatrului - eroul fiind poet şi autor dramatic - aşa că în anul 1905 bietul Asachi iar se punea pe roate şi se muta. De data aceasta în faţa şcolii Trei Ierarhi datorită preocupărilor sale de iniţiator şi efor al şcolilor din Moldova. Acolo "*statuia uşărnică*" rămînea pînă în zilele noastre. Lateral are un basorelief ce îl reprezintă pe eruditul dascăl dînd şcolarilor premianţi o coroană de flori, iar altul înmînînd domnitorului planul Universităţii.

La şcoală

Capitolul 2

Catedrala Neamului de la Treisfetite

Pe Uliţa Boierilor se construieşte o biserică aurită pe care "nu-i chip s-o descrii cu limba sau cu pana"

În Uliţa Mare, nu departe de Curtea Domnească, se înalţă şi biserica Trei Ierarhi. Înconjurată de ziduri a fost construită între anii 1635 - 1639 de meşterii puşi de Vasile Lupu - fericitul domnitor al Moldovei aproape vreo 20 de ani (1634-1653).

La vremea aceea Uliţa Mare abia se înfiripase, capitala întinzîndu-se atunci cam pînă prin Piaţa Unirii de astăzi. Devenise mai însemnată abia după mutarea reşedinţei domneşti la Iaşi, pe ea înălţîndu-se case boiereşti şi ale înalţilor dregători domneşti, motiv pentru care se şi chema Uliţa Boierilor, nume sub care este pomenită pe la 1674 (Dan Bădărău şi Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri).* La început, curţile lor, aidoma conacelelor de la moşii, erau *"împrejmuite cu garduri de nuiele împletite*" sau din scînduri, prin ogrăzile largi şi bogate aciuindu-se pomi, grădini cu

legume, hambare, coşere, ocoluri pentru animale, stoguri de fîn, poiate pentru păsări, şuri, grajduri şi strohurile nelipsite din faţa lor.

În peisajul acesta aproape rural, se ridica Biserica Trei Ierahi, iar apoi aceea Catolică ori Biserica Albă de pe locul catedralei de azi (şi care a slujit drept Mitropolie o vreme). Toate înconjurate de cimitire.

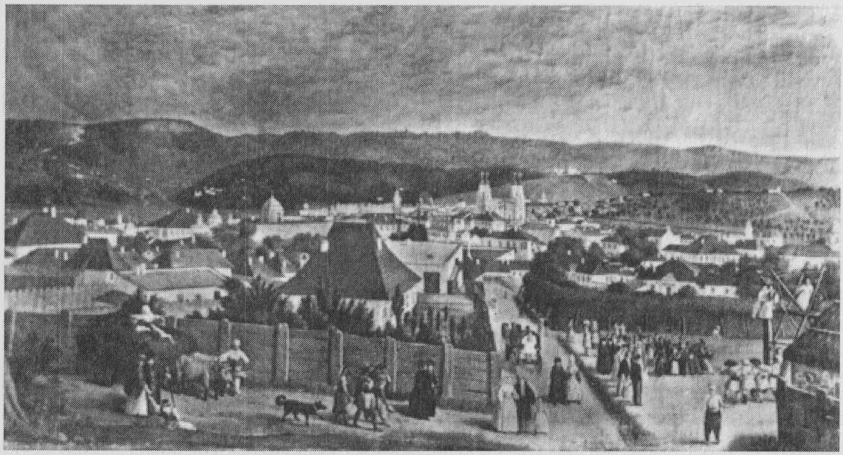

Vederea Iaşilor la 1842 (Ludovic Stavski)

Uliţele principale erau podite mai demult cu scînduri groase de stejar, sau "*lobde de lemn aşezate de-a curmezişul*", fapt pentru care un document de prin 1653, pomenind Uliţa Veche (Costache Negri de astăzi), îi spunea *Podul Vechi* (D.Bădărău şi I. Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*). Podiştele acestea lungi şi puturoase - căci sub ele se aflau bălţi şi necurăţenii putrezite - le văzuse şi călătorul turc Evlia Celebi, prin 1659 şi alţi vizitatori de mai tîrziu prin capitala Moldovei. Pe lîngă acel citat mai era şi Podul Verde (Copou), Podul Hagioaiei (Uliţa de Sus, azi bulevardul Independenţei), Podul Lung (strada Palatului)... Avea grijă de ele Epitropia Podurilor.

Ctitorul bisericii Trisfetitele, destoinic domnitor, gospodăros, cu milă de popor căruia îi rînduise viaţă liniştită cu dăjdii potrivite - o dorea fără seamăn şi pe lîngă casa egumenului şi chiliile mănăstireşti îi hărăzea şi un un palat cu trapeză gotică, ce avea să-i servească drept curte domnească. Tot exteriorul bisericii fusese îmbrăcat în dantelărie din piatră sculptată, cu brîuri deosebite şi aurite ce uimeau pe toţi vizitatorii impresionaţi de frumuseţea, migala sculpturilor şi strălucirea ce i-o dădeau razele de soare în zilele luminose. Pentru strane, sfeşnice şi alte mobile se folosise abanosul şi chiparosul, unele mobile fiind încrustate cu fildeş adus din Orientul îndepărtat şi din Turcia.

Domnitorul numit Lupu era român, albanez sau poate grec la origine, după tată (Nicolae Coci) - din teritoriul sud dunărean - dar din mamă românca şi ucenicise încă de la 16 ani pe lîngă Curtea Domnească bucureşteană, de unde a venit la Iaşi cu domnitorul Radu Mihnea (1616), trecînd apoi prin toate dregătoruiile (postelnic, vistiernic, mare spatar, hatman şi pîrcălab de Suceava, vornic al Ţării de Sus...). Preţuit de marele şi influientul boier Costea Băcioc (Bucioc) pentru energia şi destoinicia sa, se căsătorea cu Tudosca, fiica acestuia. Ginerele avea o minte ageră, cunoştinţe de drept, finanţe, arhitectură, ştia vreo cinci limbi străine între care greacă, slavonă, turcă, fapt pentru care călătorul Bandini socotea că acestea şi "*învăţătura sa culeasă din cărţi vechi şi noi*"şi iscusinţa în discuţii rar se pot întruni într-o "*minte omenească*"

Noul domnitor Gaspar Gratiani trecînd de partea Poloniei, în războiul acesteia cu Turcia, tînărul vistier opunîndu-se a fost închis *"ars cu fierul roş pe piept"*şi apoi din nou numit vistier sub Miron Barnovschi Vodă, fiind prezent la curtea tuturor celor vreo 6 domni ce s-au schimbat pe scaunul Moldovei. Avea pricepere în toate treburile domneşti şi era trebuitor noilor domni, pentru sfaturile şi înţepciunea sa. Sub domnia lui Alexandru Ilaş avînd loc o revoltă a populaţiei adunată in faţa Curţii domneşti cerînd capul marelui dregător Batişte Veveli, socotit capul răutăţilor din ţară, vornicul Lupu a trecut de partea mulţimii atrăgîndu-şi astfel susţinerea acesteia. Ajungînd domnitor mai tîrziu, după unele persecuţii, lua şi numele Vasile al marilor împăraţi bizantini, pe

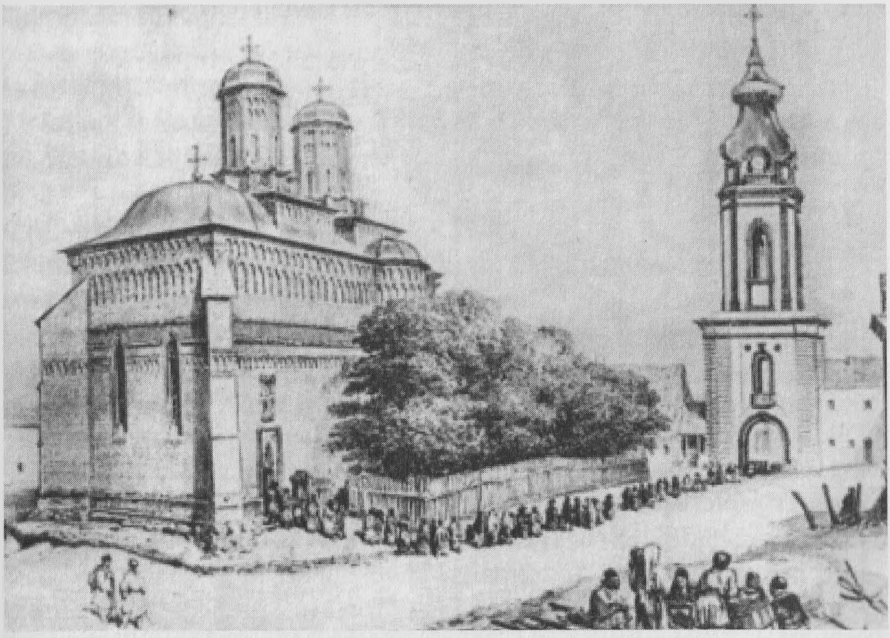

care îi avea ca model în viaţă. Conducînd cu chibzuinţă şi pasiune de ctitor, pe vremea lui se înfiinţau aşezăminte, se construiau clădiri din piatră şi cărămidă, cu acoperiş de ţiglă, cei vreo 15 ani de pace fiind de folos ţării.

Dacă începutul Trei Ierarhilor nu se ştie precis (1635 sau 1636), terminarea avea grijă s-o noteze ctitorul în placa cu pisania scrisă slavoneşte: *"Io Vasile voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul ţării Molodovei şi cu doamna noastră Tudosca şi cu dăruiţii de Dumnezeu copii, Ion voievod şi Maria şi Ruxanda, am zidit această sfîntă rugă, în numele sfinţilor Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigore Teologul şi Ion Gură de Aur. S-a sfinţit cu mîna arhiepiscopului Varlaam la 7147 (1639) mai 6".*

Pictarea se termina după sfinţire, domnitorul cerînd ţarului rus Mihail Romanov doi zugravi buni.

"În anul 1641 au sosit în Iaşi pictorii Sidov Pospeev şi Iacov Gavrilov, iar mai tîrziu Iudeico Iacovlev şi Pronca Nichitin. Aceştia împreună cu pictorii moldoveni Nicolae Zugravul cel bătrîn şi Ştefan au terminat pictura bisericii prin august 1642" (*N.Grigoraş, Biserica Trei Ierarhi*).

Stricată de cutremure şi multele pîrjoluri ce-au trecut prin Uliţa Mare, pictura orginală se pierdea, din ea păstrîndu-se după ultima restaurare doar fragmente decupate precum imaginea ctitorilor cu Vasile Lupu, Doamna Tudosca, fiul Ioan şi fiica Ruxanda - adevarate tablouri sau cum avea să le socoată celebrul călător turc Evlia Celebi, ce le văzuse la vreo 20 de ani după zidirea bisericii: *"aidoma cu nişte fiinţe însufleţite"*. Vizitatorul cugeta că picturi ca acele din biserică se găseau rar: *"asemenea zugrăveli împodobite numai la Atena, oraşul filozofilor şi bărbaţilor de stat, în templul divinului Platon dacă se mai găsesc."*

Socotind-o fără pereche, uimit avea să scrie: *"Nu-i chip s-o descrii cu limba sau cu pana. Fiind construită de curînd pietrele ei de marmoră poleită strălucesc şi scînteie de parcă ar fi frunzele de pe un pergament luminos"*. Deosebită era şi uşa de intrare, împodobită cu *sidef, cu fire şi solzi de argint*". Constructor fusese, probabil, Ienachi Constantinoplitanul, *"arhitect de curte al beilor moldoveni"* - ziditor şi al bisericii Sfîntul Sava, unde a fost şi îngropat,cum scrie N.A.Bogdan. (Biserica din Uliţa Podul Vechi - Costache Negri -, existentă de pe la 1330, din lemn, refăcută prin 1534, 1583 şi 1625 şi închinată sfîntului Mormînt.)

Cu toată nădejdea ctitorului în mulţămirea Cerului pentru minunea ce i-o închinase, în loc de milostivă răsplată aveau să-l încerce crude năpaste. Abia că se terminase zidirea şi-şi înmormînta aici soţia Tudosca, copleşită de durerea pierderii timpurie a dragului lor fiu Ioan, după multă suferinţă, şi îngropat mai înainte tot la Trei Sfetite. Tătăl ei fusese spînzurat de turci pentru faptul că pe timpul domniei lui Gaspar Gratiani împreună cu acesta trecuse de partea polonezilor în războiul lor cu armata otomană.

Spre a nu rămîne multă vreme văduv, voievodul se însoţea cu o tînără circaziană, anume adusă din Georgia - ţară renumită pentru frumuseţea femeilor sale - dar nu fără peripeţii. După ce a cercetat mai multe case şi a văzut fel de fel de fete, una mai ochioasă decît alta, postelnicul Enachi Catargiu, trimisul domnului în peţit, alesese pe Ecaterina plătind vreo 1000 de galbeni tatălui, 500 mamei si încă vreo mie hanului tătarilor din Baccesarai (stăpînul de atunci al locurilor), ca să-i încuviinţeze plecarea. Mergînd spre Iaşi, la Oceacov, convoiul cu circaziana, însoţitorii moldoveni şi tătarii, erau opriţi căci paşa de acolo aflînd despre frumuseţea fetei deşi mergea cu faţa acoperită, a poruncit s-o vadă şi după ce a privit-o pofticios, n-a mai voit să-i slobozească plecarea, socotind-o podoabă de preţ pentru bogatul său harem.

A pus-o la popreală, a însărcinat un hogea s-o convertească la islamism - ca astfel să nu se poată însoţi cu un creştin, ea fiind creştină - petrecîndu-se o întreagă halima. *(Gh. Asachi credea că era deja mahomedană).* Povestea se încheia cu bine, căci nici Vasile Lupu nu dormea. Înştiinţat printr-un olac al postelnicului, trimitea paşei buclucaş un peşcheş de vreo 3000 de galben, de la hanul tatar cerea o scrisoare mustrătoare, iar de la sultan un firman poruncitor care şi sosea cu ameninţarea de scurtare a capului paşei dacă se leagă de aleasa beiului Moldovei, "*vasalul sultanului*" (C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe).* Slobozită, frumoasa din basme, care refuzase convertirea şi înfruntase pe hogea mîncînd şi vînturîndu-i pe la nas friptură din carne de porc - spurcată pentru credinţa acestuia - trecea cu bine Nistrul şi Prutul, poposind la Curtea din Iaşi unde uimea pe Vasile Lupu, văzînd zîna ce avea să-i lumineze viaţa şi să-i încălzească aşternutul. Din acel moment - ziceau contemporanii geloşi pe comoara domnitorului - dragostea pentru biserica dantelată se împărţea cu circaziana, aşa că peste un an aceasta îi dăruia un fecior, pe nume Ştefăniţă.

Intrînd în viaţa Curţii domneşti din Moldova fata de la Soare Răsare se arăta o fire blîndă şi milostivă ajutînd ca o adevarată mamă pe Maria şi Ruxanda, fiicele Tudoscăi. Cu Ruxanda se împrietnise într-atît încît la măritişul ei, înaintea plecării cu soţul Timuş Hmelniţki peste Nistru, spre Rîşcov - reşedinţa fiului hatmanului căzăcesc Bogdan Hmelniţki -, nici nu se puteau despărţi, înecate de plîns şi durere.

Deşi nu s-a păstrat o descriere amănunţită a ctitoriei domneşti, au rămas mărturiile vizitatorilor capitalei Iaşi. Unul dintre ei, episcopul catolic Marcus Bandinus - acel care coborînd valea Repedei şi văzînd de departe peisajul pitoresc al capitalei cu văzduhul străpuns de turlele bisericilor a strigat "*Quasi nova Roma apparet* "(pe la 1647) - scria că locaşul era înconjurat de zid ca o cetate şi avea un turn pătrat la intrare, cu "*un orologiu şi clopote mari*". Era împodobit cu pietre tăiate cu sculpturi şi cu "*marmură neagră prinsă într-un fel de coroană*"

Ceva mai înainte văzuse zidul de apărare din jurul bisericii, turnul cu ceasornic şi acoperit cu ţigle, un polonez de pe la 1640.

Urmîndu-i arhidiaconul Paul de Alep, vizitator prin 1653, ramînea şi el uimit, socotind că zidăria nu avea nici un loc unde să pui un deget fără sculptură. Îl impresiona tronul domnitorului, lucrat în foi de aur şi acoperit cu o cupolă pe care se aflau o cruce şi doi vulturi minunaţi dar şi ceasornicul din turn, pe care îl cerceta. Avea roţi mari, un ciocan acţionat de o vargă din fier care îl ridica şi-l lăsa să cadă peste clopotul mare ce suna ceasurile auzite în tot tîrgul. Bătaia orelor o vesteau ceva mai înainte nişte clopote mai mici puse să sune de acelaşi mecanism (Sorin Iftimi, *Vechi Turnuri ale Iaşilor).*

Pentru a-i da şi mai mare importanţă ctitoriei, în incinta bisericii au fost aduse de la Constantinopol şi moaştele Cuvioasei Paraschiva (numită de greci Parascheva), iar de moldoveni şi Sfînta Vineri... Hramul ei din ziua de 14 octombrie, - deosebit de acel din 26 iulie al muceniţei Paraschiva - prilejuia întîlnirea în capitala ţării a locuitorilor din toată ţara Moldovei, cunoscîndu-se, înnemurindu-se şi întărindu-se astfel, prin credinţă, frăţia seminţiei. Hramul i se cunoştea în Moldova încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, la Roman fiind biserica Sfînta Vineri căreia domnitorul i-a dăruit două sate (septembrie 1408). Biserica exista de pe vremea părintelui său Roman Vodă şi a fost înlocuită apoi de catedrala episcopală Sfînta Paraschiva construită de Petru Rareş. Aşa cum ştia tot credinciosul, o biserică numită Sfînta Vineri cu hramul Cuvioasei Paraschiva se găsea şi la Iaşi, în zona Halei vechi, pe unde se înalţă acum blocul Finanţelor. Fusese construită prin veacul al XVI-lea de familia logofătului Nestor Ureche, existînd părerea că aceasta înlocuise o biserică şi mai veche.

Dorind să-şi închine viaţa numai Mîntuitorului, Paraschiva, fiica unor oameni înstăriţi şi dreptcredincioşi din Epivat, se retrăsese în pustie, trăind în schimnicie, unde şi murea. Săpîndu-se după un timp groapă unui marinar adus la mal de valurile mării,

s-a găsit trupul Paraschivei neputrezit. Socotite sfinte, moaştele i-au fost duse în biserica din Epivat unde au stat vreo 200 de ani, apoi au fost mutate la Tîrnovo capitala Ţaratului româno(valaho)-bulgar (după anul 1235). Au rămas acolo aproape 160 de ani pînă la ocuparea capitalei de otomani (1393), cînd au fost luate la Belgrad. Căzînd sub ocupaţie şi capitala Serbiei, în 1521, au fost ridicate de trupele turce şi duse la Constantinopol, fiind cedate apoi Patriarhiei. Fiindcă nu se ştia cu precizie data şi nici locul naşterii Cuvioasei, teologii au identificat Epivatul pe malul mării Marmara, la sud-est de Constantinopol, iar anii vieţuirii în prima jumătate a secolului al XI-lea. Mutarea moaştelor în diferite locuri a dat prilej atît grecilor cît şi bulgarilor şi sîrbilor să-i revendice originea comună şi astfel să i se sărbătorească ziua cu veneraţie, în toată zona Balcanilor.

La ceasurile sfintei slujbe a Hramului din 14 octombrie, cînd Eşii erau potopiţi de lume, cu braţele pline de busuioc şi flori iar gardurile Uliţei Mari încărcate de minunate ţesături şi covoare ţărăneşti, apărea şi domnitorul, venind de la Curte, cu familia şi alaiul boierilor şi slujitorilor. Era mulţămit că reuşise să aducă din Costantinopol sfintele moaşte pentru care a tratat cu Patriarhia, a plătit marile datorii băneşti ale ei faţă de Înalta Poartă asumîndu-le şi pe acele viitoare cum recunoştea înaltul ierarh," *Partenie cu mila lui Dumnezeu, Arhiepiscop al Constantinopolei, Romei celei Nouă şi Patriarh ecumenic* " în *"scrisoarea sinodicească"* din mai 1642. O semnase împreună cu întreg Sinodul, pentru a justifica încredinţarea Bogdaniei (Moldovei) a relicvelor "*cuvioasei Parascheva cea Nouă*".

Vasile Lupu şi Doamna Tudosca

Pe lîngă acestea domnitorul a cheltuit şi alte pungi, ca să capete învoirea autorităţilor turceşti din Istanbul pentru luarea raclei cuvioasei din Biserica Sf. Gheorghe a Patriarhiei şi ducerea ei tocmai la Eşi, deşi canoanele islamice încuviinţau transportarea celor săvîrşiţi din viaţă doar pînă la 3 mile depărtare, la mecet. Ca să nu stîrnească împotrivirea credincioşilor constantinopolitani, închinători ai moaştelor Cuvioasei, "*acestea au fost coborîte peste zidul de incintă al oraşului*"(Scarlat

Porcescu, *Sfînta Cuvioasă Parascheva*) şi duse apoi în taină cu o corabie pînă la Galaţi şi de acolo spre capitală cu cele cuvenite. Amintind acest eveniment în *Serbarea zilei de Trei Sfinţi*, cu prilejul sărbătorii sfinţilor teologi Vasile, Grigore şi Ioan, din 30 ianuarie 1857, Gh. Asachi scria că *"Prinţul Vasile Lupu s-au fost căsătorit cu una din cele mai frumoase princese a Cercasei de religie mahomedană. Spre a se împăca cu biserica şi cu compatrioţii el au răscumpărat cu o somă de 300000 de lei relicvile sîntei Paraschivei şi le-eu aşezat în monastirea Sfinţilor Trei Ierarhi, punînd sub a ei egidă şi academia ce au fondat..."Noua Albină românească"*, 7 februarie 1857.

Socotită catedrală mitropolitană a neamului, prin silinţa mitropolitului Varlaam, mănăstirea era înzestrată şi cu o tipografie adusă de la Kiev.

La Trei Ierarhi se găzduiau lucrările Sinodului ortodox, din martie - decembrie 1642, la care participanţii dorind să întărească ortodoxia şi să combată luteranisnmul şi calvinismul, manifestat în Europa şi aprobau un catehism ortodox tipărindu-se apoi *Mărturisirea ortodoxă* (Decret Sinodal), lucrarea mitropolitului Movilă şi a patriarhului Partenie din Constantinopol, scrisă în greceşte *(Ta Grammata)* - limbă de mare răspîndire a ortodoxiei... Urma *Cazania* mitropolitului Varlaam, numită şi *Cartea românească de învăţătură,* datorită limbii frumoase româneşti în care era scrisă şi ilustrată cu scene din Moldova de tipograful Ilia (1643). Adresată *"către toată semeţia românească"* devenea cartea ce prilejuia unificare limbi naţionale, citindu-se prin mai toate bisericile ţărilor surori (Moldova, Ţara Românească şi Transilvania).

Tipărindu-se şi alte lucrări, tot în limba română, apăreau şi *Cele şapte taine a bisericii, Răspunsul împotriva catihismului calvinesc din partea sinodului ieşean* (1645) - prima carte de polemică teologică în care autorul, mitropolitul Varlaam, arăta unitatea de neam a românilor din Moldova - Transilvania si Muntenia - unde se şi tipărea. Apoi mărturia de durere, alături de Ierusalim, prin *Cuvinte de jele la robia Ierusalimului (1645*).

Încununare tipăriturilor o aducea *Pravila lui Vasile Lupu - " prima legiuire laică scrisă şi tipărită în limba română"* (N. Grigoraş), cunoscută şi sub numele de *Carte Românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeţe.* Se tălmăcise "*din limba Elinească pre limba românească*" şi ştiricea că "*S-au tipărit în Mănăstirea Treisfetitele în Iaşi, de la Hristos 1846. Cu sila şi cu toată cheltuiala lui Vasile Voevodul şi domnul ţărei Moldovei"*. Lucrarea reprezenta de fapt "*cel dintîi cod de legi tipărit în limba română şi unul din primele coduri de legi în limbă naţională tipărită în Europa*" (C. Giurescu, *Istoria României în date).* Se folosea un timp şi în Ţara Românească, codul muntenesc tipărindu-se laTîrgovişte abia în 1652 cu numele *Îndreptarea legii.*

La Trei Ierarhi se deschidea primul Colegiu numit şi "Academia Vasiliană"

Doritor ca feciorii Moldovei să se poată pricopsi cu învăţătură mai înaltă acasă nu numai în academiile străine din Polonia (Cameniţa, Lemberg, Cracovia - unde tinerii ieşeni mergeau încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun -) domnitorul Vasile Lupu *"cu hire împărătească mai mult decît domnească"*, cum îi zice cronicarul (Miron Costin), a blagoslovit înfiinţarea la Trei Ierarhi, pe lîngă şcoala începătoare de felul acelora deschise şi prin alte biserici (vreo 20 după Bandinus) şi a unei Şcoli Domneşti - Colegiu sau *"Academie (Vasiliană)"* -, ca şi Academia de la Kiev, întemeiată de Petru Movilă. Pornit să stăvilească ofensiva catolicizării tinerilor de alte rituri, manifestată prin şcolile poloneze şi ale ţărilor vecine, Petru sau Patraşcu Movilă - fiul domnitorului moldovean Simion Movilă -, fostul arhimandrit în cetatea ortodoxiei Lavra Pecersca din Kiev, devenit mitropolit, înfiinţase vestitul colegiu al răsăritului (1632) cu organizare apropiată de şcolile apusene, dar cu limbă de predare slavonă, în locul aceleia latină. Mai înainte Despot Vodă înfiinţase la Cotnari *"Schola Latina"* (1563) unde preda învăţatul german Johannes Sommer.

Urmîndu-i exemplul, în 6 mai 1639, ctitorul Treisfetitelor hotăra şi el înzestrarea capitalei sale cu o şcoală asemănătoare - care să pregătească tineri pentru dregătoriile ţării - dar şi cu tiparniţa arătată, bucurîndu-se de sprijinul lui Petru Movilă, cu care se afla în strînse legături religioase mitropolitul Varlaam al Moldovei. Pentru acest scop, la 15 aprilie 1641 cumpăra de la comisul Mihail Furtună, cu 200 de taleri de argint, o casă de piatră în Uliţa Ciubotărească (numită apoi Uliţa Feredeilor şi acum Mitropoliei), în care după prefacere aşeza şcoala pornită la Trei Ierarhi (din 1640). Pentru început a adus de la Kiev şi dascăli (călugări) îndrumaţi de teologul Sofronie Poceiţki, profesor de retorică al colegiului ucrainian, cît şi conducător al tipografiei din Lavra Pecerska (complexul de mănăstiri cu catacombele din Kiev). Mutat în Moldova acesta devenea egumen la Trei Ierarhi, diriguitorul colegiului ieşean şi al tiparniţei în care s-au tipărit primele cărţi religioase şi judecătoreşti scrise în limba românească pentru a le ceti întreg poporul, cum avea să spună cronicarul (N.A.Bogdan)

"Magnificul Colegiu zidit de beiu", pe *"malul marelui lac numit Heleşteu sau Pescărie"*, potrivit lui Paul de Allepo, vizitator al Iaşilor pe atunci, era sub oblăduirea bisericii Trei Ierarhi, căreia avea să-i şi revină moşiile Răchiteni, Tămăşeni şi Iugani, dăruite de ctitor şcolii pentru

întreținere. *"Alături de această școală același domn a pus să se construiasă o baie publică menită să contribuie cu veniturile ei la întreținerea școlii"* care *"a rămas în picioare pînă aproape de zilele noastre, cînd, ajunsă în ruină, a fost dărîmată în 1894 și înlocuit printr-o baie turcească"* (Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*).

Deși avea caracter religios în ea se învăța mai mulți ani teologie, retorică, dialectică (logică), catehism, aritmetică, limbile slavă, latină, greacă și română. Devenită școală umanistă de mare însemnătate pe tărîmurile Răsăritului, unii dintre învățăceii ei ajungeau oameni de seamă, precum domnitorul Dimitrie Cantemir, spătarul Nicolae Milescu ori mitropolitul Dosoftei – ce a dat și el avînt școlilor și tipăriturilor în limba română (1672).

...Dar care apoi se risipea, urmînd pierderea domniei, a averei și înrobirea preafrumoasei Doamne Ecaterina

Strădaniile lui Vasile Lupu, pentru îmbogățirea capitalei cu alte falnice și luminătoare ctitorii, aveau însă a fi curmate. Ceambururi de tătari dînd iama prin Polonia și întorcîndu-se acasă prin Moldova, cu prădăciuni și cîrduri de robi, domnitorul le tăia calea, luîndu-le prăzile. Îndrăzneața lui faptă provoca însă crunta lor răzbunare. Năvălind pe neașteptate, împreună cu cazacii lui Bogdan Hmelnițchi, prin 1650, aceștia ajungeau, fioroși, la marginea Țuțorii, înspăimîntînd domnitorul - nevoit să se retragă în codrii Căpoteștilor spre Neamț - să lase capitala la voia lor. Punîndu-i foc, *"într-o mică de ceas ruină și cenușă s-au prefăcut"*, pîrjolul nimicitor cuprinzînd și biserica, tipografia și strașnica lui școală. *"Capitala a fost crunt prădată și pîrjolită împreună cu toată țara"*. (Ca sa scape de musafiri Vasile Lupu a trebuit să le plătească sume considerabile și să făgăduiască pe Ruxanda de nevastă lui Timuș, feciorul hatmanului cazacilor... Toamna, trupele năvălitoare se retrăgeau peste Nistru ducînd cu ele *"zeci de mii de robi, cirezi și turme imense de animale și bunuri jefuite din orașe și sate"* (Al.Gh.Savu, *Vasile Lupu, restituire).*

Intrînd în ceasul cel rău și avînd de înfruntat necontenite tulburări și conflicte armate cu oști poloneze, tătărăști și căzăcești și cu domnul muntean Matei Basarab și un rival mai tînăr, logofătul Gheorghe Ștefan (sprijinit de trupe ardelene și muntene), ctitorul cetății culturale de la Treisfetite nu mai avea răgaz să-i redea strălucirea și chiar să termine biserica logofătului Ion Golia a cărui prefacere o începuse prin 1650. La 3 aprilie, în primăvara anului 1653 rivalul său, logofătul Gheorghe Ștefan

sprijinit de ajutoare transilvănești și muntenești venite în iureș ocupă Iașii, domnul abia reușind să se refugieze spre Cameniţa. Ajutat de cazacii lui Timuș Hmelniţki fiul hatmanului acestora - căruia îi dăduse fata, pe Ruxanda, de nevastă, silit de conjunctura neprielnică în care se afla - își invinge dușmanul la Popricani (în mai) și se întoarce la tron, dar nu pentru multă vreme căci în iulie era învins la Sîrca, unde rivalul venise cu mari ajutoare străine. Silit să părăsească capitala se retrăgea peste Nistru la ginerele Timuș Hmelniţki.

Vestită în tot răsăritul pentru frumusețea ei Ruxanda fiica cea mică - instruită la un colegiu mănăstiresc din Cracovia și apoi la Constantinopol unde a fost trimisă "*zălog*", după cerința Porții și lăsată pe seama sultanei Kiosem (femeie cultivată) -, fusese cerută de fiul voievodului Transilvaniei, de un nobil polonez, contele Potocki, și marele prinț Wisznowiecki - ultimul, venit special la Iași, anonim, ca om de rînd, s-o vadă și să-l cunoască -, dar și de Timuș, fiul hatmanului cazacilor Bogdan Hmelniţki. Cum domnitorul ezita să-i împlinească dorința cazacului și avusese loc pîrjolul Eșilor din 1650, cauzat după unii și de refuzul doritei încuscriri, cei doi vecini cădeau la înțelegere. Pe la sfîrșitul lui august 1652 Timuș cu vreo 3000 de nuntași, un car de druște și vreo 40 de care cu sare sosea la Iași. Domnitorul încercase să amîne căsătoria tratînd cu Bogdan, iar în ultimul moment chiar să-l oprească pe Timuș cerînd regelui Poloniei ca generalul Kalinovski să-i taie calea și să-l întoarcă din drum, pentru a-și salva fiica "*singura bucurie a bătrînețelor mele*" dar acesta fusese învins de cazaci și alungat. Deși candidatul poftitor la mîna Ruxandei, după spusele cronicarilor, era cam "*salbatec*" și băutor, Ruxanda (născută prin 1630), închizînd ochii se dădea lui, ajungînd astfel nora puternicului conducător al vecinilor ucrainieni - vestiții luptători ai vremii - cu pespective de a fi chiar hătmăniță și ajutor de nădejdie iubitului ei tată intrat în mari primejdii. Înțelegînd soarta țării, ca să nu fie compătimită, Ruxanda spunea celor din jur că-i place soțul hărăzit de soartă. La 1 septembrie se petrecuse nunta, iar la 6 septembrie tinerii însurăței plecau spre Cehrin, reședința hatmanului din Ucraina unde rămîneau pînă în aprile 1653, cînd Timuș venea în ajutorul socrului aflat în război cu rivalul Gheorghe Ștefan.

Mai înainte, prin 1645, domnitorul căsătorise pe Maria, cealaltă fiică, cu prințul polonez Radzvil, supărînd și boierii Moldovei căci ginerele avea credință luterană, neiubită de ortodocșii habotnici.

Bogatul logofăt Gheorghe Ștefan, stăpînul unor întinse moșii pe valea Siretului și a Bistriței (unde avea și conacul la Buciuleşti), și om de încredere multă vreme la curtea lui Vasile Lupu, strînsese trupe năimite, ajutoare de la Rakoczi, principele Ardealului și de la Ioan Cazmir craiul polon, supărați pentru încuscrirea lui Vasile Lupu cu războinicul hatman al cazacilor, Bogdan Hmelniţki. În ultima luptă, de la cetatea Sucevei (septembrie - octombrie 1653), unde domnitorul își retrăsese familia și-i sosise de ajutor cazacii lui Timuș, instalați în fortificațiile exterioare, ginerile

a fost rănit la un picior de o schijă a tunului prințului Dimitrie Wisznowiecki, rivalul la mîna Ruxandei, murind peste cîteva zile (în 18 seprembrie), cu toată îngrijirea Ecaterinei aflată acolo cu feciorul Ştefăniţă şi o parte din averea domnească.

Purtîndu-se ca o eroină din dramele medievale, tînăra doamnă a Moldovei, timp de vreo cîteva săptămîni cît a durat asediul a încurajat apărarea, sfătuindu-se cu Timuş îngrijindu-i rana, plîngîndu-i sfîrşitul vieţii şi ascunzînd o vreme cazacilor moartea hatmanului lor, spre a nu le descuraja lupta. Cînd aceştia aflaseră pierderea şi voiau a se predea, curajoasa doamnă a apărut în faţa lor cernită, amintindu-le că au jurat să apere cetatea şi să nu lase o femeie singură la cheremul duşmanilor.

Ne mai avînd putere să reziste căci la urmă apărătorii ca şi doamna *"peile de pre caii morţi lua şi le herbea şi opincile şi rădăcini mînca"* (Miron Costin), cazacii încetau lupta, deschideau porţile, cetatea cu *"doamna şi cu toată averea lui Vasile Vodă"* căzînd în mîinile rivalului (9 octombrie 1653).

Îngrijorat de situaţia gravă în care se afla familia, Vasile Lupu venise in ajutorul apărătorilor cu trupe căzăceşti şi tătărăşti dar acestea n-au apucat să lupte împotriva oştirii lui Gheorghe Ştefan, sprijinită de detaşamente ungureşti şi leşeşti înzestrate cu arme ucigătoare de foc şi animate de ideea capturării averii domnitorului, ascunsă în cetate. Întîmplîndu-se tot atunci ca polonii conduşi de craiul Ioan Cazimir să atace Cameniţa, tătarii au fost chemaţi înapoi deşi domnitorul cu daruri îl implora pe beiul lor *"cu lacrimi căzîndu la picioare"*, să-i scape nevasta şi feciorul din mîinile lui Gheorghe Ştefan. Bogdan Hmelniţki aflase că-şi pierduse feciorul.

Oricum domnia i se scurtase căci alianţa cu cazacii nu plăcuse vecinilor poloni, turci şi unguri, boierii cîrteau fiindcă lăsase dregătoriile mănoase pe mîinile unor greci şi-l apucase şi o *"zburdăciune"* tinerească nefirească. *"Betejit la minte"* sau cum avea să scrie Miron Costin năucit de lunga şedere în tron, căzuse în mari păcate săvîrşind: *"sila a cîteva case de boieri, luîndu-le fetele peste voia părinţilor la ţiitorie, eară oamenii de casa lui şi mai ales nepoţii de ai lui, mai mare silă făceau, luînd chiar băieţii oamenilor pe care îi siluiau."*

Scurtînd capetele apărătorilor cetăţii Suceava, Gheorghe Ştefan lua averea căzută pleaşcă, pe doamna şi feciorul Lupului, ducîndu-i mai întîi la Roman unde avea reşedinţa şi apoi la moşia sa din satul Buciuleşti (Bogdana). Acolo închidea şi nepoţii domnitorului, pe feciorii fratelui (hatmanul Gavril căzut si el mai înainte prizonier), pe Alexandru - paharnicul şi pe Enachie - comisul

"*unde cu mare munci i-au omorît*" pentru cîte făcuseră "*sile şi scîrnăvii*", cum avea să spună tot cronicarul.

Pretinzînd că avea de plătit vechi "*polițe*", domnitorului din vremea cînd îl trimetea în solie, prin țările vecine și-i vizita în lipsă casa - unde rămînea singură nevasta Safta - învingătorul, Gheorghe Ştefan nu voia sa piardă prilejul de răzbunare, luînd-o în robie pe Ecaterina, femeie frumoasă, mîndră şi numai de vreo douăzeci şi ceva de ani. Apărîndu-se ea i-ar fi spus: "*Dulău fără obraz Cum nu te temi de Dumnezeu că ți-a fost domnul meu stăpîn şi ia-i mîncat pita!*". Dar ce mai putea să facă şi cine mai ştie ce a urmat, Gheorghe Ştefan ținînd-o prizoneră la Buciuleşti, aproape vreo cinci ani, amenințînd-o cu moartea lui Ştefăniță, copil de vreo 12 ani, pe care l-ar fi şi însemnat la nas ca să nu mai fie candidat la domnie. Ce nu face o mamă pentru copilul ei!

Sadic, stăpînul lor avea "*plăcerea...să-i urce pe toți într-o luntre, pe doamna Ecaterina, pe Ştefăniță şi frații Cantacuzini* (Toma şi Iordache aflați şi ei acolo, prizonieri*) şi plimbîndu-i noaptea pe apa Bistriței să-i sperie că-i va îneca*" (C.Gane, *Trecute vieți de doamne şi domnițe*).

Sosind firmanul vizirului de confirmare a domniei, după plata pungilor de rigoare, învingătorul se muta din Roman în scaunul de la Iaşi, stăpînindu-l cu rîvnă vreo şase ani (iulie 1653 - martie 1658). Despre acei ani Miron Costin zicea că au fost buni, Dumnezeu dînd "*mare belşug*" în pîine, vin, stupi şi alte roade. "*Om deplin, cap întreg, fire adîncă, cît poți zice că nasc şi în Moldova oameni. La învățăturile solilor şi la răspunsurile cărților covîrşea chiar pe Vasile-Vodă*" (N.A.Bogdan).

Slăvitul domn, aciuat la curtea cuscrului Bogdan Hmelniţki, din Cehrin, se topea de durere văzînd că nu mai avea mijloace de ajutor, hatmanul luptîndu-se să scape de ocupația polonă, sprijinit de ruşi.

Nefericită, la rîndul ei Ruxanda primise trupul soțului decedat, la 22 octombrie 1653, cînd tocmai născuse şi apoi rămăsese sub aripa soacrei şi a lui Iurie, fratele lui Timuş, devenit hatman, deşi prințul polon îi cerea din nou mîna. Trăia în cetatea Rîşcovului, dăruită ei de socru, de unde nu pleca nici cînd mai tîrziu fratele ei, Ştefăniță, ales domn, vrînd s-o aducă la Iaşi asediase cetatea, petrecîndu-se alt fapt inspirat parcă din tragediile grecești.

Revenea în Moldova, abia peste vreo 20 de ani, avînd moşia Deleni din districtul Botoşani şi Preuteşti lîngă Tîrgul Nemț, trăia în anonimat. Năvălind în Moldova trupelele lui Ioan Sobieski, pe la 1690, bătrîna doamnă Ruxanda, retrasă la Cetatea Neamțului din calea lor, era găsită de o ceată dintre năvălitori, chinuită şi apoi decapitată pentru a

i se lua galbenii ce se presupunea că-i avea. Amestecat în această crimă s-ar fi aflat un vecin de moşie, medelnicerul Vasile Crupenschi. Cauza n-a mai aflat-o nimeni. Poate din vreo răzbunare, căci într-un pomelnic al familiei Crupenschi de la moşia Feredeni (Botoşani), bănuitul sau vreun neam al acestuia apare însurat cu "*domniţa Ruxanda fata lui Vasile Lupu*".

Sperînd un sprijin de la tătari Vasile Lupu mergea de la cazaci la hanul lor, dar acesta îl trimitea cu pază la Istanbul unde era "*ospeţit*", într-un apartament la celebra închisoare Edicule cu oarecare libertate de a primi musafiri. Sultanul dăduse firman de domnie lui Gheorghe Ştefan. Peste vreo 5 ani venind şi mazilirea acestuia vizirul îi propunea să-şi reia domnia, dar Vasile Lupu cătrănit refuza lăsînd ca vizirul să-l pună pe Gheorghe Ghica căruia îi cerea doar să trimită la Istanbul pe doamna Ecaterina cu băiatul, rămaşi în Moldova, după fuga lui Gheorghe Ştefan. Astfel familia se reîntregea, iar în noiembrie 1659 tot cu ajutorul vizirului prieten şi "*ruda lui de sînge*" - cum se spunea -, feciorul Ştefăniţă era trimis domnitor în Moldova, părintele rămînînd "*capuchihaie*" (reprezentantul lui la Poartă), pentru a-l susţine şi apăra de intrigi. Nu peste mult timp mîndrul bei al Moldovei se pierdea (1860/1861), lăsînd credincioasei doamne Ecaterina povara, nu deloc uşoară, să-i ducă trupul acasă, la Trei Ierarhi, lînga Tudosca şi primul lor fiu Ioan.

Şi mai nenorocos, Ştefăniţă domnea şi el vreo doi ani, pînă prin ianuarie 1661, cînd a fost înfrînt de Constantin Şerban Basarab sprijinit de cazaci, dar a reuşit să-l alunge cu ajutorul tătarilor mai ţinînd tronul pînă prin septembrie 1661. Cu toată neliniştea deselor războaie în care-l mîna Poarta, cît şi seceta cumplită şi foametea acelui an ce făcea lumea să mănînce mămăligă din papură uscată - de unde şi porecla Papură Vodă dată tînărului domnitor -, acesta duios şi credincios părintelui, s-a zbătut din răsputeri să repare mănăstirea Trei Ierarhilor atinsă de năpăştile bătăliilor, dar să termine şi să sfinţească, la 24 mai 1660, falnica biserică Golia, începută de tătine-său doritor ca aceasta să fie "*peste toate mănăstirele aici în Ţară mai iscusită*", spre veşnica lui mîntuire.

Retrasă lîngă dragul ei fecior Ştefăniţă, în rugăciuni, postiri şi nestinse suspine la Trei Ierarhi şi Golia, unde petrecea serile îngenunchiată la icoane, doamna Ecaterina nu avea nici o bucurie căci băiatul se topea văzînd cu ochii şi era trimis în felurite bătălii, căzînd la urmă înfrînt de boala necruţătoare : ciumă sau *"lingoare"* căreia doctorii îi ziceau "*maligná*"(C. Gane).

Distrusă, copleşită de durere şi înecată în lacrimi, îl îngropa şi pe el la Trei Ierahi şi apoi pleca, pierzîndu-şi urma... la vreo mănăstire, în pustie, la Istanbul, acasă în Georgia sau cine mai ştie lîngă cei trecuţi dincolo de lume.

Frumoasa circaziană, doar de vreo 40 de ani, aşa cum apăruse, neştiută, dispărea în valurile istoriei.

Lăsa în urmă o tulburătoare legendă pe care o mai pomenesc, uneori, doar cucernicii părinţi de la Trei Ierarhi, puţini dintre vizitatorii frumoasei zidiri bănuind dureroasele ei trăiri şi ale ctitorului, încrustate cu lacrimi şi sînge în piatra pereţilor dantelaţi.

Un Cavaler din umbra Trei Ierarhilor cutreieră Europa

Nu mai puţin dramatică era şi istoria mai tînărului rival Gheorghe Ştefan, crescut în preajma Trei Ierahilor. Instruit şi călătorit prin Polonia, Transilvania şi alte ţări, trimis de Vasile Lupu cu felurite solii, văzuse multe oraşe şi devenise adeptul învăţăturii ardelene.

În pragul primăverii anului 1658, prin 3 martie, cînd iarba dădea colţul, aflînd că i-a sunat ceasul din urmă al domniei şi venea "*poftirea*" la Poartă, cum se întîmpla cu toţi cei maziliţi, Gheorghe Ştefan - cunoscător al cîtorva graiuri străine, s-a îndreptat, iute, către Apus, devenind *cavalerul rătăcitor al Europei.* Mînat de nădejdi curate într-un ajutor creştinesc bătea la porţile împăraţilor şi regilor cerînd sprijin pentru mîntuirea Moldovei şi aducerea ei între ţările creştine europene. Pe unii îi cunoştea din vremea soliilor lui Vasile Lupu.

Însoţit de toată Curtea sa domnească, boieri, secretar, slujitori, paznici, trecuse pe la Caşin în Ardeal mergînd încrezător la Gheorghi

Rakoczi voievodul Transilvaniei. De la acesta pornea în Germania, la un vechi prieten, apoi în Moravia şi Viena, prin ţările baltice ajungînd tocmai la Riga. Acolo doamna Safta, obosită de atîtea peregrinări pline de speranţe neîmplinite şi de irosirea podoabelor vîndute pentru banii tot mai împuţinaţi, îl părăsea întorcîndu-se acasă şi lăsînd să-i întreţină idealurile fosta ei doamnă de onoare, Ştefana Mihailovna - altă floare circaziană, poposită pe meleagurile Moldovei. Neostenitul ex-domnitor, cu alaiul micşorat, căci unii curteni neplătiţi fugiseră, se oprea tocmai la Moscova, cerînd sprijinul ţarului pravoslavnic, pînă atunci nepreţuit, năzuind o mare bătălie împotriva ocupaţiei otomane în Balcani.

Întristat, căci ţarul nu avea încă în vedere asemenea faptă, se întorcea iar în Germania, trăgînd o raită şi prin Stockholm la regele Suediei. Decepţionat de slabul ajutor acordat dorinţei sale de eliberare a creştinătăţii, se plîngea prin scrisori regelui Angliei şi regelui Franţei - Ludovic al XIV -lea (Le roi Soleil). Ultimul, socotind că o nouă domnie i-ar mai ogoi durerea şi potoli neliniştea, intervenea la Poartă, propunînd sultanului ca "*le pauvre prince*" să fie repus în scaunul princiar. Dar fără succes. Impresionat şi el de zadarnica zbatere a fostului domnitor moldovean, ţarul il invita în Rusia, unde îi chezăşuia o viaţă fără lipsuri pînă la sfîrşitul zilelor "*pentru a nu mai trăi printre oameni de altă credinţă*". Propunerea rămînea însă fără împlinire. După ce la 28 ianuarie 1668 scria Palatinului din Brandenburg, protectorul său, peste cîteva zile, rătăcitorul cavaler ieşean, deprimat, părăsea castelul de la Szczecin, de pe malul Balticei, unde trăia, şi pornea spre cele veşnice, plîns de Ştefana Mihailovna rămasă lîngă el credincioasă, ca şi Ecaterina lui Vasile Lupu.

Toate ale lumii se dovediseră trecătoare, ca nişte clipe, în nesfîrşitul crug al vremii...

La Trei Ierahi vine în ospeţie împăratul "moscheiesc", Petru cel Mare, iar pentru veşnicie Dimitrie Cantemir şi Alexandru Ioan Cuza

Aflat în capitala Moldovei cu prilejul războiului ruso-turc preconizat şi auzind de frumuseţea bisericii, în ziua de 26 iunie 1711, marele ţar Petru I cel Mare a pornit singur, pe jos, de la Curtea Domnească doritor să vadă minunea de la Trei Ierarhi. *"Din biserică el a trecut în sala gotică, unde a venit şi domnitorul"*(N.Grigoraş, *Biserica Trei Ierarhi*). Acolo au şezut la un ospăţ de bună venire în Ţara Moldovei. Au mers şi la Mitropolia aşezată pe atunci în biserica Strateniei.

Evenimetul era deosebit, căci Dimitrie Cantemir, socotit drept dregător de încredere la Istanbul şi trimis domnitor de Înalta Poartă, trecuse de partea Rusiei ortodoxă.

Vizitînd biserica, Dimitrie Cantemir nu bănuia că peste vreo două sute de ani avea să se întoarcă sub bolţile sale, pentru veşnicie. Retras în Rusia cu ţarul, învinşi la Stănileşti de armatele turce, murea acolo cu dorul nestins de ţară unde nu mai putea reveni datorită îndepărtării de Înalta Poartă.

Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir, la Trei Ierarhi - gravură de Gh. Asachi

Luînd în seamă importanţa monumentului, la 17 iulie 1935, aici i se reînhumau osemintele, aduse din Rusia cu un vapor prin portul Constanţa, după stabilirea relaţiilor României cu puterea sovietică.

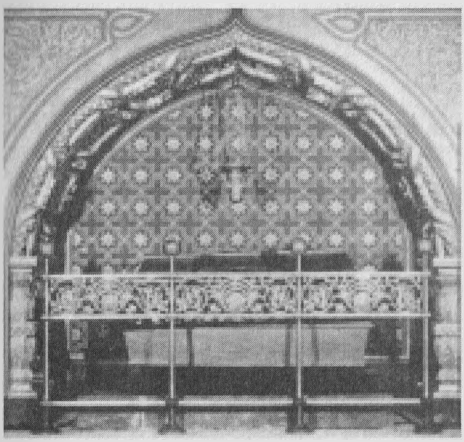

Mai trecînd vreo vreo 12 ani, alături îşi găseau odihna şi ale domnitorului Unirii: Alexandru Ioan Cuza.

Ridicate de la Ruginoasa, în zilele primăverii anului 1944, cînd războiul intrase în Moldova şi trimise la Curtea de Argeş, reveneau acasă în ziua de 20 aprilie 1947, la ora 8 dimineaţa, cu trenul rapid Bucuresti - Iaşi. Aşezate într-o raclă de stejar, fuseseră cinstite de mii de ieşeni *"cu adîncă evlavie"*, înşiraţi pe tot parcursul, din gară şi pînă la Trei Ierarhi. Sicriul îl ducea carul strămoşesc cu două perechi de boi, mînat de ţărani în portul srămoşesc şi era întîmpinat cu ceremonii religioase şi manifestaţii, la gară, în Piaţa Unirii şi la intrarea bisericii Trei Ierarhi, unde a fost salutat de o defilare militară.

Capitolul 3
Mica Grecie de la Iaşi

Mai întîi cu şcoala la Trei Ierahi

Deşi Vasile Lupu avusese unele porniri împotriva foştilor dregători greci aciuaţi la Curtea Domnească, socotind că şcoala sa trebuie să fie slujită de profesori luminaţi, după înfiinţarea ei, pe lîngă acei pentru limbile slavonă şi română chema şi alţii pentru greacă (unii călugări). Aceştia aveau studii înalte, europene, făcute mai ales în Italia (Veneţia, Padova - unde se formase curentul umanist al gîndirii libere, neoaristotelice -, Roma, la colegiul Sf. Atanasie înfiinţat de papa Grigore al XIII-lea (1572-1585). Domnitorul Moldovei se bucura de sprijinul ierarhilor greci din Patriarhia Constantinopolului, care vedeau în el apărătorul ortodoxiei, socotindu-l ca un fel de împărat, moştenitor al celor din Bizanţ (N.Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de răsărit.*). Potrivit lui Dimitrie Cantemir "Vasile Albanezul" (Lupu), a dat avînt şcolii greceşti, poruncind marilor mănăstiri să primească călugări greci pentru a învăţa fiii de boieri ştiinţele timpului. Greaca avea pe atunci mare utilizare, oferind şi cărţi ştiinţifice, pe cînd limba slavonă era mai mult religioasă şi, cum spunea cronicarul, în ea *"nu se puteau învăţa alte ştiinţe"*.

Limba greacă în vechime avea aceeaşi importanţă pentru ortodoxie ca şi latina pentru catolicism şi era folosită în relaţiile domnitorilor Moldovei cu Imperiul Bizantin şi Patriarhia ortodoxă din Constantinopol, în Moldova venind cărţi bisericeşti tipărite în limba greacă cît şi călugări pentru administrarea bisericilor închinate Sfintului Mormînt şi muntelui Athos de marii boieri şi dregători moldoveni. Existînd o luptă între ortodoxism şi catolicism limbile slavonă şi greacă se foloseau în biserici pînă la introducerea limbii române de Vasile Lupu şi chiar mai tîrziu.

În ţară se găseau negustori dar şi călugări greci şi profesori greci, aduşi de unii boieri, pentru a le învăţa odraslele limbile şi ştiinţele apusene. Între călugării greci şi acei ruteni (kievieni) existînd însă unele neînţelegeri teologice, acestea se accentuau după Sinodul Ortodox ţinut la Iaşi în vara şi toamna anului 1642, arhereii greci considerîndu-se superiori din punct de vedere al învăţăturii. La sinod participa vestitul teolog grec al ortodoxiei, învaţatul Meletie Sirigul, consilierul patriarhului din Constantinopol şi strașnic potrivnic al celuilalt învăţat Teofil Coridaleu - reformator de nuanţă protestantă, susţinător al filosofiei lui Aristotel. Dezbaterile în contradictoriu fiind înverşunate, cu toată silinţa mitropolitului Petru Movilă al Kievului de a le ţine în frîu, Domnitorul Vasile Lupu şi mitropolitul Varlaam făcuseră mari eforturi pentru împăcarea oponenţilor întruniţi în vreo 28 de concilii.

Murind mitropolitul Petru Movilă (22 decembrie 1646 s.v.), influența călugărilor greci, conduși de Meletie Sirigul creștea, fapt pentru care profesorii kieveni plecau în Rusia, colegiul ieșean slavo-latin devenind mai mult de limbă grecă, iar mănăstirea Trei Ierarhii cuibul profesorilor săi, greci. La școală folosindu-se mai mult limba greacă, cu toate că avea o gramatică grea o învățau și fetele lui Vasile Lupu. Egumenul fiind tot grec, mănăstirea Trei Ierarhi, închinată muntelui Athos - ca și Sf. Sava închinată Patriarhiei de la Sfîntul Mormînt -, avea să devină și centrul vieții culturale grecești de la Iași vreme de aproape 200 de ani, pînă la revoluția din 1821 și-n oarecare prelungire pînă la secularizarea averilor mănăstirilor străine prin reforma lui Cuza din 1864.

Își pierdea importanța, pentru cîtva timp, doar în timpul domniei lui Gheorghe Ștefan (1653-1658). Adept al culturii Europei Centrale, pe lîngă profesorii kievieni rechemați, aducea și dascăli latiniști din Ardeal, precum Simion Dascălul, care a prelucrat cronica lui Grigore Ureche. (*De la Academia Mihăileană la Liceul Național...)*

Reîntorși, după mazilirea lui Gheorghe Ștefan, dascălii greci aduceau și pe alții : Nicolae Kerameus (mort la Iași), Theodor Trapezuntinul, Ieremia Cacavelas învățător al lui Dimitrie Cantemir (viitorul domnitor, iubitor al limbii grecești), care-l pomenește în lucrarea sa *Descrierea Moldovei*, cît și alții.

Numărul lor creștea căci răspunzînd chemării Patriarhului de la Sfîntul Mormînt, doritor de ajutoare băneşti pentru menținerea așezămintelor ortodoxe - spre a nu fi preluate de catolici - boieri și domnitori evlavioși închinau ctitoriile lor cu uriașe averi unor locașuri din Ierusalim și de la Muntele Athos, care-și trimiteau imediat slujitorii, egumemi și călugări în Moldova, să le administreze.

Astfel procedase și Vasile Lupu cu Trei Ierarhii - și filiala ei Sf. Atanasie din Copou închinîndu-le muntelui Athos (1646); urmașul său Gheorghe Duca închinind Sfîntului Mormînt ctitoria sa de la Cetățuia (1672); Sfîntul Sava fiind metoh al Patriarhiei din Ierusalim, înainte de 1600; Golia era închinată Mănăstirii Vatoped din muntele Athos (1614); Hlincea, Sfîntului Mormînt; Galata, deasemeni Sfîntului Mormînt (1618); Frumoasa, Mănăstirii Schimbarea la Față din muntele Sinai (1586); Sf. Ioan Gură de Aur-Zlataust, Mănăstirii Adriano din Grecia; Sf.Neculai-Aroneanu, Patriarhiei din Constantinopol; Sf. Apostoli Petru și Pavel, Mănăstirii Vatoped din Muntele Athos(1669); Barnovschi, Sfîntului Mormînt (1627); Sf. Lazăr, Sfîntului Mormînt (1785)...

Pe Ulița Mare se vorbea grecește ca la Atena

Înfluiența grecească din Iași, sporea după ce domnitorul pămîntean Dimitrie Cantemir, pus de Poartă, trecuse de partea Rusiei în care se

retrăgea împreună cu ţarul învins de turci în bătălia de la Stănileşti (iulie 1711). Drept pedeapsă, pentru hainire, sultanul transforma protecţia Moldovei - cerută benevol de urmaşii lui Ştefan cel Mare-, în robie, trimiţînd la Iaşi, timp de vreo sută de ani, domnitori greci, cu reşedinţe şi familii la Istanbul.

Fugind feluriţii caimacani boieri sau turci instalaţi pentru scurt timp în tronul Moldovei, sosea trimis de la Istanbul Nicolae Mavrocordat (septembrie 1711 - decembrie 1715). Mai domnise un an (1709 - 1710) şi era "*învăţat şi de seamă*" (N.A.Bogdan). Avea cunoştinţe de filosofie şi istorie, vorbea limbi străine - între care şi latina - şi pretindea că purta viţe muşatine, după mamă, prin familia lui Petru Rareş. Moştenise de la tatăl său o bibliotecă pizmuită de "*monarhii europeni ai vremii*" (Martha Bibescu, *Jurnal politic*).

Era fiul lui Alexandru Mavrocordat numit şi Exaporitul (consilier secret), mare dragoman (talmaci) al Porţii, care negociase pacea de la Carlowitz din 26 ianuarie 1699, după războiul turcilor cu Polonia şi Austria. Acolo Polonia ceruse să stăpînească Moldova însă delegaţia turcă s-a opus, aşa cum scria Ion Neculce: "*Leşii încă cerea tare ţara Moldovei dar turcii au răspunsu că ţara Moldovei nu pot să o de să le fie lor podani (supusă) că este volnică (liberă), că turcilor este închinată, nu-i luată cu sabia.*". Alexandru Mavrocordat autor de lucrări filosofice, istorice, retorice teologice, fusese principalul negociator despre care Nicolae Costin, plin de recunoştinţă, scria că "*nu-l vor uita curînd veacurile viitoare.*" El întemeiase celebra bibliotecă lăsată fiului ca şi funcţia de mare dragoman la curtea imperială.

Deşi cu Nicolae Mavrocordat începea epoca adesea hulită a fanarioţilor - astfel numită după cartierul din Istanbul (Fanar), unde locuiau rîvnitorii la tronul Ţărilor Româneşti şi la înalte dregătorii, plătind pungi de aur, cum scriu cronicarii "*ca o arendă, urmînd ca apoi să le scoată învîrfonate din dăjdiile puse pămîntenilor*" -, prima sa domnie lăsase bună amintire în popor căci pe boieri "*nu-i avea la inimă*", ştiindu-i "*intriganţi şi hrăpăreţi.*

De aceea mulţi moldoveni îl lăudau, deşi ştiau că unii dintre contemporanii săi, poftitori de ranguri, trăiau după principiul "*Fă orice şi chiar ruinează-te, pentru a parveni şi apoi fă orice ca să-ţi refaci înzecit averea*" (G.Bervizconi). - Principiu folosit mai totdeauna de unii politicieni, de conjunctură, ce se zbat să cîştige un loc în rîndurile înalţilor dregători sau al aleşilor, ca apoi, prin influenţe şi comisioane, să-şi rotunjească averea.

De felul lor supuşi cu paşalele şi slujbaşii turci, unii dintre trimişii Fanarului, se purtau cu îngîmfare faţă de boierii localnici, ca nişte domnitori autocraţi, aşteptînd chiar ploconeli, linguşiri, temenele, ba plăcîndu-le şi

să fie purtaţi pe braţe (de subţiori) şi cînd se mişcau dintr-o odaie în alta. Corupţia numită pe atunci *hatîr*, domnind printre dregătorii Porţii stăpînea şi Curtea Domnească de la Iaşi. Venirea domnului din Fanar însemna şi sosirea unei "*clientele numeroase, agresive şi omniprezente în administraţie" (dregătorii),* care desfăşura o "*strategie matrimonială de împămîntenire prin căsătorii cu pămîntence"* şi schimbări de nume *"după cîte o moşie primită ca zestre "* (Paula Scalcău, *Grecii din România, Cuvînt înainte de Georgeta Filitti, Editura Omnia, Bucureşti 2003).*

Exemplu era dat *"Iordache Roset, străbunul Roznovanilor, - matca tuturor răutăţilor vremii"*, care acaparase averi uriaşe, ce aveau să rămînă urmaşilor.

Pe lîngă aceia, *"parveniţi, fătarnici, vînători de zestre şi avere*, ce stîrniseră rîcă şi mare *"respingere socială şi politică"* - mai ales printre marii boieri care pierdeau rangurile şi uriaşele puteri avute înainte şi-i socoteau pe noii dregători vinovaţi de toate relele iar *"numele de fanariot"* titlu *"odios"* - sosiseră numeroşi intelectuali ce aveau meritul introducerii principatelor în *"sistemul de valori academice creatoare, de rezonanţă europeană"* - prin şcoli, tipografii, tipărituri *(Grecii în România).*

Mulţi dintre noii veniţi, meseriaşi, negustorii, hangii şi mari dregători domneşti se aşezau în preajma Curţii Domneşti, a Mănăstirii Trei Ierarhi, a Sfîntului Sava, a Mitropoliei şi celorlalte locaşuri slujite de clerici greci, pe Uliţa Mare vorbindu-se greceşte ca la Atena, greaca fiind *„limba de curte"* (I. Luis Carra). Casele boierilor băştinaşi, scoşi din dregătorii şi retraşi la moşii, se închiriaseră acestora. În afară de comerţ, mulţi făceau

Negustori de altădată

zaraflîc şi *cămătărie*, motiv pentru care, sub numele de arman se înţelegea comerciant, iar sub numele de grec se înţelegea mînuitorul de bani ori *"vînătorul de slujbe boiereşti"* (N.A. Bogdan). Pe Uliţa Mare se

ducea o luptă surdă de întîietate între ei, puținii negustori evrei sosiți din Polonia și aceia armeni, mai vechi, stăpîni pe multe dughene și locuri, și care aveau un întreg cartier în jurul Podului Vechi, unde își construiseră două biserici. Exista și o vorbă în popor: *"un evreu înșală zece moldoveni, un grec înșală zece evrei, iar un armean înșeală și prăpădește zece greci"*. Dorind să devină statornici pe aceste locuri priitoare, unii se instalau prin toate cartierele.

Mai toate mănăstirile capitalei fiind închinate locurilor sfinte ale ortodoxiei, administrate de călugări greci, tîrgul era plin de *"popi"*, cum observa prin anii 1740 pomenitul voiajor Kelemen Mikeș...

Intelectual, dornic de schimbări reformatoare, Nicolae Mavrocordat știind că boierii pămînteni luau biruri necuvenite de la țărani - după obiceiul pămîntului - încă de la primii săi pași în țară a poruncit ca acestea să fie restituite, altfel pe acei vinovați așteptindu-i o papară ce putea merge pînă la bătaia zlotașilor (încasatorilor) cu toiagul la scara Curții. Auzind porunca lui vodă țăranii au prins curaj și-i ieșeau înainte cu jalbele în proțap și *"năvăleau în Iași cu duiumul și țipau pe toate ulițile că i-au calicit boierii și să le dee banii înapoi"..."Și erau veseli toți pămîntenii, mulțumind lui Dumnezeu că le-au trimis domn bun și milostiv... Sta Târgul Făinii iezit de grîne, din toate părțile o eftinătate și belșug în toate bucatele. Numai mîncătorii aveau voie rea că nu puteau mînca* (poporul) *precum în zilele dinaintea altor domni"* (Neculai Costin). Distant cu boierii hrăpăreți el apărea acestora fioros *"ca un leu"* (Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat)*. Pentru a pune ordine în finanțele țării a dispus prezentarea publică a încasărilor și cheltuielilor (bugetul), noutate financiară la vremea aceea și pentru alte țări mai civilizate, și deși dările către Poartă erau mari, n-a mai pus nici o dajdie nouă pe țară.

Printre oaspeții de la Trei Ierarhi este găzduit și Regele Poloniei

În iarna anului 1712 continuînd vechiul război nordic dintre ruși cu suedezii și polonezii, oștile regelui Carol al XII-lea - regele Suediei - se aflau în Moldova pentru iernare, cu încuviințarea Porții. Polonia era împărțită în două tabere, unii electori susținînd pe regele Frederic August duce de Saxonia, sprijinit de Rusia și Austria, iar alții pe regele Stanislaw Lesczynski - voievod de Poznan, sprijinit de Suedia și alungat de ruși după învingerea lui Carol al XII-lea la Poltava în iulie 1709. Regele Suediei, găzduit de sultan, se retrăsese la Bender (Tighina), unde plănuia alt

război împotriva rușilor cu ajutorul turcilor și al fostul rege polonez Stanislaw (1704-1709), pe care îl chemase la o întîlnire.

Șederea lui Carol al XII-lea în Moldova pricinuind tulburări din partea ostașilor săi, împrăștiați prin toată țara, cît și pericolul unei năvale rusești la cerința lui Mavrocordat sultanul i-a propus regelui întoarcerea acasă, în Pomerania. Pentru siguranță, urma a traversa Polonia sprijinit de ordia turcească și ceambururi tătărăști care i-au și înconjurat tabăra.

Venind la întîlnire, regele Stanislaw plecase din Holstein unde se refugiase și cobora deghizat spre Bender, dar ajungînd la Bacău, și iscîndu-se o luptă între însoțitorii săi și moldoveni, era prins împreună cu alt ofițer și trimiși la Iași. Găzduiți în mănăstirea Galata, unde ajunseseră noaptea tîrziu, au fost duși imediat la Curtea Domnească, pentru interogatoriu. Discutînd cu ei, pe la 3 în puterea nopții, deși prinșii se recomandau: unul ofițer șved (suedez) iar altul colonel francez - veniți din Pomerania - Mavrocordat a ordonat să fie găzduiți la Trei Ierarhi în bogatele chilii egumenești ce aveau *"pardoselile din marmoră albă și neagră"*. Bănuind că avea prizonier în mîinile sale chiar pe nefericitul rege al Poloniei, după mai multe cercetări printre slujitorii acestuia, primea confirmarea. Se ascundea sub numele colonelului francez Laurențiu Buk. Găzduindul în taină, cu grijă și deosebită atenție, mai multe zile, domnitorul i-a propus să se retragă pe ascuns, dar la dorința lui Stanislaw informa Poarta și primind încuviințarea acesteia, la 18 februarie 1713, îl pornea spre Bender, însoțit de o gardă de onoare.

Drept răspuns pentru ospeția acordată, la Trei Ierarhi, pe parcurs Stanislaw îi trimitea o scrisoare recunoscătoare:

"Prea înălțate domn,

Deoarece prietenia înălțimii Tale față de mine crește în fiecare zi, mărturisesc că și a mea a ajuns acum la o astfel de desăvîrșire, încît nu mai are nevoie de adaos ci numai de statornicie, de care lucru nu poate să se îndoiască Înălțimea Ta... Îți voi fi foarte îndatorat. Rămîn pururea nedespărțit Stanislaw rege." *(Cronica Ghiculeștilor).*

Intrînd în vîltoarea războaielor din țara sa și ajungînd iar rege apoi detronat, ca mai totdeauna în viață, musafirul uita prietenul de la Iași, luat și el prizonier de austrieci, pe timpul domniei bucureștene (1716).

Școală Domnească de la Trei Ierarhi se mută la Sfîntul Sava

Socotind că Țara ca și Curtea domnească avea nevoie de dregători luminați, știutori de carte, în anul 1714 domnitorul pornea "*să facă două lucruri bune care nu mai erau în țară, adică tipografie și școală... Și așa a trimis Nicolae Vodă de a adus meșteri tipografi atît pentru slovele grecești, cât și pentru cele slavonești și clădind case la Sf. Sava a așezat acolo tipografia, unde în scurtă vreme s-a și început tipărirea cărților. De asemenea a adus dascăli pentru limbile greacă veche și nouă, pentru slavonă și română și a orînduit ca plata cuvenită lor s-o primească în fiecare an din veniturile domnești. Nicolae vodă a făcut și hrisov domnesc cu pedepse aspre pentru ca acestea să rămînă neschimbate și să poată învăța aici carte oricine va voi, fără vre-o plată.* " *(Cronica Ghiculeștilor).* Ambele instituții le-a pus sub oblăduirea patriarhului Hrisant (Chrisant) al Ierusalimului, care fusese chemat de la București unde se ocupase de școlile muntenești. Evenimentul se petrecuse în primăvara anului 1714, căci la 3 aprilie din acel an, patriarhul Hrisant

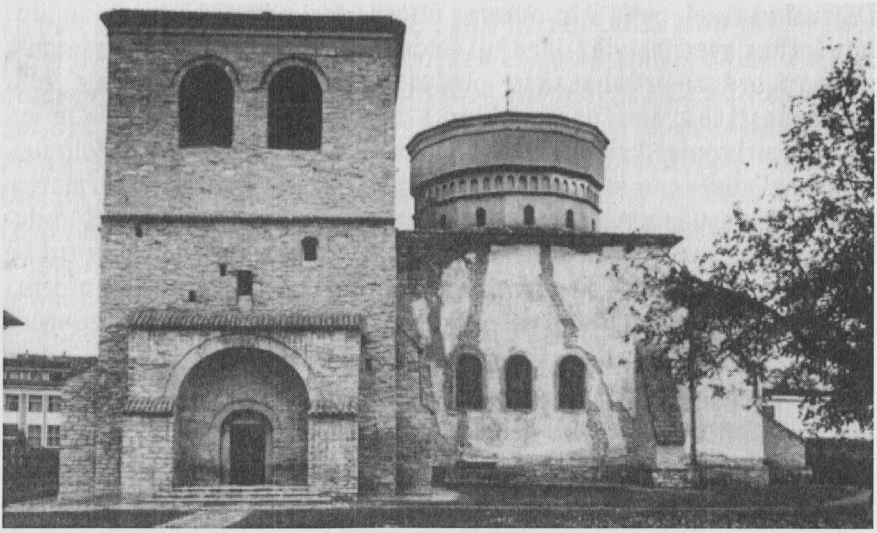

Mănăstirea Sf. Sava

era felicitat printr-o scrisoare din Constantinopol pentru modul cum reușise reorganizarea școlii ieșene. Patriarhia Ierusalimului avea venituri considerabile în principate dela mănăstirile închinate Sfîntului Mormînt *(Cronica Ghiculeștilor).* Axinte Uricarul povestește pompa cu care patriarhul Hrisant

își vizita ctitoriile, fiind primit cu mare fală, la biserică și în casa egumenului de la Sf. Sava, mănăstirea fiind pentru multă vreme locul de găzduire al marilor ierarhi greci sosiți la Iași, pe la 1749 patriarhul Antiohiei înființînd aici și o tipografie în limba arabă ce tipărea cărți pentru creștinii din Siria.

Vechea școală vasiliană intrată în declin după plecarea lui Vasile Lupu cît și a mitropolitului Varlaam în 1653 și reînviată probabil din timpul lui Antioh Cantemir, pe la 1707, de cînd se pomenește și profesorul ei Atanasie (Ariadna Camariano-Cioran, *Les Academies Princieres de Bucarest et de Iassy)*, necesita o înviorare și reorganizare radicală, pe care le săvîrșia N. Mavrocordat, deschizînd o mare Școală Domnească înzestrată și cu bogată bibliotecă, din care o parte s-a dus apoi în Grecia, iar alta a rămas la mitropolia ieșeană.

Deși în hrisov nu se menționa locul școlii, aceasta se așeza ca și tipografia în "*casele clădite*" la Mănăstirea Sfîntul Sava (existînd acolo și mai înainte, pe la 1670, o școală grecească). De aceea era și numită Școala de la Sf. Sava, cărțile bibliotecii purtînd și ele numele Sf. Sava (Ștefan Bârsănescu, *Academia Domnească din Iași)*. Se compunea din patru clase: de elină (greacă veche), greacă contemporană, slavonă și moldovenească, independente ca niște școli separate alcătuind împreună un fel de grup școlar, cu specific dominant religios. Se paradosea limba grecească obștească, dar se învăța cu temeinicie și aceea elină (greaca veche) studiindu-se istoria strămoșilor. (Aheii, ionienii, eolienii, trăitorii de înaintea erii creștine, cu vreo 2000 de ani - care creaseră civilizația miceniană în Europa -, peste vreo 1000 de ani s-au extins în Asia Mică și în jurul Mării Ionice - înălțînd vestitele orașe Milet, Efes, Halicarnas -, iar prin secolul 8 înainte de Hristos dăduseră avînt Atenei, Corintului, Spartei, continuate cu marele Imperiu Bizantin, falnica sa capitală de la Constantinopol și șiragul de cetăți din Asia, Africa și Orient. Deși Constantinopolul fusese ocupat de sultanul Mahomed, in 1453, după grele lupte, turcii ocupînd pe rînd și celelalte teritorii, Patriarhia greacă a "*cetății Constantinopol*" își păstra locul, iar spiritul național și cultura elenă dăinuiau în întreaga Europă. Talentați negustori, grecii înființaseră centre comerciale și școli prin mai toate orașele mari, pe malul mărilor și al fluviilor și ca și evreii, prin religie și cultură patriotică țineau treaz sentimentul național, în vederea viitoarei eliberări.

Mutat la București din ianuarie 1716, acolo domnitorul Mavrocordat lua inițiativa construirii Mănăstirii Văcărești propunînd și măsuri de ușurare a dăjdiilor. Prins captiv de trupele austriece intrate în Muntenia (noiembrie 1716) și dus la Sibiu, după eliberare, murea răpus de ciumă.

Limba greacă devenind tot mai însemnată la curțile domnești din Iași ca și din București, școala rămînea și în atenția domnitorilor următori, care o înzestrau și o îngrijeau. Fiind mutată la mănăstirea

Barnovschi după incendiul din 1724 care îi mistuise localul, domnitorul următor Grigore Matei Ghica (1726-1733) săvîrşea reconstruirea acestuia astfel că prin 1727 şcoala se întorcea la Mănăstirea Sf. Sava, devenită o citadelă culturală grecească ce întrecea Trei Ierarhii. Plină de călugări, de şcolari şi poporeni, biserica era în centrul vieţii greceşti la marile sărbători ortodoxe fiind neîncăpătoare. Slujbele se săvîrşeau în limba greacă de cîţiva prelaţi. Biserica purta la intrare inscripţia grecească în care se spunea că a fost refăcută în anul 1625 de Ioan Postelnicul, nepotul lui Scarlatos din Constantinopol. Constructor fusese Ianachi, îngropat în biserică. Vizitînd-o, arhidiaconul Paul de Allepo (1653), rămînea uimit de frumuseţea şi bogăţia ei. Era acoperită cu cositor *"care sclipeşte de departe la razele soarelui"* şi avea *"superbe cruci mari, aurite"*, cît şi un turn înalt cu o mulţime de trepte pentru gherghir şi cele cinci clopote, din care unul *"de o vastă circumferinţă, lucrat în Danemarca.* După tradiţia locală, prima biserică ar fi fost din lemn (1300-1330), construită de călugări veniţi de la mănăstirea Sfîntul Sava din Ierusalim, de cîteva ori refăcută şi folosită după unii de capişte pentru vechii negustori armeni. Fiind bine înzestrată, aici ar fi poposit şi domnitorul Alexandru cel Bun. Cercetarea arată că s-a înălţat în 1583. Deţinînd mult teren, curtea era plină de acareturi în care, după secularizare (1864), se înfiinţa Colegiul Naţional Sf. Sava, apoi gimnaziul şi Şcoala Profesională Sf. Sava (pînă în anul 1948), urmată de Liceul de Chimie şi IPROCHIM. Pe locul tipografiei s-a construit Liceul "Vasile Alecsandri"

Pe atunci casele se aprindeau uşor, căci ale boierilor erau acoperite cu şindrilă iar ale tîrgoveţilor, majoritatea, cu stuf sau paie, ca în sate În timpul lui Vasile Lupu arsese oraşul de vreo patru ori. Iscîndu-se un pojar şi o furtună în primăvara anului 1725, s-au topit multe case de pe Uliţa Mare, arzînd şi Curtea Domnească cu biserica Sf. Neculai şi localul şcolii lui Vasile Lupu, fapt pentru care Gh. Asachi scria: *"tîmplîndu-se arderea edificiului Academiei Vasiliene, egumenul de atuncea nu l-au mai rezidit, încît cu edificiul au pierit şi lucrarea Academiei..."(Serbarea zilei de Treisfinţi)*.

Totodată domnitorul Grigore Ghica hotăra ca dascălii celor patru şcoli (sau secţii), de elineşte, greceşte, slavoneşte şi moldoveneşte să fie plătiţi cu leafă stabilă iar pentru îndrumarea învăţămîntului înfiinţa o Eforie condusă de mitropolitul ţării, cu drept de control şi inspecţie - ca un nucleu de inspectorat sau minister educaţional. Cum scria *Cronica Ghiculeştilor*, la şcoală urmau copii de oameni bogaţi şi saraci din ţară şi de peste graniţe. Ghica *"domnea cu blîndeţe şi pricepere mai micşorînd birurile grele puse de predecesori"*. În primii cei şapte ani de domnie reparase mai multe biserici căzute în ruine, adusese apă la Sfîntul Neculai şi la Sf. Spridon (1731), făcuse în faţa Curţii un turn înalt cu ceasornic şi clopote ca să ştie tot tîrgul mersul vremii şi prefăcuse, cu mare cheltuială, biserica lui Balica zidind bogata Mănăstire Frumoasa, înzestrată cu un palat de plăcută şedere, întărită cu zid gros de apărare şi înconjurată de o gradină şi un lac între dealul Cetăţuiei şi malul bisericii. Ideea plăcîndu-i mai tîrziu domnitorului Ioan Neculai Mavrocordat de la 1743, zidea şi el un foişor pe celalt mal (Cerdacul Doamnei).

Venind domn Grigore Ghica şi a doua oară (1735 - 1741) cu o întrerupere prin 1739 zidea şi palatul de lîngă biserica Galata, înconjurînd aşezarea sfîntă cu zid. Plăcindu-i

şi voia bună, ridica şi la Copou un foişor de odihnă şi desfătare în stil turcesc - lui revenindu-i meritul de a introduce Copoul în atenţia boierilor, învăţaţi pînă atunci cu plimbările la Bucium şi Galata (zice Gh. Ghibănescu). Trebuind să înfrunte şi un groaznic cutremur dărmător de ziduri (în 29 mai 1738), ce *"a ţinut 20 de minute" (Cronica Ghiculeştilor)* dar şi o straşnică ciumă, le trecea cu bine pe toate.

Susţinînd activitatea culturală şi în continuare, la a treia domnie dintre 1747 şi 1748, domnitorul Grigore Ghica mai înfiinţa şcoli şi tipografii pe lîngă episcopiile din Roman, Rădăuţi şi Huşi, întărind pe lîngă Şcoala Domnească şi pe acele de la bisericile Sf. Neculai, Sf. Vineri peste care punea un preot supraveghetor de rînduială, ca un fel de inspector şcolar în zilele noastre. În ele se învăţa româneşte.

Şcoala aceea avea şi clase de latină şi "arăpească"

Domnind în răstimpuri şi Constantin Mavrocordat (1733-1735, şi 1741-1743) - fiul fostului domnitor Neculai - alt spirit înfluenţat de iluminismul european, autorul unei refome agrare publicată în "*Mercure de France*", deşi trăise un straşnic pojar ce a pornit de la Biserica armenească potopind Tîrgul de Sus cu Golia, Ţintirimul Turcesc (unde-i acum Biserica Vulpe) şi toată Sărăria, şi l-au încercat şi doi ani de secetă grea după care oamenii mincau şi coajă de copac măcinată, grijuliu de viitorul ţării îl preocupa instruirea copiilor în limba română la cursurile începătoare (de pe lîngă biserici) şi în limbi străine la acele superioare de la Şcoala Domnească. Entuziasmat de aceste idei Ion Neculce nu pierdea prilejul să le noteze în Letopiseţul său : *"Mai socotit-au măria sa Constantin vodă pentru şcoli de învăţătură, de le-au mai întărit şcoalele cele elineşti şi cele slavoneşti. Aşişderea au mai făcut şcoală de învăţătură şi latineşte şi arăpeşte* (turcă) *şi au dat ştire tuturor mazililor* (boierii mai mici) *în toată ţara ca să-şi aducă copiii la învăţătură la şcoală, ca să înveţe orice limbă le-ar fi voia, pentru ca să fie oameni învăţaţi şi în pămîntul nostru al Moldovei, precum sunt şi printr-alte ţări şi părţi de locu."* Limba latină studiindu-se în academiile apusene domnitorul considera că şi tinerii Moldovei trebuie s-o cunoască. Aceea arabă era trebuitoare pentru relaţiile cu Înalta Poartă, tipărindu-se şi cărţi în această limbă la Sf. Sava.

El însuşi petrecea ceasuri intregi citind cărţi străine. Vizitîndu-l geograful Markos A. Kasaitis la 13 octombrie 1742 îl găsea într-o odaie *"toată cu cărţi unde obişnuia să stea ziua întreagă şi parte din noapte spre a studia"*, palatul domnesc din Iaşi fiind astfel înzestrat cu o valoroasă bibliotecă. "*La vîrsta lui de om tînăr cunoştea şi limbi străine ; avea pe lîngă el dascăli pentru mai multe limbi şi învăţa mereu, ca să nu piară faima tatălui său ci, dimpotrivă, să crească prin el...*" *(Cronica Ghiculeştilor).*

În şedinţile Divanului boierilor avea cîte 2-3 cititori care cercetau pe rînd scrisorile şi arzuhalurile (jalbele supuşilor)..."*Iar dacă nu erau răvaşe de citit, citeau din cărţile lui Ioan Hrisostomul sau ale lui Vasile cel Mare... se scula dis-de-dimineaţă la orele cinci şi stătea în biserică cu mare luare aminte şi evlavie împreună cu toţi boierii şi slugile domneşti care locuiau acolo*" şi punea la uşă doi cihodari ca nimeni să nu iasă *"înainte de sfîrşitul slujbei"(Cronica Ghiculeştilor).*

Domnul citea şi ziare europene ce-i veneau prin Polonia şi era abonat la o revistă bibliografică care prezenta noile apariţii editoriale (*"Observations sur les ecrits modernes"),* trimisă din Paris. Moştenise biblioteca bunicului şi a tatălui, păstrînd-o deşi unii contemporani se arătaseră dispuşi să o cumpere, precum papa Clement al XII-lea, regele Angliei George al II-lea, regele Franţei Ludovic al XV-lea şi alţii. Era ataşat de ea "*ca un îndrăgostit de iubita sa"* (Florin Constantiniu, *C. Mavrocordat*). Prin organizarea claselor de latină şi arabă activitatea şcolii ieşene se îmbogăţea, apropiindu-se de şcolile străine.

Un bătrîn preot sătean

Întunecat de corupţia şi nedreptatea ce stăpînea printre dregătorii curţii care îşi vindeau şi sufletul în schimbul pungilor cu galbeni, domnitorul impunea şi o reformă a justiţiei, cerînd judecăţi drepte şi acordînd dreptul de apel al împricinaţilor la dînsul. *" La judecăţi se străduia şi se nevoia ca nu cumva să greşească"*. Urmărind hotărîrile Divanului, cerceta dosarele, uşa fiindu-i deschisă oricărui jăluitor."*Şi nu plătea nimenea, nimica, pentru aceste judecăţi ci numai diecilor (scriitorilor) le da cîte 2 parale de jalbă"*. Repudiind despuierea ţăranilor, de zlotaşii Visteriei, care pretindeau birurile de cîteva ori, domnul poruncea încasarea acestora numai cu chitanţe şi înscriere în registre anume tocmite şi stabilise măsuri fiscale de impunere. Poruncea şi

mitropolitului să se aducă Evanghelii, Leturghii, Apostole şi ceasloave *"pe înţeles"* (româneşte), din Muntenia, preoţii să le citească în biserici, iar slujitorii altarului, neştiutori de carte - care făceau slujbele după ureche, învăţate din tată în fiu - să se apuce de învăţătură, chiar şi *"la batrîneţe"*. Altfel urmau a fi schimbaţi şi trecuţi la birurile de care preoţimea fusese scutită, - fapt pentru care mulţi se declaraseră clerici. Ca sfintele feţe să ştie că *"nu-i de gioacă"*, a trimis dregătorii domniei prin biserici să vadă ce fel de slujbe fac preoţii *" ce erau pînă atunci de capul lor"* şi să-i pună la învăţătură. Fiindcă auzise că unii călugări greci cînd tămîiau prin mănăstiri *"la muieri stau cîte un minut înaintea fiecăreia, de le tot priveşte din talpă pînă-n creştet, punînd gînd rău asupra lor"*, i-a îndepărtat de la slujbe, înlocuindu-i cu preoţi bătrîni de mir. Pentru tipărirea cărţilor *"pe înţeles"* repara şi tipografia de la Trei Ierarhi.

În anul 1749 sunt poftiţi la şcoală şi copiii "prostimei" (mai mari de trei ani)...

Venind Constantin Mavrocordat domn încă odată (doar pentru un an între 1748 -1749), spre a întări evlavia şi cucernicia preoţilor, obişnuiţi *"a blagoslovi mai mult butoaiele şi femeile decît locaşurile bisericeşti"* - cum scria un călător străin - ii punea să facă slujbe de la 3 ceasuri de noapte pînă la 7 din zi, astfel ca să nu le mai ardă de zaiafeturi şi să întoarcă ochii la cele sfinte. *"Apoi strîngea toţi preoţii şi diaconii din tîrg şi-i vîra în biserica Curţei* (Sfîntul Neculai), *de dimineaţă, punea paznici la uşă şi nu-i mai lăsa să iasă afară, silindu-i să asculte cetaniile unui preot învăţat în carte grecească şi moldovenească, care se suia în amvon şi le tâlcuia rînduielile bisericei, a botezului şi a spovedaniei, lucru care supăra grozav pe bieţii preoţi."* *(N.A.Bogdan).* Pentru asigurarea şcolilor cu bucoavne a mai adus o tipografie la Mitropolie.

Urmându-i îndemnul, prin 1749, mitropolitul Nichifor - singurul grec ce-a ocupat înaltul scaun bisericesc de la Iaşi - hotăra preoţilor să cheme la şcoală şi copiii *"prostimei"*, de la trei ani şi să-i înveţe pînă la 12 ani şi mai sus, iar copiii de preoţi pînă la 20 ani şi mai sus, făcîndu-se astfel primii paşi în direcţia învăţămîntului primar obligatoriu, la vremea cînd nu se instituise nici în Europa vestică (*De la Academia Mihăileană....*). Năzuinţa avea să fie întărită şi de mitropolitul Iacob I de Putna care scria că *"precum soarele dă viaţă pămîntului, învăţătura dă putere şi inteligenţă omului"* (1757).

Iar la Trei Ierarhi se slobozeau "vecinii" - ţăranii moldoveni înrobiţi

Deşi zilele lui Constantin vodă îi erau numărate şi duşmăniile adunate sub oboroc învîrvonate, n-a stat la preget şi a savîrşit faptă şi mai straşnică pentru vremea aceea. Dar să lăsăm cronicarul:

"Lucrul cel mai de seamă însă, ce-l făptui acest domn, fu scoaterea «vecinilor» se sub stăpînirea boerească. Aceşti zişi vecini...erau ţărani moldoveni, consideaţi ca robi şi stăpîniţi din neam în neam boeresc, care nu mai aveau dreptul a se muta de pe moşia pe care se aflau, nici a avea proprietăţi, nici a face ce vor ei, ci numai ceea ce li se poruncia de boer, iar tot folosul muncii lor numai stapînul boer îl lua." Erau ţărani săraci ramaşi fără pămînt, înstrăinat prin vînzare din cauza lipsurilor sau luat cu hapca de boierii bogaţi. Astfel deveneau vecini (de lînga boier), în Muntenia numiţi rumâni, cu libertatea mărginită şi obligaţia să muncească pămîntul boierului, să nu părăsească satul ca să plătească parte din birul pus în cislă (pe sat), înrobindu-se tot mai tare. Cu timpul vecinii, puţini la început, depăşeau numărul celor rămaşi slobozi, sate întregi intrînd în robie din care scăpau fugind peste graniţe.

Sat de *"rumâni"*

Încercînd o uşurare, Constantin Duca spusese că *"e păcat să-l robeşti pe fratele tău căci păgînii care îşi cumpără robii pe bani în al şaptelea an îi iartă, iar tu creştin şi neluîndu-l pe bani şi fiind creştin ca şi tine, tu vrei în veci să-l vecineşti."*

Revoltat de fuga sătenilor din sate şi jalnica sărăcie şi neagră robie în care îi ţineau unii boieri pe vecini fără de pămînt, luîndu-le din bordeie nu numai roada şi truda muncii, dar şi fetele şi nevestele pentru curţile

şi poftele lor, "*Constantin grecul*" hotăra să rupă lanţurile sclaviei din Moldova la vremea cînd acestea mai dăinuiau şi în civilizata Europă, închistată de servituţi feudale.

Chemînd la Divan pe toţi boerii însemnaţi ai ţării, şi pe acei cu ţărani *vecini*, nu i-a lasat să se întorcă la casele lor pînă nu au ajuns la înţelegerea să îndulcească vecinătatea. Şi ca nu cumva mai tîrziu să le treacă prin minte gînd de răzgîndire, în ziua de 6 aprilie 1749- zi ce ar trebui scrisă cu literă roşie în calendarul istoriei Moldovei cum zicea un contemporan - i-a strîns într-un Sobor la biserica Trei Ierarhi, împreună cu trimişii vecinilor. Domnul conducînd adunarea a lăsat şi pe ţărani să arate suferinţele, la urmă punînd stăpînii să răspundă, sub semnul crucii şi sub ochii sfinţilor Ierarhi, că nu sunt şi nu vor fi robi în rîndul sătenilor din Moldova.

La 1 iunie 1749 hotărîrea Obşteştei Adunări se întărea de domnitor *"cu pecetea şi iscălitura Domniei mele ca să se păzească nestrămutat. Într-alt chip să nu fie". Constantin Neculai V. V.* În Hotărîre scria fără tăgăduinţă că se ridicaseră la domnie multe pîri că "*unii din stăpînii satelor s-au obişnuit a vinde pe vecini ca pe robi ş-ai împărţi cu împărţeala ca pe ţigani, şi a da numele lor în foi de zestre, ş-ai despărţi pe copii de la părinţi, luîndu-i în casă la slujba lor ş-ai muta de la un loc la altul; nefiind acea volnicie a se vinde şi a se supune pînă într-atîta ca pe robi.*" Drept consecinţă după cercetarea domnului: *"La şase zile a lui Aprilie, joi într-a doua săptămînă după Paşti, fiind noi cu toţii adunaţi, atît partea bisericească cît şi boerească şi altă obştie în mănăstirea Trisfetitelor, la scosul Sfintelor Moaşte, s-au făcut Sobor de întrebăciune acestor pricini mai sus arătate. La care cu toţii cu glas am răspuns mărturisind adevărat că vecinii robi nu sînt, nici se stăpînesc cu nume de robie... că vecin va să zică sătean mijlocaş fără de moşie atîta numai că din sat nu este volnic ca să iasă"* Aceste purtări ale stapînilor nu erau volnice după vechile hrisoave *"şi nici de acum înainte aceasta volnicie asupra lor, nimeni să nu aibă, că nu este cu cale. Şi cînd se vinde moşie oamenii să nu se vînză, ci ca nişte săteni ai satelor în sat să rămîe, făcînd slujbă obişnuită, însă şi slujba să o facă cu nart 24 de zile de om într-un sat ori la ce lucru se va pune şi dijmă să dea..."* Se aproba ca să iasă la lucru numai un om din casă "*macar cîţi feciori avea omul...iar partea femeiască nu slujeşte" (Magazin Istoric pentru Dacia II).*

Ieşind de la Sobor probabil că atotputernicii stăpini ai satelor "*supăraţi de amestecul grecului în treburile lor, stricînd obiceiul pămîntului"* i-au trimis în gînd toate blestemurile, crescînd hula împotriva fanarioţilor *"băgăreţi şi obrăznicoşi".*

Boierii vorbeau numai cu Evghenestate, Arhonda şi Frăţica

Fastul lor însă le plăcea, fiind ei împărţiti pe trei clase. Prima, *protipendas* cuprindea pe logofeţi, vornici, hatmani, agii, polcovnici,

vistiernici ce se purtau ca şi zeii Olimpului pogorîţi în Curtea Domnească - cum scria A.D.Xenopol. La fel, ca domnitorul, ţineau să fie purtaţi pe braţe de cei din clasa a III-a (slugeri, medeleniceri...), care trebuiau să le sărute şi poalele antereielor, ca domnitorii la Serai. Se considerau Evghenis (nobil) sau *"ţandără de os sfînt"*. (după Costache Negruzzi).

Boieri de pe la 1780

Acei din a II-a (spătari, paharnici, bani, comişi..) le sărutau numai mîinile, ei între ei, cei din protipenda, sărutîndu-se pe bărbi şi vorbind numai greceşte cu *Evghenestate, Arhonda şi Frăţică*. Pe străzi, marii boieri, mergeau numai in trăsuri cu patru cai (faleturi), purtau işlic burduhănos şi mai înalt decît al celor de a doua.

Limba greacă devenise aşa de importantă, încît domnitorul Callimah aprobînd codul de legi, tradus de la austricei, scria că *"s-a alcătuit mai întîi în obicinuita, aici în ţară, limba neoelinească şi apoi tradus în aceea românească"*.

Pedeapsa dumnezeiască fiind pe atunci singura opreliste a răutaţilor, pentru a stăvili reintroducerea dării *"văcăritului"*, abia suprimată, un urmaş la tron - Constantin Cehan Racoviţă (1756 - 1757) -, a adus de la Patriarhie şi a citit divăniţilor, o carte de blestem şi afurisenie semnată nu mai puţin de patru patriarhi (din Constantinopol, Antiohia, Ierusalim şi Alexandria).

După Soborul de la Trei Ierarhi foştilor robi le rămînea obligaţia să lucreze 24 zile pe an boierului, fără plată, sau numai 12 cînd dădeau despăgubire pentru celelalte. Drept dovadă a slobozeniei, dezrobiţii căpătau cîte un peciu cu pecetea domnitorului. Tot Mavrocordat la 5 august 1746 anulase *rumînia* sau *şerbia* în Ţara Românească, unde fusese domn.

Chiar dacă unii dintre stăpînii căpcăuni nu dădeau două parale pe hrisovul domnesc se spărsese "*obiceiului pamîntului*", care cîrmuia viaţa aşezărilor de atunci şi încetul, cu încetul, legea cea nouă, susţinută şi de alţii prindea viţe.

Domnitorul reformator avea să ia măsura riscantă de a fugări din ţară pe negustorii turci lacomi (laji), care "*cumpărau totul pe nimica*", săvîrşeau adesea jafuri ori "*răpeau femeile şi pruncii şi fetele... ducîndu-le în partea Anatolirei să le vîndă*". Cu ajutorul unor emisari turci i-a cetluit pe acei vinovaţi, i-a adus la Iaşi pentru judecată unde au fost chemaţi şi reclamanţii. Înspăimîntaţi aceştia au fugit spre Ismail şi Chilia, părăsind ţara Moldovei. Gestul de a condamna cetăţeni turci i-a crescut autoritatea în rîndul poporului.

Tot Mavrocordat, cucerniceşte "fimeile nărăvaşe", punîndu-le la rugăciuni în Mitropolia Veche...

Iaşul fiind plin şi de femei "*răle*" ce umpluseră ferestrele Podului Lung (uliţei dintre Curtea Domnească şi Bahlui), cu perdele roşii, racheriile cu desmăţ şi tîrgurile cu boli ruşinoase - de unde porecla străzii Podul Roş (după Panopol) -, domnul hotăra desfiinţarea meseriei lor, cerînd ispravnicilor de ţinut să le prindă si să le trimită la gros. Vreo optzeci au fost pedepsite cu închisoare *"îndelungată"* la biserica Mitropolia Veche (probabil fosta biserică Albă părăsită lîngă Mitropolia nouă instalată pe atunci în biserica Stratenia, existentă pe locul Catedralei de azi), punîndu-le la rugăciuni şi post negru pentru îndreptare şi dezbăr de relele deprinderi. (Biserica Sf. Gheorghe nu era construită, zidindu-se prin 1761, de mitroplitul Gavriil Calimachi, fost arhiepiscop al Tesalonicului şi frate cu domnitorul Calimachi care l-a adus în Moldova).

Potrivit poruncii domneşti, *"nărăvaşele"*, vinovate de stricarea caselor multor tîrgoveţi şi înbolnăvirea altora, căpătau iertare atunci cînd se pocăiau ori erau cerute de neveste. Spre a se deprinde cu munca şi să petreacă vremea mai uşor, doamna le trimitea fuioare pentru tors, pîine, apă şi lumînări ca să nu stea pe întuneric - cum scria un cronicar - şi probabil cantaridă - credem noi - ca să se vindece de bolile ruşinoase.

Fapta domnitorului rămînea în istoria Uliţei Mari căci împricinatele făceau mare chiloman, se arătau la ferestre ca nişte stafii sprîncenate, chemau bărbaţii de pe stradă la vedere, arătîndu-le boiul şi cereau de mincare, de îmbrăcat stricînd tihna Mitropliei de alături.

Umplîndu-se sacul cu pîre la Poartă, mai venind şi o mare secetă, urmată de o ploaie îmbelşugătoare dar şi de năvala lăcustelor ce înegreau cerul cînd se ridicau deasupra lanurilor şi a pădurilor prăpădite, întunecîndu-l într-o zi şi pe al capitalei - încît nu se putea merge pe Uliţa Mare de atîta vietate zburătoare şi pe jos tîrîtoare - şi stîrnindu-se o foamete înfiorătoare, prin august 1749. Vizirul îi trimitea mazilirea.

Dădea scaunul de la Iaşi altui poftitor de domnie. Numit doar caimacan pînă în decembrie 1749, acesta era spătarul Iordache Stavrache, tot grec, dar din aluat plămădit cu zamă de mătrăgună. Aplecat spre răutăţi aşa cum sunt destui indivizi în toate naţiile, poftitori de bogăţii nemuncite, ca şi acei din zilele noastre, marele dregător jupuia satele şi tîrgurile cu biruri şi jacuri. Plîngîndu-se supuşii la Poartă, sultanul a trimis un emisar să-l ducă la judecată însă samsarul scăpa, îmbrăcîndu-se ca o slugă şi trecînd iute Prutul.

Revenind pe scaunul Domniei fostul domnitor, Constantin, şi a patra oară avea ghinion, căci începuse războiul ruso-turc şi era rănit la Galaţi, luptînd în tabăra otomană. Luat prizonier de ruşi (1 decembrie 1769), a fost adus la Iaşi unde la 4 decembrie 1769, trecea pe cealaltă lume.

Urmaşul său ţintuia de un stîlp, în piaţa publică, pe acei ce pretindeau bacşişuri

Încerca să-i calce pe urme fiul , Alexandru C. Mavrocordat, trimis la domnie prin 1782 şi numit de turci Deli-bei căci era la fel neprevăzut. Dornic să curme hoţia şi corupţia ieşea în tîrg pe ascuns, urmărea cîntarele, iar pe acei prinşi vînzînd cu lipsă, îi bătea cu urechea în ţinte de un stîlp, lasîndu-i la vedere pe Uliţa Mare toată ziua în reculegere,în bătaia soarelui şi în rîsul lumii. Carnea pîinea şi alte producte învechite le zvîrlea în uliţe, spre bucuria calicilor care la asemenea vizite îi ţineau hangul abia aşteptînd să se înfrupte din cele aruncate. La fel pedepsea drăcos cu bătaia pe acei care luau mită şi nu ierta nici boierii şi nici marii dregători învăţaţi cu *"tainaturi"* (daruri de carne, pîine şi alte alimente), de la negustori ori de la jăluitori). Cum se întîmplă şi acum şi nu-i nici un Deli-bei, care să ţintuiască urechile indivizilor aciuaţi prin instituţii publice, şcoli, spitale şi chiar biserici care pretind *"atenţii"* pentru serviciile lor plătite cu leafă.

Toate aceste isprăvi şi reclamaţiile celor împricinaţi îi scurtau şi lui domnia în ianuarie 1785.

Pe Uliţa Mare apărea "Facultas Artium"

Între 1753-1756 pe timpul domniei lui Matei Ghica la Şcoala Domnească grecească se petrecea un eveniment deosebit, pierdut cu timpul din vedere deşi avea mare însemnătate. Pe lîngă obiectele mai

înainte arătate, specifice unei şcoli medii, preuniversitare sau unui colegiu, prin 1755 la şcoală se începuse a învăţa şi noţiuni de filosofie, ca şi în instituţiile de învăţământ superior apusene, numite *Facultas Artium.* Potrivit practicelor timpului, şcoala cu un profesor era elementară, aceea cu minim doi devenea şcoală medie sau colegiu iar aceea cu mai mulţi în care se preda şi filosofia apărea şcoală superioară (Ştefan Bârsănescu)

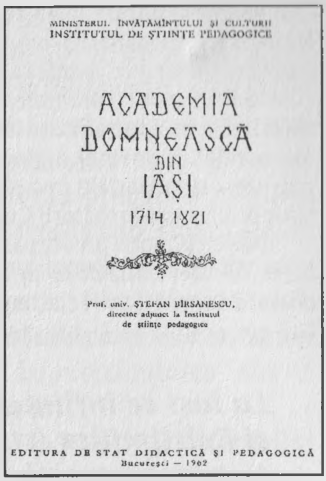
MINISTERUL ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ŞI CULTURII
INSTITUTUL DE ŞTIINŢE PEDAGOGICE

ACADEMIA DOMNEASCĂ DIN IAŞI
1714 1821

Prof. univ. ŞTEFAN BÎRSĂNESCU,
director adjunct la Institutul de ştiinţe pedagogice

EDITURA DE STAT DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ
Bucureşti — 1962

Elevii şcolii ieşene deveneau astfel studenţi şi pe lîngă limbi străine, religie, aritmetică, aveau a fi iniţiaţi în filosofie, logică, psihologie. Fără multă vîlvă Şcoala Domnească luase caracter universitar, apărînd astfel embrionul Universităţii Iaşilor (cum scria Profesorul Ştefan Bârsănescu, directorul Institutului pedagogic bucureştean în lucrarea sa *Academia Domnească din Iaşi).*

Tot atunci apărea şi primul abecedar în româneşte cu titlul *Bucvar sau începerea de învăţătură cu slove slovineşti,* tipărit la Mitropolie din îndemnul mitropolitului Kir Iacob (1755*)*

Venind la tron şi domnitorul Ion Teodor Calimach (Callimachi) (1758-1761), moldovean la origine (grecizat), socotea că limba elinească era deosebit de importantă, din ea *"tragindu-se, ca dintr-un izvor, învăţătura celorlalte".* Pentru a ridica importanţa şcolii şi a nu-i stînjeni mersul, oprea dascălii străini să mai înveţe copiii boierilor, acasă sau în aşa zise şcoli particulare, după capul lor, obligîndu-i la un examen de atestare. Acesta se da în faţa unei comisii condusă de directorul şcolii unde se învăţa obligatoriu 6 ani. Instituţia căpăta astfel importanţa unei şcoli de stat, directorul ei devenind însemnat dregător al învăţământului ieşean.

Domnitorul păcătuia însă lăsînd dregătoriile însemnate pe seama unor samsari din Fanar, punînd vistiernic pe vestitul Stavrache, întors din pribegie. Acesta, potrivit vechiului năravv, nu urmărea decît să-şi umple punga şi să iscodească noi biruri... între care şi unul pe... *jupînese.* Umplîndu-se paharul nemulţumirilor stîrnea iar mînia

tîrgoveţilor şi într-un miez de noapte adunîndu-se tătărăşenii laolaltă cu ţăranii din Iarmaroc şi alţi mahalagii oţărîţi, trăgeau clopotul cel mare de la Trei Ierarhi şi punînd mitropolitul înainte, mergeau la Curte să ceară dreptate. Poarta fiind închisă si poprită cu lemne şi tunuri, mulţimea o dărma şi deşi s-a tras asupra ei, ucigîndu-se cîţiva răsculaţi, lumea intra fioroasă în ograda domnitorului şi-l cerea pe Stavrache, pentru "*socoteală*". Vinovatul fugind prin poarta din dos a grajdurilor, răsculaţii pofteau judecarea şi a celorlalţi tovarăşi de răutăţi, cu greu potolindu-i mitropolitul să nu dea iama printre toţi dregătorii Curţii.

Din acest motiv preocuparea pentru învăţătură a lui Callimachi se uita, dar rămînea în istorie "*Revoluţia de la Iaşi*", petrecută pe vremea domniei sale (1759). Săvîrşitorul rălelor năravuri, Stavrache, mutat cu "*serviciul*" la Bucureşti îşi găsea acolo naşii, care l-au dat pe mîna unui gîde să-i scurteze capul (august 1775).

La Iaşi se înfiinţează Academia Învăţăturilor şi Epistimiilor (ştiinţelor)

Ajuns pe scaunul Moldovei şi luminatul domnitor Grigore al III-lea Alexandru Ghica (1764-1767), acel care la a II-a domnie (1774-1777) avea să fie decapitat în Beilic pentru opunerea la răpirea Bucovinei de către austrieci şi om foarte înţelept *"iubind să se indestuleze cu învăţătura"*, susţinea truda dascălilor la şcolile din Moldova. Chiar de la începutul domniei cerea Divanului să analizeze starea învăţămîntului, să asigure un buget permanent cu fonduri pentru salariile profesorilor, ca fiecare profesor să ştie ce are de primit şi de dat, cît şi pentru întreţinerea elevilor, cumpărarea instrumentelor şi cărţilor. Prezentîndu-i-se un raport, la 1 iunie 1765, cu măsuri pentru "*organizarea unei şcoli moderne*", îl aproba la 6 iunie 1765. Reorganizarea continuînd şi în anul următor 1766, domnitorul dădea un edict ce susţinea pătrunderea ştiinţelor pozitive şi a raţionalismului în învăţămînt, ridicînd şcoala ieşeană la nivelul universităţilor apusene.

Şcoala Domnească urma să devină "*Academia culturii şi a ştiiinţelor*" pentru instruirea "*poporului nostru ortodox*" şi se numea *Academia Învăţăturilor şi Epistimiilor (*ştiinţelor*) sau Academia Moldovei.* Cu acest prilej se întărea puterea Eforiei şcolilor, condusă de mitropolit şi formată din vistiernic, alţi mari boieri, dar şi de patru negustori şi meseriaşi "*başi*" (fruntaşi) ceea ce însemna un mare pas democratic în mersul şcolii ieşene.

Vechea şcoală iniţiată de Vasile Lupu, doborîtă de vicisitudinile vremii şi reînviată de Nicolae Mavrocordat şi întărită de Constantin Mavrocordat, intra în altă viaţă. Refomată, modernizată şi slujită de profesori cu doctorate şi licenţe în Italia, Franţa, Austria şi Germania,

prin noua alcătuire şi înzestrare ajungea însemnat for de cultură în Răsăritul european şi concura şcolile superioare din ţările vecine şi din Constantinopol, unde boierii îşi trimiteau copiii la învăţătură şi pregătire pentru viitoarele dregătorii de la Curtea Domnească. Aşa cum mai tîrziu, după desfiinţarea ei, datorită revoluţiei de la 1821 şi-i trimiteau la Paris. Pe atunci tinerii nefiind atraşi de cariere didactice preferau pregătire juridică, filosofică ca să ocupe servicii publice în administraţia superioară a ţării, unii boierii fiind acuzaţi de călătorii străini că erau leneşi şi se înghesuiau după funcţii la Curtea Domnească. Mai categoric, Dimitrie Cantemir vorbind despre năravurile lor, scria că: *"nu sînt iubitori de învăţătură şi chiar le e urîtă"*, gîndind că *"oamenii învăţaţi îşi pierd mintea"* sau că *"învăţătura eate treaba popilor"* (Descrierea Moldovei).

Academia ieşeană, ca şi aceea din Bucureşti - instituţii de învăţămînt superior cu caracter laic şi mai puţine implicaţii religioase -, erau la curent cu teoriile şi studiile din şcolile şi universităţile europene, unde învăţaseră profesorii ei şi ale căror manuale, traduse, adaptate şi chiar completate se utilizau cu succes. Aşa cum constata Constantin Noica: cele două şcoli din Bucureşti şi din Iaşi asigurau ***"un învăţămînt universitar cu nimic inferior aceluia oferit pe atunci de Italia sau Germania"***. Faptul că se folosea greaca - limba majoră a religiei ortodoxe de tradiţie bizantină -, nu era împiedicător, căci şi în universităţile ţărilor vestice, în locul limbilor naţionale se folosea cu precădere limba latina, fără a le desconsidera nimeni.

Mereu reformate, în aumite perioade, şcolile din principate impuneau mai multe cicluri de învăţătură de cîte trei ani fiecare (Ariadna Camariano-Cioran...), Academia încheindu-le cu ultimile două, desfăşurate în şase ani. Cursurile erau organizate pe secţiuni, ca nişte facultăţi, de obicei trei: ştiinţe pozitive, literatură şi diferite limbi.

La academie se preda Literatura elină şi greacă; Enciclopedica (studiul enciclopediilor pentru formarea rapidă a unei culturi universale); Metrica şi Poetica (ştiinţa versificării, ritmării şi creaţiilor poetice); Epistolografia (învăţătura alcătuirii scrisorilor şi folosirea stilului protocolar în viaţă şi cancelarii cît şi alcătuirea scrisorilor în versuri pe teme morale, artistice); Filosofia neoaristotelică ce recunoştea rolul materiei şi naturii in toate fenomenele dar şi Filosofia modernă a spiritualităţii - ambele socotite fundamentul culturii omeneşti. Ca efect, disciplinele sale erau importante obiecte de studiu: Logica (ştiinţa gîndirii raţionale a demonstraţiei, a aflării adevărului); Fizica (ştiinţa structurii şi proprietăţilor materiei) - într-o primă fază doar teoretică ca disciplină filosofică şi apoi autonomă după ce a devenit şi experimentală, cu demonstraţii practice pentru care s-au procurat instrumente, studiindu-se şi ultimile

descoperiri în domeniul Magnetismului, Structurii materiei, Electricităţii şi Opticii. Le preda cu pasiune eruditul profesor N. Theotochis directorul Academiei ieşene şi autorul volumului *Elemente de Fizică* cu planşe pentru experimente, publicat la Leipzig in 1767. Îl urmau profesorii Iosef Mesiodax, Nicolas Zerzulis - aprig susţinător al Fizicii experimentale, şi Ştefan Dungas - intraţi şi în conflict cu înalţii ierarhi şi proboziţi sau chiar persecutaţi pentru curajul lor de a introduce la Academie concepţiile heliocentriste ale lui Copernic - în dauna celor geocentriste a lui Ptolemeu - sever condamnate de Patriarhia constantinopolitană. Alături de manualele lor situîndu-se, pe la 1801 şi manualul de Fizică modernă al lui Dimitrie (călugărit Daniel) Philipphide cu mai recente descoperiri în domeniul fenomenelor naturii, autorul era acuzat de ateism.Neimpresionat de eticheta ierarhilor dogmatici mai scria si un curs de Optică si altul de Matematică, la fel contestate. Exemplul său il urma şi Ştefan Dungas absolvent al universităţilor dela Halee, Gotttingen, Iena şi director al Academiei ieşene, care prin alt curs de Fizică încerca să împace fizica şi dogmatismul religios, dar îşi atrăgea pofteala la Sfîntul Sinod unde i se cerea dezavuarea operei (1816), interzicîndu-i-se manualul.

Se studia deasemeni Cosmografia (ştiinţa cerului), Psihologia (ştiinţa sufletului), Metafizica (cu teoriile existenţei şi cunoaşterii spiritului şi materiei), Morala (normelor de comportament între oameni). Deosebită importanţă avea ştiinţele pozitive pe lîngă Fizica experimentală, studiindu-se şi Chimia lui Lavoisier, Astronomia (studiul astrelor), Aritmetica, Algebra, Geometria şi Trigonometria - ce uşura problema măsurătorilor imobiliare -, amplu susţinute de marii matematicieni N. Theotokis, Mesiodax, Philippide, Govdelas (care considera Maremática baza Filosofiei iar Algebra - stimulatoarea inteligenţei,) şi bineînţeles de tînărul profesor Gheorghe Asachi autorul primelor manuale inginereşti de învăţămînt superior în româneşte.

Cu toţii au dat avînt spiritului raţional critic al ştiinţelor pozitive ce avea să se instaleze pentru totdeauna în şcoli şi să nu mai lipsească nicidată dintre ieşeni. Un rol important aveau lucrările experimentale de laborator pentru care se începeau a cumpăra instrumente.

Nu lipseau nici ştiinţele umaniste ca Istoria antică şi universală ori Geografia susţinută de manuale originale şi hărţi ale Greciei, Ţărilor române şi Europei, utilizate fiind şi cunoştinţele de Drept şi Medicină. Un loc important ocupau limbile străine pe lîngă acele greceşti (Elina şi Greaca obştească), învăţîndu-se Latina, Româna, Slavona, Franceza şi după necesităţi :Rusa, Italiana, Germana, Araba (Turca).

Un obiect iubit fiind potrivit moravurilor timpului şi Retorica, ştiinţa exprimării în mod elegant, argumentat, convingător şi a alcăturii discursurilor sau - cum spuneau cîrtitorii - a "*înălbirii* " prin vorbe alese, chiar şi a celor mai întunecate fapte se preda cu însufleţire alături de Parenetica (ştiinţa comportării în înalta societate - la curţile domneşti pentru captarea dragostei supuşilor), Hristoithia (ştiinţa pedagogică a bunurilor moravuri în societate). Acestea erau obiectele de bază pentru aspiranţii la activităţi publice.

Bineînţeles că dogmele bisericii ortodoxe fiind dominante, anumite teorii mecaniste, evoluţioniste moderne, nu erau agreate de anumiţi ierarhi şi profesorii îndrăzneţi căpătau blazonul de atei... Multe dintre cursurile predate cu însufleţire de profesorii acelor timpuri rămîneau de mărturie pînă astăzi în bibliotecile Mitropoliei şi Universităţii ieşene şi în depozitul sacru al Academiei române.

Academia de la Iaşi, devenea şcoală însemnată a răsăritului,

O frecventau şi studenţi de la mari depărtări de graniţe, atmosfera din capitala Moldovei fiind socotită mai liberală decît aceea din Constantinopol, din insulele greceşti sau chiar din Bucureşti, supravegheate cu severitate de admnistraţia turcă. Din acest motiv tineri greci din alte teritorii se instruiau la Iaşi, fapt recunoscut de istoricii Greciei moderne, subliniind marele rol jucat de Academiile din Bucureşti şi Iaşi pentru formarea unor oameni de seamă. ***"De ce point de vue*** (al Academiei) ***Iassy peut etre considere comme le centre le plus important de tout Orient, avant-garde de la science et de la pensee modernes."*** (C. Tsourkas, în volumul Ştefan Bârsănescu *Academia domnească din Iaşi).*

După căderea Constantinopolului Italia rămăsese cuibul creştinătăţii, unde tinerii greci erau trimişi la studii de părinţi. Cunoscînd latina şi italiana de acolo, unii dintre tinerii absolvenţi se îndreptau cu mare bucurie spre Bucureşti şi Iaşi, unde puteau învăţa cu mare uşurinţă limba română.

Pe Uliţa Mare, în ograda Mitropoliei, se zideşte localul primei academii a Moldovei: Academia Domnească

Academia neavînd un local corespunzător, prin 1765-1766, "*s-a zidit din temelie*"o clădire, " *un nou şi vast edificiu*" (Ariadna Camarino...) - de bună seamă în stil grecesc -, lîngă Mitropolie (aşezată atunci în biserica Stratenie), pe locul liber şi mărit cu altul cumpărat de la vecini prin mitropolitul Gavril Calimach (fratele fostului domnitor) şi lărgit cu o bucată de teren luat de la Mitropolia Veche (Biserica Albă). Potrivit hrisovului său din octombrie 1766, îl zidise *"pe a sa cheltuială, slobodă, îndestulată, şi cu toate cele trebuincioase lucruri"* ca *"să fie pentru cei ce învaţă".* Sau cum scria profesorul Constantin Cihodaru în *Istoria Oraşului Iaşi, "pentru a crea mijloacele necesare unei bune desfăşurări a învăţămîntului la Academia Domnească el a cumpărat de la orăşeni alte pămînturi pe latura de nord a Mitropoliei şi aici lîngă şcoala construită în 1762 în timpul domniei lui Grigore Callimachi a pus să se ridice o nouă clădire din piatră".* Se situa către Uliţa Mare *"în zona de nord-est a incintei mitropolitane" (Catedrala mitropolitană din Iaşi, 1977),* spre *"casele Pălădeşti"*, potrivit unui act de cumpărare a terenului (C. Erbiceanu *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei,* 1888). Cam în grădina de astăzi pe unde-i cişmeaua lui Ghica Vodă sau mai precis, după Ştefan

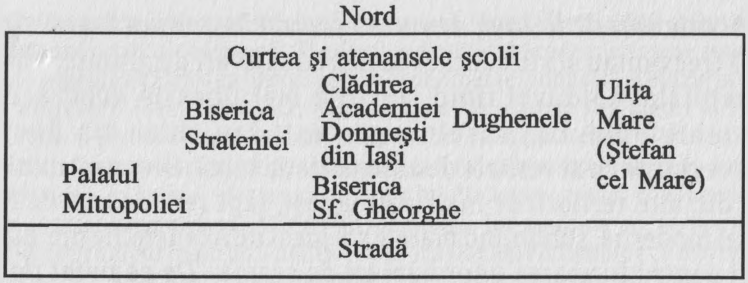

Bârsănescu: *"la răsărit de Mitropolia de azi, spre Uliţa Mare (Ştefan cel Mare), cam pe unde se află acum bustul lui G. Muzicescu.* Pe linia Uliţei Mari erau nişte dughene în care prin 1830 se propunea deschiderea Colegiului Vasilian, ele aflîndu-se pe locul din faţa şcolii (zicea Gheorghe Asachi). De bună seamă, localul era cuprinzător, căci adăpostea vreo 200 - 300 de studenţi în cele vreo 6 clase, plus internatul studenţilor străini, iar prin 1769 cînd Iaşul era ocupat de armatele ruse, *Casa Academiei* se dădea pentru o vreme în folosinţa Divanului Moldovei. Era, probabil, cea mai frumoasă şi încăpătoare clădire, cu săli mari, din Uliţa Mare, fapt pentru care boierii Divanului o revendicaseră. Pentru că lipseşte o imagine a clădirii, spre orientare se poate compara cu aceea a Academiei Domneşti din Bucureşi a cărei plan s-a păstrat şi cu care Academia Domnească din Iaşi era în întrecere, profesorii trecînd de la una la alta şi recunoscîndu-li-se meritele chiar şi de comandantul armatei ruse de ocupaţie. Propunîndu-i-se înlocuirea limbei greceşti cu aceea română la Academie, acesta nu se învoia sub motivul că limba greacă era utilizată şi la alte academii şi nu erau cărţi şi nici profesori pregătiţi pentru acest scop.

Consemnînd remarcabila înfăptuire a lui Grigore Ghica al III-lea, cronicarul vremii, Canta nota în letopiţesul său că domnitorul *"om de mare inteligenţă şi de mare cultură*....a *făcut minunate şcoli aproape de sfînta mitropolie din Iaşi unde se învăţau diferite materii şi multe limbi".* La fel scria şi N.A.Bogdan pasionatul iscoditor al vechiului Iaşi şi autorul cunoscutei sale monografii *Oraşul Iaşi*: "*Acest Ghica Vodă mai cumpăra un loc lîngă Mitropolie, îl îngrădi şi zidi pe el o casă frumoasă şi mare în care aşează trei şcoale...pentru învăţarea copiilor în limbile grecească, elino-gecească şi modovenească.*" Era la început *"o clădire din piatră cu etaj şi cu opt camere"*, văzute şi de Andreas Wolf care ulterior s-a mărit şi cu dormitoare pentru internat şi bucătărie cum scria un contemporan, avînd şi laborator de experienţe fizico-chimice, bibliotecă şi locuinţa directorului cu două camere şi bucătărie (potrivit contractului directorului Gavdelas).

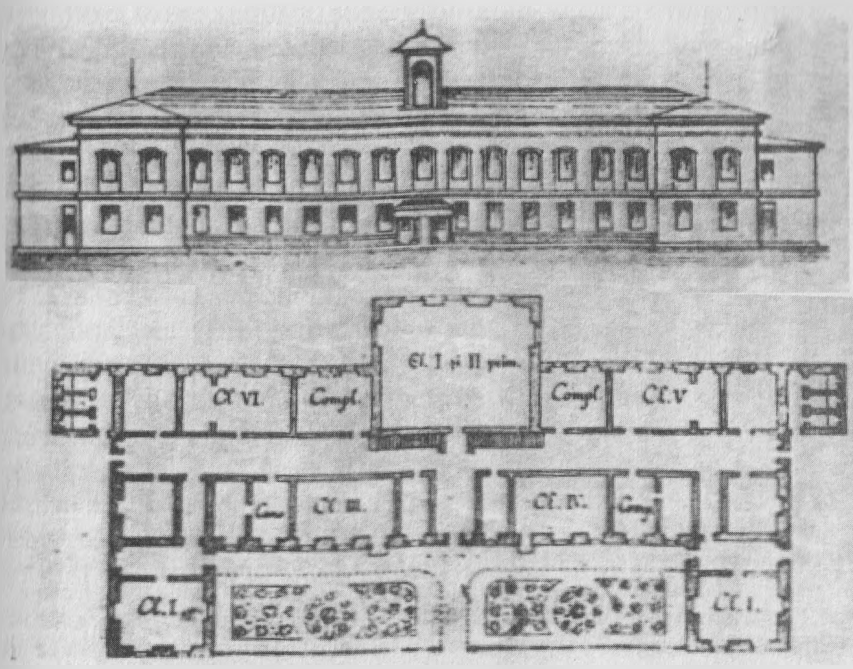

De remarcat şi faptul că biblioteca Academiei ce continua tradiţia vechilor bibliotecii din şcolile domneşti (de la Trei Ierarhi şi Sfîntul Sava), prin 1816 avea şi bibliotecar salariat pe Gheorghe Asachi, profesorul clasei de ingineri hotarnici.

Studenţii străini şi cei săraci primeau burse de întreţinere: cazare, masă, haine.

Totodată domnul dădea mari puteri Epitropiei şcoalelor, orînduia plata profesorilor de la Visterie, cu salarii fixe anuale (între 1500 dascalului *"cel mare"* de ştiinţe şi cîteva sute profesorilor de limbi), cumpăra instrumente pentru matematică şi fizică cît şi cărţi pentru bibliotecă, punînd în leafă şi bibliotecarul (cu 120 lei).

Dascălul cel mare ales de domn şi mitropolit urma a fi *"povăţuitor"*, el numind pe ceilalţi dascăli şi stabilind lefile, ca un rector.

Pe atunci, la Curte şi în majoritatea caselor boiereşti, se vorbea greceşte şi franţuzeşte, limba moldovenească fiind socotită proastă, a ţăranilor, mulţi spunînd: *"Ce-mi trebuie să învăţ moldoveneşte dacă ştiu greceşte... Nu am să vorbesc politică cu vataful meu sau literatură cu posesorul"* (C. Negruzzi, *Scrisoare către Gh. Asachi).*

Avînd condiţii bune de studiu Şcoala Domnească prefăcută Academie, ca şi universităţile străine din Paris, Viena sau Berlin, atrăgea pe mulţi fii de boieri, Uliţa Mare devenind a şcolilor - cum este acum strada Copou. Pe ea treceau şi elevii şcolilor obşteşti (primare) de la Trei Ierarhi, de la Sfîntul Sava, Sfînta Vineri şi Sfîntul Neculai, unde se învăţa în limba română, ca în toate şcolile din Moldova, neforţîndu-se deschiderea altor şcoli în provincie. De remarcat că şi documentele cancelariilor se redactau în româneşte.

Acelaşi domnitor, Ghica al III-lea, în a doua domnie (1774-1777) găsind în stare proastă şi neorînduială şcoala de la Sf. Neculai, lua măsuri din *"inimă şi cuget curat s-o pună în orînduială"*, dînd un hrisov în mai 1776, cu aplicaţie la şcoli, socotind *"şcoala moldovenească"* şi ea *"trebuincioasă pentru învăţătura şi pricopseala copiilor şi a obştescului norod"*. Era ca un mic seminar de pregătire a preoţilor unde un profesor Enachi - mutat apoi la Seminar - a introdus băncile şi a despărţit elevii pe clase, renunţînd la vechiul sistem, cu toţi elevii strînşi într-o clasă şi cetind fiecare în legea lui *"cari buchile, cari ceaslovul, cari psaltirea cari cîntările cea ce producea o larmă nesuferită şi sălbatecă"* (N.A.Bogdan). Şcoala funcţiona şi după deschidera seminarului Socola în 1804. Prin hrisovul şcolilor profesorii urmau a fi numiţi de o comisie formată din domn si mitropolit prin*"ispitire"* despre ştiinţa lor, iar tinerii boeri absolvenţi ai Academiei urmau a primi slujbe şi mari boierii: *"făgăduim domnia mea a cinsti pe aceşti învăţaţi cu suirea şi cu boierie mai mult decît pe alţii"*.

Ctitorul Academiei avea un sfîrşi tragic

Tot el a pornit lupta împotriva hatîrului (mitei). A podit străzile, a adus apă bună prin ţevi de lut ars la cişmelele de la Sfîntul Spiridon şi Golia, unde se adăpa mulţimea - căci majoritaea fîntînilor Iaşului aveau apa sălcie -, dar a avut un sfîrşit tragic. Turcilor slăbindu-le forţa militară au lăsat pe austrieci să răşluiască Bucovina deşi nu era a lor. Domnul intervenind pe toate căile şi protestînd, Poarta supărată, trimetea la Iaşi pe Kara Hisarli Ahmed, un aşa zis prieten de al său, care îl chema în palatul de găzduire al emisarilor din Beilic, prefacindu-se bolnav. Deşi sfetnicii îl sfătuiau să nu se ducă, domnul a mers curajos la întîlnire. Ahmed strigînd *Tabac* în odaia acestuia au năvălit ienicerii. Luptîndu-se cu ei, Grigore Ghica, *"fanariotul cu inimă de român"*, cum avea să i se spună (Conf. Gh. Macarie, *Repere ale culturii elene în Iaşul secolului XII - XIX*), a fost ucis, tăindu-i-se capul pentru a fi dus la Istanbul, de mărturie (12 octombrie 1777). Trupul s-a aruncat în grădină la cîini, dar a fost luat pe ascuns şi îngropat în biserica Sf. Spiridon. Spre amintirea acestei tragedii, la 1 octombrie 1876,

se dezvelea în Beilic, bustul şi cenotaful domnitorului ce avea să devină loc de pelerinaj al tinerilor din veacurile trecute.

Prins de acelaşi elan al învăţăturii, Domnitorul Moruzi aproba mitropolitului Veniamin Costache să înfiinţeze clase româneşti şi şcoala de preoţi (Seminarul).

Căzînd şi ridicîndu-se Academia ajungea pînă în timpul mitropolitului Iacov Stamate (1792-1795) cînd lua iar avînt. Crescînd numărul elevilor Academiei prin un memoriu al acestuia se propunea mărirea localului completat prin 1776 cu alt spaţiu. Mitropolitul susţinea deasemeni studiul ştiinţelor căci *"o Academie fără epistimuri (ştiinţe) e ca o casă fără ferestre"*, propunînd totodată ca bursierii - vreo 24 - care primeau adăpost si hrană, dar nu învăţau temeinic, să fie înlocuiţi. Se condamna *"Bucheriseala"* şi învăţarea fără rost ca *"papagalii"* încît unii cursanţi îmbătrîneau *"în gramatică"* cîte *"zece şi doisprezece ani"*. Negustorii de cărţi erau chemaţi să doneze cîte un exemplar bibliotecii Academiei ce căpăta astfel rol de depozit legal, preluat acum de Biblioteca Universitară (Mihai Eminescu).

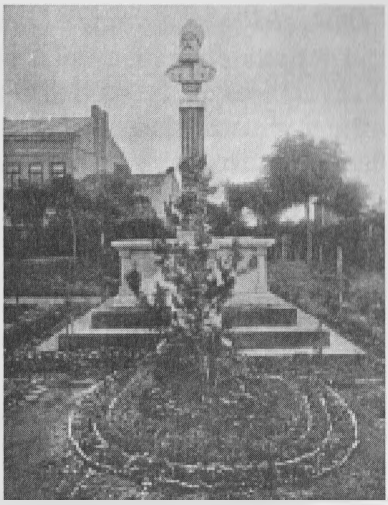

Monumentul Domnitorului Grigore Ghica, inaugurat în Beilic

Aducînd alte îmbunătăţiri, Alexadru Moruzi mărea numărul burselor la 40, introducînd controlul periodic al activităţii şcolare, de efori cît şi asistenţa medicală gratuită, Academia plătind şi medicamentele studenţilor bolnavi.

Printr-o anafora din 27 martie 1812 următorul domnitor, Scarlat Calimachi, socotea Academia domnească de filosofie şi ştiinţe ca un *"Institut superior de studii"*.

La curent cu reformele şi ideile învăţămîntului european, unii intelectuali moldoveni şi profesori, dornici de îmbunătăţirea învăţămîntului elementar, intrau în legatură cu şcolile din Paris şi Viena şi aduceau şi la Iaşi învăţămîntul lancastric la modă pe atunci. Astfel procedau tînărul boier Neculai Roznovanu (II) cu profesorul Gh. Cleobulos, înfiinţînd o şcoală de acest tip (la 1 martie 1820).

Vechi nume de profesori uitați ai școlii din Ulița Mare...

Activitatea Academiei Domnești înceta dupa 161 de ani, în februarie 1821 cînd începea zavera (Eteria) si profesorii ca și studenții săi intrau cu mare entuziasm în rîndurile luptătorilor pentru eliberarea Eladei, iar așezămîntul ce contribuise la trezirea și înălțarea sentimentului național, după înăbușirea răscoalei avea să fie incendiat ca multe zidiri cu păcate din Ulița Mare. Printr-un firman al Porții, peste un an, școala se desființa.

Colțul grădinii Mitropoliei unde a fost Academia Domnească

Trecerea timpului și cenușa marilor arderi abătute asupra pămîntului Moldovei îi acopereau și amintirea. De aceia se cuvine scoaterea din adîncul uitării măcar a cîtorva nume, dintre cele peste o sută de dascăli greci, macedoneni, aromâni, și români, majoritatea entuziaști și de bună credință, ce s-au perindat pe la școlile ieșene aducînd focul viu al învățaturii pe pămîntul Moldovei și slujind Altarul Muzelor din Ulița Mare și promovînd *"umanismul filosofilor greci, cultura bizantina și europeană"*.

Învățarea limbii grecești se afla pe atunci la ordinea zilei. Era limba mai avansată a credinței ortodoxe și așa cum în universitățile franceze (pînă la Jean Jacques Rousseau, prin 1762) se învătase în limba latina ca și în Germania sau Polonia, pentru tinerii anilor aceia, majoritatea fii de boieri, pretendenți la funcțiii în curțile dimnești învățarea în greacă nu era supărătoare (Ariadna Camariano-Cioran, *Les academies princieres de Bucarest et de Iassy...*). Fapt ce se întîmplă și acum cu tinerii elevi ori studenți ce merg cu plăcere la universități străine.

Așa cum s-a mai spus, profesorii academiilor- adesea neplătiți din lipsa banilor în visterie - aveau studii înalte la Roma, la Padova, la Veneția, la Neapole, la Paris, la Berlin, la Pesta, la Londra, la Viena, unde învățaseră limbile străine neagreate la Constantinopol, fiind socotite *"păgîne"*. Cu toate că adesea erau învinuiți de tendințe de elinizare a pămîntenilor, ei au adus la Iași știința,cultura și respectul muncii la

nivelul occidedntal (C. Erbiceanu). Examenele erau riguroase şi publice, posturile inclusiv acela de director se ocupau prin concurs (potrivit ofisului lui Grigore Ghica), absolvenţii primind apoi atribuţii potrivit cu gradul de insuşire a învăţăturii. Cu toate că la baza şcolii se afla clacisimului greco-roman, profesorii Academiei îndemnau elevii să studieze toate laturile ştiinţei nu numai pe cele religioase Învăţământul avea caracter laic.

Unii dintre aceşti dascăli, somităţi ştiinţifice ale vremii sunt înşiraţi în pomelnicul profesorului C. Erbiceanu: *Bărbaţi culţi greci şi români profesori din academiile din Iaşi şi Bucureşti* (1650-1821) iar alţii în vasta lucrare a Ariadnei Camariano Cioran: *Les Academies Princieres de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs*, apărută la Thessalonik. Lista ei fiind mare, citäm cîteva nume: Constantin Caraioan, medic cu studii la Neapole al domnitorului Gr. Al.Ghica, la îndemnul căruia a reorganizat Şcoala domnească în Academie după modelul şcolilor europene şi a scris şi o gramatică intuitivă a limbii greceşti pentru a se putea învaţa cu uşurinţă (s-a tipărit şi la Buda in 1796; Nicefor (Nechifor) Theotokis, prelat cultivat o vreme directorul Academiei ieşene (1776-1777), iniţiatorul cursului de matematică superioară (care a dat caracter ştiinţific Academiei ieşene) si autorul unor volume de matematică şi fizică publicate la Lipsca încă din 1767; urmaşul său Iosif Mesiodax alt român din Cernavodă, călugăr absolvent de la Padova şi cunoscător de filosofie, matematică şi fizică, greacă, latină. franceză. italiană. română, adept al ideilor precursoare iluminismului (combatant fervent al obscurantismului şi al rapacităţii unor clerici şi boieri), adept al lui Descartes şi Leibnitz, autorul unui volum de geografie şi altul de astronomie cît şi directorul sub care s-a reorganizat şi zidit clădirea Academiei din Uliţa Mare; Alexandru Amiras, translator al regelui suedez si traducător al Cronicei moldoveneşti (1661 - 1733); George Terapianos profesor de Poetică la Academie ce a insuflat atîta simţ poetic elevilor, prin 1817, încît toţi s-au apucat de scris poezii şi spuneau bătrînii, sentimentalismul s-a transmis din generaţie în generaţie, laşul rămînînd capitala Poeziei şi a Literelor; Ştefan Dungas, director între 1813 şi 1816 şi profesor de fizică cu idei înaintate pentru care era socotit propagator de ateism; Panayotis Kodrikas secretarul lui Mihai Şuţu autor de lucrări ce prezentau teoriile lui Copernic şi Descartes; Anania Cuzanos jurist, legist, autorul unui curs juridic la Academie (1813-1816); Christian Flectenmacher profesor de latină şi care împreună cu Cuzanos - locatari în aceeaşi casă din ograda bisericii Banu - au colaborat la alcătuirea Codului Callimachi etc., etc.

O figură deosebită era însă profesorul Dimitrie Philipphide (Filipide), profesor la Academie mai întîi între anii 1784-1786. apoi plecat la Viena şi Paris pentru studii pozitive şi filosofice. Reîntors în Moldova era angajat de vistiernicul Iordache Balş pentru învăţătura copiilor săi Alecu şi Ioan locuind în casa acestuia pînă în 1803 unde organiza şi o bibliotecă bogată comandînd de la Paris operele lui Voltaire, Rousseau, Condillac, Kant. dicţionare şi enciclopedii. Pentru unele lecţii practice instalase tot acolo şi un laborator. Angajîndu-se la Academie, între 1803 - 1806, a ţinut cursurile

sale erudite de matematică, fizică şi chimie cu experinţe chimice la care participa uluit şi domnitorul Alexandru Moruzzi văzînd că din apă se putea scoate un gaz exploziv. Traducea şi adapta pentru Academie cele mai reuşite manuale europene. Primul fusese Logica raţionalistă a lui Bonnot Condillac, creatorul logicii moderne devenită un mare scucces al filosofiei moderne fiind înţeleasă şi de elevi si de negustori şi tradusă şi în româneşte de Vasile Vârnav (1825). Pleca în Basarabia, iar la Paris, la Leipzig revenind la Iaşi unde locuia la fostul său elev Alecu Balş, ajuns vistiernic. Membru al Eteriei împreună cu profesorul Ştefan Dungas şi alţii Philippide puneau la cale o şcoală în Peloponez. Ca toţi revoluţionarii după 1821 rămînea în Basarabia unde murea la Bălţi în 1832.Memoria remarcabilului profesor se cinstea în primăvara vara anului 2004 prin placa bătută în peretele casei vistiernicului Iordache Balş unde-i acum Poşta Română din strada Cuza Vodă. Pe ea scrie *"În această casă a locuit şi a lucrat între anii 1796-1803 cărturarul grec, Dimitrie Philippide, †1832. Mare prieten al poprului român şi vizionar, a utilizat în cărţile sale termenul de România pentru a desemna unitatea teritorială şi comunitatea spirituală a românilor din cele trei ţări româneşti, în viitor reunite. ACREMIS... Comunitatea Elenă. Martie 2004"* La moartea lui Iordache în mai 1805 clădirea trecuse fiului său Ioan, (Iancu cum reiese din nota profesorului Gh. Ungureanu în *Eminescu Documente de familie* pag. 25). La fel se dovedea nepotul său, Alexandru Philippide, profesor la Universitatea ieşeană, cît şi fiul acestuia, A.A. Philippide, academician.

Profesorul Govdelas

Nu mai prejos a fost ambiţiosul "*doctor şi profesor de arte libere şi filosofie*", profesorul de matematică, fizică şi filosofie cît şi scriitor autor de manuale, Demetre (Dimitrie) Govdelas director întreprinzător (1808-1811 şi 1816 - 1821) sub mîna căruia Academia nu avea nici o deosebire faţă de universităţile străine, studiile de la Iaşi fiind recunoscute nu numai în toată Grecia dar şi în alte ţări răsăritene şi apusene. Bine cotat într-o primă direcţiune acceptase să preia directoratul şi a doua oară semnînd contract la 18 martie 1816, după înţelegerea cu Eforia şi Divanul Moldovei, urmînd a primi un salariu anual de 6000 lei cu plata la 1 martie si 1 septembrie, locuinţa directorului la Academie (ocupată mai înainte de Philippidde),două camere mobilate cu bucătărie separată faţă de aceea comună a internatului, 36 de scutelnici (slujitori scutiţi de impozite), adăpost trăsurii şi hrană celor 4 cai, şi o pensie viageră după încetarea contractului... (Ariadna Camariano-Cioran...).

Tumultoasa sa activitate directorială pentru reorganizarea şi ordonarea activitaţii cursurilor prin tot felul de examene şi controale personale, fapt pentru care intrase în conflict cu eforii dar şi cu Gheorghe Asachi (reclamat Postelniciei în 20 august 1819), se întrerupea de revoluţia Eteriei cînd se retrăgea în Rusia, Polonia şi în Germania, revenind apoi la Iaşi abia prin 1830 unde murea în mare sărăcie (1831). Bunurile i se risipiseră ca şi lucrările de filosofie, matematică, morală, economie şi literatură scrise în vreo 15 ani şi depozitate la biserica Sf Atanasie, în ziua plecării precipitate din cauza luptelor.

Altă figură remarcabilă a fost şi Iacob Rizu (Rizos) Nerulos, născut la Constantinopol (unde a studiat greaca, franceza, filosofia şi matematica). Adus la 20 ani în Moldova de Constantin Ipsilanti (1799), unde a rămas dascăl, a ajuns postelnic (ministru prim) la Mihail Şuţu, a participat la Eterie, s-a retras în Basarabia şi de acolo la Geneva unde s-a angajat profesor de filologie greacă şi a publicat lucrarea *Cours de litterature greque moderne*. La fel s-a remarcat poetul Athanasios Hristopoulos, profesorul copiilor lui Alex. Moruzi (şi ale cărui versuri se pot citi la Golia), luptător la Drăgăşani şi plecat în 1828, în Rusia cît şi pictorul Eustaţie Altini care a condus o clasă de pictură la Academie şi a lăsat splendide lucrări inspirate din pictura occidentală la Biserica Banu, Sf. Spiridon, 40 de Sfinţi cît şi la Palatul Mitroplitan, imortalizînd figurile mitropoliţilor Veniamin Costache şi Iacob Stamate.

"Cu asemenea profesori şi alţii nu este de mirare că Şcoala Domnească din Iaşi s-a bucurat de mare reputaţie în lume, mai ales în Orient. Din toate părţile Europei orientale numeroşi tineri veneau să înveţe în Şcoala Domnească din Iaşi" (C. Andreescu şi M. Sadoveanu - prefaţator –, *De la Academia Mihăileană...).*

Potrivit unei publicaţii greceşti din Viena *(Loghios Eermis)* care prezenta examenul din 16 martie 1818 al clasei lui Govdelas, la Algebră şi Logică, erau prezenţi 39 de elevi din care 10 români, iar restul tineri din regiunile cele mai diverse: *"Constantinopol, Ianina, Smirna, Peloponez, Zagora, Agrafa"* (Ariadna Camariano-Cioran, *Les Academies princieres...).*

Mulţi dintre ei, astăzi uitaţi, şi-au lăsat numele ca autori pe cărţi tipărite la Leipzig, Viena, Paris şi Iaşi, unele rămase peste veacuri cu ştampila sau menţiunea în greceşte sau latineşte că aparţin şcolii ieşene; "*Ex libris Bibliothecae Scholae Iasssiensis* " (C. Cihodaru). Mare parte se află pe rafturile Bibliotecii Academiei din Bucureşti sau Mihai Eminescu din Iaşi. Vreo 290 de titluri sunt cuprinse în *Catalogul cărţilor greceşti din Biblioteca Centrală Universitară M.Eminescu*, alcătuit cu migală de pasionatul bibliotecar ieşean Nikos Gaidagis, retras apoi în patria mamă.

Numele absolvenţilor greci şi moldoveni alcătuiesc liste lungi.

Deşi, poate, nu toţi profesorii academiilor din Bucureşti şi Iaşi erau eruditi ori savanţi – unii provenind din rîndul călugărilor mai puţin instruiţi de la mănăstiri -, fiind adepţii "*învăţămîntul sec şi al scolasticei pedante*", cu gramatică greoaie şi aridă, ironizat de Costache Negruzzi în evocarea *Cum am învăţat româneşte*, şcoala, mereu modernizată, schimba radical starea de spirit a ţării.

Profesorii academiilor fiind consecvenţi patrioţi *"activitatea desfăşurată de dînşii pentru eliberarea Heladei a inspirat pe reprezentanţii înaintaţi ai societăţii locale* ". Ideile lor "*au pregătit generaţia revoluţionară care s-a manifestat în anul 1821 şi mai ales la*

1848" (C. Cihodaru, *Istoria Oraşului Iaşi). "Academia domnească din Iaşi ca şi aceea din Bucureşti a fost un focar de cultură nu numai pentru ţara noastră ci pentru întreg Orientul Ortodox şi mai ales pentru popoarele din Peninsula balcanică subjugate. Ambele instituţii au influienţat întreaga cultură a Orientului" (C.C., Istoria oraşului Iaşi).*

Deşi exista deosebit interes din partea înalţilor clerici greci şi chiar a Patriarhiei din Constantinopol, pentru preluarea conducerii bisericilor moldoveneşti, ca la Bucureşti, Iaşul fiind plin de călugări greci locatari ai mănăstirilor închinate, (preoţii moldoveni fiind mai ales în bisericile de mir în ţinuturi şi la sate), Mitropolia rămînea pe seama ierarhilor băştinaşi. Aceştia fiind şi efori ai şcoalelor se interesau de mersul Academiei. Domnii deşi erau fanarioţi respectau această ierarhie susţinută discret şi de Înalta Poartă care încuviinţa un oarecare echilibru între puterile Moldovei.

Mitropolia patrona şi şcolile în limba română existente în bisericile ieşene şi din ţinuturi, ca aceea de la Sfîntul Neculai cu caracter de şcoală duhovnicească - Şcoala de Catihesie - care la 1803 se muta în mănăstirea Socola, devenind Semniaria Socolei - puternică şcoală românească de rang superior.

Mitropoliţii susţineau învăţămîntul românesc din Academie prin Eforia Şcoalelor la care aveau cuvînt greu de spus precum Veniamin Costache. Mitropolitul Iacob Putneanu scria că "*omul neînvaţat e un copac uscat"* iar Iacob Stamate că o *"Academie fără epistimuri e ca o casă fără ferestre*", matematica fiind "*o ştiinţă dumnezeiască"* (*Grecii din România*).

Cu tot învelişul său într-o limbă străină de limba română, cultura europeană reprezenta izvorul de educaţie naţională a tinerilor români. Studiind în limba greacă şi latină, prin reacţia firească a celor supuşi şimţeau nevoia să ridice şi limba neamului, atît de oropsită pe aunci. Academia greacă pregătea astfel generaţii de moldoveni culţi şi patrioţi ce simţeau nevoia introducerii învăţămîntului în limba ţării, aprig susţinător fiind mitropolitul Veniamin Costache şi tînărul inginer Gheorghe Asachi.

De aceia - spuneau bătrînii înţelepţi - la Iaşi simţâmîntul naţional se înălţa tot mai puternic şi avea să devină radical, tinerii intelectuali moldoveni susţinuţi de ierarhii bisericii dorind înălţarea ţării prin

înființarea școlilor românești, ca Seminaria și pledînd pentru Dreptate, Egalitate, Fraternitate și Unire, în cuget și simțiri.

La Academie, pe Ulița Mare, se năștea... o "Facultate de Construcții" cu învățături în limba română

Luînd avînt cerințele naționale și crescînd nevoile de ingineri hotarnici pentru măsurarea moșiilor, dar care să înțeleagă și vechile hrisoave de proprietăți - scrise în românește și slavonește - dificile pentru acei aduși pînă atunci din străinătate, fapt pentru care apăreau pricini de procese, se simțea nevoia unor specialiști în acest domeniu. Însuflețit de idealuri naționale și justificînd cu nevoile apărute tînărul inginer Gheorghe Asachi, absolvent al Universității din Lemberg, propunea domnitorului Scarlat Calimach să aprobe deschiderea la Academia din Uliţa Mare a unui *"clas"* de inginerie și hotărnicie, cu predare în limba română. Studiase Filosofia la Lemberg în limbile polonă, latină și germană, dar urmase si cursurile de Construcții civile și hotărnicie, obținînd diploma de inginer și arhitect (1804). La Viena învățase Matematica și Pictura (1808) și la Roma Filologia și Arheologia (1808-1812). Astfel înarmat, era cel mai pregătit intelectual al Moldovei de atunci. Încurajat de Eforia școlară în care se aflau Veniamin Costache la 15 noiembrie 1813, domnitorul Scarlat Calimachi aproba propunerea și chiar numea pe Gh. Asachi la Academie profesor *"de geometrie practică și desen"* și diriguitorul cursului - care se considera mai tîrziu ca începutul unei Facultăți de Construcții - ce se deschidea în ianuarie 1814. La curs se înscriau mai mulți fii de mari boieri (doi Cantacuzini, trei Sturzești, doi Greceni), între care și Alexandru Calimachi fiul domnitorului - viitorul ambasador al Porții la Viena - și tînărul Teodor Balș - caimacanul Moldovei din 1856, cît și Petre Asachi fratele profesorului.

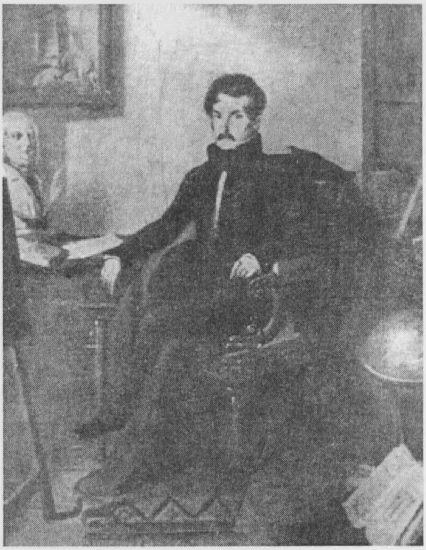

Încheind studiile la 18 iunie - 12 iulie 1818, după 5 ani de pregătire, clasa lui Asachi organiza și o expoziție cu planuri topografice și de

fortificații - lucrări reușite executate de cei vreo 29 sau 30 de cursanți, dintre care 5 s-au străduit și au obținut titlul de inginer.

Momentul era epocal pentru cultura națională. Limba română se dovedise aptă pentru știință și inginerie și nu era o limbă *"proastă"* cum socoteau unii boieri bolnavi de străinomanie. Marcînd evenimentul Emmanoil Vernardors corespondentul unei gazete grecești, vieneze, nota că la Academie **încheiaseră studiile cu brio prima clasă de studenți politehniști români, ce învățaseră în limba română, după cărți de specialitate românești, scrise de un profesor român (Gheorghe Asachi).**

Întocmind cursul Gh. Asachi găsise echivalent românesc termenilor tehnici din manuale franceze folosite sau formase alții noi, îmbogațind astfel vocabularul. În cele patru clase repartizate lui Asachi la etajul școlii se auzeau prima oara în românește prelegeri tehnice și termeni puțini hazilii la început dar de formație neaoșă;..

În sala de examen pe lîngă intrumenele de fizică și matematică ale cursului trona la vedere, înconjurat cu ramuri de stejar, tabloul luminos al lui Grigore Ghica, domnnitorul grec- erou, ucis în Beilic, pictat și donat școlii de Gheorghe Asachi *"în semn de recunoștință națională"* pentru acel care înființase Academia științelor și zidise localul Academiei din Ulița Mare în fericitul an 1766. De față se aflau profesorii și eforii în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache - a cărui nepot Alexandru Costachi era unul dintre absolvenți -, boierii Divanului, consulii puterilor străine. părinții absolvenților și public numeros.

Drumul n-a fost ușor căci nefiind alți profesori politehniști profesorul Asachi trebuia să predea cursul de bază, teoretic și practic cu ajutorul noilor aparate aduse de la Paris și Viena cît și lecțiile de geodezie, geometrie aritmetică, algebră, trigonometrie, arhitectură pentru care nu erau cursuri și a trebuit în primul an (1813) să folosească limba franceză, pînă le-a scris în românește Pentru treaba aceasta și alte motive de conflict, directorul școlii Demetrie Panaiotis Govdelas profesor erudit și doctor al Universității din Paris și el autor de cărți școlare (aritmetică, algebră, geometrie, cosmografie și economie rurală), nu prea agrea pe tînărul rival și tribuna națională deschisă în sălile Academiei - unde școlarii săi, fii de boieri vorbeau mai mult românește. Ca director avea atribuții de verificare trimestrială și chiar de două ori pe săptămînă a cunoștințelor elevilor. Totodată preda și el grecește, în clasele sale, cunoștințe asemănătoare de matematică.

Sau cum avea să scrie Eugen Lovinescu *"Lucrurile n-au mers firește fără ciocniri: era fatal ca școala românească să se lovească de școala grecească de sub același acoperiș." (Gh. Asachi, Viața și opera sa).*

Ca orice om concurat, sau director - din toate timpurile - energic și poliglotul profesor Govdelas acoperit de multe diplome și titluri academice, nu agrea nici faptul că noul *"clas"* românesc îi ieșise de sub mînă, ocupa vreo 4 odăi, i se adusese instrumente costisitoare (pe care le dorea și el pentru celelalte clase), iar tînărul profesor Asachi intens sprijinit de Epitropia Școlilor, în care se afla mitropolitul Veniamin Costache și tînărul boer Mihalache Sturza cu educație rațională (viitorul domnitor), a fost pus și bibliotecarul Academiei cu leafă. Motive pentru care directorul, într-un memoriu adresat marelui postelnic în august 1819, îl reclama. Scria că școala inginerului Asachi ar fi trebuit mutată la Socola unde era Școala românească (Seminarul); Asachi nu e un profesor public ci particular numai pentru elevii săi, fii de mari boieri ca la un pensionat, primind și subvenții în mari sume de bani; inginerul obținuse 4 camere și biblioteca pentru care nu era pregătit căci majoritatea cărților erau în limba greacă pe care Asachi nu o știa; Elevii lui Asachi *"protejat deMihail Grigore Sturza"* fac dezordini și nu ascultă decît de inginer; Asachi era incompetent căci studiase desenul (aluzie la faptul că în schema școlii fusese încadrat ca profesor de geometrie practică și desen) și preda Matematica cu toate disciplinele sale; limba română era săracă în termeni științifici și Asachi necunoscînd suficient filosofia nu avea calitatatea să creeze termeni noi etc. Memoriul nu a avut nici o consecință căci inginerul Gh. Asachi

Mitropolitul Veniamin Costache

Eforul Mihail Sturza

avea toate titlurile academice, ştia şi greaca, limba oficială a timpului, se bucura de simpatia eforilor (şi in special a lui Mihalache Sturza al carui tată Grigore Sturza era mare vistiernic), iar simţămîntul naţional se ridica vertiginos. Tinerii intelectuali animaţi de cugete patriotice doreau învăţămint în graiul ţării.

Peste drum de Mitropolie se prezenta primul spectacol în limba română

Dînd aripi limbii româneşti, pînă atunci tratată de marii boieri doar ca un "*dialect*"al ţăranilor la vacanţa Sărbătorilor Crăciunului, în ziua de 27 decembrie 1816, tot profesorul Gheorghe Asachi organiza primul spectacol în limba română pe scena improvizată din casele hatmanului Costachi Ghica "*de peste drum de MITROPOLIE" care deveniră mai tîrziu proprietatea lui Negroponte şi Paltişanschi,* cum scria Teodor T. Burada (*Istoria teatrului în Moldova).*

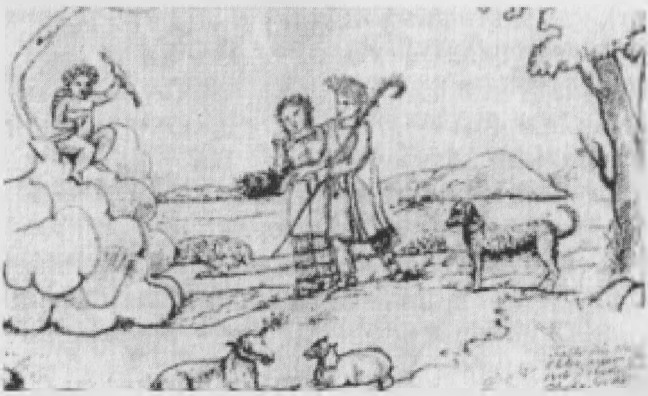

Scenă din Mirtil şi Hloe - desenată de Gh. Asachi

Evenimentul era deosebit pentru "*epoha bîntuită de străinomanie*" (Gh. Asachi), aratîndu-se spectatorilor boieri, între care se afla şi Mitroplitul Veniamin Costache, cît de plăcut şi gingaş răsunau cuvintelele păstorilor Mirtil şi Hloe îmbracaţi în frumoase straie moldoveneşti. Efectul a fost teribil mai ales ca eroii principali erau nepoţii hatmanului *"boier generos si iubitor de cultura"*: Elena (păstoriţa) si Grigore Ghica (viitorul domnitor, păstorul Mirtil), fiind copiii lui Alexandru Ghica. Ca să nu fie discuţii potrivnice piesa se adaptase după Gessner şi Florian, iar cortina a fost zugrăvită *"după un model de la Roma, înfăţişînd pe Apolon (adus de vis-a-vis) cu muzele, care întinde mîna Moldovei spre a o ridica".* Prezenţa Mitropolitului la spectacolul lui Asachi avea importanţă extraordinară căci unele canoane interziceau celor din *"ierarhicească tagmă sau din monahi"* să participe la alergare cu caii sau" *să privească scenicile jocuri"... "dacă vreunul*

s-ar prinde întru aceasta sau să înceteze sau să se caterisească" (Pidalion, T.T.Burada *Istoria Tetrului în Moldova*), Din acest motiv şi boierii religioşi se ţineau departe de asemenea manifestaţii.

Recunoscător, Gheorghe Asachi le închina tinerilor actori versuri prevestitoare :

"În un timp de ovelire, pe cînd limba cea română,
Din palaturi fugărită, se vorbea numai la stînă
Nobili voi de neam şi cuget, sfărmînd a sale fiare,
Vorbit-aţi întîi c-aciia ce ne dau pîine şi miere,
... Pîrga scenei naţionale cu drept vouă se cuvine.
Suvenir ca să vă fie a junetelor senine.
Picătura, deşi mică, ce-o pe stîncă picurează,
Face rîului o cale, care după ea urmează..."

Tinerii academişti organizau pînă atunci spectacole în limba greacă sau franceză, dar existau unele reţineri din cauza canoanelor religioase.

Mici spectacole de *ghiosboiagialîcuri* (scamatorii) mai avuseseră loc pe Uliţa Mare în Cafeneaua Grecească, lîngă fostul Han Turcesc (1802) prezentate de *ghiduşi* (artişti în terminologia timpului) greci sau turci ce scoteau coţi de cordele din gură, sfredeleau palmele, înfingeau cuţite în frunte, aninau lacăte de gură şi făceau felurite drăcii uimitoare. Alţii jucau păpuşile într-o ladă cu parvan. (Teodor T. Burada). Prăvăliile din Uliţa Mare, ca în orice oraş european, începînd a vinde şi cărţi, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - negustorii lor fiind îndemnaţi să depună cîte un exemplar la Academie -, prin 1829 existau la Iaşi vreo 4 prăvălii cu cărţi dintre care una chiar în poarta Mitropoliei, cu tipărituri bisericeşti (Gh Sibechi, *Librari şi librării în Iaşii de odinioară),* un Grigore Anton Avramios fiind cunoscut ca negustor de cărţi. Tot pe atunci Gheorghe Asachi scotea gazeta *"Albina Românească"*. În 1812 zece negustori greci şi români puseseră la cale o tipografie unde sub conducerea lui Emmanoil Vernardos din Creta corespondent al unei reviste greceşti din Viena se tipăreau cărţi laice nu numai religioase : *Codul Callimach, Colecţia de cîntece patriotice între care a lui Rigas.*

Instruiţi se ridicau tinerii profesori Gheorghe Săulescu, Anton Velini, Grigore Cobălcescu, Gavriil Muzicescu şi mulţi alţii dumeriţi că ocupaţia didactică reprezenta o meserie de aur deşi veniturile îi erau sărăcăcioase.

"Parnassul" din Uliţa Mare sau Grădina cu oratori din ograda Mitropoliei

Pe Uliţa Mare foiau tinerii academişti mergînd călări sau în trăsuri - unii venind la şcoală pe cai de rasă însoţiţi de valeţii lor cum fac acum fiii bogătaşilor deplasîndu-se cu maşini de ultimul tip - şi se încrucişau cu profesorii,

unii călugări modeşti dar, majoritate cu studii şi doctorate, devotaţi studiului şi locatari prin chiliile de la Trei ierahi, Sfîntul Sava, Bărboi, Golia.

Evocînd şcolile vremii un cercetător (G. Papadopol), scria că *"în România a existat şi un ateneu elenic în care se forma o dulce şi plăcută frazeologie, ceia ce lipsea în alte părţi ale Greciei"*. Prezentînd şcoala din Uliţa Mare în duioasele sale conferinţe, prin Iaşii anilor 1960 - 70, profesorul George Băileanu, doctor în drept şi licenţiat în litere, - unul dintre pasionaţii cercetători ai vechiului Iaşi, ce ridicase din ruini Casa Universitarilor, ocupîndu-se de repararea şi organizarea ei şi se lupta pentru a înfiinţa şi Casa memorială Mihail Kogălniceau, pe domeniul căreia locuia - descria vechea Academie de parcă o avea în faţa ochilor. Era îndrăgostit de bunica Universităţii ieşene ieşene, la care studiau tineri de toate naţiile şi-i căutase mărturiile prin fel de fel de reviste românesti, franţuzeşti şi greceşti, în evocările lui V.A.Urechia, Papadopol, N.Iorga, Ştefan Bîrsănescu, înviind-o şi descriind-o prin asimilări cu acele din alte ţări. Doctor în drept şi licenţiat în litere, făcuse studii la Grenoble, la Paris şi la Roma. Il impresiona faptul că Academia secolului al XVIII-lea avea caracter liber, studiile fiind gratuite, elevii saraci beneficiind si de burse de intreţinere, încă din timpul lui Antioh Cantemir, Nicolae Mavrocordat hotărând prin hrisovul din 1714 că poate urma Şcoala Domnească *"oricine voieşte fără nici o plată"* - fapt pentru care este de neînţeles dorinţa unor rectori actuali de transformare a universităţilor de stat în şcoli cu plată, intangibile pentru copiii lucrătorilor şi ţăranilor săraci.

Caimacamul Teodor Balş

Răsfoise cu nesaţ un caiet cu însemnări din familia fostului student şi apoi caimacan Teodor Balş, auzise sumedenie de amintiri de la nepoţii şi strănepoţiii uitaţilor academişti şi *"bădia Jorjică"* le povestea cu şarm, captivînd auditorul ce-i urmărea aprinsele sale conferinţe despre Iaşi, într-o sală a Casei Universitarilor sau a Bibliotecii Centrale.

Retorica fiind obiectul cel mai căutat şi plăcut al vremii, mulţi dintre studenţii Academiei o exersau cu sîrg în amfiteatrele pline de ascultători şi chiar în grădina şcolii.

Toţi doreau sucesul lui Demosthene şi Cicero marii oratori antichităţii greco-latine.

Plimbîndu-se ca adepţii Şcolii peripateticilor (filosofii plimbăreţi),

înființată de Aristotel, în Dumbrava lui Apollo, obișnuit să-și prezinte gîndirea mergînd - dimineața, discutînd mari probleme filosofice iar după amiaza teme accesibile audienței largi (anul 334) -, candidații la treburi publice, dregătorii înalte, diplomație și dragomanie (reprezentanți ai domnitorilor pe lîngă Serai) doritori de elocință, rosteau cu voce tare discursuri, argumentînd și combătînd pasionați felurite teme propuse de ascultători. Erau îmbrăcați ca preoții în mantii negre (anterie sau robe avocățești) ca studenții universităților străine. Spre a îndepărta timiditatea unii ieșeau în grădină lîngă Ulița Mare și, urcați pe un pietroi anume așezat în grădină drept piedestal, ca și marele Sofocle ce cuvînta în agoră, se adresau trecătorilor recitînd fragmente din învățăturile sale ori din scrierile lui Platon și Aristotel (filosofii anilor 400 - 300 înainte de Hristos), rostindu-se în greacă, latină ori românește, spre adînca plăcere a sutelor de trecători sau negustori ambulanți ce rătăceau prin fața Mitropoliei și-i ascultau cu gura căscată.

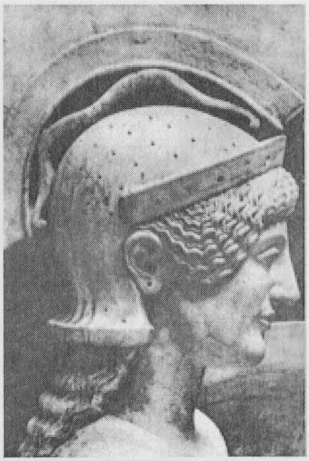

Atena, zeița protectoare a cetății Atena

Localul era sub protecția zeiței înțepciunii Pallas Athena - Minerva (la romani), ce păzea orașul Atena înarmata pîna în dinți și care și-a păstrat comorile culturii sale chiar sub cucerirea romană și turcă, nobilii stăpînitorilor trimițîndu-și acolo copiii pentru instruire. Deși zeița era departe, efigia ei apăra cu vrednicie și micul altar de la Iași, plin de tablouri și busturi cu eroii Eladei. Potrivit legendei, dînsa cu Neptunus, zeul mărilor, au făcut întrecere să dovedească locuitorilor capitalei grecești care zeu este mai folositor. Primul a scos din pămînt un cal și un izvor - semn al destoinicii războinice și al navigării grecilor. Atena a făcut să răsară doar un măslin - semn că numai prin muncă și răbdare (căci pomul crește si rodește greu), cetatea va fi neînvisă de timp, fapt pentru care supușii sădeau în pămîntul stîncos livezi nesfîrșite de măslini și-i dădeau numele cetății lor.

În amfiteatrul Academiei din Ulița Mare o însoțea Apollo zeul frumuseții (fiul lui Zeus și al Letoniei), înconjurat de celor nouă fiice a lui Zeus, muze protectoare ale științelor și ale artelor : Erato - a poeziei de dragoste ; Clio - a istoriei ; Polymnia - a retoricii a elocenței ; Euterpe - a poeziei lirice și a muzicii ; Thalia - a comediei ; Urania - a astronomiei ; Calliope - a poeziei epice și a vitejiei ; Terpsichore - a dansului ; Melpomene - a tragediei.

Grădina şcolii, cu o parte de la stradă ocupată de nişte dughene, era pentru tinerii învăţăcei muntele Parnass, al muzelor, iar şcoala templul înţelepciunii, ca şi Templul lui Apollo din marmură albă, despre care le vorbeau inspiraţi, cu ochii închişi, profesorii Eladei, veniţi la Iaşi din toată Europa. Ca şi la universităţile europene lecţiile unora ţinute pe aceleaşi coordonate occidentale, erau urmărite nu numai de academişti ci şi de public auditoriu sau elevi neînscrişi la cursuri. Astfel era cursul de Logică al eruditului profesor şi pedagog Dimitrie Philippide ca şi al lui Neofit Dukas, partizan al educaţiei fetelor, viitoare mame şi susţinător al principiului ca profesorul să fie un părinte apropiat de sufletul elevilor şi nu un tiran.

Trecătorii îi ascultau cu simpatie, căci uneori oratorii purtînd în sîn ca pe o icoană chipul lui Venus sau al Aphroditei (zeiţa iubirii şi a frumuseţei) şi în suflet sumedenie de versuri inspirate de fiorii primelor şoapte de dragoste, luau modelul maeştrilor ale căror busturi se înşirau prin odăile şcolii şi căutau chiar să-i copieze. Îmbrăcîndu-se la fel, unşi cu praf de cretă, ca să imite marmura, se înşirau nemişcaţi prin grădină stînd ca modele colegilor ce îi desenau sau sculptau. Pe cînd lumea se oprea să privească pîlcul de statui vii ce apăreau şi dispăreau ca din basme pe Uliţa Mare, cîte una începea deodată să vorbească sau să recite pasionată versuri, cum învăţaseră la cursul de Poetică al profesorului George Therapianos. Spectacolul fiind atrăgător şi captivant la el aderau şi "*hotarnicii*" lui Asachi, iubitorii Capitoliului şi ai camenelor - nimfelor din mitologia romană - citînd versurile poeţilor latini. Ca să mai taie din elanul colegilor parnasişti, elevii tînărului profesor Asachi, de arhitectură, desen, pictură, filologie, matematică, hotărnicie, dar şi poet, îi recitau cu satisfacţie versurile. În timpul studiilor la Roma tînărul arhitect scrisese oda *La Italia* (1809), unde:

"Mîndre monumente ale domnitoarei ginte/
Inviază mii icoane la aducere aminte".

(Mai tîrziu, la deschidera şcolii de la Trei Ierahi Gheorghe Asachi avea să scrie poezia: *La introducerea limbei naţionale în publica învăţătură în Moldova 1828...*)

Ascultînd pe colegii greci - unii fii de mari şi impozanţi dregători la Curtea Domnească -, interpretînd mîndri şi curajoşi fragmente din capodoperele marilor tragici (parţial interzise în şcolile greceşti din secolul XVIII -lea de patriarhat pentru unele idei socotite ateiste): Eschil (*Orestia*), Sofocle(*Antigona sau Aias*), Euripide (*Medeia, Troienele, Ciclopul*), ce reînviau vitejia strămoşilor, tinerii hotarnici

moldoveni nu pierdeau prilejul să le amintească cugetările lui Sofocle, cu valabilitate veşnică:

"O zi-i de-ajuns pentru-a-nălța sau nărui
Mărirele omeneşti. Pe cei ce sunt smeriți
Zeii-i iubesc, dar îi urăsc pe cei semeți...
.....
Iar brațul mai vînjos de ți-i şi-averi
Mai mult ca altul dacă ai, nu fi trufaş!"
... A spus zeița AIAS

Bineînțeles, nu rămîneau fără răspuns de la cei vizați, între academişti iscîndu-se adesea vii polemici, vesele şi versuite. Colegii greci le răspundeau şi ei tachinîndu-i pe seama strămoşilor, recitîndu-le elegii din *Tristele* lui Ovidiu, scrise cînd era exilat din Roma *"pe pămînt străin la Pontul Euxin"*, în vechea cetatea grecească Tomis (Constanța), cucerită de romani dar bîntuită de geții fioroşi, rămaşi parcă prin satele Moldovei şi pe la 1700 sau 1800:

"Vrei tu să afli, poate, şi cine-s tomitanii?
Şi ce fel de oameni văd în jurul meu?
Călări pe cai, puzderii, sarmații şi cu geții
Alergă tot pe drumuri: cînd vin cînd iar se întorc!
Nici unul nu-i să n-aibă la dînsul arc şi tolbă
Cu venin de şarpe fiind unse-a lor săgeți.
Au glas şi chip salbatec, aidoma lui Marte;
Nici barba nu şi-o taie, nici părul de pe cap."

La care oponentul moldovean, intervenea pe dată, continuînd aceeaşi elegie VII:

- N-ai terminat colega!:
"Cu geții în amestec sunt grecii de pe aice,
Dar geții cei războinici îi covîrşesc pe greci.
Şi mîna lor vitează te înjunghie pe dat,
De-i eşti duşman înverşunat."

Din volumul *Între barbari, cartea a V-a*, completa, încîntat, oprindu-se din recitare şi privindu-ne satisfăcut, *„bădia Jorjică"*, aplaudat de ascultători ca la scena deschisă...

Înamorat de toți poeții antici şi copleşit de Ovidiu, profesorul Băileanu deşi avea peste 60 de ani (născut în 1901), îi recita elegiile cu pasiunea tinerilor academişti. Bolțile palatului Canta în care reuşise să înființeze Casa Universitarilor răsunau ca o catedrală, ecoul grav al vocii sale auzindu-se şi din strada Copoului.

Autorul *Tristelor* fiind eroul adulat de Asachi, cu ocazia examenului final din iunie - iulie 1818 unul dintre absolventii şcolii sale de hotarnici prezentase un plan pentru un edificiu *"dédié a Ovidie"* poetului roman care a *"civilizat locul exilului său"* dar şi o hartă a Palestinei în greacă destinată patriarhului Ierusalimului, o construcţie grandioasă în onoarea renaşterii Greciei din partea iubitorilor fiicei sale Filosofia, cît şi un plan al insulei venerate Chios - materiale ce demonstrau prietenia dintre studenţii celor două naţii : greacă şi română.

Duelurile acestea, probabil uneori mai aprinse, nu scăpau din vedere directorului Govdelas care îi socotea pe hotarnici mai indisciplinaţi, cum îi descria în raportul din august 1819 trimis Postelnicului Moldovei. *"Directorul Govdelas era vexat în amorul propriu de faptul că profesorul român şi elevii săi erau independenţi şi nu-l ascultau"* (Ariadna Camariano-Cioran...)

Trecătorii Uliţei Mari se opreau şi fără să vrea se instruiau, luînd cunoştinţă de anticii filosofi, Thales din Milet, Pitagora, Heraclit din Efes, Socrate, Democrit, Platon şi Aristotel. Ascultau precepte şi reţineau numele marilor înaintaşi. Aflau despre vitejia Troiei din Asia Mica (de la intrarea Dardanelelor), cîntată de Homer - *"orbul din Chios"* autorul Iliadei şi al Odiseei. Căpătau cunoştinţe despre oraşele state Atena, Sparta, Teba, sau despre Zeus, părintele zeilor din Olimp, despre Icarus năzuitorul să zboare spre înălţimi neatinse de om - care şi-a construit aripi din ceară ce s-au topit la apropierea de soare şi a căzut în marea Egeică.

Boieri de odinioară

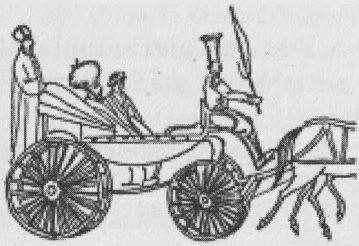

Neavînd ceva mai bun de făcut după masa, cum spunea un călător, Kosmali, vizitator prin 1822 la Iaşi, tîrgoveţii se

plimbau pe Uliţa Mare ore întregi adesea cu trăsura roată lînga roată, *"trecînd în pas una lîngă alta"*, pînă ce praful le acoperea faţa. (Xenopol, *Istoria Românilor, vol.V).* Uliţa se umplea de rădvane

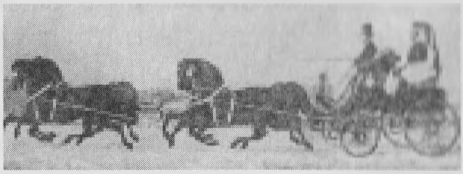

cu cucoane şi boieri, dintre care unii încetineau sau chiar se opreau la grădina Academiei, căci academiştii erau fermecători, locul fiind poreclit *"micul Parnas"* sau *"Grădina oratorilor"*. Cucoanele, mai cu seamă, pentru care petrecerile, soarelele şi amorul erau singurele preocupări, ardeau de dorinţa să devină muzele Heliconului şi îşi etalau frumuseţea, căci aşa cum scria Marco Antonio Cazzaiti (Katsaitis), călător la Iaşi pe la 1742, *"toate femeile moldovence sînt tare frumoase, spre deosebire de cele din Valahia... Umblă toate în trăsură şi nu trăiesc ferite de relaţii, după obiceiul grecesc şi turcesc, ci frecventează societatea în libertate deplină şi sînt dezinvolte ca italiencele..." (Călători străini despre ţările române*, vol.9).

Negustori greci

La şcoală mulţi ieşeni adunaţi în amfiteatre sau în grădină, cu prilejul cursurilor sau examinărilor semestriale (publice), trimestriale şi chiar bisăptămînale - pe vremea scorţosului director Demetre Govdelas-, auzeau prima oara de optică, magnetism, electricitate, despre teoria heliocentristă repudiată de inchizitori din 1616 şi chiar pînă în 1822 cît şi de aceea mai veche geocentristă. Acolo făceau cunoştinţă cu ideile iluministe lansate de revista *Enciclopedia Franceză* în 1760 şi care doreau dreptate şi instaurarea bunătăţii umane prin transformarea caracterelor oamenilor şi educaţia spiritelor, despre visul înlăturării despotismului clasei privilegiate, despre ideile egalitariste şi conveţuirea într-o societate umanist - socială, despre Voltaire şi Montesquieu, făcîndu-i sensibili la ideile social filosofice ce prindeau rădăcini în sufletul ieşenilor.

Iașii cu dealurile sale înalte ca ale Atenei și Ulița Mare pitorească și gălăgioasă, reprezentau pentru elevi și profesori Mica Grecie,-unii dintre musafirii de peste granițe ai Eteriei, de la 1821, socotind chiar Moldova ca o provincie grecească. Multora dintre academiști veniți din teritoriile grecești (Epir, Tesalia, Macedonia, Peloponez, Tracia, Anatolia), dar și din regiuni mai îndepărtate (Brusa, Smirna, Trebizonda, Antiohia, Caldeea și Rusia), le plăceau Iașul și rămîneau aici asemuindu-l cu o Atenă reînviată, localnicii moldoveni fiind ca și strămoșii lor atenienii: *"vioi, cam ușurateci, schimbători, ironici, învîrtăreți, aprigi, dar entuziaști și calzi"*, spre deosebire de spartani care erau mai *"întunecați și mai reci, cu aplecare pentru dedesubturi"*, ca bucureștenii. Școala Iașului era și mai progresistă față de București, la Iași predîndu-se cursuri în pas cu universitățile Apusului precum aritmetică și fizică modernă încă de prin 1765, fața de 1776 cînd a început la Bucuresti. Deasemeni la Iași prelegerile în românește au început din 1814, de Gh.Asachi pe cînd la Bucuresti abia peste un an, prin 1815, de Gh. Lazăr.

Moda statuilor antice de la Academie trecea peste drum și în curtea roznovanilor unde apăreau pe clădire la intrare si chiar pe scara marelui palat, iar potrivit bătrînilor atunci cînd mitropolitul Veniamin Costache a propus ridicarea catedralei noi pe locul fostei mitropolii Stratenia, - folosită de academiști - și al clădirii școlii demolată ar fi sugerat arhitectului să-i zidească fațada spre stradă cu coloane și capiteluri antice. Îi aminteau anii cei tineri și școala pe care o patronase ca președinte a Eforiei, susținînd cu ardoare clasul tînărului inginer Gheorghe Asachi, de reușitele căruia se bucura.

Gh. Asachi - de Schiavoni

Școala superioară ieșeană începută din 1575 sub Despot Vodă și reînviată în 1640, continuată pas cu pas pînă în 1755, cînd prin cursurile de filosofie devenea Facultas Artium, iar din 1766 Academie de științe, era una dintre cele mai vechi și însemnate universități din sud-estul Europei (St. Bârsănescu).

Profesorul Gheorghe Asachi redeschidea apoi şcoala de la Trei Ierarhi din care se năştea Academia Mihăileană instituţie de învăţământ superior, iniţiată de fostul ef or Mihai Sturza abia numit domnitor al Moldovei (22 martie/ 3 aprile 1834). Înzestrată şi organizată cu cursuri de istorie, drept, teologie, fizică, matematică şi de arhiectură, asemănătoare universităţilor europene, se inaugura la 16/28 iunie 1835, în casele lui Petrache Casmir (vizavi de Liceul National de astăzi). La 26 octombrie 1860, în prezenţa domnitorului Alexandru Ioan Cuza începea cursurile Universitatea din fosta Curte Domnească de Sus..

Astfel, Moldova intrase în avîntul scolastic al vremii, fiind în pas cu ţările apropiate unde existau sau se înfiinţau universităţi: Atena (din 1837, iar colegiu din 1667), Belgrad (din 1863), Sofia (din 1905), Istanbul (din 1908), Cairo (din 1908), Cracovia (din 1364), Varşovia (din 1816), Buda (din 1389), Kiev (din 1632 - colegiu), Moscova (1667) Constantinopol (1470 - Academia Patriarhală).

Şcoala roznovanilor

Prins de dorul învăţăturii, tînărul boier Neculai Rosetti Rosnovanu fiul lui Iordache Roznovanu stapînul casei de peste drum de Academie, avea şansa să intre în contact cu intelectualii progresişti din Europa, precupaţi la începutul veacului 19 de ideile iluministe ale ridicării *naţiilor prin învăţătură.* Cu ocazia studiilor din Franţa şi Germania şi a călătoriei efectuată la Paris (1818), asimilase ideile liberale şi întîlnise iniţiatorii învăţământului *"monitorial, mutual sau lancasterian"*, la modă pe atunci în Europa Apuseană. Acesta îşi propunea să uşureze accesul copiilor din popor la ştiinţa de carte, prin şcoli elementare unde învăţau practic scrisul şi cititul, folosindu-se de tablouri (tabele) cu imagini intuitive şi inscripţii afişate pe pereţi, prin faţa cărora elevii, împărţiţi în grupe graduale, treceau sub conducerea unui monitor şi scriau apoi în lăzile cu nisip. Era un învaţământ popular, puţin costisitor, fără cărţi, adresat maselor. Se inventase de englezul Lancaster motiv pentru care prin 1816 era raspîndit în toată Anglia întinzindu-se şi în America, Africa, Asia, în Franţa existînd peste 1300 de şcoli în 1820. Prin tablourile afişate elevii învaţau mecanic şi limbi străine capătînd cunoştinţe botanice, geografice, istorice. Tînărul boier ieşean vizitase colegii şi saloane culturale, cunoscuse savanţi apuseni şi pe celebrul Marc Antonie Jullien, fost comisar al Instrucţiuniii Publice în timpul dictaturii iacobine, susţinător al emancipării popoarelor pe calea răspîndirii *"luminii"*, şi *"precursor al ideilor de colaborare şi unitate a popoarelor"*, editorul răspînditei publicaţii *"Revue Encyclopedique"*. La ea se abona şi Neculai, îndemnînd şi pe domnitorul Suţu, să-i urmeze exemplul, el devenind corespondent pentru Moldova. Intrase în contact şi cu vestiţi librari europeni ce aveau să-i îmbogăţească marea bibliotecă din Stînca. La Paris

cunoscuse pe Jean Denis Barbie du Bocage,decanul Facultăţii de Litere, cu care urma apoi să corespondeze, şi întîlnise pe viitorul ministru de externe al Rusiei Jean (Ioan) Capodistrias cît şi pe fratele său de la Paris (August Capodistrias), pe Adamantios Coray care introdusese metoda in insula Chios, afirmind că incultura favoriza *"opresiunea şi exploatarea"*. La Londra cunoscuse pe savantul elenist Guillford căruia îi comunica despre iniţiativa de a tipări pe cheltuiala sa, tabelele didactice necesare introducerii Învăţamîntului monitorial în Moldova şi în Grecia cît şi despre încercarea de a institui la Iaşi o asemenea "*şcoală gratuită*". Dornic să pornească civilizarea "*grabnică a patriei*", aflată în stare de *"semibarbarie"*, faţă de ţara *"luminilor"* şi convins că numai prin şcoală aceasta dorinţă se poate implini - metoda lancasteriană, ajutînd răspîndirea învăţămîntului general, elementar - împreună cu mitropolitul Veniamin Costache şi pedagogul grec Cleobulos (Kleobulos Gheorghe Filipopolitis) întruniţi în palatul său puneau la cale o şcoală publică lancastriană, pentru început în limba greacă. Şcoala se deschidea la 1 martie 1820 cu vreo 30, apoi 50 şi imediat 80 ajungînd la vreo sută de elevi, într-un local amenajat de Roznovanu, care mai suporta şi tipărirea la Iaşi a unor tabele de aritmetică si catehism în greacă. Primită cu entuziasm şcoala devenea neîncapătoare, punîndu-se în plan construirea unui local mare. Experienţa fiind facută, Roznovanu lua măsua traducerii tabelelor din greacă în româneşte pentru a fi extinse în toată Moldova, traducerea făcînd-o Mitropolitul Veniamin Costache. Metoda aplicată la Iaşi, după puţin timp trecea şi la Bucureşti.

Interesînd şi elevii de la Academie se organiza o clasă pentru pregătirea învăţătorilor. La 20 iulie 1820 aceasta avea cel dintîi examen de absolvire, primii 5 învăţători, adepţi ai metodei plecînd la şcolile din Grecia (Creta, Chios, Patmos, Peloponez), cu diploma ieşeană, recomandarea mitropolitului Veniamin Costache si o sumă de bani pentru instalare, dăruiţi de Roznovan, fapt pentru care acesta primea recunoştinţa intelectualilor greci. Profesorul Cleobulos considera că *"tinereţea greacă va păstra recunoştinţă boerului Neculai Roznovanu"*.

Alt examen urma la 28 octombrie cu invăţători anume veniţi la Iasi, din alte provincii greceşti, pentru instruire. Cuvîntînd profesorul şi îndrumătorul şcolii, Gh. Cleobulos *spunea: "Gloria Moldovei este mare şi va intra în istoria umanităţii pentru contrivbuţia generoasă la renaşterea morală şi redresarea tinereţii grece ortodoxe."*

Succesul şcolii de la Iaşi era citat de jurnalul *"Zeitung fur die elegante Welt"* din Leipzig (iunie 1821), notînd că parte dintre cei vreo 100 de elevi, după terminarea cursurilor, plecaseră în Sparta, Atena, Smirna, Chios, alţii urmînd a pleca în Crimeia unde locuiau, deasemeni, mulţi greci.

Prezentîndu-şi opera, într-o scrisoare din 30 septembrie 1820, tînărul Roznovanu arăta că o făcuse cunoscută şi *Societăţii pentru instrucţiune elementară* din Paris, sub egida căreia se desfăşura această activitate, în Europa. O parte dintre tablourile şcolii fuseseră deja traduse în limba *"moldavă"* şi extinse în toată ţara, spre a fi folosite şi în alte oraşe şi sate, iar de la Şcoala Normală erau *"ieşiţi mai mulţi profesori pentru diferite părţi ale Greciei" (Corespondenţa lui N. Rosetti Roznovanu)*.

Constatînd rolul lor în formarea intelctualităţii, după evenimentele din 1821 şcolile greceşti din Principate (Bucureşti şi Iaşi) erau desfiinţate printr-un firman al Porţii, fiind socotite vinovate pentru *"instigare la revoltă"*, căci în sălile lor tinerii căpătaseră conştiinţa naţională şi hrană spirituală pentru lupta de eliberare naţională atit a grecilor cît şi a românilor (Ariadna Camariano-Cioran...).

Iaşii fiind capitala răsculaţilor Eteriei, Academia, în special, a fost definitiv interzisă de puterea suzerană pe cînd aceia din Bucureşti a putut continua şi după 1821.

Deşi mulţi criticau aspru perioada fanariotă datorită unor domnitori şi dregători harpagoni, punîndu-i în cont şi dominaţia limbii greceşti şi a culturi eliniste,recunoşteau că acestea ofereau tinerilor moldoveni accesul la literatura Europei tradusă şi tipărită prin enclavele greceşti, scoţindu-i din atmosfera religioasă-dogmatică, dominantă pe atunci, cînd descoperirile ştiinţifice ori materialist-evoluţioniste erau socotite ateiste, iar vizionarea unui spectacol mare pacat...

În plus, multe cărţi ieşite din tiparniţile vremii - după unii majoritatea - erau scrise în româneşte.

Academiile din Bucureşti şi Iaşi au contribuit la ridicarea culturală a Balcanilor, mulţi elevi venind de acolo fiindcă în ţările lor regimul ocupaţiei era mai sever. Principatele romîne erau locul de refugiu al Helenismului, devenind *Focarul luminelor* (Matei Paranikas), fapt recunoscut de mulţi intelectuali greci.

Zile furtunoase pe Ulița Mare din Iașii anilor 1820

Vorbind de revoluţia pornită în 1821, pentru eliberarea pămîntului Greciei, adesea se spune că evenimentul ce-a zdruncinat somnul împăraţilor Europei şi-a schimbat mersul vieţii feudale a popoarelor din

Balcani, *"își are începutul în Iași"*. Așa susținea și contemporanul ei, Costache Negruzzi, în vestita sa scrisoare a VII-a (Calipso) publicată prin 1857 și dau mărturie două plăci de marmură, bătute în pereții Sălii Gotice din ograda Trei Ierarhilorîn 26 mai 1993 de societatea ACREMIS (constituită din inițiativa profesorului Gh. Macarie) și Comunitatea Elenă locală

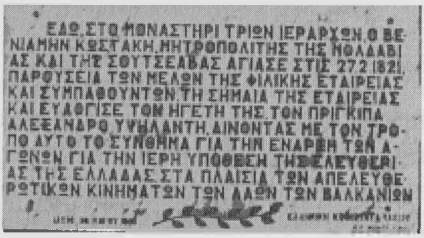
ΕΔΩ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ Ο ΒΕ-
ΝΙΑΜΗΝ ΚΩΣΤΑΚΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΤΗΣ ΜΟΛΔΑΒΙ-
ΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΟΥΤΣΕΑΒΑΣ ΑΓΙΑΣΕ ΣΤΙΣ 22 1821
ΠΑΡΟΥΣΙΕΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΣΥΜΠΑΘΟΥΝΤΩΝ ΤΗ ΣΗΜΑΙΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΕΥΛΟΓΗΣΕ ΤΟΝ ΗΓΕΤΗ ΤΗΣ ΤΟΝ ΠΡΙΓΚΙΠΑ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΥΨΗΛΑΝΤΗ, ΔΙΝΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟΝ ΤΡΟ-
ΠΟ ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΥΝΘΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΩΝ Α-
ΓΩΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΕΡΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣΕΛΕΥΘΕΡΙ-
ΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΩΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕ-
ΡΩΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ

(condusă de doamna Pieptu): *"Aici la Mănăstirea Trei Ierarhi, la 27 februarie 1821 în prezența eteriștilor și a simpatizanților greci și români, Veniamin Costache, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, a sfințit drapelul Eteriei și a binecuvîntat pe șeful acesteia, prințul Alexandru Ipsilanti, dînd prin aceasta semnalul luptelor pentru cauza sfîntă a Libertății Greciei în cadrul mișcărilor de eliberare a popoarelor din Balcani"*.

Fiindcă puțini dintre acei care trec prin fața plăcilor știu, cu adevărat, ce s-a întîmplat pe aici, se cuvine să facem iar un popas în fața vestitei biserici din Ulița Mare. Și, așezîndu-ne pe o treaptă, să acultăm glasul pămîntului și al clopotelor, mutite acum pe piedestale lor - pentru veșnică dăinuire -, dar care odinioară se tînguiau înfiorate la vreme de restriște. Sau să parcurgem rîndurile următoare ce vă invită la o întoarcere în timp, pînă acum puțin încercată, prin Iașii acelor zile. Mai ales că *"precum în toate revoluțiile, asemene și în aceasta s-au făcut mai multe eccesuri, căci totdeauna printre patrioți se vîră oameni de acei care caută a se folosi de orice tulburare. După stricarea* (învingerea) *eteriștilor la Drăgășani și Sculeni, toate căpeteniile ce erau de omenie, fugind care încotro, hăituite,*

Principele Mihail Șuțu și principesa Elena Șuțu

țările noastre rămaseră în prada bîrbanților. Iașul se pustii. Orășenii bejenăriră în Bucovina și Basarabia, unde găsiră azil" (cum scrie C. Negruzzi), iar marele ideal al eliberarii Eladei, pentru care se jertfiseră mii de tineri, devenise pentru unii o năpastă iar pentru alții o jalnică durere, însîngerată și pătată de pîngăriri.

Era pe timpul ultimului domnitor trimis de la Poartă dintre trăitorii Fanarului pe scaunul domnesc al Moldovei. Primise firmanul din 12 iunie 1819, se numea Mihail Șuțu Vodă, era luminat și depunea toată silința să ajute pe tinerii patrioți greci - dintre care mulți academiști - care socoteau că a venit vemea eliberării pămîntului strămoșesc de sub stăpînirea străină, deși vecinul său, Alexandru Șuțu, domnul Munteniei, nehotărît, se ținuse departe și ca să nu păcătuiască, plecase pe cealaltă lume (în noaptea de 18/19 ianuarie 1821). (Pe atunci domnitorii țărilor românești erau numiți, prin rotire dintre nembrii familiilor alese : Calimachi, Șuțu, Moruzi).

Emigrînd din țara lor, căzută sub stăpînire străină, sumedenie de greci, negustori, profesori, juriști, umpluseră tîrgurile Europei, așezîndu-se la Viena,Veneția, Buda, Sibiu, Brașov, București, Galați, Brăila, Iași, nu puțini ajungînd și pe malul Mării Negre la Odessa și mai departe.

Însă mai toți erau animați de dorul țării strămoșești și adesea fredonau cîntece patriotice între care celebra Marseillaise a lui Rouget de Lisle adaptată pe versurile ccunoscutului poet revoluționar Rigas Velestinlis (considerat român macedonean, grecizat Riga Veleștinul), profesor la Academia din București, autorul unui manual de fizică și ucis la Belgrad, în iunie 1798 :

„Haideți copii ai grecilor
Hai copii de greci cu toții
Căci ne cheamă scumpa țară.
Să fim vrednici de părinții
Care început ne dară."

Se cînta cu același elan și patos ca și versurile : *Allons enfants de la Patrie.*

Rigas Velestinlis

Cîntecul devenise popular și *"plăcea chiar și oficialității turcești"*, cum nota postelnicul domnitorului Șuțu, faimosul poet Iacovachi Rizos Nerulos, susținătorul Eteriei . Evocînd zilele anilor aceea, scria că la Iași se tipărise o culegere cu cîntecele revoluționare

ale lui Rigas prin 1814, în vremea cînd la Odessa se înfiinţa Societatea Prietenilor - Eteria.

Versurile lui Rigas ca şi ale lui Athanasios Hristopulos şi ale lui Nerulos însufleţeau cercurile de tineri greci patrioţi şi erau prefăcute în cîntece, melodiate de arhidiaconul Nichifor din insula Hios, cu studii la Şcoala de muzică a Patriarhiei din Constantinopol, profesor de *"musichie"* stabilit la Iaşi, în Mănăstirea Golia. (Nikos Gaidagis, *Un manuscris şi o variantă necunoscută ale Marseillaise-i greceşti*). Diaconul le adunase, transpunîndu-le pe note muzicale folosite în *"psaltichii"* (1813).

Animaţi de dorul ţării strămoşeşti, în anul 1814, mai mulţi intelectuali greci alcătuiseră la Odessa Societatea Amicală, a Prietenilor, numită pe greceşte Philike / Hetairia - Eteria şi suţinută de luptători formaţi în mediul ideilor avansate ale Europei şi doritori să se întoarcă sub cupolele vechilor temple ateniene. Aderarea se făcea simplu, pe baza unui jurămînt subscriind că *"Între noi şi tiranii patriei noastre singurile mijloace de împăcare sînt focul şi fierul şi nimic altceva"*. Ideile Eteriei discutate intens prin 1819 şi susţinute financiar de marii negustori Nicolae Scufas, Athanasie Tzakalov şi Emanoil Xanthos se împrăştiaseră în Rusia, Principate, Grecia, Bulgaria şi în celelalte ţări din Balcani, formîndu-se pretutindeni filiale numite eforii. Printre primele au fost acele din Galaţi şi din Iaşi urmate de altele în Rusia, Grecia, Bulgaria, Academia fiind socotită *"calul troian din care au ieşit eroii de la Drăgaşani"* (*Grecii din România*). La Eterie aderaseră şi români considerînd că odată cu Grecia se vor elibera şi ţările lor. Spaţiul Principatelor bucurîndu-se de oarecare autonomie şi puţină supraveghere din partea puterii suverane *"profesorii şi elevii greci de la Academia Domnească din Bucureşti şi Iaşi vor forma Batalionul Sfînt"* (*Grecii din România*).

Alexandru Ipsilanti

Conducător sau epitrop general (generalisim) al mişcării, ales în 1820, devenise Alexandru Ipsilanti, fiul lui Constantin Ipsilant fost domnitor la Iaşi (1799 - 1801 şi la Bucureşti (1802 - 1806) şi retras apoi în Rusia. Alexandru era general în regimentul de gardă, ca şi fraţii săi Dimitrie, Nicolae si

Gheorghe. Participase la războiul Rusiei de apărare împotriva lui Napoleon din anul 1812, pierzîndu-şi un braţ. Se bucura de trecere în Basarabia, sora lui fiind căsătorită cu guvernatorul civil al Basarabiei. Acolo aveau şi moşiile (Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova...*). Faptul că domnitorii din Principate proveneau din cartierul grecesc Fanar al Istanbulului, mişcarea avea trecere, intrînd în ea şi unii dintre grecii dregători munteni şi moldoveni (Iordache Olimpiotu, Ioan Farmache, Căminarul Sava,Vasile Caravia) şi chiar dragomanul lui Pizani consulul rus de la Iaşi (Gheorghe Leventis). Armatolii, locuitorii români din munţi (macedoneni), sprijineau cu însufleţire cauza. Riga(s) Veleştinul, secretarul domnitorului Al. Ipsilante dăduse semnalul încă din 1780, înfiinţînd la Bucureşti Societatea Amicilor (A.D.Xenopol). Marselleaise grecească, ca şi aceea franceză era pe toate buzele tinerilor de la Academia Domnească, din uliţa Mare cîntîndu-se odată cu aceea franceză:

„Sculaţi copii ai Elenilor.
Vremea gloriei a sosit....
Allons enfants de la Patrie,
Le jour de gloire est arrivee...."

Activînd intens la Chişinău şi în marele port Odessa - cu legături internaţionale - iniţiatorii sperau să atragă de partea lor toată creştinătatea, mai ales ortodoxă, într-o straşnică revoltă pentru care adunau fonduri, arme, cai şi luptători. Năzuiau să înceapă lupta din Peloponez sau din Principate, dar rămîneau la ultima soluţie, dorind să mişte şi pe vecinii bulgari, sîrbi, muntenegreni, aflaţi, deasemeni, sub domnia sultanului. Aveau de partea lor şi pe Cara-Gheorghe conducătorul răscoalei sîrbilor din anii 1804-1813, retras în Rusia, pe Miloş Obrenovici celălalt cîrmaci al sîrbilor (Documente IV, nr. 32) şi doreau să-l atragă şi pe Tudor Vladimirescu, fostul comandant de panduri. Acesta începuse o răscoală în Oltenia, împotriva ocupaţiei străine, dar şi a opresiunii marilor boieri autohtoni - balaurii *"care ne înghit de vii"*, cum se scria în proclamaţia de la Padeş, dată la 23 ianuarie 1821 (S. Gîrleanu, *Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*). Ridicînd în picioare toată Oltenia, alunga stăpînitorii pămînturilor şi reprezentanţii domniei năimite, iar la 21 martie intra în capitala Ţării Româneşti.

22 februarie 1821 - zi însemnată în calendarul grecesc. La Iaşi se strînge Eteria, iar la Trei Ierarhi se întruneşte statul ei major

Socotind momentul potrivit şi pregătirele terminate în Basarabia, unde sosise de mai multă vreme, la 21 februarie 1821 Alexandru Ipsilanti anunţa printr-o scrisoare, trimisă din Chişinău: *"Eu împreună cu fraţii şi rudele mele pornesc deseară spre Iaşi, unde, cu ajutorul lui Dumnezeu*

vom începe". Conformîndu-se, în noaptea de 22 februarie 1921, însoţit de doi fraţi (Gheorghe şi Nicolaie), trecuse Prutul pe la vama Sculeni şi înconjurat de vreo 200 de arnăuţi - ce veniseră să-l întâmpine, ca pe un crai -, sosea la Iaşi. *(Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. vol IV, nr 67).* Îl urma cneazul Gheorghe Matveevici Cantacuzino - Deleanu, (după unii cumnatul său), colonel în retragere (care mai avea un frate Alexandru) şi era feciorul vestitului boier ieşean Matveevici Cantacuzino, stăpînul caselor din faţa Mitropoliei - unde-i acum Primăria (Palatul Roznovanu) şi al domniţei Ralu Callimachi - fiica domnitorului Grigore Callimachi dintre anii 1761 şi 1769.

Casa Cantacuzino

Trăgeau *la "casa principesei Cantacuzino"*, cum raporta superiorilor săi, la 5 martie, generalul rus Ivan Inzov, notînd că sosirea a fost in 22 februarie seara. *(Documente,* I. nr 205). Casa cantacuzinească rămasă mamei cneazului era pe strada Golia vizavi de palatul lui Dumitrache Sturza (unde-i acum Poşta) . În zilele lui martie 1848 trăia şi ea pătimirile caselor boierilor de la revoluţie. In noaptea de 29 martie, după arestarea protestatarilor, potrivit lui Vasile Alrcsandri *"Casa cneazului Gheorghe Cantacuzin este călcată noaptea deşi stapînul casei este sudit rusesc Armele cneazului, ceasornice de p1reţ şi alte, tot ce se găseste sub mîinile arnăuţilor este prădat..."*

Casa, cumpărată de Camera de Comerţ ieşeană, a fost înlocuită prin 1925 de un nou imobil, existent şi acum, pe care s-ar cuveni o placă de amintire a zilelor anului 1821.

Momentul fiind de mare însemnătate căci tulbura şi schimba mersul liniştit al ţării şi cursul domniei, la gazdă venea, imediat, şi domnitorul Mihail Şuţu, cu postelnicul Iacovachi Rizos Nerulos (Iakovos Rizos Neroulos,1778 - 1849).

A doua zi generalul chema egumenul grec de la Trei - Sfetite şi i dădea să tipărească proclamaţiile mişcării ce vesteau strîngerea trupelor de volintiri, din toate straturile sociale, dispuşi să lupte sub steagul Eteriei, Statul Major instalîndu-se chiar la Mănăstirea Trei Ierarhi, unde se făceau şi inscrierile şi se depuneau contribuţiile şi banii.

Acţiunea recutării pornind în iureş, fără nici o discreţie şi ordine, militarii profesionişti ai vremii, arnăuţii - de origine albaneză, greacă. sîrbă, muntenegreană, caucaziană şi alte neamuri, mînuitori de arme -, aduşi să apere scaunul domniilor şi casele boiereşti, părăseau slujbele trecîndu-se cu plată pe listele Eteriei. Prin arnăuţi adesea se înţelegea soldat lefegiu, luptător cu brîul plin de pistoale, pumnale şi iatagane, adesea îmbrăcat în fustanelă. Vînzolelala în jurul Mănăstirii fiind mare, ca să nu tulbure liniştea capitalei şi să existe loc destul pentru adăpostire în chilii şi corturi, cît şi teren de instruire, Generalul muta Statul Major al Revoluţiei la Mănăstirea Galata, - închinată Sfintului Mormînt - unde cartiruia şi el. Pentru început, la 23 februarie, publica o proclamaţie către *"norodul ţării Moldovei"*, garantînd *"siguranţa persoanelor şi a averilor"*, deşi unii dintre aderenţii săi, arnăuţii, căzînd în pacatul tovarăşilor din Galaţi, au pornit prigonirea negustorilor turci din Iaşi.

Un arnăut

Peste o zi, în 24 februarie mai dădea şi încă alte trei proclamaţii: *"Către grecii de pretutindeni (La arme prieteni !Patria vă cheamă!)"*; *"Către fraţii din Eterie"* şi *"Către grecii din Moldova şi din Ţara Românească"*. Proclamaţia din 24 ianuarie vestea: *"Iată după atîtea secole de suferinţe îşi întinde iarăşi Fenixul Eladei aripile sale cu mîndrie şi cheamă sub umbra sa pe adevăraţii şi ascultătorii ei fii."* Acei ce nu luau armele pentru eliberarea Greciei urmau a fi priviţi" *ca bastarzi nedemni de numele elen"*

Fără zăbavă, la 25 februarie, în cartierul General de la Galata semna şi ordinul de organizare al Armatei Revoluţiei, pornită cu două corpuri: primul sub comanda *strategului* Gheorghe Ipsilanti, iar al doilea sub mîna *polemarhului* Nicolae Ipsilanti (ambii, fraţii săi). Cu acest prilej, spre bucuria unora şi invidia altora, făcea şi avansări în grade numind comandanţi, *tagmatarhi* (maiori) şi *hiliarhi* (căpitani, dînd a înţelege şi că *"o mare putere"* îi susţine (Rusia). Afirmaţia se considera credibilă deoarece

secretarul Ministerului de Externe din cabinetul împaratului de la Petesburg era Ioan Capodistria(1816 - 1822), grec de origine, pe ajutorul căruia se conta.

Tot de la Trei Ierarhi se lansau cererile pentru arme, praf de pușcă și gloanțe (de care duceau mare lipsă) și galbeni pentru plata și întreținerea armatei, *"cei bogați"* fiind chemați *"să jărtfească o parte din averea lor"*, cum spusese la 24 februarie. Unul dintre aceștia, marele bancher Andreiu Pavli încercînd să se opună, s-a retras într-o bașcă la Golia, dar n-a rezistat decît un timp, pînă la urmă fiind silit să deschidă punga și să dea vreo 600000 de lei, contribuind astfel cu aproape jumătate din fondul de vreo 1500000 cît reușise să adune mișcarea. Multe ajutoare, entuziaste, soseau din Chișinău, Ismail și Odessa, de acolo venind la Iași și mulțime de tineri voluntari (*volintiri*) dar și arnăuți și alți cutreietori de lume.

Strașnica Întîmplare din Ulița Mare: la Trei Ierarhi pornea războiul pentru Independența Greciei (1821-1833).

Începerea Revoluției se proclama în ziua de 27 februarie 1821, în fața bisericii Trei Ierarhi cînd întrega armată eteristă în uniforme strălucitoare și mulțime de privitori, ascultau cuvintele generalului ce anunțau începutul luptei de eliberare a Greciei, iar Mitropolitul Moldovei Veniamin Costache după sfințirea steagurilor, îi încingea sabia la brîu, deși la Iași erau mai mulți arhimandriți greci.

Ipsilanti în uniformă de mavrofor

Prin gestul său, de unii boieri neîmpărtășit, întîiul stătător în scaunul sfînt al bisericii Moldovei lega Țara de soarta Revoluției, chiar dacă înaltul ierarh fusese invitat la slujbă printr-o misivă nu prea politicoasă din ziua precedentă semnată de un aprig susținător al generalului: *"26 februarie. Mă închin prea plecat, prea sfinției tale și sărut sfînta dreaptă. După strălucita poruncă a înalțimii sale de Dumnezeu păzită, scriu prea sfinției tale să poftești mîine la biserica Trei Ierarhi, pentru a săvîrși slujbele propuse. Sfinția ta să nu pretexteze că așteaptă și țidulă, căci atunci va merge vrînd nevrînd. Acestea după poruncă. Al prea sfinției tale fiu duhovnicesc și rob prea supus Gheorghe Barlas (Documente IV, nr 79).*

Probabil că mitropolitul, cu sufletul copleşit de îndoieli - căci domnitorul, *"trup şi suflet"* cu mişcarea, mai prudent, nu se grăbea să participe la sfeştanie -, ar fi ezitat, gîndindu-se la *"trăsnetele"* ce aveu să coboare asupra ţării din cerul Inaltei Porţi. Mai ales că în jur se găseau destui boieri intrigaţi de faptul că musafirii de peste graniţe *"invadaseră înarmaţi o ţară lipsită de orice apărare"* (A.D.Xenopol).

Despre acest însemnat eveniment dădea mărturie acelaşi general Inzov, bine informat scriind: *"Prinţul Şuţu a obligat încă din seara zilei de 26 februarie pe mitropolitul Moldovei, Veniamin să oficieze a doua zi, adică duminică, Liturghia şi Tedeumul în biserica Trei Ierarhi şi să sfinţească deasemenea steagurile armatei greceşti. Pentru aceasta armata a fost adunată la ora fixata şi prinţul Ipsilanti cu cei doi fraţi ai săi, precum şi prinţul Cantatacuzino, colonel în retragere şi alţi funcţionari au intrat înarmaţi în biserică. În timpul liturghiei ei s-au împărtăşit cu sfintele taine; steagurile lor sunt de culoare albastră închisă avînd pe o parte o cruce de aur, iar pe cealată o flacără care se ridică din cenuşă şi din care zboară Fenixul cu inscripţia - «Mă ridic din cenuşă!»"*

Sfinţirea steagurilor Eteriei la Trei Ierarhi

"După sfinţirea steagurilor acestea au fost împărţite trupelor", pe Uliţa Mare, în faţa intrării la Mănăstire, petrecîndu-se cea dintîi mare defilare a trupelor Revoluţiei Eteriei în frunte cu Batalionul Sacru format din mavrofori, *"tineri greci plini de entuziasm ca să se jerfească pe altarul Patriei"* (Xenopol V). Erau îmbrăcaţi înr-o uniformă specială, neagră, cu capul de mort la chiveră şi la braţ, semn că se înfrăţiseră cu moartea pentru eliberarea patriei şi nu aveau decît un gînd: *"victorie sau moarte"*.

Urmau exemplul Iphygeniei, fiica luiAgamemnon, caruia înaintea luptei cu Troia i s-a cerut de profetul Calchus sa-şi sacrifice fata zeiţei Diana, ca jertfă pentru victorie. Ascultător dar zdrobit de durere a convins-o să se urce pe rug unde ea a strigat înlăcrămată: "*Mor pentru fericirea Greciei*".

Imnul Revoluţiei şi Marseillesa răsuna din toate piepturile, iar fanfara dădea elan miilor de participanţi şi tinerilor ce mărşăluiau pe Uliţa Mare călcînd apăsat gata de luptă în iureşul cîntecului devenit crez de îmbărbătare.

Primăvara anului 1821 la Iaşi

Fiindcă acţiunea Eteriei a fost socotită de unii boieri, plină de riscuri şi grave consecinţe pentru Moldova,"*la 27 prinţul Şuţu a chemat la el pe boierii Roznovanu şi logofătul Sturza poruncindu-le să ia măsuri eficace ca să nu se stîrnească nici un fel de nelinişte în rîndurile populaţiei. I-a prevenit că în caz contrar ei vor fi răspunzători de aceasta*". Avea şi motive căci *"din 28 februarie arnăuţii şi grecii care nu aveau cai proprii au început să-i ia din oraş, chiar şi de la casele boierilor"(Documente* I,nr.205). Iscîndu-se dezordini şi producîndu-se multe supărări, mai ales boierilor cu grajdurile pline de cai de rasă, bătrînul Iordache Roznovanu s-a dus pușcă la postelnicul Iacovachi Rizos Nerulos, corespondentul şi susţinătorul lui Ipsilanti, spunindu-i: *"Boier postelnic ce este cu cele ce se întîmplă?"* Neprimind un răspuns satisfăcător a mers şi la domnitor. În cabinetul său găsind şi pe Mitroplit si consulul rus, Pisani le-a zis şi lor ce fac arnăuţii. Avînd o altercaţie cu Şuţu şi simţindu-se ameninţat, n-a pregetat să se recomande că este şi consilier activ rus. Împresionat, domnitorul i-a fi răspuns: *"Eu sunt grec şi a venit momentul ca Grecia să fie eliberată de sclavia şi jugul turcesc"*, dar apoi a informat pe Ipsilanti care a adunat armata la Galata si a ordonat înapoierea cailor sau plata lor.

În rînd cu lumea, după sfinţire, Mitropolitul Venamin Costache dăruia şi el Eteriei un soldat echipat pe seama sa şi patru "*telegari"* pentru care Ipsilante îşi arăta recunoştinţa prin o scrisoare la 28 februarie *("Sărut cu respect sfînta dreaptă a sfinţiei tale")*, iar la 12 martie îi mulţumea conducerea "*Eforiei amicilor din Iaşi"* în frunte cu Serafim Treierarhitul

tatarețul Treierarhilor), pentru ajutorul de 10000 de ducați *"oferit de bună voie pentru eliberarea Greciei..."*.

Alte amănunte despre întîmplările zilelor acelea le nota colonelul rus Ivan Petrovici Liprandi - șeful Serviciului de Informații și Contra Informații la Divizia 16 rusă din Chișinău - scriind, într-o mare lucrarea despre Revoluție, că Ipsilanti a sosit cu fratele său Gheorghe în seara de 22 februarie, la ora 6, purtînd uniforma de general rus *"și s-a oprit în casa prințesei Cantacuzino"*. Pe drum îl întîmpinaseră cete de arnăuți, iar alții se aflau pe străzile laşilor. *"Postelnicul I. Rizo a venit imediat la prințul Ipsilanti și după o scurtă întrevedere s-a dus la domnitor și s-a întors îndată împreună, cu acesta. Ajutat de Rizo, Ipsilanti a folosit toate mijloacele pentru a convinge pe domn că tot ce au întreprins se face cu știrea împăratului Alexandru și că după aceasta un corp de 30000 de oameni va ocupa Moldova"*, domnitorul urmînd a rămîne nesmintit pe tronul țării.

" În aceeași noapte parte din turcii care se aflau în Iași au fost uciși fără milă de arnăuți. Baș-Beșleaga a reușit să se salveze la boierul Rosetti Răducanu, care l-a ascuns și a putut în cele din urmă să-și salveze viața. Gheorghe Roznovanu și alți cîțiva au procedat la fel. La biserica Trei Ierarhi mitropolitul Veniamin după ce a sfințit steagul Răscoalei, a încins pe prinț cu sabia... Prinții Ipsilante și după exemplul lor și alții și-au lăsat să le crească bărbile, făgăduind că nu se vor rade decît la Constantinopole... Adunarea eteriștilor a avut loc în apropierea bisericii Galata, la doua verste de Iași. Prințul Ipsilanti s-a mutat de asemenea în aceasta mănăstire. Aici au apărut pentru prima oară caftanele scurte negre și căciulele la fel, cu cap de mort brodat în fire de argint precum și drapele tricolore cu crucea fenixul și inscripție, cocardele și eșarfele în culori cu roșu, negru și alb...toți grecii tinerii aflați în Principate se grăbeau să vină în acest lagăr... Mulți au sosit din Basarabia și Odessa...Preoții greci se distingeau printr-o însuflețire deosebită: călări, înarmați și cu crucea în mîini, ei galopau neîncetat în toate părțile și insuflețiți de un nemărginit patriotism, asemănător mai mult cu fanatismul, îndemnau poporul la arme. Dar nici unul dintre comandanți nu s-a gândit să introducă vreun fel de organizare sau disciplină printre oamenii care soseau neîncetat în lagăr... Între timp Moldova întreagă a fost lăsată pradă tuturor cruzimilor comise de arnăuți... Pretutindeni unde se aflau în Moldova turci, indiferent cu ce treburi și care aveau nenorocirea să cadă în mîinile arnăuților au fost omorîți cu cruzime. Pretutindeni le jefuiau casele, luau lucrurile, caii. În scurt timp acești creștini au întrecut atunci în grozăvie chiar și pe turci... rămîneau peste tot doar urme de sînge și foc"(Documente V, I P.Liprandi, caietul C). Adminstrația domnitorului slăbise și Moldova a fost

lăsată la voia întîmplării, *"nemulţumind boierii şi populaţia"*, căci unii dintre arnăuţi, cruzi de felul lor şi hrăpăreţi, învăţaţi cu jafurile şi simţindu-se stăpîni întinau idealurile revoluţiei.

Evenimentul de la Iaşi fiind foarte important şi crucial pentru viaţa Balcanilor, observatorii armatei ruse erau cu ochii pe el. aşa că şi colonelul rus I. Pestel, raporta generalului Pavel. D. Kisseleff cele petrecute (8 martie). Căpătase informaţiile de la consilierul de stat Rosetti Roznovanu *"unul dintre boierii cei mai bogaţi şi de seamă din Principatul Moldovei"*, care i-a fost prezentat prin Krupenschi, viceguvernatorul Basarabiei, unde acesta găzduise. Amintea şi el faptul extraordinar că la 27 februarie mitropolitul a săvîrşit sfinţirea steagurilor *"din porunca prinţului Şuţu"*, implicînd astfel ţara în evenimentul pe care şi Rusia îl privea de departe. În plus mai arăta că la cocarda grecească se foloseau culorile steagului rusesc: albastru, roş şi alb, iar uniforma generalului şi a întregii sale suite se compunea dintr-o venghercă - veston de croială ungurească - din postav negru, găitane de şnur negru, pantaloni negri de călărie, centura neagră, căciulă neagră de arnăut cu cocardă tricoloră, eşarfă de mătase roşie şi două pistoale la brîu. Era uniforma tinerilor mavrofori. *"A doua zi după sfinţirea drapelelor, adică de 28 februarie, arnăuţii au început să ia din oraş caii de care aveau nevoie"*. Intervenindu-se la domnitor cea mai mare parte dintre cai a fost plătită *(Documente I*, nr.210).

Eterişti

După organizarea trupelor adunate la Galata, în ziua de 1 martie, generalul Ipsilanti şi cumnatul sau Cantacuzino, împreună cu vreo 3000 de luptători greci, bulgari, sîrbi, albanezi, porneau spre Bucureşti, trimiţînd un corp de armată prin Birlad, iar ei cu altul, mergînd prin Tirgu Frumos unde se opreau în 2 martie. Ajungînd la Roman generalul cerea Divanului Ţării Româneşti hrană şi conace pentru ostaşii săi (5 martie). După alte vreo 8 zile de trecere prin tîrguri şi sate cu spaimă şi nelinişti, ajungeau la Focşani, mergînd mai departe.

Pentru sprijinul acordat Eteriei, Veniamin Costache, Mitroplitul Moldovei, primeşte carte de afurisenie patriarhicească...

În toiul acţiunilor venea însă şi decepţia. Pe 28 februarie/ 12 martie la Iaşi se afla, fără tăgadă, că ţarul nu accepta ca Rusia să fie antrenată în mişcare, aşa cum dăduse a înţelege Ipsilanti şi-i cerea acestuia să se întoarcă în Rusia. Astfel Moldova se vedea rămasă singură de izbelişte şi învinovăţită pentru încurajarea şi susţinerea răzmeriţei, faptă gravă ce urma să aducă pedeapsă înfricoşătoare. Neamestecul Rusiei era cerinţa marilor imperii europene întrunite în Sfinta Alianţă religioasa înfiinţată la Paris in 1815 de împaraţii Austriei, Rusiei si Prusiei cu scop aşa zis de apărare religioasă. Fiindcă avuseseră de a face cu revoluţiile din Franţa, Italia, Spania şi Portugalia nu sprijineau revolta lui Ipsilante şi nici pe a lui Tudor Vladimirescu din Muntenia. Rusiei i se impunea să păstreze pacea abia încheiată cu Poarta.

Încercînd să rezolve problema, Ipsilanti răspunsese misivei împărăteşti, propunînd ca teritoriul Greciei să fie autonom, el retregîndu-se în regiunea muntoasă a Ţării Românesti, fără a mai porni *"nici un fel de mişcare contra turcilor, afară de cazul cînd ei vor porni contra mea"* (14 martie).

Rămas descoperit pentru fapta sa, la sfîrşitul lui martie, Mitropolitul Veniamin primea prin consulul rus şi boerul Roznovanu o felicitare: *"Cartea de afurisenie şi blestem"*, slobozită în 11 martie de patriarhul Grigore al Constantinopolui şi episcopii sinodului (vreo 21), împotriva celor care porniseră răzmeriţa. Conţinutul era neîndurător şi totodată se cerea *"a fi publicată şi cetită tuturor locuitorilor din Moldova prin biserici, ceia ce a şi făcut mitroplitul Veniamin"* (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropliei Moldovei...*). Cartea - considerată *"la poruncă"* - numea revolta *"anticreştinească"*, fapt pentru care slujitorii tuturor bisericilor ortodoxe, inclusiv Veniamin, mitropolitul Modovei trebuiau s-o condamne şi s-o blesteme pentru a stîrni oprobiul întregului popor împotriva răsculaţilor. Pe cele două pagini, scrise greceşte, *"Grigore cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop Constantinocetăţii şi a toată lumea patriarh"* arăta că Eteria, prin domnitorul Mihail Şuţu *" mic şi prostu, pe care Împărăţia l-au înălţat la trepte, l-au îmbogăţit, l-au ocrotit"*, împreuna cu Alexandru Ipsilanti, făcuseră mare rău împotriva creştinităţii şi a celor de Dumnezeu rînduite...

"Şi dar scriind, poruncim şi închijăşuim Sfinţiei tale, ca unul ce te afli locului Arhiereu şi însuşi fără mijlocire şi prin supuşii igumeni, ieromonarhi, şi duhovniceşti părinţi să propăvăduiţi înşelăciunea pomeniţilor cu rău scopos omenii şi să-i dovediţi obşteşti pierdători şi deşert cugetători... căci şi biserica şi neamul îi are urîţi şi aruncă asupra lor cele mai osîndite blăstămuri... Ca pe nişte mădulari putrede îi are desbinaţi despre toata intregimea creştinească curată şi sănătoasa, ca pe nişte călcători dumnezeieştilor legi şi apostoleştilor orinduiri... afurisiţi sint, şi blestemaţi şi neiertaţi şi nedeslegaţi după moarte şi supuşi vecinicei anatemi, pietrele, lemnile şi fierul fie deslegate, iar ei nici de cum, desfăcîndu-se pămîntul să-i înghită pre ei ca pre Datan şi pre Aviron... să-i bată Domnul pre ei cu răceli, cu lungoare, cu stricare de văzduh şi îngălbenire. Facă-se ceriul cel deasupra lor de aramă şi pămîntul cel de supt picioarele lor de fier. Tae-se fără de vreme din viaţa aceasta şi pe lîngă aceste pagubindu-se şi de cea fiitoare, cază preste capetele lor fulgerile dumnezeieştii urgii şi fie averile lor spre de istov peire şi pierdare. Facă-se fiii lor sirmani şi femeile lor văduve, într-un neam şteargă-se numele lor cu sunet şi să nu rămîna lor piatra pe piatră, îngerul domnului să-i gonească pre ei cu sabie de foc..."

După felurite şi tot mai îngrozitoare blesteme - care pentru trăitorii de atunci erau cutremurătoare - Cartea se termina cu ameninţarea directă, adresată mitropolitului, că dacă nu va face întocmai: *"nu veţi arăta cu lucrul, sîrguinţa şi silinţa spre întoarcerea celor rătăciţi"*, va fi oprit de la slujbă rămînînd demn de focul Gheenei.

Pe lîngă cartea sfîntă primea şi o scrisoare personală în care *"numai nu-i zicea eterist"* (C. Erbiceanu *Istoria Mitropoliei Moldovei...*) şi-i cerea să se lupte să-şi dovedească nevinovăţia şi să elibereze pe acei trecuţi la Eterie prin *"juramîntul satanic"*, altfel aşteptîndu-l caterisirea şi greaua pedeapsă: *"dacă nu te vei grăbi te vei vedea căzut din gradul ierarhic"*. Pacatul sfinţirii steagurilor, talerii, telegarii şi ostaşul înarmat dăruit Eteriei nu se puteau trece cu vederea...

...iar Patriarhul Constantinopolului şi membrii Sinodului sunt spînzuraţi...

Îngrozit, mitropolitul răspundea la 1 aprilie raportînd executarea ordinului, traducerea anatemei, împrăştierea ei şi citirea prin biserici. Deasemeni amintea că în trupele eteriste *"nu-s români"* ci mai ales greci, mare parte dintr-acei care *"n-au nici casă nici masă"* (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei).*

Aşteptând îngrijorat urmările, peste cîteva zile afla, cu groază, că la Istanbul se iscaseră mari tulburări între populaţia locală şi grecii intervenind şi soldaţii. A doua zi după ce a fost numit un nou vizir cu misiunea să facă ordine (10/22 aprilie), după liturghie, locuitorii Istanbulului vedeau patriarhul cu arhereii din sinod atîrnînd, spînzuraţi, ca nişte tîlhari, la uşa catedralei *(Istoria Mitropoliei. Epistolie din Constantinopol...).* Patriarul Grigore, născut în Moreea (1739), se afla la a III-a alegere fiind uns din 1818 şi era acuzat de sprijinire făţişă a răsculaţilor eterişti, între care şi acei din locul naşterii sale. Au urmat alte dezordini, cu morţi şi violuri, aşa cum scria un martor la 13/25 aprilie: *"oraşul a devenit un înfricoşat iad"*. După principate grecii din Moreea începuseră şi ei lupta, faptă ce a contribuit la executarea patriarhului *(Enciclopedia Britanică).*

Uciderera fiind considerată o gravă insultă adusă bisericii ortodoxe, în Rusia a început susţinerea făţişă a grecilor, răcindu-se relaţiile cu Poarta. Drept consecinţă la Odessa se organizau funeralii pentru patriarh (Lukia Droulia, *Philhellenisme, Atena 1974* - Bibliografie ce cuprinde vreo 2085 titluri şi lucrări inspirate de Războiul Independenţei Greciei, 1821-1833).

Mai tîrziu ministrul de Externe al Rusiei, Ioan Capodistria avea să se şi ridice de la masa tratativelor cu turcii, retregîndu-se prin Iaşi, spre ţara lui.

Ca să scape de aşteptatele represiuni, unii dintre foştii dregători greci din Istanbul se refugiaseră, plecînd cu vapoarele la Odessa, precum membrii familiilor domnitorilor Hangerli, Caragea, Şuţu, fratele domnitorului de la Iaşi şi mulţi alţii.

Speriaţi şi ei de consecinţele aşteptate, boierii ieşeni îşi strîngeau în pripă catrafusele şi plecau către zonele de carantină înfiinţate la Sculeni pe malul rusesc al Prutului, pentru adăpostirea refugiaţilor înainte de a li se acorda intrarea în ţară. Acolo se refugiase şi consulul Rusiei de la Iaşi: Andrei Pisani (Pizane) ca şi Pini de la Bucureşti, transmiţînd ieşenilor pricazurile Curţii imperiale.

În aprile Iaşii trăiau zile grele. Înspăimîntaţi de pedepsele ce se bănuiau din partea Porţii, care trimitea armata peste Dunăre, dregătorii Curţii domneşti fugeau aproape toţi în Bucovina sau peste Prut. Din martie 29, părăsise Iaşii chiar şi domnitorul Mihail Şuţu, care la începutul revoltei se visase domnitor şi peste Ţara Romînească unde colegul său nehotărît, domnitorul Alexandru Şuţu, îşi dăduse duhul muncit de gînduri negre.

Plecînd M. Şuţu lăsase ţara pe seama unei căimăcănii de boieri, condusă de mitropolitul Veniamin. Acesta încerca să şteargă păcatul săvîrşit la Trei Ierarhi faţă de Poartă, semnînd cîteva ofise ca acel din 30 aprile prin care chema locuitorii Dorohoiului să se liniştească şi să nu piardă *"vremea cea bună a lucrării pămîntului ca să nu fiţi singuri*

pricinuitori a cei de istov sărăcii" şi apoi îngrijorat, cu sufletul plin de mîhnire, pleca şi el peste Prut, de unde nu se dădea plecat nici în 11 iulie 1821, cînd răspundea de la moşia Mitropoliei din Colincăuţi invitaţiei de întoarcere acasă trimise de Ştefan Vogoride, numit caimacan la Iaşi (*Documente II, nr. 152*).

Aproape întreaga cîrmuire a Moldovei se adăpostise dincolo de Prut, bucurîndu-se *"căci s-au milostivit pravoslavnicul împărat al Rusiei asupra binelui creştinesc şi i-au primit cu dragoste pre toţi cîţi au năzuit supt scutul său şi încă le-au orînduit şi leafă pînă ce s-au mai alinat turburările prin ţara Moldovei"*. Mitropolitul cu unii dintre boieri ceruseră sprijin şi ocrotire ţarului, printr-o scrisoare, încă din 4 aprile (*Documente II, nr.13*).

Mergînd pe altă cale, ca să iasă din nenorocire, la 5 aprile boierii refugiaţi în Bucovina cereau turcilor înlocuirea domnitorului trădător şi mila înaltului Devlet.

Din partea lui Ipsilanti, la Iaşi se instalase căpitanul Constantin Pendedeca (Pendideca), comandantul corpului elen de la marele cartier, trimis de Ipsilanti cu misiunea să adune şi să formeze alte unităţi. Era sprijinit de arhimandritului grec de la Trei Ierarhi şi Filosoful Ştefan, profesor de la Şcoala domnească (Academie), aga oraşului fiind numit dascălul Hrisochefal.

Unul arnăut în atac

Datorită dezordinilor şi jafului provocate de aceiaşi arnăuţi nedisciplinaţi, puşi pe căpătuială, prin tîrguri şi prin sate, se iscaseră multe tulburări şi pricini, populaţia devenind ostilă mişcării. Pentru siguranţă negustorii, mai ales acei turci scăpaţi de năpasta din februarie, îşi găsiseră adăpost în curtea consulului austriac Iosef Raab care pretindea domniei protecţie pentru supuşii chezaro crăieşti (18 aprilie). Boierii rămaşi în Divan încercau să-i apere pe turcii scăpaţi cu viaţă triimiţîndu-i păziţi peste Prut tot în carantina de la Sculeni.

Spre a preîntîmpina jafurile în unele localităţi din ţinuturi se organizau gărzi de apărare împotriva arnăuţilor.

Înfricoşat de cele ce se petreceau în jur, ispravnicul Ţinutului Neamţ, spătarul Sturza, chema locuitorii printr-o proclamaţie la apărare.

Ajungînd zvonul *"neorinduielelor"* ce se petreceau în Moldova la urechile lui Ipsilante - în tabăra de la Tîrgoviște - acesta a trimis îndată la Iași cu sarcina de comandant suprem al trupelor pe generalul Gheorghe Cantacuzino ajutat de căpitanul Athanasie cu o trupă de luptători destoinici, să restabilească ordinea (6 mai 1821). Sosind în capitală, unde Pendedeca nu ar fi dorit să vină, dar l - a primit cu paradă (în 23 mai), Cantacuzino da ordin acestuia și arnăuților să înpoieze bunurile luate, afară de arme și pîine, interzicînd asemenea fapte. Publica și o proclamație prin care cerea ca în *"viitor nici unul dintre soldați să nu îndrăznească să ia cel mai mic lucru de la cineva, din orice clasă socială"*. Principala bază a mișcării rămînea: *"credința și Patria"*. *"Dacă unii dintre boieri ni s-au arătat dușmani prin acțiunile lor, sfînta pronie are să-i pedepsească pe aceștia ca pe niște persecutori ai creștinismului. Dacă locuitorii săraci înșelați de aceștia au urmat pilda lor, aceștia sunt vrednici de milă și nu de pedeapsă... Să ștergem din inimile lor teama nemărginită ce i-a cuprins..."* Drept consecință ordona soldaților să nu provoace neorînduieli și să nu se amestice în adminstrația locală.

Fiindcă trupele turce se apropiau de oraș, la 1 iunie 1821 cneazul Gheorghe Cantacuzino, retras *"în stratopedul* (tabăra) *de la Copou"* dădea altă proclamație către *locuitorii moldoveni* prin care îi îndemna să se ridice din robie și-i anunța că se retrage din Iași, pentru a nu periclita așezarea și înzestrările sale. *"Eu, însă pururea din suflet dorind binele și fericirea patriei noastre, am găsit de cuviință și de mare trebuință tragerea mea și a oștilor din oraș, ca prin acest mijloc să vă puteți păzi întru nevătămare cathedra și averile voastre despre cumplita calcare a vrăjmașilor, de care nu ați putea scăpa, dacă războiul s-ar urma împregiurul acestui oraș și în lăuntru"*. Nu voia să aducă Iașilor *"înfricoșata pildă a Galaților și a Focșanilor"* orașe nimicite și incendiate în timpul luptelor dintre trupele turce și eteriste *(Documente II, nr, 133)*. Mai tîrziu unii dintre camarazii de arme aveau să-l considere trădător al cauzei, socotind retragerea drept fugă aproape de Prut. Generalul mergea în tabăra elenică înființată la castelul de la Stînca Roznovanu, construind o întăritură lîngă malul Prutului, în așteptarea armatelor turce ce veneau pe la Scînteia și Bordea și apoi decepționat de Ipsilanti cu care avusese unele neînțelegeri (iar pe 8 iunie acesta se retrăsese în Austria), trecea și el Prutul, ca și Pendedeca.

Nu puține ecouri avea și Revoluția lui Tudor

La București cei doi conducători: Tudor cu vreo 6000 de susținători și Ipsilanti cu vreo 7000 se întîlniseră, plini de supiciuni reciproce și nu ajunseseră la colaborarea dorită de comandantul grec (30 martie). Tudor

i-ar fi zis musafirui său: *"Prințe scopul D-vstră este cu totul opus scopului meu. D-vstră ați ridicat armele pentru eliberarea Greciei, iar eu pentru a elibera pe compatrioții mei de jugul unor boeri de clasa întîi. Duceți-va, treceți Dunărea și luptați cu turcii.... Eu intenționez să lupt cu abuzurile care sfîșie patria mea" (Documente V).*

Așteptîndu-se rezultatele tratativelor ruso-turce, Alexandru Ipsilanti se retrăgea la Tîrgoviște, Tudor Vladimirescu rămînînd o vreme la București. Amîndoi stăpîneau cîte o parte din Țara Românească, pentru întreținerea trupelor, aceea dinspre munți revenind lui Ipsilanti. Ambele răscoale stîrniseră ecouri și în Serbia, Bulgaria, și multă simpatie în Rusia unde intelectualii progresiști le priveau cu înțelegere. În Rusia se făceau apeluri pentru ajutorarea miilor de refugiati greci aflați pe teritoriul ei (cneazul Al Galițin).

Deși se aștepta un oarecare sprijin din partea marilor împărății, cărora Tudor li se adresase cerînd protecția poporului, împotriva opresiunii, acestea întrunite în Sfînta Alianță de păzire a orînduielilor imperiilor, avînd și ele de a face cu revoluțiile din Italia și Spania erau refractare. Auzind despre revoluția lui Tudor conducătorii lor întruniți la Laybach (februarie 1821) o dezaprobau, silind și pe Țarul Rusiei, aflat la întrunire, să retragă lui Tudor decorația primită în războiul precednt și să dezavueze Eteria. Socotind-o, înțelegător, rod al *"spiritului neliniștit ce bîntuie vremea noastră"* țarul îl scotea și pe Ipsilanti din rîndul ofițerilor Rusiei, dar cerea și Turciei să nu trimită trupe în Principate. În acest sens intervenea reprezentatul său la Istanbul, dorind ca Poarta să ducă tratative cu răsculații.

Cu toate acestea la 1/13, mai prin Brăila intrau în Moldova 8000 de ostași turci, prin Silistra 7000 și prin Vidin alți vreo 7500 în Muntenia.

Retras de la Cotroceni spre Pitești, la Golești, Tudor era bănuit de înțelegere cu turcii. La fel, el nu avea încredere în condamnații eteriști presupuși că voiau sa-i atragă

pandurii ca lefegii. Cele două armate nu colaborau. Apăruseră neînțelegeri și între căpeteniile lui Tudor din lipsa banilor pentru plată. Tudor pedepsea fără reținere pe acei care jefuiau nedorind ca trupele sale să devină bande de hoți. Executînd pe un căpitan socotit complotist, stîrnea proteste între susținători și drept consecință, acuzat de tradare, l-au predat lui Iordache Olimpiotul și Farmache (Goleşti, 21 mai). Dus la Tîrgoviște unde urma să-l judece un Divan format în Cîmpulung, la 27 mai era executat fiind lăsat lui Vasile Caravia, căpitanul nemilos, implicat în execuțiile turcilor de la Galați, *"care l-a închis în Mitropolie și l-a supus interogatorului și torturii, urmărind scopul de a scoate de la el banii pe care credea că-i are"* (S.I.Gîrleanu, *Răscoala...*). Apoi a fost împușcat și probabil aruncat într-o fîntînă sau într-un iaz cum auzea colonel rus Ivan Petrovici Liprandi, povestitorul evenimentelor, socotind că dacă ar fi avut vreo vină *"Tudor trebuia judecat public la lumina zilei" (Documente V).* Spre a se liniști pandurii se lansase zvonul că a fost trecut în Rusia.

Studenții Academiei din Ulița Mare - Eroii de la Drăgășani.

"Reacțiunea Sfintei Alianțe, față de mișcarea eteristă, anatema Patriarhiei din Constantinopol, dar mai ales dezavuarea ei de către împăratul Alexandru I, a produs în sînul luptătorilor răsturnări psihologice catastrofale. Unitatea de luptă a popoarelor balcanice pentru eliberarea lor a fost pusă sub semnul întrebării. Începuse neîncrederea în victorie și fiecare din conducătorii mișcării căuta să rezolve într-un fel avantajos pentru sine problema, ajungîndu-se uneoi pînă la trădarea cauzei, în mod deschis. Începuseră dezordini în principate, dezertări".
(Nicos Gaidagis, *Sfîrșitul acțiunii eteriste în principate).*

Atacați de armatele turce, eteriștii erau bătuți la Nucet, o parte dintre luptători, cu Ducas trecînd în Austria, iar alții cu Sava s-au predat. La Drăgășani, tîrguşor în județul Vîlcea dîndu-se lupta finală, în 7 iunie (st.n), trupele Revoluției erau învinse. Rămas aproape singur, în fața numeroaselor forțe turcești, Batalionul Sacru, detașamentul de frunte al Eteriei - format din vreo 600 de tineri infanteriști *mavrofori* sau *ierolohiți* (cei cu haine negre), voluntari idealiști, majoritatea tineri cu excepționale studii la Academiile din Iași, București și vestite școli din Europa -, a luptat plin de abnegație pînă ce a fost nimicit. Turcii luaseră puțini prizonieri și doar muzicanții din fanfara condusă de Dinicu Golescu. Se considera vinovat de această tragedie Vasile Caravia care nu i-a sprijinit cu artileria și nici arnăuții nu au intervenit. Armata Eteriei se descompunea, luptătorii și mai ales arnăuții năimiți fugeau în toate părțile, spre granițe, cei călări prădîndu-i pe cei rămași pe jos. Acțiunea din Țara Românească, avea astfel un sfîrșit dureros sau *"lamentabil"* (cum avea să scrie contemporanul ei, colonelul rus Liprandi).

Lupta cu armia turcească fiind pierdută comandantul suprem generalul Alexandru Ipsilanti cu cei doi fraţi se retrăgea la Mănăstirea Cozia şi apoi trecea în Austria, pe la Turnu Roşu, învinuit şi el că a stat departe de bătălie la vreo 3 mile (A.D.Xenopol). Decepţionat semnase Proclamaţia din 8 iunie prin prin care considera pe colaboratorii săi fricoşi şi bicisnici. Se despărţea spunindu-le îndurerat: *"laşilor, fricoşilor, turme de norod... aţi trădat şi pe Dumnezeu şi Patria, în momentul în care speram sau să birui sau să mor glorios împreună cu voi... Alergaţi de cumpăraţi sclavia cu viaţa voastră, cu cinstea femeilor ori a copiilor voştri.*

Voi, umbre ale adevăraţilor elini din Batalionul Sacru, fiind trădaţi, aţi căzut jerfe pentru fericirea Patriei voastre, primiţi prin mine elogiile celor de neam cu voi." Blestema căpiteniile trădătoare care au lăsat să lupte fără sprijin, Batalionul tinerilor idealişti. Lupta de la Drăgăşani însemnase pentru ei bătălia de eliberare a Greciei.

Dar nu găsea iertare nici el căci pe teritoriul austriac era închis la cetatea Muncaci, de unde a fost eliberat abia în anul 1826 după intervenţia ţarului Nicoale I. Retras la Viena a murit în 1828, trăind în neajunsuri durerea unui vis înăbuşit în sînge şi a unui crez de libertate, strivit de împăraţii Europei.

Drumul salvării Drăgăşani-Iaşi-Sculeni

De la Drăgăşani o parte dintre luptătorii eterişti porneau spre Moldova unii îndreptîndu-se către munţii Nemţului, iar alţii vreo 700 către Iaşi purtîndu-se o luptă grea la Galaţi cu trupele turce intrate în ţară la 1/13 mai. Despărţite şi ele, o parte condusă de paşa Iusuf Bercofceali pornise spre Iaşi iar alta cu Cioban Oglu spre munţi prin Focşani, Bacău, Roman, Piatra. Pentru început, veneau vreo 3000 pedeştri, 4000 călări, 6 tunuri, urmaţi şi de alţii.

Ultimele ceasuri ale mişcării eteriste de la Iaşi le povestea un martor aflat la Sculeni (în 6/18 iunie 1821). Trimişi de la Stînca unde se oprise generalul Cantacuzino, o parte dintre luptători au săpat sanţuri pe malul drept al Prutului aşezînd şi cîteva tunuri. Pendedeca cu oamenii săi a făcut o incursiune spre Vaslui, dar s-a întors la Sculeni in noaptea de 2/14 iunie, fiindcă oştirea turcă ajunsese la Scînteia, avangardele de cercetare atingînd Iaşii chiar de pe 14 iunie. Erau vreo 200 care au luat sub pază Palatul domnesc şi mănăstirea Trei Ierarhi, trupele principale urmînd a trece spre tabăra de la Copou pe linga oraş (Documente II, Nr. 174).

Pământul nemuririi: Sculeni

În ziua de 3/15 iunie dimineaţa martorul s-a întors de la Stînca la Iaşi, să ia nişte lucruri. Pe la ora 11 nişte aranăuţi i-au spus la poartă că vin turcii. S-a suit pe casa şi a văzut că *"o mulţime cobora despre Galata"*. Încălecînd a plecat iute spre Sculeni. Prin oraş începuse jaful refugiului. Unii arnăuţi, ca la urmă, prădau bogata biserică Sf. Sava, alţii fugeau spre graniţa Rusiei: *" Vă puteţi închipui ce era în Iaşi şi pe drumul Sculenilor. Era aşa o învălmăşeală la pod* (mobil, tras cu odgonul), *încît am trecut Prutul abia a doua zi, adica in 16; in acea zi au venit dincoace Cantacuzino, Pendedeca, domnul conte Capodistria (Capo d'Istria) şi alţii.* " Seara s-au auzit dinspre Stînca focuri de arme şi după un ceas a început să ardă la curtea lui Roznovanu *"grajduri, şuri, conacul rămînînd încă în picioare... La 5/17 iunie, pe la 7 dimineaţa, turcii au venit gloată dinspre Stînca, precum şi din amîndouă părţile pe Prut, apoi a inceput bătălia. Turcii erau 5000 iar grecii 400; aceştia din urmă aveau tunuri, iar cei dintîi nu aveau; turcii i-au înconjurat din toate părţile; grecii erau chiar lîngă pod, iar turcii în dreptul carantinei nr. 4 pînă în dreptul carantinei nr. 2, şi lupta a durat astfel 8 ore. Turcii se retrăgeau şi iarăşi înaintau pînă ce le-au sosit tunurile; atunci a început un foc puternic care a ţinut doar jumatate de ceas. După aceasta turcii au atacat, i-au colpleşit pe greci şi i-au nimicit cu totul; mulţi s-au aruncat în apă, 30 sau 40 au scăpat cu viaţa; ceilalţi au pierit de sabie turcească."* Cînd lupta se sfîrşise a ajuns dinspre Roman unde fusese trimis, voievodul sîrb Mladen Milovanovici cu 700 din cei mai buni luptători. Dar nu au mai putut răzbi armata turcă şi bătîndu-se unii s-au aruncat în ape, în dreptul carantinei nr 2, *"dar puţini au scăpat cu viaţă căci spre nenorocul lor apele erau mari.... Prutul era plin de oameni, de cai, de arme, de haine etc etc...".*

Voievodul sîrb, întărit pe o peninsulă a Prutului cu un căpitan Ghica şi 50-60 de oameni, s-au apărat înverşunaţi pînă noptea tîrziu cînd turcii s-au retras, iar voievodul a plecat şi el spre munţi unde avea a se întîlni cu Iordache Olimpiotul retras la Dorna. În bătălia sa pieriseră peste 200 de greci restul de vreo 300 trecînd malul.

Manuscrisul unui *Patriot*, aflat în muzeul britanic şi publicat la Atena în anul 1926 prezenta şi alte aspecte ale luptei de la Prut:*"Cei abia 400 de greci, văzînd că duşmanii se apropie au ieşit din tranşeie şi i-au atacat ca nişte lei... războinici de neînvins, tineri între 15 şi 18 ani, au respins pe turci cu mari pierderi; chehaia văzînd vitejia nepilduită a grecilor şi*

pierzind speranța că va obține victoria dorită, se hotărî să atace pe greci cu artileria." (Documente IV, pag.271). Au spart intăriturile și au trecut la atac general. *"Tinerii au luptat cu o deosebită vitejie si lupta va ramine in analele istoriei fiindcă 200 de greci au căzut victime luptind cu sabia impotriva a 8000 de turci."* (Au murit 900 de turci și au scăpat doar 100 de greci, prin foc și apă). Generalul Mladen retras pe o peninsulă a rezistat pînă noaptea cînd niște corăbii rusești au luat soldații. El refuzînd să emigreze peste Prut, a plecat la Iordache Olimpiotul și Ioan Farmache.

Se remarcase că Turcii foloseau tunurile cu prudență, mai ales de-a lungul rîului, trăgînd din orășelul Sculeni în spatele apărării grecești pentru a nu lovi teritoriul rusesc și declanșa ostilități cu marea putere neliniștită de cursul întîmplărilor, dar cu mîinile legate de hotărîrea marilor puteri apusene. Bătălia era urmărită de 6-7000 de privitori aflați vizavi în carantinele de pe malul rusesc . Potrivit căpitanului rus de gardă Burțov, la 23 iunie Pașa a cerut generalului rus Inzov predarea capilor revoluției (Cantacuzino, Pendedeca, Tufecci bașa Vasile, Capitanul Spiro), dar acesta a refuzat, mutînd pe cei vreo 600 eteriști în carantină de la Orhei, pentru a nu fi luați prin surprindere de turci *(Documente II, nr.174).*

Un alt manuscris al lui Atanasie Xodilos negustor din Reni ce și-a cheltuit averea susținînd Eteria, povestește că membrii săi aveau parola: *"cum te simți"* și se recunoșteau frecînd fruntea cu mîna stîngă. La Stînca a luptat căpitanul Apostolachi cu 150 de oameni, după care s-a retras la rîu. Tinerii luptători văzînd că întăritura de pe malul Prutului era slabă l-au socotit pe Cantacuzino trădător si i-au spus părerea peste rîu. Apoi *"au jurat să moară onorabil pentru patrie și s-au sărutat între ei". (Documente IV, pag.309).* Momentul îl înregistra și Ivan Petrovici Liprandi, autorul unei lucrări despre Revoluția din 1821, arătînd că sosind de la Stînca în tranșeiele de pe malul apei, în dimineața de 17 iunie, colonelul Athanasie, a spus celor care îl sfătuiau să treacă Prutul (ca și Cantacuzino, Pendedeca și alții): *"Știu că vom muri aici, în aceasta constă și datoria noastră, este vorba de onoarea întregului nostru popor..."*

"Athanasie a rămas ultimul pe mal. El s-a năpustit prin ceata de turci care îl înconjurau, a căpătat cîteva răni grave și în cele din urmă, lovit de o lance a căzut mort..." (Documente II, nr.174).

Turcii sub comanda lui Caragia au dus tragica luptă. Apărătorii greci terminînd obuzele "*au fost nevoiți să întrebuințeze pietre mărunte și cuie"* si au trecut la lupta corp la corp. Colonelul Athanasie rănit, lepădînd pușca și pistoalele în rîu *" s-a aruncat cu sabia în mîna în mulțimea dușmanilor și, doborît la pămînt, a continuat în genunchi să dea lovituri de moarte inamicului pînă a căzut istovit sub loviturile turcilor. Cu*

moartea lui Athanasie totul era sfîrşit şi peste două ore toate capetele eteriştilor erau despărţite de trupurile lor." *(Documnete V, caietul L).* Cum avea să scrie şi Iordache Roznovanu, privitor de pe celălalt mal, lupta a ţinut de la *"2 ceasuri din zi pînă la 11 ceasurie îndeseară"*. Era desnădăjudit că la frumoasa lui proprietate de la Stinca mai intîi pierduse doar atenansele, iar la urmă *"totul"*. S-a distrus pînă şi *"catapiteasma de la biserică"* şi *"n-a mai rămas nimic" (C. Erbiceanu Mitroplia...).*

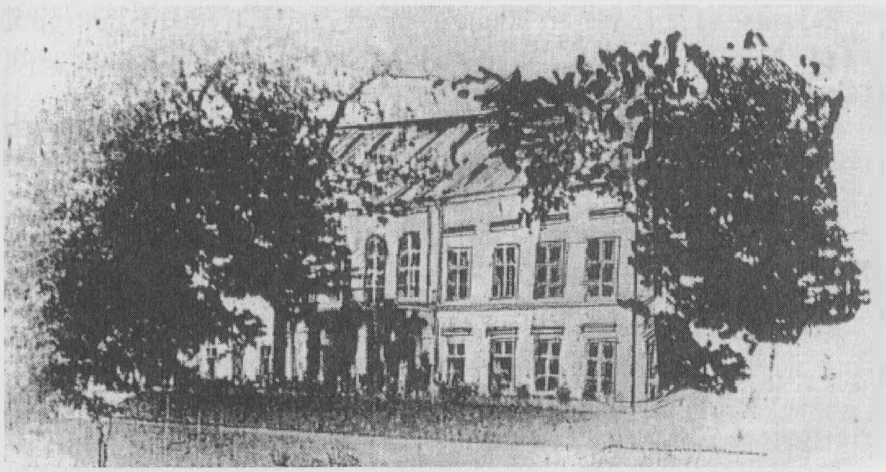

Palatul de la Stînca-Roznovanu

Mulţi dintre tinerii eterişti mureau strigînd Eleutheria - slobozenie şi libertate - îngînaţi de clopotul din clopotniţa bisericii castelului Stînca, distrusă. *"Zito i Elefteria"* - Trăiască Libertatea - era ultimul lor cuvînt şi apoi deveneau: *"Cocala andriomena / Is ton Pruton xaplomena"* - *oase sfinte cufundate în Prut* *(Tînguirea Moldovei,* versuri - Documente V). Ca pe o rugăciune le murmurau şi privitorii de pe malul opus.

Castelul de la Stînca fusese ruinat căci Iordache Roznovanu cu cei doi feciori Neculai şi Alecu erau consideraţi eterişti dăruind mişcării 10000 de ducaţi şi 300 de cai. Dar văzînd dezordinea bătrînul a trecut Prutul, în ziua de 28 aprile 1821 cerînd guvernatorului Basarabiei pentru el şi feciorul său dreptul de exil (*Documente II- 78).* În carantină se aflau şi eforii Eteriei din Iaşi (Serafim de la Trei Ierarhi, Lucas de la Floreşti, Dioghenidis şi alţii), trecuţi încă din 31 martie 1821 odată cu domnitorul.

Încrezători în victoria Eteriei adunau bani pentru muniţii. Ei făcuseră pregătirea momentului la Iaşi încă din decembrie 1820, înscriind voluntari şi adunînd donaţii *(Documente IV, nr. 45).* Prin ianuarie, formaţiile din Iaşi erau deja alcătuite, domnitorul cerînd lui Ipsilanti traseul lor *(Documente IV, nr.55).*

Dincolo pe malul Prutului se afla şi postelnicul Iacovachi Rizos, care a stat mereu lîngă sufletul lui Ipsilante scriind la 25 ianuarie generalului

că moldovenii sunt neliniştiţi de numărul mare de arnăuţi adunaţi la Iaşi. Mulţi arnăuţi veniţi de aiurea, fără conducere, locuiau în hanurile Iaşilor. Batrînul Roznovanu a reclamat domnitorului că *"lucrurile de aici n-au nici o ordine"* - Postelnicul Iacovachi ceruse, grijuliu, lui Ipsilante să facă ordine căci se va ajunge la anarhie şi să ia măsuri *"ca să nu fie vătămate interesele Patriei comune de o rea întrebuinţare" (Documente IV, nr. 56).*

Revenise şi la finele lui ianuarie cu altă scrisoare către Epitropul general Al. Ipsilante, căruia eteriştii îi jurau credinţă, fără a se supune ordinei *(31 ianuarie, Documente IV, nr. 58).*

Disperat, postelnicul Rizos, trecut cu tot sufletul de partea cauzei, arătase că în Iaşi este *"foarte mare dezordine"* din cauza *"purtării rele şi proaste a celor de aici". "Lucrurile merg foarte prost".* Cerea generalului să ordone încetarea dezordinelor şi a adunărilor arnăuţilor şi să ia conducerea de la Gatzos comandantul lor: *"În numele lui Dumnezeu, preîntîmpinaţi şi îndreptaţi lucrurile" (Documente IV, nr.60).*

Prin altă scrisoare din martie 1821 trimisă din Chişinău, unde se retrăsese dăduse şi unele indicaţii strategice pentru apărarea Galaţilor.

Aşa cum bănuise dezordinea afectase puternic cauza revoluţiei din principate şi aflat pe malul rusesc privea diperat sfîrşitul ei tragic.

La bătălie asistau neputincioşi, de pe celălalt mal, ca la un spectacol de tragedie şi generalii ruşi Insov şi Kisseleff. Mai înainte le propuseseră tinerilor luptători să treacă în Carantină unde se găseau mii de refugiaţi, încercînd şi noaptea să-i salveze cu bărcile. Atenţionaseră şi pe comandanţii turci, să nu tragă cu tunurile, căci dacă vor cădea proiectilele pe teritoriul rus ei vor fi nevoiţi să răspundă. Lîngă ei profesorul-postelnic Iacovachi Rizos plîngea. Sub ochii săi tinerii elevi şi academişti luptau pînă la ultima suflare. Căzînd decapitaţi de paloşurile neiertătoare unii murmurau ca pe o rugăciune cuvintele Marseillezei greceşti cîntată de atîtea ori în clase, în grădină şi la serbările sfîrşitului de an. Rămas credincios crezului lor avea să ceară prin ziarele europene sprijinul pentru eliberarea Greciei (Atanasie Xodilos, *Societatea prietenilor in revolutie, Documente IV).* În calitate de martor publica şi o evocare dureroasă a anului 1821 şi a bătăliei de la Sculeni (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei).*

Despre Eterie şi lupta ei scria prin 1828 şi Gh. Cantacuzino, probozind puterile *Sfintei alianţe creştine* care au lăsat pe fraţii lor creştini sa fie măcelăriţi (*Documente, IV*). Efectul acestor scrieri şi intervenţii nu a fost de neglijat căci s-a creat opinie de sprijin în toată Europa.

Ultimele clipe ale Eteriei din Moldova

Momentul a stricat şi relaţiile Rusiei cu Turcia, ambasadorul Stroganov cerînd retragerea armatelor turce din Principate şi încetarea represiunilor. Pe teritoriul Basarabiei începînd a se aduna mari unităţi ruse, la ele participau cu însufleţire şi tineri greci.

În august era înăbuşită şi rezistenţa pandurilor lui Tudor retraşi dincolo de Olt, iar arnăuţii din Principate vînaţi ca nişte lupi.

Boierii începeau a reveni acasă. Astfel a procedat bătrînul Teodor Balş, care la 3 octombrie scria că s-a întors şi va înştiinţa Paşa care *"ieste minunat, om bun şi milostiv" (Documente II*, nr. 204). În oraş turcii puseseră steagul roşu-alb şi albastru pe casele consulilor rus şi austriac, iar Balaban Oglu trimis cu 2500 de oameni şi 20 mortiere s-a aşezat la Galata, în casa lui Ipsilanti (*Documenmte II, nr. 169).*

Cealaltă grupare a eteriştilor cu Iordache Olimpiotul şi Ioan Farmache, se aflau în munţii Neamţului şi nu încetaseră lupta cu toate că la începutul lui august 1821 noua conducere a Patriarhiei Constantinopolului *"Evghenie, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscopul Ţarigradului Romii cei Nouă şi ecumenicescul patriarh"*, cu alţi episcopi, cereau insistent grecilor *"apostaţi şi haini "* să se *"trezească, pentru Dumnezeu"*, să renunţe la răsvrătire şi să dea ascultare Înaltei Porţi (*Documente IV*, nr.142).

Aceştia se retraseseră la Secu făcînd din mănăstire o redută unde se afla mulţime de *"norod"* şi umpluseră mănăstirea *"de tot felul de calabalîcuri... Au venit la poarta mănăstirii Secu unde cu toate că stareţul le-a spus că vîră mănăstirea în primejdie au intrat vreo 500. În mănăstire mai erau vreo 100 de călugări si 100 de mireni. Nu era nici hrană pentru cai şi atîţia oameni" (13 iulie).*

Începînd lupta cu turcii care au înconjurat zidurile mănăstirii *"călugări, călugăriţe şi mireni cu soţiile lor, toţi în toate părţile ca cei turbaţi, alerga şi se gramădie unii peste alţii ca să nu arză şi numai prin beciuri scăpa. Aşişderea şi caii alerga prin toate părţile nechezînd şi căutînd loc unde să scape de foc, căci căde tăciunii peste dînşii şi-i arde."*

După mai multe zile de luptă Iordache a murit, aruncîndu-se în aer cu pulberăria de la mănăstirea Secu, iar Farmache cu vreo 20 de luptători şi trei călugăriţe a fost luat prizonier, legat în lanţuri, dus pe jos la Iaşi şi apoi trimis la Istanbul şi executat la Pera (*Documente* III).

Pătimirile Ieşilor şi ale Moldovei după evenimentul de la Trei Ierarhi

Cum se aşteptau moldovenii, ostaşii din trupele turceşti răspunzînd silniciilor arnăuţilor, care omorîseră negustorii şi funcţionarii Porţii, loveau fără milă, căutînd pe cei vinovaţi, aprinzînd curţile boierilor hainiţi faţă de Poartă şi imprăştiind spaima în jur, ca la toate razboaiele vremii, cînd se lupta pentru pradă. (De exemplu, ucigaşii feciorilor lui Ibrahim, Aga de la Roman, erau urmăriţi şi prin septembrie 1823, (Documente IV, 150).

Dorind să evite jafurile ienicerilor- ostaşi războinici şi sîngeroşi ca şi arnăuţii şi greu de stăpînit - care considerau oraşul în pradă, aparţinînd

dușmanilor greci –, Chihaia Bei cantonase trupele în corturi pe dealul Copoului. Venind însă ploi mari și inundîndu-se corturile, a acceptat propunerea comandanților pentru cantonarea trupelor în casele libere din tîrg, unde au fost dispersați și aproape imposibil de urmărit.

Comportamentul comandantului față de localnici, considerați supușii Porții, a fost amical cum scria arhimandritul Isaia, vechilul Mitropoliei din Iași către mitropolitul Veniamin Costache la 3 iulie 1821;

"Măria sa Chihaia Bei cu toată partea ce era așezată în lagărul de la Copou s-a tras în oraș, așezîndu-se Măria Sa în curtea Domnească și agalele prin curțile boierești, iar parte prin mahalale;umblă pre uliță creștinii și nimănui nimica nu face, dar încă îi și încungiură avînd pe toți la toți la dragoste... Eu în toate zilele merg la Curte la Măria sa Chihaia Bey și la ceilalți Pași și toti mă întreabă de mi-au venit răspuns de la Sfinția Voastră". Potrivit ordinelor de la Poartă, ca să nu strice Țara, comandanții doreau întoarcerea mitropolitului și a boierilor cît și restabilirea rapidă a ordinii în oraș.

Beciurile Iașilor și Moldovei fiind pline de butoaie cu licorile viței de vie, soldații turci ca și arnăuții Eteriei ca și acei de la Tîrgoviște *"nu se trezeau din urmările abundenței vinului"* (cum constata ofițerul rus Liprandi), toții soldații ajungînd de nestăpînit. Treaba aceasta avea să se întîmple și în zilele războiului din iunie 1941 cînd soldații unui regiment român cazat la castelul Stînca secau vinoteca, făcînd pe străpînul său să reclame Conducatorului Statului.

"Ienicerii nu se supun șefilor lor. Sunt mai todeauna beți și fac cele mai mari neorînduieli... În oștirile turcești din această provincie nu există nici o disciplină. Silniciile și jafurile ca și altele asemănătoare continuă și ptobabil în cîteva luni Moldova va ramîne cu totul pustie" (Documente II, nr. 166).

O mărturie din iulie 1821 scria:

"Oștile turcești, aflate în Iași, erau alcătuite din opt mii de oameni. Acum au venit și alți patru mii de asiatici, care nu au altă îmbrăcăminte decît pături de cai. Seraschierul îi scrie pașei din Iași că trimite de la malurile Dunării pe acești nenorociți ca să se folosească de împrejurări și să cîștige ceva în Moldova. De aceea, împrăștiindu-se ei în sate, răpesc tot ce găsesc... și multe sate s-au pustiit" (Documente, II, nr. *166).*

Un manuscris de pe atunci lăsa și el însemnarea:

"Capitala Iași, rămăsese mai de tot pustie, pentru că puținii creștini cari mai rămaseră, și aceia foarte mult rău patimea. Căci pre cîte fete și

băieți și muieri tinere au găsit turcii, rar care au scăpat de spurcăciuni. Și bisericile și mănăstirele au prădat și au ars și pre oameni i-au muncit ca să spuie averile cele îngropate" *(Documente III nr.72).*

"La Iași se continuă vînzarea publică a călugărițelor, iar la spitalul orașului se află pete 200 de băieți și fete mai mici de 12 ani victime ale bestialității ocupanților."

Scriind unui demnitar din preajma țarului "*iubitorul de oameni și apărătoriul pravoslaviei*", Veniamin Costache arăta și el tragedia Moldovei în care domnea *"Foc, sabie, dezbrăcare, răpiri, dărmarea bisericilor, omorîrea slujitorilor, silnicia feciorilor, răpirea femeilor de lîngă bărbați și a fiilor de lîngă părinți, prada caselor, ridicările vitelor... și după toate acestea silnicia schimbării legii..."* *(Istoria Mitropoliei).*

Trupele turcești așezate în oraș, întărite prin octombrie cu încă vreo șase mii, aveau să fie retrase abia după instalarea caimacanului Ștefan Vogoride (toamna 1821 - iulie 1822). În acest scop se trimitea din Istanbul un emisar special, Kociuc (Kuciuc) Amed, pașă cu două tuiuri (general), care vorbea bulgărește, românește și a dus tratative cu Ivan Petrovici Liprandi la Sculeni pentru problemele frontierei, fumînd împreună și gustînd șerbet cu rom și apă.

Acesta a reușit să scoată din țară ienicerii indisciplinați, după mai multă trudă, pe Ulița Mare, la *"Cioc meidan"* purtîndu-se un adevărat război. *Ca să-l curme comandantul lor Cioban - Oglu au tras cu tunurile în ei* (spune N. A. Bogdan).

Unii ostași pașnici se făcuseră paznici și rostuiau ceva bani apărînd casele boierilor plecați și cerînd plata pentru servicii, cum i se întîmpla vistiernicului Alecu Balș, fugit la Cernăuți, unde primea o scrisoare de la Moșia Dumbrăveni, scrisă la 4 decembrie 1821, cu propunerea să dea agalelor vreo 1000 de lei, altfel putîndu-i-se aprinde curțile (Documente III).

O carte uitată despre Iașii anului 1821: Jalnica Tragedie

Cu mai multe amănunte "*Pătimirile Eșilor*" aveau să fie descrise în vreo 4000 de versuri de vornicul Alecu Beldiman în cuprinzătoarea sa poemă istorică *"Tragodiea sau mai bine a zice Jalnica Moldovei întîmplare după răzvrătirea grecilor - 1821" (Tragedia Moldovei).* Manuscrisul copiat a circulat multă vreme, pînă la tipărirea din 1861 la Tipografia *"Buciumul Român"*, fapt pentru care are multe variante (una intitulată "*Jalnica întîmplare a Moldovei după răzvrătirea grecilor)*, consemnate de cercetători, precum Emil Vîrtosu, autorul unor

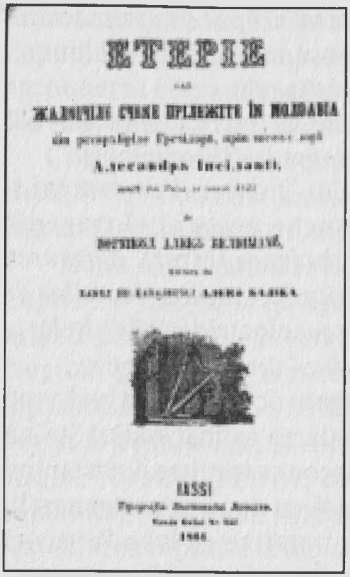
ETERIE

Coperta cărții *Jalnica Tragedie*

comentarii pe această temă: *"Poema era o pledoarie pentru demnitatea Moldovei, iar domniile pământene - rod fericit și neprevăzut al răzvrătirii grecești - înfăptuiau pragmatic această ridicare a moralului unei națiuni... Întîmplările petrecute atunci devin mai apoi cruciale în istoria Moldovei, tocmai prin rezultatele naționale, rezultate indirecte și nebănuite nici chiar de scornitorii răscoalei, cari propuneau, în cazul cel mai fericit (ne gîndim la Alexandru Ipsilanti), întemeerea unui imperiu bizantin, cu Moldova și Muntenia drept provincii integrate" (Despre "Tragodia" vornicului Alecu Beldiman)*. Se cunoșteau vreo 23 de manuscrise (multe scrise intre anii 1830 -1840).

Unele manuscrise au și mici note ce completează informațiile, pe unul cineva scriind: *"În Mănăstirea Tresfetitelor să adună toți eteriștii: acolo să sfătuesc și numesc pe postelnicul Rizu (Iacovachi) ministru a toată Eteria, iar efori pe vlădica Irinopoliosu de la Golâia, pe Tresfeteanu* (Trisfetiteanul, starețul Serafim de la Trei Ierarhi)*, pe Luca Florești starețul de la Florești, pe Deoghenide (un lipscanu negutătoriu) și pe Panaitachi Panu). Toată Curtea Domnilor s-au arătat. După a ei pildă, începură a să scrie la Eterie băeții de prin dughene tot ce era grec. Eforii dau proclamație că primesc ostași cu leafă, care proclamație s-au lipit pe toate ulițile orașelor; cu această urmare s-au curățat tîrgul de toți răii. Și pentru ca să poată da arme la cei ce nu avea, au publicat că orișicine ar avea arme, să le ducă în Mănăstirea Tre Sfetitelor, spre a-și primi plata pe ele, căci la dimpotriva urmare să vor lua cu sila. Totodată au cerut și 2000 de cai din țară. La care toate acestea, boierii cu mitropolitul s-au împotrivit. Atunci au început arnăuții a prăda hanurile, dughenile și toate casele, fără cruțare sub cuvînt că se caută arme și cai."*

Lucrarea vornicului scrisă într-o proză versificată, cu litere chirilice mai greu de citit de publicul zilelor noastre, deși are iz antieterist, spirit critic tendențios și aprecieri ciudoase, ca ale unui boier afectat de

urmările răzvrătirii, pe lîngă întîmplările mai înainte prezentate cuprinde şi alte amănunte interesante despre viaţa Iaşilor fapt pentru care merită a fi parcursă, măcar parţial:

"Marţi în două-deci şi două, în luna lui Fevruariu,
Începu osînda ţării şi necazul celu amaru.
Ş-aşa la unu ceasu de noapte, după ce au înoptat,
Feldmareşaul Eteriei cu convoiu s-au arătatu.
Indată ce au mers la gazdă, îndată ce au sositu,
Vai mie! ce crudă faptă, ce lucru s-au săvîrşitu.
Arnăuţii lasă-n voie pe toţi turcii a prăda,
De vor sta cu împotrivire, de moarte în ei a da.
La hanuri, în medul nopţii, acei mai mulţi năvălescu,
Alţii a lovi Beilicu în cîtu potu se sîrguiescu.
Cine să se împotrivească căci, saracii, ameţiţi,
Fiind toţi in aşternuturi şi întru somn adînciţi
Stau zăluzi într-o uimire. Amanu cu toţi striga.
Dau averile loru toate şi începu a se ruga...
Mitropolitu, boierii şi consulii se unescu,
La Curte făcu arătare şi cu toţii mijlocescu,
Principilui Ipsilanti îi dicu, îi arată toţi:
Că este nelegiuire a face atîţia morţi;
De ce atîta osîndă la nisce nevinovaţi,
Cînd ei nu ridică arme şi cu toţii suntu plecaţi;...
La urmă, cîţiva dintr-nşii în Curte i-au adunatu,
Şi fără întîrdiere la Galata i-au mutatu
Şi de acolo cu pază, în carantină i-au dusu.
Unde au scăpat din grijă, din osîndă şi presupusu...
Trei-sfetitele în urmă casa Eteriei facu,
Se orînduiesc şi efori, după a principelui placu...
Cîrma Eteriei toată, ce mai sus amu pomenitu,
Era postelnicul Rizul, ministrul acelu vestitu,
Cu vlădica d-împreună toate la cale punea.
Acolo cum şi la Curte, pururea mergea, venea;
Acolo dau hotărîre, acolo alcătuiescu
Eteriştii ca să se scrie, îndată orînduiescu...."
Spre mai mare a sa fală, fiul său întîiu s-au scrisu,
Se arăta-n uniformă şi cu sabie încinsu;
Îngînfatu de a sa slavă, ades la Curte mergea,
Iar maică-sa după dînsul, în gura mare plîngea;...
Toţi la brîu aveau pistoale, alţii cu săbii încinşi,
Cu toţii de a Eteriei rîvnă, se vedeau aprinşi....
Eforii dau proclamaţii, prin răspîntii le lipescu
Că oameni vrednici de oaste, cu leafă bună primescu;
Le dau leafă, le dau arme, şi la cei ce nu au, cai;

Eată vreme curioasă pentru cei din Iași crai.
Incepu prea mulți a se înscrie și cîțiva ciocoi din curți,
Haidării de pe la vite, bozagii, plăcintari mulți,
Ucenicii de pe la școală, mai mari și mai mici băieți,
Nu sunt goniți nici țiganii zicîndu că sunt îndrăzneți...
Camara orînduiesce, toți jidovii croitori,
A straeloru Eterie, ei să fie lucrători.
Silă le făcu foarte mare, di și noapte a lucra,
Cîte se găteu din strae, îndată le îmbrăca..."

Nefiind suliță:

"Dă poruncă armășiea, herarii a aduna,
Și isprăvniciea Curții, lemnele a le lucra.
Șurile cele din Curte, îți părea că-su unu vulcanu,
Ilăile gemu toate sub cel mai vrednic ciocanu.
Unii suliță lucrează, alții caii potcovescu,
Alții tunurile Curții a găti se îngrijescu.
Două tunuri ce-avea Curtea, din care unul smintitu,
Așa îlu legase bine cît nu credeai că-i cîrpitu."

Trebuind bani pentru ostași:

"Atunce, toți d-impreună, greci, boieri-negucitori,
Luînd cu ei din călugări, pentru că-s buni cerșitori.
Se pornescu în totu orașul, toți începu a îndemna"

Cereau ajutoare pentru Eterie:

"Grecii toți cu mare fală, alergau, dau agitoriu,
Vrîndu a se numi ori care, patriei mîntuitoriu."
Celu mai saracu dintre dînșii, făcea ori ce aru fi făcutu,
În condica Eteriei, să se vadă că-i trecutu."

După molifta de la Trei Ierarhi:

"La Galata întindu masa, acolo benchetuiescu,
Isprăvile, biruința, le păru că le privescu..."

Plăcîndu-le părăzile făceau defilări spre Copou. Autorul lucrării - avînd locuința cam pe locul din coasta Casei Tineretului de astăzi, unde a fost Jockey Club, - vedea prin fereastre cetele de eteriști mărșăluind cu doi preoți înainte:

"Unul dintre doi cocardu avea și purta la capu,
Iar altul de firu o cruce o puse la potcapu."

Urma un arhiereu cu mulțime de ostași arnăuți și comandanții după care venea o muzică italiană.

Entuziasmul scădea atunci cînd de la Patriarhie....

" Unu plicu în Mitropolie, din Țarigradu s-au primitu.
Întru elu cărți de blăstămiuri, cîtu te-ngrozeai s-asculți,

Casa vornicului Beldiman

Patriarchu iscălise şi din Sinod cei mai mulţi,
Blestemuri neaudite pe toţi eteriştii greci,
Îi făcea părtaşi Gheenei şi muncei celei de veci.
Blăstămau pe toţi aceia ce nu se voru redica,
Să-i gonească, să-i ucidă, şi-n picioare a-i călca
Copiile împărţite prin înadinşi trimeşi.,
Tulbura toţi eteriştii din afară şi din Iaşi.
Ură, vrajbă, goană mare, între moldoveni şi greci,
Nu puteai, nesimţindu ura, pe lîngă dînşii să treci... "

Căpitanii Pendedeca şi Spiru, puşi de Ipsilanti să facă ordine în oraş, se ceartă cu boierii, acuzîndu-se reciproc că nu-s creştini adevăraţi. Boierii le cer să părăsească oraşul căci din cauza lor ţara va fi distrusă de ieniceri,

"In Trei-sfetitele oastea ce aveau au adunatu,
Cîtă era mai aleasă şi putea intra în sfatu.
Întrebă: nu-mi şade bine ţi mie să stăpînescu ?"

Aflîndu-se că vor veni turcii a început panica. Boierii şi chiar poporenii fugind spre graniţe, unii dintre ei fiind prinşi de eterişti erau închişi la Trei Ierarhi, precum boierul Grigoraş Sturza.

Lipsind poliția și orașul rămînînd în pradă, nemții - cetățenii supuși Austriei - au organizat gărzi de apărare...

"Nemții se-ngrijescu cu toții, meșteri, dascăli, negustori,
Din rîvna loru ceru să fie Iașului apărători,
Căci cei mai mulți aveau casa, dughene, femei, copii,
Bărbăția loru nu ertă a vedea toate pustii...

Între timp mitropolitul a trimis și el pe ascuns, la seraschieriul din Brăila pe Ghenadie de la Mitropolie cu daruri, să-l asigure că dînsul, boierii și țara sunt supuși Porții. Mitropolia, apărată de paznici nemți, rămăsese un loc de rezistență împotriva exceselor arnăuților.

La întoarcere, Ghenadie este prins de eteriști aproape de Iași, iar vornicul Teodor Balș cu banul Ionică Tăutu, trimișii boierilor, la Ceplenița, în drum spre conacul de la Flămînzi, reședința Balșilor. Sunt aduși la Iași între spăngi.

"Se oprescu la Trei-sfetite, unde-ndată i-au închisu,
Cu o vrăjmășie mare le punu pază înadinsu,"

Au stat închiși sub amenințarea uciderii în chinuri. Apropiindu-se turcii de oraș eteriștii s-au retras la Copou, iar un cavaler Cariani, le-a dat drumul să fugă. S-au refugiat la Mitropolie, arnăuții mutîndu-se la Stînca...

"Căci era de Prutu aproape și locu îndemînatu,
Vinu prea bunu la Roznovanul, miei îndestul de mîncatu"

Orașul rămînînd pustiu mitropolitul, lăsat aproape singur, fără "turmă":

"Mîhnitu, scărbitu, pîn-la sufletu, plîngînd foarte cu amaru.
Lasă scaunul și fuge împrostitu, peste hotaru.
Într-o brișcă jidovească a țărei Mitropolitu,
Au intrat în carantină, galbenu și multu ovilitu.
În cîmpu în nisce bordeie, carantină au făcutu,
Cuvîntu n-amu s-arat necazul în care au petrecutu"

Fiindcă armata turcă încă nu sosise, de Sf. Constantin și Elena Pendedeca își sărbătorea onomastica la Curtea Domnească cu mare zaiafet, dar îi sosea vestea că venea prin Roman cneazul Gh. Cantacuzino, trimis de Ipsilanti să facă ordine în capitală. Deși vestea nu-l bucura, îi făcea o primire fastuoasă aproape de Iași, întîmpinîndu-l cu cavaleria căci pedestrimea era goală, rău îmbrăcată. Ajungînd la Curte, după ce s-a terminat ceremonia primirii, cneazul...

"În casele maicei sale (Ralu Callimachi),*cu suita s-au trasu.*
Acolo i-au fost șederea și pîn-n sfîrșitu locașu.
Dă îndată proclamații face la toți cunoscutu,

Cum că patria sa este locul unde s-au născutu.
D-această multă sfîntă rîvnă cu totul fiind aprinsu
Lasă toate şi aleargă vine aicea întinsu,
Îşi dă nume de Deleanul, acelu din vechi strămoşescu
Depărtează de la sine cu totul pe celu rusescu;"

Intrînd în conflict cu Pendedeca se retrăgea aproape de Prut unde punea un inginer prusian să facă o redută lîngă podul umblător, ajutat şi de Pomer fostul ispravnic de la Iaşi.

"Tunuri fiind numai două, era lipsă şi necazu;
A lui Pomer isteţime au făcutu la toţi obrazu.
Au pusu cofe-n loc de tunuri, cu pămînt le-au coperitu
Cofele erau spre spaimă, iar pămîntul de-ntăritu."

Sub mare presiune se aştepta confruntarea cu turcii:

"La Stîncă la Răznovanul, acolo au tăbărîtu,
Case mari, odăi frumoase, nu putea a fi urîtu;
Maică-sa Ralu Domniţa, în cît putea îlu ruga,
Şi soţia sa Kneaghina, cu toţii copiii striga,
Să-i fie milă de dînşii, să treacă iarăşi la ei:
- Intră dicu în Carantină, dacă să murimu nu vrei
Intră c-atîta-i scaparea, viaţa să-ţi mîntuesci
Moşii case şi ţiganii, de vrei să nu-i prăpădesci..."

Cu sufletul muncit de datoria faţă de ostaşii săi şi faţă de familie, căci *"Mila, frica şi mîndria cumplitu îl necăjea"*, sfătuindu-se cu Pendedeca a trecut Prutul la cei 8 copii şi soţia Elena Gorciacov. Înfrînt şi cu durerea idealului sfărmat a asistat la bătălia finală, privind din Carantină. Rămînea apoi în Rusia unde murea în anul 1857.

Din urmă sosea armata celor vreo 20000 de turci formată din:

"Cinci de ianiceri ortale, cei mai aprigi şi delii,
Din anadoleni o parte şi manahi, dar nu prea mulţi,
Îmbrăcaţi în straie rele, mulţi în opinci şi desculţi,
Dar făcuţi toţi ca să prade, toţi spre aceasta gătiţi;"...

Cu greu puteau fi stăpîniţi, deşi erau date porunci straşnice *"ţara a nu supăra"*,

"Căci saraschierul scrisese şi tare au încredinţatu
Că e credincioasă Moldova şi vrednică de cruţatu...
Mergerea la Brăila a vornicului Toaderu Balş,
Au fost mîntuirea ţării căci cenuşă aru fi rămasu..."

Şeful urdiei Iusufu Kihaia-bei ajutat de Salih Paşa şi Ianiceru aga Osmanu se luptau să-i domolească. Pentru a se face ordine vinovaţii erau pedepsiţi cu tăierea nasului, a urechilor sau chiar a capului.

Ajungînd trupele la Stînca purtau primele lupte cu eteriştii retraşi in castel...

"Şi-n odăi şi prin beciuri, stîrvuri cîte socotesci
Jertfa cei d-intîi mînie ş-a vitejiei turcesci
A trece pe lîngă curte, de putoare nu puteai,
Căci n-avea cine să-i scoată, sau a se îngriji de ei."

Bătălia de la Prut în care *Athanasie Tuffeciul* conducea apărarea, a durat peste 5 ore, eteriştii apărîndu-se eroic pînă ce atacatorii au adus turnurile puse să nimicească întăritura:

"N-oiu tăinui bărbăţie a celoru ce amu vădutu,
Căci amu privitu îndrăzneala cît nu era de credutu."

Dintre acei care la urmă au încercat salvarea aruncîndu-se în apă, puţini au avut noroc...

"Din nenorocire Preutul vine groaznicu, spumegîndu,
Se împotrivea cu totul scăpării ce-avea în gîndu..."

Fiindcă unii încercau a trece peste apă atîrnîndu-se de odgonul podului mişcător turcii l-au tăiat, vrînd pe toţi a-i îneca...

"Înnegri Prutul îndată de căciule şi de morţi
Ce cumplită grozăvie şi ce geamătu între toţi."

După lupta de la Sculeni turcii s-au retras în tabăra înfiinţată pe Copou unde avangărzile ajunseseră din 13 iunie... Paşa cerea întoarcerea boierilor fugiţi. Fiindcă veniseră ploi mari şi nu se mai putea sta în corturi, unii ostaşi s-au cartiruit in case şi dugheni.

Toamna a sosit caimacanul Ştefan Vogoride cunoscător al ţării fiindcă mai fusese hataman şi pîrcălab la Galaţi. Era mieros, dar socotit de Beldiman intrigant, căci asmuţea între ei pe turci. Pîrînd la Poartă pe Chihaia Bei, acesta a fost înlocuit de Mehmet Paşa Muhafisul Silistrei. Întorcîndu-se şi unii boieri se alcătuia un divan punîndu-l în frunte pe Ioniţă Sturza, cel mai mai bătrîn logofăt. Împreună cu paşa acesta încerca stăvilirea dezordinii şi a abuzurilor:

"Un ou sau pui de găină, luatu cu chipu răpitoru,
Se va pedepsi de moarte silnicul asupritoru."

Lipsind alimentele din oraş, populaţia şi turcii se hrăneau cu mălai în loc de pîine. De aceea ca să scape de foame unii ieniceri fugeau lăsînd în părăsire "*cazanuri, topcii, ustale*".

La Iaşi au venit şi trupele care cuceriseră mănăstirile Slatina şi Secu, Ienicerii făcuseră mare prăpăd prin mănăstirile de acolo.

"Pre femei le-au luat roabe, din mînă-n mînă mergeau,
Care le erau stăpînul saracele nu ştiau"...

Ocupaseră şi Agapia a cărei călugăriţe, în mare parte, reuşiseră să se salveze, ascunzîndu-se înspăimîntate prin pădurea apropiată. Cîteva fuseseră luate roabe între care una foarte frumoasă, fiica unui boier mazil din Herţa, pe care tatăl cu toate intervenţiile n-a mai putut-o salva, fiind trimisă, pe ascuns, în Turcia.

La Văratec situaţia fusese mai gravă căci călugăriţele s-au pomenit, pe neaşteptate, cu ienicerii la uşa bisericii tocmai în timpul liturghiei la care participau toate. Spre norocul lor un comandant milos, văzîndu-le îngrozite, le-a spus: *"Fugiţi!"*

"Preotu, tinere, bătrîne, a fugi se grămădescu,
Că mai au ceva în urmă, cît de pucinu nu gîndescu
Se-mprăştie, împlu munţii, zile întregi rătăcescu,
Că-su desculţe, că suntu goale, nici de cum se îngrijescu
Foamea le dărma cu totul, aceasta le prăpădea...."

Ambele mănăstiri fiind socotite domenii greceşti au fost jefuite. Cum unii ieniceri voiau să prade şi Mănăstirea Neamţului comandantul Salih Paşa, sosit îngrijorat acolo, a pus pază la porţi.

Întorcîndu-se la Iaşi:

"Enicerii, de mîndrie, îngînfaţi cît nu s-au datu,
Vînd cu o falâ mare cele ce au pradatu;
Blane, strae şi odoară, cît vedendu te minunai,
Iar aere, antimisuri, erau harşele pe cai;
În stihare şi-n feloane, mulţi se plimbau îmbrăcaţi,
Cu alte multe odăjdii, spre vendare încărcaţi;...
Evanghelii de preciu mare, sfinte potire cum vrei,
Care de care se vendă, se gîlcevea între ei,.."

De nestăpînit, mulţi dintre ieniceri beau prin circiumi, trăgeau cu pistoalele şi atacau comandanţii lor, făcîndu-i să se ascundă, iar noaptea puneau foc la case, ca să le poată prăda...

"Cerescule Împărate, tare ai fost mîniosu,
De-ai lăsatu astă zidire, în halul acestu, duiosu."

Beşlegii (administratorii militari turci puşi în localităţi) pe la ţinuturi erau la fel hrăpăreţi, punînd biruri, luînd din gospodăriile sătenilor oi, lucruri, fete şi femei...

"Fete şi femei răpite, alţii făţiş le ţineau,
Priveau bărbaţii, părinţii şi-a grăi nu îndrăzneau;
Unul fără ţiitoare nu se putea, nu era...
Băeţi mulţi luaţi cu sila şi alţii ademeniţi,
De fugea de ei vre unul vai şi amar de părinţi...
Ţipa ţara şi norodul subt un giugu aşa de feru,
Cum au mai pututu să ţie, stau uimitu şi multu mă mieru."

Spre mîntuirea țării, la 2 iulie 1822, a venit firman de la sultanul Mahmud cu porunca să se retragă ienicerii cu Osman Pașa, rămînînd pentru pază Kuciuc-Ahmed. Firmanul a fost un timp dosit pînă ce Osman a putut strînge ienicerii, să nu prade țara la plecare, cerînd comandanților să fie atenți că "*nu-i lucru de glumit*" și de-or greși ceva "*sunteți pieriți*". Ienicerii nu se dădeau plecați, trăind bine în Moldova.

La despărțire unii dintre ei au cerut bani de la gazde, iar femeile rămase "*burduhoase*" și-au găsit sfîrșitul în Bahlui, în fîntîni și puțuri unde s-au aruncat, ca să nu nască bastarzi (vreo 14)...

"În opt dile a lui Iuli, sîmbătă s-au ridicatu,
Au scăpat saraca țară de osîndă și pacatu;
Din Iași în josu, prin conace, țipete vaete și amaru.
Pînă ce-au ajuns cu toții și-au trecut peste hotaru."

Unii dorind să rămînă prin sate, ascunzîndu-se, erau căutați și-i pedepsea Kuciuc-Ahmed, foarte strașnic: *"dacă îndrăznea vre unul sub topuzul lui perea"*. După plecarea ienicerilor a fost ridicat și caimacanul Vogoride, de o agă din Silistra, și dus la Istanbul.

Ziua de 12 a lunii aducea ștafeta de la Țarigrad cu vestea numirii ca domnitor, a logofătului Ioniță Sturza (din 9 iulie 1822), pînă la sosire fiind numit caimacan Toader Balș cu Petrachi Sturza.

Înceta domnia fanarioților... Dar la Iași nenorocirile nu se opreau căci la 28 iulie 1822 a fost *"vai și amar în oraș"*, izbucnind un

"Focu, încît a treia parte, să mă credi că n-au rămasu,
Etna -îți părea totu orașul, limbi de foc se arunca,
Din ziduri pară, văpaie pînă la ceru se urca...
Oameni arși, pîrliți la față, foarte mulți prin case morți,
Osînda, nenorocirea să arăți în scrisu nu poți,
O stare mai de nimică, care din prăzi au scăpatu,
In sînurile văpăiei de istovu s-au îngropatu.
O parte vapaia arde, alta turcii o răpescu,
De stare nu căta nime, de viață se-ngrijescu...
Căci în ulițile toate și podul (pavajul din lemn) *ardea cu focu,*
Nu aflai fără jaratecu macar o palmă de locu.
Monastiri mari au arsu dece, din uliție mai mari trii,
Case boierești, și proaste, hanuri, crîșme, la trii- mii;.
Jelanie, tînguire încît te înhiorai,
În norodu n-auzeai altă decît ah! și decît vai!.."

Încheind tînguirea durerilor Moldovei, autorul socotea că "*nenorocirea țării încă nu s-au isprăvit...*", mai avînd multe de *"pătimit"*.

Vornicul fusese martor al evenimentelor şi unul dintre boierii care impreună cu Ioniţă Sturza (viitorul domn), cu Ionică Tăutul, Iordache Rîşcanu şi Gheorghe Cuza au alcătuit cîrmuirea înfiinţată de Ştefan Vogoride pentru adminstrarea ţării şi oraşului.

Recunoscîndu-i- se meritele de participant în cîrmuirea ţării, poet şi traducător de lucrări străine, fusese înmormîntat cu cinste în biserica Sfîntul Neculai (cel Sarac aflată pînă prin 1912 pe locul ocupat acum, de Casa Tineretului).

El cumpărase prin noiembrie 1812, cînd era numai ban, casele construite de tînărul inginer Gh. Asachi (1804) în capătul străzii Sîrbeşti (Lăpuşneanu), pentru familia Balş. Le lăsa apoi fiului său Vasile Beldiman, la urmă ajungînd la *Sculi şi la Jockey - Club.*

Ecoul faptei de la Trei Ierarhi: viaţă nouă în Pricipate

Fiindcă mănăstirea Trei Ierarhi fusese locul de pornire al răsculaţilor şi intre zidurile sale îşi găsiseră adăpost mulţime de popor, a trăit zile Sfintei Sofia din Constantinopol. Baricadaţi în biserică asediaţii se rugau Cerului să-i salveze de ienicerii ce băteau la porţi şi cereau înverşunaţi deschiderea lor, căutînd răsculaţii.

Trecînd pe lîngă mănăstire, mai tîrziu, bătrînii tîrgoveţi îşi aminteau ziua de 27 februarie 1821 cînd priveau cu emoţie miile de cavalerişti şi infanterişti greci defilînd pe Uliţa Mare şi pe sub zidurile bisericii, cuprinşi de elanul eliberării Patriei strămoşeşti. În frunte păşea Batalionul Sacru al tinerilor intelectuali, profesori şi studenţi, pentru care viaţa avea doar două sensuri: *Libertate sau Moarte.* Jertfile lor de la Drăgăşani şi mai ales de la Sculeni unde ar fi putut să treacă Prutul, cum erau îndemnaţi, dar au preferat să moară eroic - pentru ca popoarele Europei să-şi întoarcă privirile spre Elada -, nu fuseseră în zadar.

Duhul schimbărilor şi libertăţii se cuibărise în toate ţările dunărene şi în sufletul unor tineri boieri moldoveni ce şi le doreau şi în ţara lor. Prin februarie 1822, vreo 37 dintre ei alcătuiau o societate "*revoluţionară*" a cărvunarilor (Andronache Donici, Gh. Cuza - postelnic, Vasile Miclescu, Iancu Cananău, Petrache Surza şi alţii, precum Teodor Balş care scria unui spătar la 23 februarie 1822 - *Documente III, nr 26).* Cărvunarii întocmiseră un proiect de constituţie în 77 de puncte năzuind eliberarea ţării pe cale paşnică şi accesul la conducere pentru toţi cetăţenii Moldovei. Unii dintre participanţi erau acei din a II-a şi a III-a stare, chemaţi la viaţă politică de

cneazul Gh Cantacuzino în ultimile zile ale revoluţiei (24 şi 25 mai 1821). Îi îndemnase să participe la lupta comună şi să nu urmeze calea marilor boieri care au alergat la curţile străine cu pîra *"cerînd intrervenţia trupelor duşmane neamului creştinesc."* Printr-un ordin emis de la Stînca, în 3 iunie cneazul Cantacuzino interzisese eteriştilor să se amestece în administraţia ţării *(Documente II, nr.130 şi nr 135))*. Era însă prea tîrziu.

Simţindu-se vizaţi, un grup de boieri i-au arătat, printr-o scrisoare, cît de mult au greşit conducătorii mişcării faţă de ţară: *"au pătat nevinovăţia Moldovei cu sîngele a cîţiva musulmani pre care răul norod i-a împins spre jărtfelnicul cruzimii... Galaţii şi Focşanii n-au simţit dărmare pînă cînd Eteria n-au dat pricină...*

Conţineşte dar, cneazule, conţineşte de nişte invitaţuri fără folos. Lasă pămîntul acesta ca să-şi plîngă în tihnă rana ce i-au făcut creştinii, rană care va rămîne la îngrijire veacurilor să o tămăduiască. Marturi sunt silniciile, asupririle, jafurile... care de la fevruar şi pîn-acum... au ţinut loc de faptă bună...

Eteria păşască din pămîntul acista... pentru ca nu din lacrimi să simtă străpezime strănepoţii grecilor acestui loc... !" (Documente II, nr. 144).

Ecoul acţiunii eteriste, prin lupta eroică a batalionul sacru de la Drăgăşani şi Sculeni şi bătăliile din teritoriile greceşti s-a împrăştiat în întreaga Europă. Urmărindu-şi politica, Rusia a început pregătiri ce aveau să schimbe soarta Balcanilor.

Cele două revoluţii aveau ca efect sfîrşitul epocii fanariote şi readucerea pe tronul principatelor a domnilor pămînteni, urmînd înţelegeri între marile puteri cu privire la Grecia şi Principate: Convenţia ruso-turcă de la Akkerman (septembrie 1826) prin care Poarta şi Rusia tratau împreună soarta principatelor.

Domnitorul Ioniţă Sturza

Într-o zi de la sfîrşitul lui aprilie (25 iaprilie/7 mai 1828), trupele ruse trecură Prutul şi în sala tronului Curţii Domneşti din Uliţa Mare, unde se afla domnitorul Ioniţă Sturza cu boierii, intra colonelul I. P. Liprandi (autorul memoriilor de spre revolutia din 1821), sosit cu un detaşament rus. El era şeful Serviciului de Informaţii şi Contra informaţii al Diviziei 16 Chişinău. Cunoştea bine Iaşii, căci încă din anul precedent venise în Moldova pentru a

conduce o rețea de infomații pentru Balcani și Austria, fiind șeful ei pînă în 1832. Cu acest prilej și-a scris și notele despre revoluție.

(La 14/26 aprile 1828 începuse războiul ruso-turc, la Dunăre, în Balcani și în Transcaucazia.)

Prezentîndu-se amabil, deși cu un an mai înainte fusese expulzat din Moldova, pentru activitatea *"de spionaj"*, s-a adresat domnitorului Ioniță Sturza, pe franțuzește, cu întrebarea: "*Prințul meu cîți oameni de strajă doriți să vă las?*"

La care întrebare Sturza i-ar fi răspuns, prin talmaci (cu toate că musafirul știa bine românește): *Spune-i dumisale că de vra să mă păzească din poruncă să-și urmeze datoria cum știe, iar de vra să-mi facă țeremonie îi mulțumec că n-am, nevoie de strajă rusească, fiindecă mă păzește Dumnezeu*".

Pus sub escortă, fiind considerat omul turcilor (turcofil), era dus în Carantină la Sculeni și exilat la Tiraspol și apoi trimis la o moșie în Basarabia, unde a stat vreme de 6 ani, avînd în țară mulți dușmani (rusofili) care îl acuzau de tiranie și vedeau salvarea țării doar sub umbrela Rusiei sub care găsiseră scăparea pe vremea Eteriei în cumplitele zile din iunie 1821. Țara era adînc muncită de luptele celor două tabere.

Biserica Bărboi

Fostul domn s-a întors acasă ca simplu muritor abia după urcarea pe tron a vistiernicului Mihalache Sturza (1834). Mărturisise că nu dorise să-şi răscumpere libertatea, căci în timpul domniei sale n-a vrut să agonisească averi, el rugîndu-se lui Dumnezeu "*să blagoslovească atît pe fii mei cît şi faptele mele*". Trecînd apoi în lumea veşniciei a fost îngropat la mănăstirea Bărboi.

După despotismul unor militari din armata de ocupaţie, la 7/19 noiembrie 1829 era numit preşedinte plenipotenţiar al divanurilor Ţării Româneşti şi Moldovei, generalul Pavel Kiseleff comandant al trupelor ruse din timpul războiului. Rămas în post pînă în 20 martie/1 aprilie 1834, se pornea ridicarea Principatelor. Ţării Româneşti i se înapoiau fostele raiale Brăila, Giurgiu şi Turnu, iar lacul Brateş Moldovei. Comerţul pe Dunăre se liberaliza, vapoarele celor două ţări putînd naviga sub pavilion naţional. Mai înainte apăruseră primele publicaţii în limba română, precum ziarul "*Albina Românească*", scoasă de Gh. Asachi (1/13 iunie 1829) cu consimţămîntul guvernului rusesc.În acest scop, la 20 februarie 1829 a cerut autorizaţia, care i-a venit în 7 aprilie. Imediat, la 17 aprilie şi apoi la10, 15 şi 17 mai apăreau foile de probă, tipărirea regulată începînd din 1 iunie. De la 10 aprilie începuse să apară şi "*Curierul românesc*" din Bucureşti. Nu peste mult timp se înfiinţa Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi la inaugurare participînd chiar generalul, în 18/30 martie 1833, înzestrînd-o cu o subvenţie. Se îngrădea dreptul de intervenţie în administraţia Principatelor; se elabora prima Constituţie comună în ambele Principate (Regulamentul Organic), prin care puterea se separa, domnul cu miniştrii avînd puterea executivă, iar Adunarea Obştească pe aceea legislativă şi se introducea o legiuirea comună celor două ţări, chiar dacă era imperfectă, prefigurîndu-se Unirea. În timpul său se înfiinţau Arhivele de stat la Bucureşti şi Iaşi, se executau lucrări edilitare, pieţe fixe pentru vînzarea civilizată a alimentelor.

Contele Kiseleff

La 22 martie/3 aprilie 1834 se numeau de către Poartă (puterea suzerană) cu acordul Rusiei (devenită puterea protectoare), noii domnitori Alexandru Ghica în Muntenia şi Mihail Sturza în Moldova, începîndu-se marile prefaceri. Sub domnia lui Mihail Sturza se deschidea Academia Mihăileană cu rang de Universitate, Şcoala de arte si meserii, Teatrul modern pe Copou şi se construiau şosele pietruite, plantate cu stejari. Fire autoritară şi avară, după revoluţia tinerilor intelectuali din 1848, peste un an era înlocuit de blîndul domnitor Grigore Ghica - susţinătorul Unirii ce avea să se înfăptuiască în 1859.

Un ieşean, cel dintîi ministru de externe al Greciei Independente

Adesea slujitorii ctitoriei lui Vasile Lupu prezentînd vizitatorilor mănăstirea, arătau rolul şcolilor greceşti care au contribuit la dezvoltarea

culturii în Principate şi au pregătit marele eveniment european: "*Declanşarea Luptei pentru Eliberarea şi Independenţa Greciei (1821-1833)*", urmată de ridicarea şi a celorlalte popoare. Începută cu răscoala din februarie 1821, binecuvîntată la Trei Ierarhi, avea drept consecinţă proclamarea Independenţei in 1822, acceptată parţial din 14 aprilie 1827, cînd grecul Ioan (Ioannis) Kapodistrias, fostul ministru de externe la Petrograd şi adesea musafir al Iaşilor, a fost chemat de compatrioţi şi ales de Adunarea Naţională primul preşedinte al al Greciei eliberate. Nu pentru mult timp căci la 9 octombrie 1831 avea să fie ucis de un complot.

Pentru meritele sale la susţinerea Eteriei, ministru de externe al guvernului grec era numit Iacovache Rizos Nerulos, poetul şi postelniciul Curţii Domneşti, dînd ieşenilor prilejul să fie mîndri că un concetăţean de al lor ajuns în cel mai important post al guvernului de atunci, a contribuit la renaşterea Greciei, el ducînd tratative grele cu emisarii puterii ocupante şi ai ţărilor protectoare ţinînd seama şi de interesele lor, dar mai presus de ale Patriei sale.

Prin tratatul de la Adrianopole din 14 septembrie 1829 Greciei i se recunoaştea autonomia, iar din 3 februarie 1830 independenţa totală, sub protecţia marilor puteri: Rusia, Franţa şi Anglia.

De aceea vorbind despre virtuosul patriot şi mitropolit Veniamin Costache, bătrînii slujitori ai bisericii din Uliţa Mare socoteau că n-a greşit deloc sfinţind steagul tinerilor eterişti - cum considerau unii boieri turcofili, datorită uraganului abătut apoi asupra Moldovei. Adesea bătrînii spuneau că: Prin sacrificiul eteriştilor şi al pandurilor lui Tudor Vladimirescu - deşi aceştia nu au luptat alături - şi prin suferinţele Iaşului şi Bucureştiului, Moldovei şi Munteniei, s-a ridicat steagul libertăţii deasupra Balcanilor.

Marile enciclopedii ale Europei (*Britanică, Italiană, Franceză, Rusă*) scriind despre independenţa Greciei notează momentul trecerii Prutului, evenimentelele din capitala Moldovei, luptele de la Dragăşani şi Sculeni, numele Iaşilor find însemnat între locurile legate de istoria ţării milenare.

Toate trecînd, moldovenii, participanţi direcţi, unii fără voie, la dureroasele evenimente, aşa ca şi altă dată în furtunoasa lor istorie, aveau să spună iertători: *Domnul a dat, Domnul, a luat, fie numele Domnului Binecuvîntat!* Şi ca totdeauna s-au apucat să refacă gospodăriile arse, să are ogoarele părăsite, să samene, să culeagă roadele, iar toamna pe vremea cîşlegelor, să facă praznice şi pomeniri la mormintele răspîndite pe toate cîmpurile şi drumurile, indiferent de

religia şi neamul celor din ele : moldoveni, greci, munteni, ruşi, sîrbi, turci, albanezi, georgieni. Pentru toţi aveau o singură rostire : *Dumnezeu să-i ierte !* Împrăştiaţi în toate părţile, urmaşii foştilor dregători greci, fugăriţi de evenimente prin ţările vecine, reveneau acasă, devenind moldoveni, deşi purtau mai departe numele lor uneori simandicoase provenite din stirpea foştilor domnitori şi dregători (unii socotindu-se prinţi ori beizadele- fii de bei): Şuţu, Kantacuzino, Mavrocordat, Moruzzi, Hangerli, Mavrogheni, Ghica etc. Erau cetăţeni de onoare ai oraşului, implicaţi în viaţa economică, culturală şi ştiinţifică precum profesorii : Orest Tafrali, A.D. Xenopol, Al. Filippide... Pe lîngă ei mai soseau şi alţii, cu treburi comerciale, iar în anii 1948-1949, un mare număr de copii, trimişi de acasă din cauza războiului civil. Unii s-au întors în Grecia, iar alţii rămîneau aici, în străvechea Comunitatea Elenă ce numără în prezent peste 500 de membri şi simpatizanţi, condusă de doamna chimist Marica Pieptu şi vizitată în noiembrie 1995 de Preşedintele Republicii Elene, Constantinos Stefanopoluos. Oraşul *"înfrăţirii neamurilor"*, cum îi spunea un cronicar, păstrează multe edificii ce amintesc vechile nume, astăzi tot mai rare, precum cele ale fraţilor Cantacuzino, cu strămoşii de demult pe aceste meleaguri :

Muzeul Unirii - fosta casa Mihalache Cantacuzino

Palatul Copiilor - fosta casă Dumitrache Cantacuzino

Oficiul Stării Civile - fosta casă Constantin Cantacuzino

Capitolul 4

La Trei Ierarhi s-a născut și Societatea Junimea

Mai întîi aflăm cînd s-a petrecut evenimentul

Vorbind despre începutul societății care a pornit modernizarea limbii române, a pus bazele literaturii clasice, și a dat țării revista "*Convorbiri literare*" - în care și-au publicat operele Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale -, membrii ei aveau obiceiul să spună că începutul i *"se pierde în noaptea timpurilor"*. Așa zicea chiar secretarul, Iacob Negruzzi. Totuși, considerînd că acei care îi fixau începutul prin anul 1863 greșeau, tot el îi combătea mărturisind că sosise în Iași la 25 octombrie 1863, înapoindu-se din Berlin unde studiase Dreptul, iar cu o zi mai înainte plecase la Berlin Titu Maiorescu pentru documentare în privința Institutului Pedagogic pus sub direcția sa. Cei doi se încrucișau la Botoșani.

Drept consecință Societatea nu se putea înființa în anul 1863, ei fiind întemeietori. Se întîlneau abia în anul următor, 1864, după întoarcerea lui Maiorescu din Germania cînd se cunoșteau și se împrieteneau, iar într-o seară avocatul Negruzzi a fost invitat să participe la o lectură literară, comună. Petre P. Carp și el întors de la studii, se oferise să citească traducerea tragediei Macbeth. Participanții erau toți tineri: Titu Maiorescu de 24 ani, P. Carp de 25 ani, N. Burghele de 33 ani și Teodor Rosetti de 27 ani, Negruzzi fiind mezinul doar de 22 ani. Ar fi trebuit să vină și Vasile Pogor, alt amic de 31 ani.

"Oricum ar fi în seara aceea se poate zice că a fost întîia ședință a Junimii, fără ca cei prezenți să se fi gîndit încă la înființarea unei societăți literare" scria mai tîrziu Iacob Negruzzi în bogatele sale *Amintiri din Junimea*. Cînd a fost acea seară nu se știa sigur. Chiar autorul amintirilor încurcase socotelile scriind în albumul Societății Junimea din aprile 1878 "*epoca fondării Junimea octombrie 1863*", iar Th. Cerchez administratorul Tipografiei Junimea comunica Ministrului Instrucției Publice, prin 1868 că *"societatea Junimea este fondată în octombrie 1863."* Ca treaba să fie și mai încîlcită, tot secretarul Societății, Iacob Negruzzi, prezentînd *Prelecțiunile Junimii* în primul număr al revistei "*Convorbiri Literare*" (martie 1867) scria că în intervalul acestor prelecțiuni (începute din 9 februarie 1864), s-a constituit și societatea, fapt confirmat și în *Dicționarul Junimii*, unde scria că botezul s-a petrecut într-o duminică din primăvara anului 1864. Enigma nu încerca

s-o deslege nici Z. Ornea în voluminoasa lucrare de 742 de pagini: *Juniumea şi Junimismul*, cît şi alţii, cu aceeaşi dorinţă. Un fapt este sigur că acţiunea se petrecuse la Trei Ierarhi, în cabinetul de lucru al directorului Maiorescu, dotat cu o masă lungă *"plină de cărţi şi manuscripte"* din apartamentul ce-l ocupa *"într-o casă astăzi dărmată de la intrarea bisericii Trei Ierarhi"* - după Iacob Negruzzi. Momentul, precis, era totuşi consemnat în istorie. Se amintea în anul 1990 în evocarea autorului; *Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin tîrgul Ieşilor*, apărută la Editura pentru Turism, Bucureşti. Cum mai sunt unii care încă fac presupuneri, îl mai amintim...

La Trei Ierarhi se instalase urmaşul şcolii lui Vasile Lupu: Institutul Vasilian. Bătrîna şcoală sub formă de *"ghimnazie"* reînviase la îndemnul lui Gh. Asachi, sub oblăduirea domnitorului Ioniţă Surza din voinţa căruia i s-au dat în folosinţă casele domneşti dinspre miază-zi, cu sala gotică şi alte zidiri, ce rămîneau multă vreme dedicate pentru învăţătură. Cursul gimnazial avea să ţină patru ani, învăţîndu-se *"cu deplinătate limba latinească, maica limbii noastre"*, religia, filologia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, *"moralul, iconomia pămîntească şi politicească"*, toate predîndu-se în limba română. Şcoala se deschidea la 1 ianuarie 1828, spre necazul egumenului grec al mănăstirii, care potrivit lui Gh. Asachi s-ar fi supărat pentru luarea cu anasîna a clădirilor şi blestemînd, furios, ar fi fost lovit de apoplexie.

În semn de recunoştinţă ctitorului şcolii iniţiale, pe o placă la intrarea clădirii scria *"Gimnazia Vasiliană a învăţăturilor afierosită de fericitul domn Vasile Voievod la 1644. Epitropia Şcolilor naţionale la 1828"*. Instituţia cuprinzînd un ciclu elementar şi un gimnaziu, pentru acesta s-a construit - tot în curte - o clădire la intrarea căreia s-a pus placa cu titlul *Institutul Vasilian hărăzitu junimei române* (1831).

Şcoala elementară utiliza învăţamîntul lancastrian (după metoda lui Lancaster), folosindu-se faimoasele tablouri cu litere şi texte, atîrnate pe pereţi şi avînd în faţă cîte un cerc în care intra un şcolar ce arăta celorlalţi semnele. Acestea se scriau mai întîi pe tablă, de învăţător şi se repetau de elevi scriindu-le în lăzile cu nisip, după care şcolarul trecea la scrierea pe placă.

De la 1 ianuarie 1851, în timpul domnitorului Grigore Ghica, şcoala de la Trei Ierarhi devenise Şcoala Preparandală sau Institutul Pedagogic de pregătire a institutorilor şi învăţătorilor. Reorganizat în 1863 şi redeschis la 8 ianuarie 1864, Institutul trecea sub conducerea tînărului profesor Titu Maiorescu, numit Director şi implicit, potrivit uzanţelor vremii, ocupant al locuinţei şcolii, unde se muta la jumătatea lui ianuarie 1864 (potrivit scrisorii din 20 ianuarie 1864, trimisă lui Teodor Rosetti).

Inițial îi fusese aprobată, de minister casa egumeniei din fundul ogrăzii, (cum nota la 3/15 decembrie 1863). La Trei Ierarhi avea sediul și Comitetul de Inspecțiune școlară, al cărui membru fusese numit, deasemeni.

Titu Maiorescu

Odată instalat, primea vizitele prietenilor, așa că în seara zilei de luni 10/22 februarie 1864, cînd îi învitase la lectura tragediei Macbeth, și socotită prima lucrare a societățiii Junimea. Evenimentul era consemnat în scrisoarea directorului Maiorescu, adresată profesoarei de Pedagogie și limba Franceză Claudine Rickert căreia îi scria în seara zilei de marți 11/23 februarie 1864:

"Domnișoară,

Ieri, întorcîndu-mă acasă, i-am găsit pe Carp, Negruzzi și Rosetti și am citit împreună traducerea (magnifică) a lui Macbeth. Acest prilej a dat naștere unei idei pentru realizarea căreia ați fost propusă, ca importantă. Îmi revine sarcina - nu m-am putut apăra - să vă vorbesc în legătură cu aceasta... Program exclusiv de zece minute. Macbeth...Vă rog să primiți, d-ră. asigurarea distinsei mele considerațiuni". (T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar, vol IV).

Piesa o tradusese P. P. Carp, întîlnirea fiind considerată de Negruzzi ca *"întîia ședință a Junimii, fără ca cei prezenți să se fi gîndit încă la înființarea unei societăți literare"*.

La 9 februarie începuseră și prelegerile Junimii ținute în sala Universității vechi. Ideea lor îi venise lui Maiorescu încă din 1862, odată cu sosirea la Iași, iar duminică în 10 februarie 1863 avusese loc prima sa conferință publică anunțată de "*Lumina din Moldova*", tomul II a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, tipărit la *Tipografia Bermann - Pilecki*. Într-un scurt articol autorul scria "*Prelecțiuni filosofice populare relative la familie și educațiune.*

Sub acest titlu se începe Duminică, în 10 februarie 1863, la 12 ore și se va continua în duminicile viitoare de la 12-1 amiază în sala de la Bancă un curs public unde se vor desvolta în mod popular un șir de idei asupra educațiunei în familie, luminate prin principii filosofice și mai ales estetice." Se prezenta titlul a 10 conferințe despre familie educație,

memorie, fantezie, voință, caracter, talent, geniu, frumos, sublim și se trasa drumul pe care trebuia să meargă, în viitor, orașul Iași:

Dacă Eșii nu mai sunt acum centrul administrațiunei, trebuie sa devie centru unei alte activități, centrul mișcării literare și științifice".

O mică parte a unei asemene mișcări sunt și cursurile publice. Însă pentru ca ele să aibă un efect în societate, trebuie susținute prin dame, adevăratul element social în timpul modern. Către Dame mă adresez în specie și mai ales către mamele de familie, rugîndu-le să asiste la această încercare. Eu din parte-mi mă voi sili ca ora pe saptămînă, în care mă vor încuraja cu prezența lor, să nu fie o oră pierdută. Tit. Livie Maiorescu."

Susținînd acțiunea într-o mică notă, cu data de 6 februarie 1863 redactorul foii scria că *"Amicul și colegul nostru e unul din acei doi, trei juni români care n-au adus din străinătate numai cîte un lustru de studiu, o știință jumătățită. Noi am avut plăcerea de a asista la cîteva din prelegerile d-sale de istorie universală la facultatea de Litere și dacă nu ne-am putut învoi cu toate ideile tînărului profesor, am ramas încîntați de elocința și limpeditatea de espunere, cu ajutorul căror d-lui știe a se furișa, așa zicînd, în inimile ascultătorilor. Înzestrat fiind cu unele atari daruri, D. Maiorescu e chiar menit a fi profesorul damelor".*

Aluzia un pic răutăcioasă avea efect căci peste un an *"Fulgerul Diaru, Literaru, Umoristicu și Teatralu"* redactat de I. Ademollo, numărul de luni 17 februarie 1864 scriind despre seria cea nouă a prelecțiunilor constata că *"În dumninica trecută profesorele T. L. Maiorescu începu cursulu său publicu de Filosofie Populară, în una din sălile Museului de Pictură, în Palatul Universității. Un auditoriu alesu și numerosu asista la acea lecțiune populară. Tocmai din anulu trecutu D. Maiorescu întroduse în Iași acest nou genu de învățătură și obținu succesâul celu mai plăcutu, fiindcî în fiecare duminică sala gemea de auditori, între care vediamu cu mare plăcere unu număru însemnatu de dame amabile și gentile...."*

Sîmbătă 29 februarie 1864, societatea nou născută, dar încă nebotezată avea și primul leagăn, pe strada Podul Vechi (C.Negri) la Tipografia lui Adolf Berman. Atunci directorul Școlii Trei Ierarhi îi comunica tipografului Pilecki trimiterea sumei de 42 lei pentru imprimarea unui anunț și-l informa că pentru tipărirea lucrării *Moartea lui Wallenstein "m-am înțeles cu tipografia Berman care primește societatea ce D-vstră n-ați vrut să o primiți și care lasă și afară de aceasta coala tipărită cu un 1 galben mai eftin decît D-vstră. Lege veche cu străinii te înțelegi mai bine decît cu cunoscuții...")*

Tipografia lui Adolf Berman din uliţa Podul Vechi tipărea felurite cărţi literarte si medicale precum *Doctorul şi economul casei (reţeti pentru tot soiul de boali omeneşci)*, apărut cu litere chirilice prin 1859 (colecţia D. Grumăzescu). Tipograful îşi manifestase prezenţa la Iaşi de prin 1858.

Peste cîteva zile (la 20 martie) îl poftea din Soleşti-Vaslui şi pe Teodor Rosetti - "*boier de ţară* "- să vină urgent la Iaşi "*din cauza societăţii noastre*" (societatea literar - culturală Junimea)

Joi 26 martie 1864 trata cu sora sa Emilia, din Bucureşti, să accepte tipărirea tragediei *Moartea lui Wallenstein* de Schiller ca "*Publicaţiune a Societăţii «n» (încă n-am botezat-o).Pentru că am izbutit, în fine, să adun în jurul meu, într-o unitate,_cele mai viabile elemente din Iaşi :Rosetti, Carp, Pogor, acum şi Negruzzi în curînd Boian ş.a.m.d, alcătuim o societate bazată pe principii de încetăţenit împreună. În legătură cu ea, am intenţii de largă perspectivă. Deocamdată ţinem conferinţe şi vrem să luăm sub banniere-a noastră lucrări echilibrate. Astfel, Carp a făcut acum o bună traducere a lui Macbeth; aceasta apare peste cinci săptămîni. O tipăreşte tot pe cheltuiala lui proprie, ca şi mine, însă traducerea va apărea ca Publicaţiune a Societăţii N.N. ".*

Propunerile se materializau şi la 11/23 mai Titu Maiorescu îi trimitea Emiliei un exemplar"*abia terminat*"din lucrarea *"Moartea lui Wallenstein, tragedie de Schiller, tradusă de E. M. Iaşi 1864 Imprimeria Adolf Berman, Publicaţiune a Societăţei Junimea".* Astfel apărea în lume pentru întiia oară numele Junimea.

Urma *"Macbeth, Tragedie în cinci acturi, de Shkespeare tradusă din englezeşte de P.P.Carp, Iaşi, 1864".* Lucrarea o tipărea modestul tipograf evreu Adolf Berman la care iniţiatorul găsise înţelegerea dorită. Numele Junimea îl dăduse Teodor Rosetti, botezul fiind săvîrşit de acelaşi zeflemist Vasile Pogor întrebînd popeşte asistenţa *"de trei ori": -" S-a lepădat pruncul de satana pedantismului ??- S-a lepădat,"* i s-a răspuns în cor. Izbînda se sărbătorea cu un ospăţ dat de profesor, care se repeta apoi în fiecare an, devenind o tradiţie. Se petrecea între 20 octombrie - 20 noiembrie, mai întîi în locuinţa lui Maiorescu şi apoi la restaurante alese. Potrivit lui Iacob Negruzzi, primul a fost organizat în anul 1864 spre a cinsti noii profesori universitari (Culianu şi Negruzzi) iar ultimul, în 24 octombrie 1868, ţinut în noua locuinţă a profesorului aşezată în casele doctorului Mandel, foste Catargiu, aflate cam peste drum de vechea Primărie (în strada de azi Gh.I.Brătianu, cam pe la numărul de azi 26). Profesorul se mutase acolo de la Sfîntul Gheorghe 1868 şi dăduse un bogat banchet. Aniversarea următoare, a VI-a, se ţinea la Cafe de Paris.

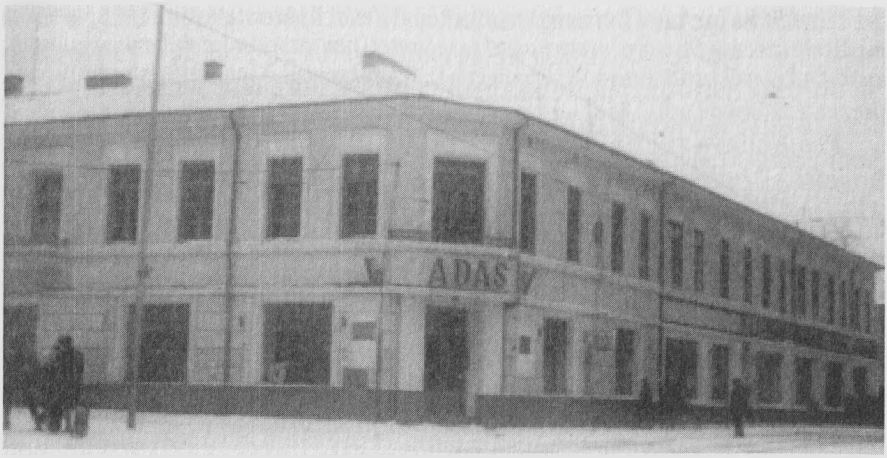

Casele Băncii prin 1988

Activă, noua societate înfiinţa o tipografie (1865), în casele Băncii Moldovei din colţul străzii Golia şi Sfîntul Ilie (Vasile Alecsandri), unde peste trei ani, la 26 octombrie 1868 anunţa şi deschiderea unei elegante librării, alături de care se organiza şi un Cabinet de Lectură. Oferea cititorilor cărţi, reviste şi dicţionare, unele aduse de la faimoasa librărie parisiană Hachette, altele scoase de Tipografia Junimea, înlocuită în 1872 cu Tipografia Naţională. Aici avea să apară revista "*Convorbiri literare*" timp de vreo 18 ani, pînă în 1885. Primul număr se tipărise la 1 martie 1867. Mai tîrziu publica poveştile lui Ion Creangă şi nemuritoarele poezii semnate : Mihai Eminescu

TIPOGRAFIA SOCIETATII JUNIMEA
IN IASSI,
CARTI
JURNALE
AFISE
ANUNCIURI
BILETE
ADRESE
NOTE
CHITANTE
TABELE
RECIPISE

Îl însoţim pe diaconul Ion Creangă pe sub turla Trisfetitelor

Între elevii profesorului Titu Maiorescu, recrutaţi din districte (judeţe) pe baza concursului, organizat la finele lunii decembrie 1863, era şi diaconul Ion Creangă. Absolvise în vara anului 1858 cursul inferior (clasele I-IV) de la Seminarul Veniamin Costache (clasa I socotindu-i-se aceea de la şcoala Catiheţilor din Fălticeni).

A doua zi de Crăciun 1859 (26 decembrie), fusese miruit diacon în biserica Sfînta Paraschiva din Tîrgul Frumos, găsind slujbă la biserica

Sfînta Treime din Nicolina (mai 1860), de unde trecuse la Bărboi (mai 1863) şi apoi s-a mutat la Golia.

Diaconul Ion Creangă

Socotind că avea înclinaţii spre profesorat s-a înscris la şcoala cea nouă începută la 8 ianuarie 1864 şi vreme de doi ani diaconul, preparand extern, în antireu de şiac şi cu potcapul pe o ureche, avea să măsore lungimea Uliţei Mari. Trecea voios prin poarta de sub marele turn cu ceas ce păzea aşezarea mănăstirii Trei Ierarhi cu alură de cetate şi schimba blagoslovenii şi plecăciuni cu preacuvioşii întîlniţi în cale. Era bărbat "*înalt, spătos, voinic cu faţa rotundă şi balană, ochii mari şi albaştri cu privirea limpede şi isteaţă, fruntea boltită, barba blondă deschisă, alburie ca matasea porumbului cînd dă în spic*" părea un adevărat "*urson*". Mişcînd iute ciubotele intra în căsoaia Şcolii Primare - fostul palat cu sala gotică a lui Vasile Lupu pe frontispiciul căreia stătea inscripţia:" *Institutului Vasilian hărăzit Junimei române*" Amintea vechea şcoală înfiinţată de ctitorul Vasile Lupu şi reînoită la 1828 de Ioniţă Sandul Sturza prin susţinerea lui Gheorghe Asachi.

Alteori intra vizavi, în clădirea cu etaj a Institutului Pedagogic, de la dreapta porţii - mai tîrziu demolată de meşterii arhitectului franţuz Lecomte de Nouy, cu ocazia reparaţiilor mănăstirii după 1884. Acolo dimineaţa între orele 7,30 şi 8,30 preparanzii învăţau Pedagogia în zilele de post şi Gramatica română plus Metodica, în acele de frupt, cu profesorul Titu Maiorescu. Joia după masă de la 2 la 3 dădeau compuneri pentru deprinderea ortografiei şi a "*reflecţiunei libere*" şi scriau după "*dictando*", recitau fabule în vederea "*citirei logice şi estetice*". La acestea se adăugau şi alte obiecte cît şi Muzica Vocală: lunea, miercurea şi vinerea după ora 5,30.

Impărţiţi cîte trei în cele şase clase primare (din care trei de a I-a), deschise în şcoala vecină de aplicaţii, preparanzii (vreo 18) făceau practică ţinînd disciplina şi ascultînd lecţiile învăţătorilor dintre orele 9-12 şi 2-4.

Şcoala Primară se adăpostea în clădirea sălii gotice unde funcţiona clasa I secţiunea a II-a, într-o încăpere lipită de ea spre stradă aflîndu-se clasa a IV-a. Intrarea în cele doua săli se făcea pe un cerdac croit de-a

lungul lor către nord. Lipită tot de sala gotică spre apus, era clădirea cu etaj, adaugită prin 1861 care avea la parter clasa I secţiunea I şi clasa a II-a şi a III-a. La etajul lor se găsea clasa I secţiunea a III-a şi cancelaria.

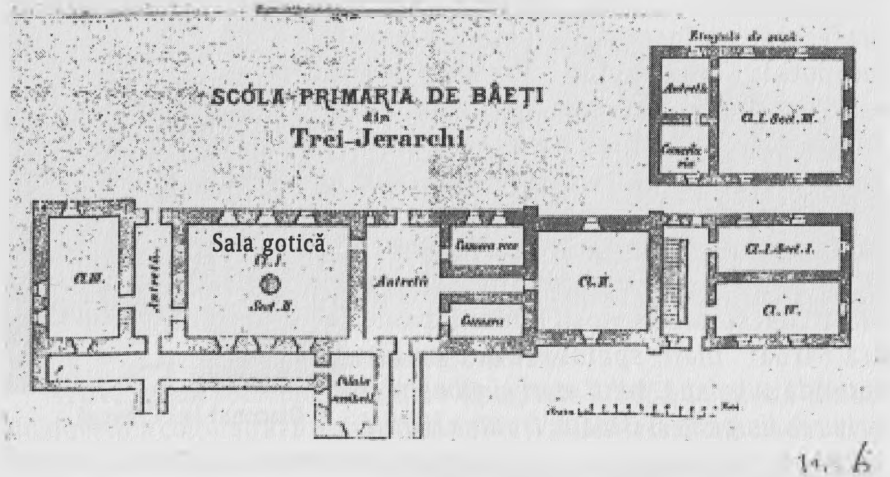

Trei dintre clase erau amfiteatre, toate fiind dotate cu catedre şi bănci vechi, table negre la pereţi pe lîngă alte citeva mici, numite telegrafe, pereţii find acoperiţi cu planşe de animale, arbori şi imagini industriale.

Tînărul şcolar premiant în anul întîi îl absolvea şi pe al doilea cu nota eminente (pedagogie, gramatică, religie, artimetică, cosmografie, fizică, caligrafie, muzică). Devenise institutor la Şcoala Primară chiar din anul întîi find numit la propunerea lui Titu Maiorescu (1864). Decretul îl semnase domnitorul Al. I. Cuza în noiembrie 1864, diaconul institutor fiind prezent în condica şcolii încă din mai. Vesel şi şugubăţ luase în primire clasa I secţiunea a II-a din sala gotică. Între şcolarii săi vreo 60, de toată mîna de la 7 la 15 ani, fiind şi istoricul N. A. Bogdan acesta lăsa o evocare a clasei dotată cu "*table lancasteriene linii, pătrate şi carouri pe podele, boite cu negru*".

Clasa sa devenea o atracţie a şcolii, sumedenie de elevi fiind dornici să ia loc în băncile ei. Astfel, în semestrul I din anul 1866-1867 avusese 71 de elevi, iar în al doilea 93. Motivul ? Preda după o metodă proprie. Împreună cu invăţătorii C. Grigorescu dascăl mai vechi la şcoală, Gh. Ienăchescu prieten de la seminar,V. Răceanu institutor la secţiunea a III-a şi cu A. Simionescu şi A. Climescu, de la aceeaşi şcoală, puneau la cale editarea unui abecedar practic ce avea să elimine învăţămîntul

lancastrian, propunînd scrierea directă. Astfel scoteau în august 1868 *Metoda nouă de scriere şi cetire pentru usul clasei I primară*, ce avea să devină cartea de căpătîi a şcolii româneşti pentru aproape un sfert de secol (pînă prin 1893), înoindu-se în vreo 23 de ediţii.

Fiindcă şcoliţa din Sărărie unde lucra Ghiţă Ienăchescu avea şi locuinţă, din toamna anului 1870 schimbau locurile şi se muta acolo, dar venea adesea la Trei Ierarhi şi mai ales dumineca după amiază cînd elevii Institutului Pedagocic se întîlneau cu profesorii lor. Discutînd cu ei le vorbea despre menirea învăţătorului, îndemnîndu-i să fie muncitori şi blînzi cu şcolarii, zicîndu-le *:"Unde nu-i dragoste de breaslă şi menire şi tragere de inimă nu-i Doamne Ajută, măi băieţi."*

Prelugite discuţiile acelea continuau pe Uliţa Mare, pe Uliţa De Sus, pe uliţa Română, pînă aproape de casă: *"Noi îl petreceam pînă în oraş departe şi ne despărţeam de el, dînd mîna ca la un frate mai mare. Adesea cînd veneam de la lecţiile lui ne duceam pe lîngă el, vorbind şi discutînd ne trezeam în Sărărie*", scria unul dintre ei, M. Lupescu (*Ion Creangă şi normaliştii*, în revista *"Ion Creangă"*, decembrie 1919).

La Trei Ierarhi se ţineau şi întrunirele Societăţii pentru Învăţătura Poporului Român (înfiinţată în 1867), la care vorba lui Ion Creangă, membru marcant de la început se auzea adesea. Susţinea elevii săraci propuşi pentru ajutoare, pe acei trimişi la studii superioare sau cărţile şcolare. Cum Societatea înfiinţase la Trei Ierarhi o şcoala gratuită pentru adulţi, la 10 februarie 1874 începînd cursurile, avea în fruntea listei de învăţători pe "*d-l Creangă*". Preda "*scrierea şi cetirea la secţiunea I" ("Curierul de Iassi"*, 6 februarie 1874). La secţiunea a II-a şi a III-a erau înscrişi profesorii Ştefan Micle, (Fizică), A.Vizanti (Română), I. P. Florantin (Morală). Cursurile se ţineau dumineca după-amiaza.

Povestitorul avea drumuri şi pe la Societatea de Economii de la care şi-a retras depunerea în anul 1872, cînd rămînea fără post, îndepărtat din şcoală fiindcă fusese scos din diaconie. Păcătuise mergînd la teatru, tunzîndu-şi coada diaconicească şi trăgînd cu puşca după ciorile din curtea bisericii Golia, unde slujea.

Peste drum de mănăstirea Trei Ierarhi, în bolţile scunde din piatră mucezită ce alcătuiau pe atunci colţul străzii Costache Negri aflîndu-se *Cazinul Român La Bogdan*, cu cabinet de citire a jurnalelor, potrivit martorilor, uneori o vizita. Condusă cu pricepere de tatăl lui N.A. Bogdan,

Peste drum de Trei Ierarhi

locanta găzduia întîlnirile îndrăgostiților de condei, precum Zaharia Dârzeu (directorul Școlii Trei Ierarhi), Scipione Bădescu (de la *"Curierul de Jassy"*), Teodor Balasan (editorul *"Curierului"*), M. Negruzzi (editorul publicației *"Perdaful"*) și alți amatori de discuții și snoave gazetărești, printre ei, probabil, nimerind și poetul Mihai Eminescu, sosit în toamna anului 1874 la Iași. Tot acolo, într-o dugheană a clădirii avea și un prieten: pe Neculai Ioan negustorul de brașovenii și papetării, dar și de puști, revolvere, cartușe, harnașamente vînătorești, ce-l smonise probabil cu pușcoiul trosnitor sau măcar cu niște plumbi de alice pentru spîrcuirea cîrdurilor de cioroi ce înegreau zidurile mănăstirii Golia - unde locuia -, învăluiau cerul și cîrîiau pizmași trecătorii, văitîndu-se toată ziua. Negustorul se mutase aici din ulița Sfînta Vineri (1868).

În curtea mănăstirii locuind și junimistul Samson Bodnărească, cît a fost directorul Institutului Pedagogic, Creangă îl vizita, deasemeni.

La fel, nu lipsea nici din biroul revizorului școlar Mihai Eminescu, așezat tot în curtea școlii (1875- 1876).

Și ne plimbăm cu Mihai Eminescu pe Ulița Mare

Venind la Iași tînărul doctorand al facultății de filosofie din Berlin, Mihai Eminescu, avea ocazia să cunoască Trei Ierarhii fiind găzduit în locuința lui Samson Bodnărescu, din vechile chilii. Se mai afla acolo și profesorul Miron Pompiliu, angajat secretar la Universitate, iar prin

octombrie sosea şi Ion Slavici căruia poetul îi cedase postul de gazetar la gazeta "*Curierul*" şi-i arăta frumuseţele fostei capitale plimbîndu-l printre vechile zidiri arse, afumate, ruinate dar înobilate de amintirile şi înzestrările celor 400 ani de istorie.

Evocînd zilele acelea Slavici avea să scrie că îl purta "*pe la Copou şi mai la deal pînă la grădina lui Pester, pe la Socola, printre vii prin valea Bahluiului*", locuri pline de pitoresc ale fostului Iaşi, înconjurat de mahalale, ca nişte sate.

Întorcîndu-se de la Galata, Cetăţuia, Frumoasa, poetul trecea pe lîngă palatul ghiculesc de pe colţul Uliţii Mari, trăind tragedia sosirii în Moldova al fostului stăpîn, domnitorul Petru Şchiopu. Se întîmpla după sîngeroasa bătălie de la Roşcani, unde strănepotul lui Ştefan cel Mare, neînfricatul Ion Vodă cel Cumplit, trădat de boierul Iremia Cernăuţeanu, conducătorul cavaleriei trecută de partea armiei turceşti, a luptat pînă ce a fost doborît de duşmani şi drept pedeapsă a fost legat de patru cămile mînate să-i sfîrtece trupul în bucăţi.

Nu numai puţin groaznică fusese moartea celuilalt stăpîn, Grigore Ghica, chemat în Beilic să-l vadă pe Ahmed, trimisul Porţii, dar la un semn al acestuia ienicerii i-au tăiat capul pentru a fi trimis de mărturie vizirului.

Bătrînul palat nu arăta deloc bine fiind coşcovit şi aşezat de-a hoarţa în stradă.

Cercetînd zidirile istorice existente la fiecare pas, vizitau adesea şi biserica Sfînta Vineri cu hramul Cuvioasa Paraschiva, zidită de logofătul Nestor Ureche (veacul al 16-lea). Fusese stăpînită de călugări din muntele Sinai, fapt pentru care la intrarea avea pictată întîlnirea lui Moise cu Creatorul în acel loc, unde a primit tablele legii. Crăpată la cutremurul din 1803, arsă prin 1874 datorită unui pîrjol iscat prin vecini aştepta descoperită şi în ruină, reparaţiile care nu au mai venit niciodată (în 1879-80 urmînd a fi demolată). Într-o stare de cumplită degradare se găsea şi catedrala încoronării voievodale, biserica lui Ştefan cel Mare : Sfîntul Neculai.

Înainte de ajunge la ele întîlnise fosta reşedinţă domnească din *"Podu Roş"* (strada Palat), rînduită în palatul logofetesei Catinca Ghica,din partea de jos a Palatului Ocîrmuirii şi din faţa iazului domnesc (Ştrandul

de azi), unde s-a aşezat Grigore Ghica în primele zile ale domniei (august 1849 - ianuarie 1850), pînă i s-a amenajat o locuinţă la fosta Curte Domnească transformată de Mihalache Sturza în Palat Adminstrativ.

Vechile clădiri din faţa Palatului Administrativ

Vechile căzărmi şi zidiri medievale cu bolţi din faţa Palatului erau prefăcute în dugheni. Istoricului han turcesc, gata să se năruie, de lîngă biserica Trei Ierarhi, i se cerea demolarea.

Strada cea mai comercială, Podul vechi, era şi ea plină de vechi bolţi zdrelite, ţinîndu-se mai bine doar fosta spiţărie a Lochmanilor, de pe colţ, zidită din pietre feţuite şi neclintite de veacuri...

În pripă refăcute după desele incendii, în faţa bisericii catolice se aţineau, deasemeni, un lanţ de dugheni mărunte (cum aveau să rămînă pînă în zilele noastre acelea de pe colţul străzii Langa.

Mai vechile zidiri boiereşti între care şi una a lui Ion Neculce fuseseră cumpărate şi dărmate de Mitroplie pentru a mări locul catedralei ce se ridicase, dar i se prăbuşise acoperişul şi rămăsese *"ca o masă cu picioarele în sus"*, sau *"zidirea cu patru fesuri"* cum o descria un gazetar. Vechia biserică Sf. Gheorghe, ce slujea de locaş mitropolitan, se găsea în stare gravă gata să cadă.

În zilele acelea Iaşii - *"un adevărat muzeu în aer liber"*, al măreţiei sale străvechi -, mai păstra încă neatinse bătrînele zidiri din uliţile Tîrgul de Jos (C. A. Rosetti), Trapezănească (Gr. Ghica), Sfînta Vineri (A. Panu), Podul Vechi (C. Negri), Uliţa Mare, Burghele (Talpalari), Podul Verde(Copou) încărcate de istorie, dar rămase de izbelişte după Unire,

din care urmaşii bătrînilor anteregii cărau la anticăriile din Tîrgu Cucului şi din Uliţa Golia maldăre de hrisoave, ipistoace, ceasloave.

"*Cu zăngănit de săbii şi strigăte războinice în urechi, înconjurat de fantasmele nopţilor întoarse la curtea lui Alexandru Lăpuşneanu, el număra din paşi lanţul bolţilor hanului turcesc, scufundat în pămînt de vechime. Privind cu coada ochilor obloanele înţepenite aştepta parcă să-i iasă înainte «Ienicerul zorilor», pe care îl întîlniseră mahalagii, căutîndu-şi comorile asunse în bezna bolţilor prăbuşite. Condus de viteji, panţîri, darabani, achingii şi arnăuţi, se strecura copleşit de emoţii pe sub bolţile turlei Trei Sfetitelor afumate de lumînările şi făcliie a patru secole, intrînd vrăjit în ograda adormită după zidurile zdrelite de berbecii nenumăratelor asedii şi înegrite de pîrjoluri.*"

Biserica era crăpată de cutremure, arsă şi şubrezită, fapt pentru care din anul 1882 începeau reparaţiile radicale cu desfacerea şi refacerea zidurilor sub conducerea arhitectului Lecomte de Nouy.

"*Ascunzînd spărturile acoperişului şi crăpăturile pereţilor, ctitoria lui Vasile Lupu, îmbrăcată în borangic de raze palide veghea taina cîtorva cruci şi pietre roase de vreme din vechiul cimitir, peste care zbura vaietul surd al unui clopot, clătinat de unda nopţii sau de aripa prea cucernicelor bufniţe*".

Imaginea era parcă aidoma versurilor purtate mai de mult în minte, dar rînduite, după vizitele la mănăstirile Cetăţuia şi Galata, la Sf. Vineri şi Sf. Neculai înconjurate de cruci povidite, cuprinse şi ele de ruine, ca şi ctitoria strălucitorului locaş din Uliţa Mare. Apăreau în revista "*Convorbiri Literare*" la 1 septembrie 1876 (*Melancolie*):

"Văzduhul scînteiază şi ca unse cu var
Lucesc zidiţi, ruine şi cîmpul solitar.
Şi ţintirimul singur cu strîmbe cruci veghează,
O cucuvaie sură pe una se aşează,
Clopotniţa trosneşte, în stîlpi izbeşte toaca,
Şi străveziul demon prin aer cînd să treacă,
Atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale
De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.
Biserica-n ruină,
Stă cuvioasă, tristă, pustie şi bătrînă,
Şi prin feresre sparte prin uşi ţiuie vîntul -
Se pare că vrăjeşte şi că-i auzi cuvîntul -
Năuntrul ei pe stîlpii-i, păreţi, iconostas,
Abia conture triste şi umbre au rămas;
Drept preot toarce-un greier un gînd fin şi obscur,
Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur..."

Păşind pisiceşte, pe scările unei odăi dintre zidurile mănăstireşti, adoratorul plimbărilor nocturne dispărea, într-o chilie din locuinţa directorială. "*Cînd ne întorceam de obicei tîrziu după miezul nopţii, eu eram frînt de oboseală şi cădeam răpus de somn, iar el se aşeza la masă şi începea să scrie ori să-şi revadă şi să-şi corecteze cele scrise*" (Ion Slavici *La Balamuc).*

"Cu sufletul vibrînd de emoţie şi cuprins de fiorii înspiraţiei îşi aprindea tiptil lumînarea şi, aşezîndu-se la masă, cu o foaie albă dinainte, se scufunda în lumea lui de vise şi uitare, lăsînd mîna să înşire, febril, unul după altul, versurile purtate în suflet, clituite în ascunzişurile minţii, înfierbîntate la dogoarea inimii fericite."

..."Ceilalţi dormeau munciţi de vise. Bodnărescu, mai ales, chinuit de lipsurile şcolii, se ciondănea necontenit prin somn cu furnizorii sau cu vr - un normalist, sîcîitor, strigînd cîteodată aşa tare încît se trezea şi deschidea ochii. Privind nedumerit umbrele pîlpîind pe bolta văruită, se dumerea că Mihai scrie şi, mîrîind printre dinţi;"Măi băiete, dar tu nu te mai hodineşti ?" se întorcea oftînd, pe partea cealaltă. Scriind, ştegînd şi şlefuind ca bijutierul pietrele preţioase, Mihai plutea printre stele, departe de graiul pămîntenilor. Uneori, furat de ritm şi rime, începea să recite cu voce tare, cîte un capăt de strofă, dar se oprea iute cînd auzea pe vreunul dintre somnoroşi mormăind."". (I.M. *Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Tîrgul Ieşilor).*

Străvechile ziduri ale mănăstirii îl impresionau şi peste ani, atunci cînd avea să scrie *Scrisoarea I*, publicată în februarie 1881. Cîteva versuri reflectau amintirea lor, cum observa Garabet Ibrăileanu, în gazeta "*Mişcarea*" din 20 iulie 1928 :

"Între ziduri printre arbori ce se scutură de floare,/
Cum revarsă luna plină liniştita ei splendoare..."

Dimineaţa pleca conştiincios la Biblioteca Centrală, unde fusese numit director. În unele seri, împreună cu cei trei colegi, ferchezuiţi şi îmbrăcaţi cu frac, mănuşi *"glacé"*, batistă la butonieră şi joben, după moda timpului, mergeau la ceaiurile literare de la poeta Matilda Burlă sau la Veronica Micle soţia rectorului Ştefan Micle. Chipul Veronicăi îi rămăsese în suflet după vizita acesteia la Viena, în primăvara anului 1872, şi o iubea romantic. Venise pentru un tratament medical, iar poetul - student pe atunci - îi fusese recomandat s-o conducă prin oraş.

Nu lipsea nici de la întîlnirele Junimii, prezentîndu-şi producţiile şi animînd *"caracuda"* - ceata de tineri ce foia cu voiciune, printre corifeii Junimii, *"asemănîndu-se întrucîtva cîrdurilor de peştişori jucăuşi din iazuriloe însorite."*

"Nopțile, cînd îi prindea vremea acasă (la Trei Ierarhi) și erau în toane bune, își citeau însuflețiți operele, se sfădeau pe seama îndreptărilor și apoi le refăceau bosumflați sau cu recunoștință, precum proceda autorul nuvelei Popa Tanda și al comediei Toane sau Vorbe de clacă" amîndouă lucrate la Trei Ierarhi, după mărturia lui Ion Slavici, *dar "sub înrîurirea discretă dar hotărîtoare"* a lui Eminescu.

De la Trei Ierarhi nu lipsea nici Veronica Micle

Găzduit între zidurile seculare poetul avea ocazia să trăiască marea sărbătoare din 14 octombrie 1874 cînd lumea satelor din Moldova de Sus și aceea de Jos, venea, după vechiul obicei, să se roage la Sfînta Paraschiva scoasă pe un catalfac afară. Încă din ajun pe Ulița Mare curgea un puhoi de lume. Îmbrăcată în straiele albe de sărbătoare și cu brațele încărcate de busuioc și traistele pline de colaci și roadele pămîntului, tălăzuia în fața porții de sub turnul afumat al mănăstirii, înzidită de jur împrejur. Unele dintre femei purtau pe umeri pînzeturi ghilite, mai albe decît neaua, altele covoare țesute în șapte ițe, bucăți de pichere înflorată, fote și teancuri de ii pline de altițe și fluturași aurii, migălite cu dragoste toată iarna, pentru a împodobi pieptul gingaș al codanelor ce abia ieșeau la joc.

Veronica Micle în anii cei tineri

"Deși încercarea de intrare în ogradă cerea mare cutezanță din partea unei femei, putînd fi strivită - motiv pentru care tîrgoveții își amînau rugăciunea pentru a doua zi seara, cînd talazurile se retrăgeau spre gară și bariere - Veronica Micle înfrunta și ea riscurile pătrunzîd în curtea strîmtorată de chilii și ticsită de lume. A participat la slujbă cu ochii ațintiți pe ferestrele locuinței directorului Școlii Normale, unde vețuiau toți cei trei becheri Samson, Miron, Mihai și cu noul

venit Slavici, patru. Dar nu i-a văzut. Nici a doua zi seara, cînd potrivit tradiției a venit la Sfîntă, cu fetele, cu mama și cu Ștefan. Geamurile nu erau nici acum luminate. Pe unde or fi umblînd! A aflat de la Ștefan că Mihai trăia mai mult la Bibliotecă (unde era director), *de dimineță pînă tîrziu noaptea, cercetînd cu aviditate rafturile de cărți și manuscrise. Deloc nu bănuia că pentru el era suficient s-o știe în apropiere și se mulțumea să-i zărească, în puterea nopții, casa, umbra în ferestrele luminate, biserica Buna Vestire unde auzea că merge dumineca, școala Reuniunii Femeilor de care se ocupa și urmele pașilor pe ulicioară."* *(Prin Iași cu Veronica Micle).*

Îndrăgostit de loc și ajutat de ministrul Titu Maiorescu, într-o odaie de la Trei Ierarhi își instalase biroul de revizor școlar (iulie 1875 - iunie 1876), adesea vizitat și de prietenul Ion Creangă. Mai înainte Ștefan Micle îl numise delegat universitar la examenele Institutului Normal din curtea Trei Ierarhilor (decembrie 1874), iar la 7 iulie 1875, prin decret domnesc, fusese numit în Comisia pentru examinarea cărților școlare, împreună cu profesorii N. Culianu și Ștefan Vîrgolici.

Trecător de multe ori pe Ulița Mare, poetul se imprietenise cu negustorii ei, aceștia ajutîndu-l să-și rezolve unele probleme administrative ale locului de muncă. Unul fusese Neculai Ioan, prietenul lui Ion Creangă, mutat din fața Trei Ierarhilor peste drum de Ulița Princiară (Lozonschi). Cu ajutorul acestuia tăiase lemnele Bibliotecii în iarna anului 1875, cum se vede din chitanța trimisă Ministerului. În iarna precedentă (decembrie 1874), îl ajutase librarul Daniel din dughenile Hanului Pîrlita, care i-a dat, deasemeni, chitanța existentă în Arhive.

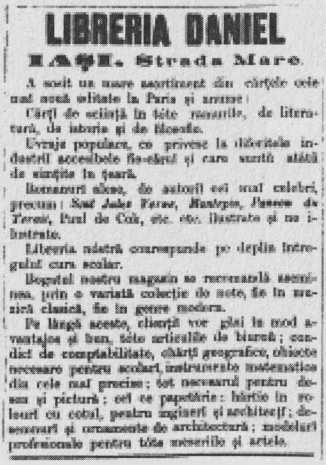

LIBRERIA DANIEL

IAȘI. Strada Mare.

A sosit un mare asortiment din cărțele cele mai nouă editate la Paris și anume:

Cărți de sciință în tóte ramurile, de literatură, de istorie și de filosofie.

Uvraje populare, ce privesc la diferitele industrii accesibele fie-cărui și care sunt atâtă de simțite în țară.

Romanuri alese, de autorii cei mai celebri, precum: *Saint Jules Verne, Montepin, Panson du Terrail*, Paul de Cok, etc. etc. ilustrate și ne ilustrate.

Libreria nóstră corespunde pe deplin întregului cura scolar.

Bogatul nostru magazin se recomandă asemenea, prin o variată colecție de note, fie în muzică clasică, fie în genre modern.

Pe lângă aceste, clienții vor găsi în mod avantajos și bun, tóte articulile de biuroă; condicî de comptabilitate, chărți geografice, obiecte necesare pentru scolari, instrumente matematice din cele mai precise; tot necesarul pentru desen și pictură; cei ce papetărie: hârtie în colouri cu cotul, pentru ingineri și architecți; desemnuri și ornamente de architectură; modeluri profesionale pentru tóte meseriile și artele.

Librăria lui Daniel, cu rafturile pline de cărți literare-științifice a recomandat-o poetul ca depozit legal pentru manuale școlare, în zilele cînd era revizor (21 ianuarie 1876). Vis-a-vis, în casele Hanului Ghimici era tipografia lui Balassan, care-i oferise un post de redactor la sosire (1874), dar îl cedase lui Slavici.

În anii aceia fusese numit și jurat la Curtea cu Jurați (1 martie 1875), participînd la procesele ce se judecau în clădirea Palatului Administrativ.

Tot pe Uliţa Mare a trăit şi marea durere a procesului deschis la Tribunal de fostul prieten bucovinean, Dimitrie Petrino, numit în locul poetului la Bibliotecă (1 iulie 1875). Manevrat de interese politice, acesta îi imputa fostului bibliotecar cît şi înaintaşului Samson Bodnărescu, lipsa unor cărţi rătăcite pe rafturile Bibliotecii. La 22 iunie 1876 Dimitrie Petrino raportase noului ministru Gh. Chiţu lipsa a vreo 93 de volume şi faptul că poetul numit apoi revizor, s-a servit, de mobila Bibliotecii. Acesta era al treilea raport după acel din 12 mai 1876. Dispunînd cercetarea, ministrul a trimis raportul Parchetului de la Iaşi, care a deschis procesul. Poetul şi aşa era necăjit, căci între timp i se desfiinţase şi postul de revizor şcolar şi trăia zile întunecate pline de lipsuri, făcînd gazetărie la *"Curieul de Iassi"*, unde primea salar doar vreo 100 de lei pe luna în loc de 400, cît avusese la revizorat.Căzuse guvernul conservator şi în loc venise altul liberal care restucturase mai multe posturi - între care şi al poetului - pentru economii.

Deşi parte dintre cărţile reclamate se găsiseră, rătăcite pe rafturi datorită *"sistemului vicios de evidenţă"*, iar mobilierul (două scaune, o masă şi două dulapuri vechi fără trebuinţă în Bibliotecă, luate la Revizoratul organizat la Trei Ierarhi, cu ştiinţa ministrului Maiorescu, pentru depozitarea arhivei, fusese înapoiat, în ziua de marţi 12 septembrie 1876 dinsul şi Samson Bodnărescu erau chemaţi pentru cercetări, trimiţîndu-i-se citaţie :"*Mih. Eminescu dom. Iaşi, desp III-a. casa adv. Chiriţă.*"

Clădirea pe adresa căreia fusese trimisă citaţia se afla la răspîntia Uliţei Mari cu Uliţa Lozonschi (fostă Cloşca), lîngă depozitul de petrol aflat odinioară cam pe locul unde este acum impunătoarea Casă de Mode. Aparţinea familiei Const Chiriţă, licenţiat în drept, prietenul lui Creangă şi înlocuitorul poetului la Revizorat după 1 martie 1877. Acolo găsise probabil adăpost şi asistenţă juridică.

Interogat de procuror (13 septembrie), de judecătorul de instrucţie (9 noiembrie) i se închidea dosarul abia la 17 decembrie 1876 cînd instructorul Tribunalului, P. Stoica hotăra că *"că nu este loc de urmărire contra pîrîtului pentru faptul ce i se impută"*. Astfel se punea punct dramei

trăite de poet pe sălile tribunalelor din vechiul Palat Administrativ înlocuit apoi de Palatul Culturii. Nemulţumit D. Petrino şi el poet, invidios pe talentul lui Eminescu, revenea şi prin 1877. Viaţa plătea apoi calomniatorilor, căci baronul D. Petrino, primit cu braţele întinse de junimişti la sosirea din Cernăuţi, se pierdea decedînd în 1878, iar protectorul său profesorul A.Vizanti fugea din ţară, căzînd în josnicia delapidării.

În partea de jos a străzii Lozonschi, pe dreapta în fundac la numărul 2, locuia alt prieten : profesorul de Franceză Amadeus Weitzsecher, pe care

Casa Weitzsecher

îl vizita şi a cărui fiică, Luiza se ocupa în septembrie 1887 de adunarea fondurilor necesare trimiterii poetului la Hall în Austria pentru tratament. Poetul revenise la Iaşi, din aprilie 1884, pentru consolidarea tramentului făcut la spitalul de boli nervoase din Ober Dobling. Trăise cumplitul accident din iunie 1883, după dezvelirea statuei lui Ştefan cel Mare cînd s-a îmbolnăvit. Întors din Sanatoriu fusese trimis la Iaşi unde erau vechii amici şi puteau avea grijă de el. Chemat la redacţia ziarului *"Timpul"* din Bucureşti, în toamna anului 1877, poetul părăsea Iaşul, dar îi ţinea trează amintirea Veronica Micle, cu care coresponda şi îl informa despre noutăţile tîrgului. Ea făcea zilnic o plimbare de la Copou la Palat, ca să-i treacă urîtul. În dimineaţa zilei de 15 ianuarie 1880, vedea astfel Palatul aprins şi arzînd. Întoarsă acasă, scria poetului : *"Miţicule, să fi văzut tu ce spectacol trist înfăţişa un edificiu în flăcări... Mobilierul aruncat pe ferestre, dosarele de zeci de ani aruncate la voia soartei... (17 ianuarie 1880)"*

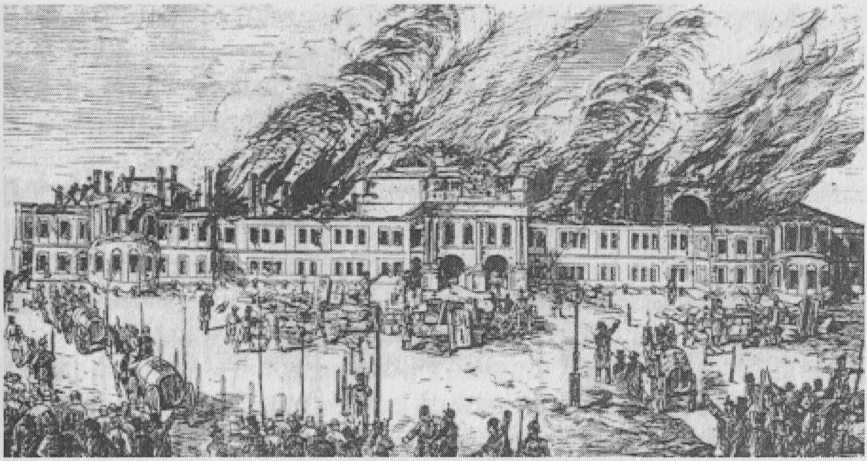

Paslatul Administrativ în flăcări

Amintirea celor dintîi zile ieşene ale poetului petrecute pe Uliţa Mare se marca pentru Eternitate la 7 octombrie 1968 dezvelindu-se o placă de marmură pe un perete al fostei clădiri şcolare. Poartă inscripţia: *"Aici în curtea Bisericii Trei Ierarhi, unde funcţiona Şcoala Normală Vasiliană, a locuit în 1874 Mihai Enminescu" (Dezvelirea unei plăci comemorative,* "*Flacăra Iaşului*" 8 octombrie 1968). Mai înainte revista *"Cronica"* publicase articolul de sensibilizare: "*Casa din curtea Bisericii Trei Ierarhi unde a locuit Eminescu* (18 mai 1968).

Aflăm şi despre o întîmplare a Sfintei Paraschiva, petrecută sub turla Trisfetitelor.

După anul 1882 începînd reparaţiile bisericii Trei Ierarhi, ajunsă în mare ruinare moaştele Cuvioasei Paraschiva s-au mutat în Sala Gotică. Pentru aceasta s-a evacuat atelierul de tîmplărie al Şcolii Normale instalat în sală şi s-a aranjat un mic paraclis. Aşezate pe un catafalc, Moaştele s-au păstrat neatinse pînă în dimineaţa zilei de marţi 27 decembrie 1888, a treia zi de Crăciun, cînd elevii Şcolii Normale Vasile Lupu - adăpostită de clădirile bisericii - s-au trezit în mare zarvă şi strigăte disperate de Fooc!.. Sala Gotică ardea.. Deschizîndu-se uşa, prin fumul înecăcios s-a văzut că *"a ars parte din podeaua paraclisului, a ars catalfacul enorm şi racla, topindu-se argintăriile ce o înfrumuseţau, au ars parte din veşmintele din lăuntre, dar s-au găsit neatinse, pe jăratecul dogoritor moaştele Sfintei."* Faptul era socotit o mare minune.

Au urmat anchetele de rigoare ale conducerii mănăstirii, a comisarului de poliție dispărțitura a II-a și a Mitropoliei, toate concluzionate cu părerea că incendiul a pornit de la candela care ardea permanent sau de la o luminare lăsată nestinsă. Simțind fumul în zorii zilei, dintr-o încăpere vecină unde locuia, un servitor a dat alarma chemînd ajutoare. S-au aruncat găleți cu apă și zăpadă pe ferestrele sparte anume. După o oră focul era stins și moaștele puse pe capacul raclei duse în altar. Din cenușă s-a recuperat 2795 grame argint topit. Mai tîrziu moaștele s-au așezat într-o veche raclă ce se mai păstra. Potrivit hotărîrii mitropolitului Iosif Naniescu în ziua de 9 ianuarie 1889 racla aceasta se ducea la Mitropolie, cu o ceremonie religioasă la care participau numeroși credincioși și un grup de preoți purtînd-o pe umeri. Se așezau în locul special destinat la partea dreaptă a catedralei noi.

Fiind necesară refacerea, se comanda o raclă nouă, din "*tiparos*" (chiparos), la un meșter "*creștin*", care aducea lemnul de la Constantinopol. În acest scop, o credincioasă din Fălticeni, Ana Botez, se oferise să suporte cheltuiala refacerii și acoperirea cu tablă de argint, socotind că lucrarea s-ar putea executa în Rusia, unde existau ateliere renumite. Mitropolia dorind să se facă la Iași, pentru supravregherea lucrului, la 30 aprilie 1890 mitropolitul Iosif Naniescu încheia contract cu argintaul Gh. Ropala căruia i se preda vreo 6800 grame argint recuperat, rămînînd la Mitropolie *"cinci bucăți în greutate de 423 grane ca amintire despre tăria focului"*. Meșterul mai punea 11443 grame argint nou, pe lîngă acele 6000 grame vechi, cerînd pentru întreaga lucrare, inclusiv execuția inscripției și a stemei principatelor, suma de 17570 lei. Întrega îmbrăcăminte "*drămăluind*" în total "*17443 grame de proba 12"*. Terminînd racla la 29 august 1891, Ropală a depus-o la Mitropolie în 6 septembrie dorind achitarea sumei contractate. La așezarea moaștelor în ea, fixată pentru 8 octombrie 1891, era invitată și susținătoarea cheltuielilor, Ana Botez ca să fie de față"*pentru satisfacerea dorințelor sale morale*". Cetățeanul George Carpus și soția sa Ecaterina, ofereau "*scufa Sfintei Paraschiva*", pentru a fi așezată în raclă. O aveau ca "*moștenire veche"* din *"familia sa"* (G. T. Kirileanu,*Contribuție la istoricul raclei Sfintei Paraschiva din Iași, Anuarul Liceului Național, 1942 - 1946*). Astfel s-a petrecut nefericitul eveniment, astăzi puțin știut, al arderii Sălii Gotice cu moaștele sfinte.

După veacuri de zbucium, cutremure și dese pîrjoluri, biserica se restaura

Aflată în ochii năvalelor străine ce jefuiau adesea capitala Moldovei, iar la plecare scăpăraru amnarul și cremenea aprinzînd clădirele însemnate, dar și-n drumul pălălăilor pojarurilor ce porneau odinioară și de la o scînteie, frumoasa ctitorie a lui lui Vasile Lupu a suferit multe și grave stricăciuni. Un prim foc o arsese chiar după terminare, prin 1650, la trecerea prin Moldova a tătarilor. Nu o lasau neatinsă nici trupele regelui polon Ioan Sobieschi, vizitator al capitalei cu sabia în mînă, prin 1686 - 87. Nici ai sultanului, trimiși să nimicească Eteria în 1821 - și ar fi ras poleiala - și nici marele pîrjol din iulie 1827, ce a potopit Ulița Mare, din capătul de sus și pînă la Palat, pogorîndu-se pînă la Bahlui.

Ajunsă în gravă ruină, din anul 1882 biserica Trei Sfetitelor intra în reparații sub mîna arhitectului André Lecomte de Nouÿ angajat și la restaurarea bisericii Curtea de Argeș. Acesta pornea lucrările demolînd mare parte dintre zidirile curții dar și ale bisericii, cum avea să scrie N. A. Bogdan.

Aceeași soartă o avea și clădirea cu trapeza mănăstirii, - capodoperă a vechii arte moldovenești - cu bolți de influiență gotică (ogive și nervuri), ca la marile palate din Praga, Varșovia și alte orașe vechi apusene și considerată *"Curtea domnească a lui Vasile Lupu"* (N. A. Bogdan, *Regele*

Biserica Trei Ierarhi în 1845 (I. Rey și P. Müller)

Carol...). În vederea refacerii a fost demolată prin anul 1893. Rămăsese doar subsolul de sub ea cu bolți semicilindrice. Era parțial afectată de incendiul produs în noaptea de 26/27 decembrie 1888.

Cu ocazia restaurării bisericii, mult comentată și aspru criticată, se pierduse și turnul ce purtase pisania domnitorului în limba slavă: "*Io Vasile Voievod cu mila lui Dumnezeu domnul țării Moldovii și cu doamna lui Tudosca, cu iubitul lor fiu Io Ioan voievod au inceput a zidi această clopotniță în anul 7146 (1638) luna aprilie 20.*"

Turnul dintre zidurile crenelate de cetate, construite odată cu mănăstirea, prin 1638, avea o înfățișare domninată. "*Acoperișul inițial era din țigle. La partea superioară avea instalat un orologiu, iar sub el se afla încăperea care adăpostea cele opt clopote ale bisericii. Pentru a ajunge în această cameră trebuia urcată o scară în spirală, cu 280 trepte*" (*Sorin Iftimi, Vechi turnuri ale Iașilor*). Vizitîndu-l celebrul călător Evlia Celebi scria că în vîrful acestuia "*este un clopot mare cît cupola unui feredeu turcesc*".

Realizîndu-se alinierea și lărgirea străzii rămăsese pe bordura trotuarului. Dorindu-i salvarea, gazetele timpului cereau să fie păstrat, eventual cu o trecere boltită pe sub el sau să se rezideasscă pe locul noii intrări. Se preconiza și refacerea în curte, dîndu-se și amplasamentul, dar lipsa de bani îl sorocea uitării mai ales că o comisie de istorici ce avea în frunte pe ieșeanul D. A. Sturza stabiliseră la 29 iunie 1890 că turnul nu era acel originar ci unul construit de călugării greci pe amplasament deviat, fiind probabil schimbat și ceasul lui Vasile Lupu, așa că în ianuarie 1893 se spulbera.

Marele turn servise pînă în ultimul moment drept observator al Pojărniciei, de pe vîrful său priveghind tîrgul caraulele postate să urmărească ivirea incendiilor ca să se poată interveni iute. În acest scop turnul inițial mai fusese înălțat sau rezidit de meșterii puși de egumenul grec al mănăstirii, pe la 1806 și probabil i-au schimbat și înfățișarea în stil neoclasic, cum apare în litografiile făcute de Raffet și Rey, călători prin Iașii anilor 1840. Avea alură oarecum asemănătoare turnului mănăstirii Frumoasa construită de domnitorul grec Grigore Al. Ghica.

Mai inainte, pentru a lăsa liberă vederea bisericii, se demolaseră clădirile cu etaj ce însoțeau turnul din ambele părți și intraseră in istorie prin vestitele lor dugheni. Gazeta "Fulgerul" din 4 august 1888 anunța evenimentul dind prilej ziaristului să propună că ar trebui demolat și

turnul rămas ca un "*uriaş ursuz*" în mijlocul străzii. Mănăstirea fiind inchinată călugărilor greci chiar după zidire, la secularizarea bunurilor mănăstirelor de către domnitorul Cuza şi ministrul său Mihail Kogălniceanu dughenile trecuseră in proprietatea statului ca şi acareturile din curte - lăsate Eforiei invăţământului public, pentru Şcoala de invăţători.

În final avea şi turnul soarta bisericii învecinate, Sfînta Vineri (din Hală), de mai multă vreme ruinată, dar pentru care, ca şi acum, lipseau banii necesari reparaţiilor şi se desfiinţase.

...iar Sfinţirea prilejuia o Serbare de pomină...

După vreo 20 de ani de lucru terminîndu-se restaurarea monumentului, pornită de prin 1882, în toamna anului 1904, biserica Trei Ierarhi se resfinţea odată cu Sfîntul Neculai Domnesc. Ambele fiind socotite deosebit de importante, cu prilejul evenimentului, propus în zilele de 1 şi 2 octombrie 1904, se organiza o Serbare Naţională la care urma să participe şi familia regală: regele Carol I, regina Elisabeta şi principile moştenitor Ferdinand cu soţia, principesa Maria.

Întîmpinarea şi găzduirea înalţilor oaspeţi punea însă Primăria în mare durdur, urmînd să facă pregătiri costisitoare. Numai pentru înpodobirea străzilor, prin care urmau a păşi inalţii oaspeţi, trebuiau vreo 30 vagoane cu crengi de brad. Cum administratorul pădurii Bîrnova - Poeni, aflată în proprietatea suveranului, refuza să taie crengile, ca să nu strice arborii, primarul intervenea la Ministerul de interne, pentru a le lua din pădurea Rîşca, proprietatea statului. De acolo urmau a fi cărate în gara Fălticeni şi apoi aduse cu trenul la Iaşi, plătindu-se tăiatul, întreg transportul şi toate manipulările, căci cei implicaţi în acţiune pretindeau parale.

La gară, în Piaţa Unirii, la Teatrul Naţional şi la cele două monumente prevăzîndu-se mari arcuri de triunf, se comandau sute de metri de lemnărie (grinzi, piloţi, scînduri). Se angajau iluminaţii feerice, tablouri regale uriaşe şi sute mai mici - pentru pus în vitrine -, zeci de transparente pentru înşirat de-a latul străzilor, sute de steaguri şi... strigători de slogane, împăcaţi cu ziua, ca să anime trotuarele şi răspîntiile.

Spre imortalizarea momentului Librăria si Anticăria *Moldova* (a lui R. Şaraga), din strada Ştefan cel Mare nr.1, edita medalii rombice de 35x35 mm, bătute in străinătate, dintre care 6 de aur pentru familia regală, 20 de argint pentru delegaţii oficiali - facturate Primăriei (vreo 1275 lei) - şi un lot fără număr din tombak aurit, ce urmau a fi vîndute,

poporului privitor, cu un leu bucata. Pe o parte aveau imaginea celor două biserici - la stînga Sf. Neculai (1493) şi la dreapta Trei Ierarhi (1639) - cu menţiunea: *"restaurate sub glorioasa domnie a regelui Carol I"*, iar pe verso deasupra: efigia regelui Carol I în mare ţinută şi dedesupt: Ştefan cel Mare (la stînga) şi Vasile Lupu (la dreapta). Printr-un act al Primăriei, toate instituţiile erau îndemnate să le cumpere şi ele.

Nu mai prejos librăria *La autorii români*, a lui Elias Şaraga, condusă de Fani Şaraga, bătea si ea o medalie cu *al patrulea centenar de la moartea lui Ştefan cel Mare (1504).* Ambii librari cereau autorizaţie să pună chioşcuri sau mese de desfacere, in Piaţa Unirii, pe Uiţa Mare şi la monumente.

Trebuind un mare număr de steaguri se cereau şi dela alte primării precum aceea din Botoşani şi chiar de la Craiova, ultima reclamînd apoi faptul că i s -au înapoiat "*50 cu pînza şi cozile rupte*".

Centrala electrică, proprietatea unei societăţi din Nurnberg, instala peste o mie de becuri incandescente, plus transparente şi 4 lampi cu arc de 16 amperi (care luminau ca şi lămpile cu vapori de mercur actuale) O firmă de covoare furniza materialul de îmbrăcare a străzilor, înzestrare a

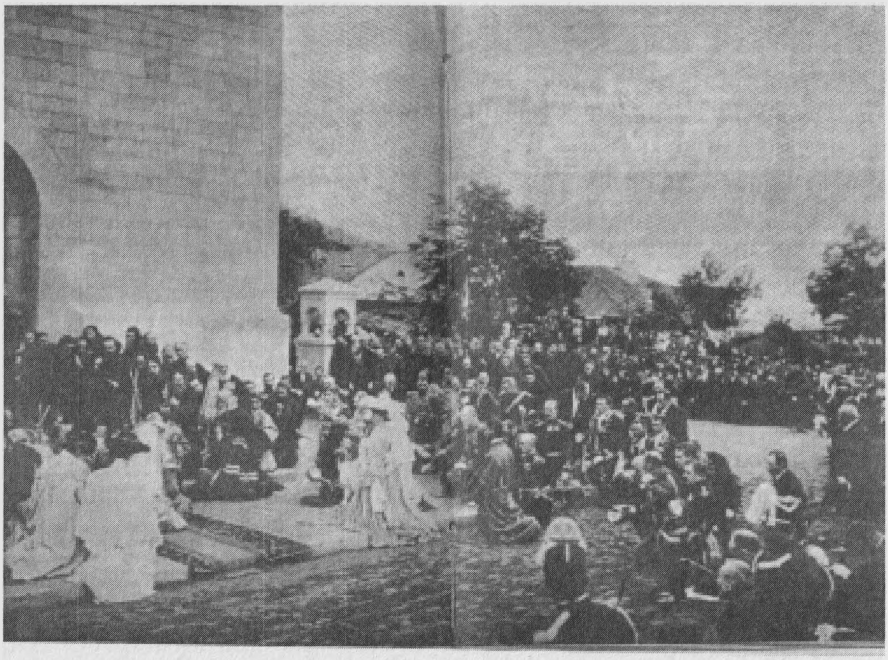

Sfinţirea Bisericii Sf. Neculai în prezenţa familiei regale, îngenunchiată

salonului regal şi a lojei regale de la teatru,iar alta mii de cocarde cu chipul suveranului, pentru pus în piept. Prin afişe mari, cît două pagini de jurnal, populaţia oraşului era chemată să participe " *cu bucurie şi însufleţire*", la primirea familiei domnitoare, pe tot timpul zilelor de sărbătoare. Încercau să fructifice evenimentul şi firmele din Bucuresti, precum una de flori artificile, care amintea edililor, printr-o ofertă, că ea îmbrăcase cu flori palatul Roznovanu în timpul vizitei din anul 1894, dar nu reuşea căci s-ar fi supărat acele ieşene.

Negăsindu-se la Iaşi "*cai negri şi frumoşi*" nici pînă aproape de zilele sosirii, disperat, la 23 septembrie, primarul se adresa ministrului de Interne rugîndu-l să intervină la colegul dela ministerul de Război, ca Regimentul de Artilerie din Roman să imprumute 12 cai negri pentru trăsurile oficiale.

Toate săvîrşindu-se ca la carte, sîmbătă 2 octombrie 1904 s-a sfinţit biserica Sfîntul Neculai, duminică 3 octombrie, biserica Trei Ierarhi, iar luni 4 octombrie s-a sărbătorit centenarul Seminarului Veniamin Costache, organizîndu-se şi vizite în şcolile şi instituţiile ieşene, după care musafirii s-au întors încîntaţi la Sinaia

Cortegiul regal pe strada Ştefan cel Mare, în dreptul dughenelor Ghimici

Pe strada Ştefan cel Mare, în drum spre Seminarul Veniamin

Terminîndu-se serbările, urmînd plata cheltuielilor pentru curentul electric, lămpi, scînduri, lemnărie, tablouri, medalii, cocarde, covoare, steaguri, flori, crengi de brad şi chiar mese servite de restaurante pentru lucrătorii angajaţi la pavoazare şi animaţie etc etc. primarului C. B. Penescu îi venea să-şi ia lumea în cap. Paralele din puşculiţa Primăriei, la capitolul Extraordinare, erau puţine şi cererile veneau buluc. Ca să iasă din încurcătură multora le răspundea că vor primi bani din bugetul anului 1905/1906, precum preşedintelui Cercului Militar, care cerea şi el vreo 464 lei, pentru găzduirea oaspeţilor, în clădirea Corpului de Armată din Copou (unde a fost pînă decembrie 1989 frumosul Palat al Pionerilor şi zace acum ruinat, Palatul Copiilor, aşteptînd terminarea reparaţiilor începute şi lăsate fără sfîrşit).

O problemă grea devenise aceea a lemnăriei tribunelor şi arcurilor, în parte dispărută, pentru care nimeni nu semnase de primire, iar furnizorii cereau mii de lei. Fotograful care imortalizase festivităţiile dorea şi el plata serviciilor.

Şi ca şi cum cheltuielile arătate n-ar fi fost destule trebuiau a se mai tipări şi încă vreo 400 afişe mari, de pus pe ziduri, pentru ca întreg poporul să ia cunoştinţă de mulţumirile musafirilor, trimise primarului, pentru fastuoasa primire.

În schimb vizita dintre 1 - 6 octombrie se încheiase cu o bună activitate pentru negoţul ieşean - chiar dacă unele note de plată se amînaseră pentru anul următor -, cu mulţumirea musafirilor încîntaţi de dragostea ieşenilor şi cu două dosare pline de adrese, intervenţii, comenzi şi facturi ce rămîneau de mărturie peste veac şi se află acum la Depozitul Arhivelor Naţionale - Filiala Iaşi: unul cu medaliile (317/1904) şi altul cu pregătirile (319/1904).

Emoţionat, primarul se ruga la Cuvioasa, să-l ţină în scaun pînă plătea toate daravelile ce i s-ar fi atîrnat de gît dacă veneau la putere adversarii politici doritori, ca toţi opozanţii, de o răfuială publică "*cu învîrtiţii de la guvernare*", care au dat "*ciolanele*" numai celor din "*bandă*" sau "*clienţilor partinici*", cum scriau gazetele. Citind articolele, unii mici "*furnizori*", alde Rifca puncte...puncte, din strada 40 de Sfinţi nr.

40 şi Bethi alte puncte, din strada Gării nr 6... implicate şi ele la primire căci dăduseră mîncare de cîte 50 de lei oamenilor *"ce au lucrat la venirea Măriei Sale"*, se lăsau păgubaşe de parale, ca să nu zică lumea că sunt din "*bandă*" şi astfel primarul mai scăpa de unele plăţi. Metoda era clasică şi se folosea şi de alţi datornici, anume autoterfelindu-se prin articole plătite gazetelor, cînd aveau încurcături financiare şi doreau să scape uşor de pretendenţi. Bugetul Primăriei cu cheltuieli extraordinare de numai 23000, în anii 1903 şi 1904, pentru anul 1905/1906 prevedea de zece ori mai mult, adică 251000 lei ca să acopere cererile. Visul primarului nu se împlinea, căci prin decembrie Consiliul local demisiona, iar la 24 decembrie 1905 o Comisie interimară numea preşedinte pe Gh. Lascăr ales apoi primar la alegerile din martie 1905.

După sfinţire veneau şi criticile...

Ieşenii, ca de obicei cîrtitori, tunau si fulgereau pentru marea cheltuială, făcută - ziceau ei: ca să-şi asigure guvernanţii simpatia suveranului. Mai ales că nu agreau fapta demolării celor două biserici şi refacerea lor după "*placul franţuzului*".

Puseseră gaz pe foc o mulţime de "*specialişti*", scriind prin jurnale, în cei vreo 20 de ani ai lucrărilor, multe articole despre pîngărirea mormintelor şi jefuirea lor de obiecte preţioase - un inel domnesc găsindu-se aruncat prin moluz la Trei Ierarhi, un costum de copil lucrat cu fire de aur, luat de la sfîntul Neculai, mii de oseminte, *"tivde, femururi, braţe şi antebraţe*" ale strămoşilor împrăştiate prin moluz şi un cîrd de alte "*pacate*" de care arhitectul "*papistaş*" nu se sfia.

Biserica veche şi aceea nouă

Arhitectul Nicolae Gabrielescu acel care îl secondase o vreme pe Lecomte, la restaurările bisericii Curtea de Argeş cît şi la Trei Ierarhi - socotit de gazete "*adevăratul restaurator şi salvator*" de la despuiere a frumoasei biserici ieşene -, căci francezul venea rar la lucrări, publicase două cărţi fulminante, în care denunţa pîngăririle *(Privire generală asupra*

monumentelor naţionale...şi Restaurarea monumentelor istorice - Răspuns la Raportul Domnului Revoil dat la Sinaia la 20 iulie 1890). Susţinînd că frumoasele monumente ale ţării ce necesitau doar lucrări de consolidare pentru conservare, prin restaurarea cu demolare au fost "*schilodite şi spoite*", demonstra că nu mai semănau cu acele originale, ştergîndu-se "*urmele artei naţionale*". Picturile s-au distrus, pietrele s-au recioplit, vechile sculpturi nefiind "*racordate*" ci "*se întrerupeau la fiecare piatră*".

Nu mai aveau deasemeni şi turnurile bulboase, înlocuite cu acele străine, tip săgeată şi se stricase frumosa firidă a Cuvioasei Paraschiva de la Trei Ierarhi, executată pe timpul ctitorului sub influţuienţa artei poloneze (rococo), de meşteri italieni. Biserica mai suferise şi la reparaţiile din 1832, efectuate după cutremurul din 1803 şi incediul din 1827. Gabrielescu nu era de acord nici cu afirmaţia restauratorului că poleiala a fost rasă de soldaţii turci în 1821, căci foiile care se puneau pe pietre la poleire, erau aşa de subţiri încît la radere s-ar fi amestecat cu praful de piatră.

Turnul se demolase, iar trapeza rămăsese ca o ruină din lipsa fondurilor. Se refăcea mult mai tîrziu, începîndu-se în anul 1958 şi terminîndu-se în anul 1960 într-o formă elegantă.

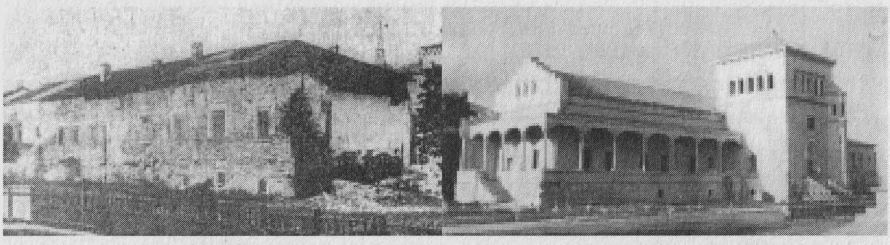

Clădirea Sălii Gotice, veche şi nouă

Nu era iertat nici faptul că la demolarea turnului se pierduse şi marele său ceasornic, maşinărie preţioasă, dusă de arhitect pentru reparaţii la Paris ca şi alte obiecte valoroase, de unde nu s-au mai întors...

Mormintele fuseseră profante de restauratori sau de amatori de comori, ce umblaseră fără discernămînt sub vechile plăci funerare, luînd obiectele şi resturile din imbrăcămintea cu fir aurit şi scumpe podoabe, de pe urma lor rămînînd puţine mărturii (doar inelele lui Ioan şi al Doamnei Tudosca existente la Academia Română).

Despre aceste fapte şi Mihail Kogălniceanu fusese revoltat, spunînd: *"Cînd s-a săpat la temelie, s-au descoperit acolo morminte de Domni, Doamne şi Domniţe în costumul lor şi păstrate în aşa bună stare ca*

şi cum ar fi fost descoperite de ieri. Ce s-a făcut cu acestea ?..." (N.A.Bogdan, *Regele Carol şi a II-a sa capitală...)*

Cît despre Sfîntul Neculai, nu mai avea nici o legătură cu ctitoria lui Ştefan cel Mare, fiind rezidită în stil modern şi prefăcută cu căramidă aparenta şi teracote zmălţuite.

Intriganţi, gazetarii, veşnic în goană după subiecte tari, lăsau a se înţelege că nu era departe de păcat nici familia domnitoare, care ar fi susţinut arhitectul prieten de familie... cu cine ştie ce interese... şi de accea apoi s-a adus un expert francez (Renoir) să facă o cercetare a lucrărilor şi să apere pe restaurator printr-un raport depus la Sinaia. Scriind monografia Oraşului Iaşi, N. A. Bogdan, contemporanul lucrărilor, arăta şi el că la Trei Ierarhi sub conducerea arhitectului André Lecomte du Nouÿ " *se începu dărmarea pînă la temelie şi se refăcu aproape în acelaşi stil*", aceeaşi operaţie suferind-o şi biserica Sfintul Neculai.

Astfel mare parte din zidăria lui Vasile Lupu se demolase, refăcîndu-se după modelul iniţial cu modificări pronunţate mai ales la turnuri, pentru a se pune în evidenţă mai bine baza pătrată, stelară, acoperişul lor luînd o forma ţuguiată, deosebindu-se de acel orginal, asemănător cu al Cetăţuiei. Placajul fiind în parte stricat de intemperii şi incendii, se refăcuse de meşteri italieni şi elevii Şcolii de Arte, conduşi de profesorul Tronescu, plătit cu bucata. Înfăţişarea, pictura şi majoritatea obiectelor ca şi mobilierul erau executate între anii 1900-1904, folosindu-se bronzul, fildeşul, mozaicul pentru Cuvioasa Paraschiva şi unele icoane cît şi marmura de Carrara şi zmalţul la catapiteasmă.

Văzînd marile prefaceri şi citind gazetele mulţi tărgoveţi "*plîngeau*" pierderea ireparabilă a elementelor şi a vechilor obiecte de cult.

Zdruncinata de cutremure şi trecerea timpului neîndurator, Biserica este acum în consolidări, înconjurată cu schele. Lucrările sunt conduse de arhitectul D. Alexievici.

Se considera că la restaurare se pierduse "cel mai interesant locaş al Iaşului: Biserica cu Trei Altare"

Tot Mihail Kogălniceanu arăta în Camera Deputaţilor marea pierdere suferită de Iaşi cu prilejul restaurării celor două biserici şi în special a reconstruirii bisericii Sfîntul Neculai, în viziunea arhitectului.

"Eu nu mă plîng atît de abatere, dărmare cît de sistemul greşit care e vorba să se adopte pentru a se restaura biserica Sf. Neculai atît de cunoscută de toată lumea ortodoxă prin următorul fapt: la aceeaş oră,

dinaintea aceloraşi ochi se oficia Sfînta Liturghie a ortodoxiei în trei limbi; în trei capele la rînd: în mijloc se serba în limba veche grecească, de o parte în limba slavonă, de altă parte în limba română; cele trei limbi principale ale ortodoxiei vorbeau deodată în lauda Domnului.

Ei bine, eu susţin că nu trebuie să ridicăm acelei biserici caracterul acesta principal, partea aceasta frumoasă, interesantă şi de care poate fiecare român ortodox să se bucure.

Eu în tinereţele mele am asistat la liturghie şi am văzut pe tus-trei preoţii ridicînd sîntul potir şi binecuvîntînd poporul în trei limbi. Hotărîrea de a se face serviciul într-o singură limbă e o mare durere şi e despuierea pentru oraşul laşi de o tradiţiune unică în felul său..."

Biserica fusese construită din voinţa lui Ştefan cel Mare între 1 iunie 1491 şi 10 august 1492, fiind considerată cea mai veche menţionată în documentele istorice. Datorită vechimii sale a infruntat o mulţime de incendii, cutremure şi vicisitudini care au adus-o într-o gravă stare de ruinare. Printre altele în timpul trecerii sultanului Mahomed al IV-lea prin Iaşi, în drum spre Polonia (20-28 iulie 1672), hogea care însoţea armata turcă s-a urcat în clopotniţă şi aşa cum ne spune Ion Neculce" a *strigat*", rostind chemarea la rugăciuni, faptă pe care bigoţii au considerat-o pîngărire închizînd biserica. Descoperită şi ruinată rămînea astfel pînă la domnia lui Antonie Ruset care prin 1676 începea repararea ei.

Cu acest prilej prefăcea artexul mai mare decît biserica - făcut din timpul domnitorului Alexandru Lăpuşneanu - adăugînd la intrare *"dinaintea bisericii clădite de Ştefan cel Mare o altă biserică mult mai mare, în care se înfiinţa încă două deosebite altare, unul la dreapta altul la stînga vechiului monument"* (N.A.Bogdan) pentru a-i da înfăţişare mai impunătoare, demnă de catedrală mitropolitană drept care slujea după mutarea capitalei la Iaşi. (Istoricii contestă afirmaţia căci nu găsesc lucrarea în nici un document.) Altarul din dreapta (spre sud), fusese închinat Sfintei muceniţe Varvara - în care se slujea în limba greacă - iar cel din nord sfîntului Arhidiacon Ştefan cu slujbe în limba slavonă şi mai tîrziu rusă. În timp locul slujbelor se mai schimba. Limbile română. rusă şi greacă reprezentau cele trei mari biserici ortodoxe. Mare atracţie provoca în lumea credincioşilor icoana Sfîntului Mina făcătoare de minuni la care se închinau mii de credincioşi pentru vindecare de boli. Cu prilejul restaurării se muta la biserica Sf. Constantin şi apoi la Sf. Andrei unde rămînea şi acum. Datorită celor trei altare cît şi icoanei, biserica lui Ştefan cel Mare

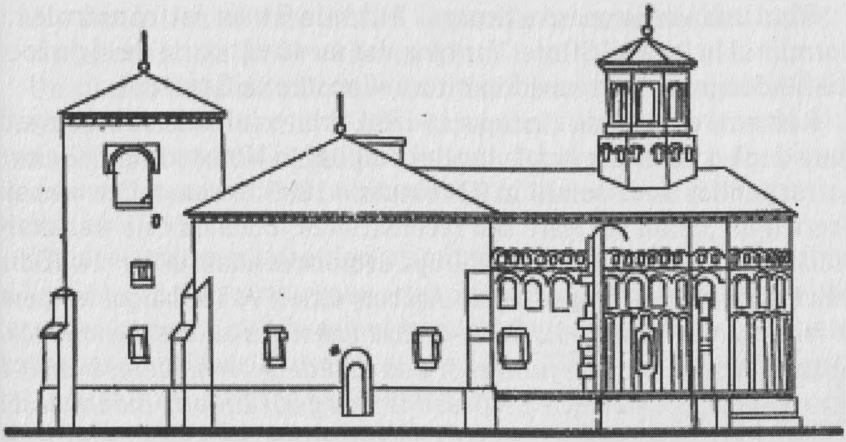

Biserica Sf. Nicolae, elevaţie înainte de restaurare

sărbătorea, ca puţine alte locaşuri, vreo cinci hramuri: Sf. Neculai, Sf. Varvara, Sf. Ştefan, Sf. Minah şi Sf. Ecaterina.

Antonie Ruset venea de la Constantinopol oraş dominat de Sfînta Sofia şi dorea ca şi în cetatea Moldovei să aibă o catedrală măreaţă. În zidul mănăstirii făcuse şi o cişmea, pentru îndestularea credincioşilor cu apă, ca la moscheile turceşti. Biserica şi acareturile din curte între care se consideră şi clădirea numită acum Casa lui Dosoftei erau înconjurtae de un zid protector ale căror resturi se observă în faţa hotelului Moldova şi în peretele casei destinată Muzeului Literaturii Vechi, după refacerea din 1970. Se presupune a fi fost locuită de mitropolitul Dosoftei (1671 - 1686), imortalizat prin statuia realizată de Iftimie Bîrleanu şi a fi adăpostit a doua tipografie adusă la Iaşi în 1679. Alte clădiri se foloseau de călugării mănăstirii şi pentru şcolile ce s-au perindat pe aici. Presupunerea este contestată de arheologi, care, făcînd săpături, au stabilit că pe loc era cimitirul şi clădirea ar fi fost construită mai tîrziu, pentru comerţ (Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri).*

Gîndindu-se la viaţa viitoare, Antonie Ruset îşi construise şi mormîntul în locaşul Sfintei Varvara, dar nu a avut parte de el, în locul său fiind îngropat o vreme domnitorul Constantin Cantemir,

Restaurarea radicală a început în 1884, arhitectul francez Lecomte de Nouy după o verificare la faţa locului propunînd Ministerului Cultelor şi Instrucţiunilor două soluţii în 23 februarie 1885: reconstuirea numai a bisericii lui Ştefan cel Mare sau reconstruirea totală cu cele trei altare. Ministerul accepta prima soluţie. După demolarea adausurilor şi a clădirii principale în 1888 se începea zidirea. Aşa cum scria N. A. Bogdan contemporan cu restaurarea: *"Cînd s-a dărmat vechea biserică s-au deschis mai toate mormintele ce erau prin jurul ei şi s-au luat de personalul însărcinat cu lucrarea o sumă de obiecte preţioase ce s-au găsit atît prin ziduri cît şi în pămînt. Pînă astăzi nu se ştie ce au devenit toate acele obiecte între care erau chiar juvaieruri antice şi scumpe."* Lespedele funerare au fost sparte, aruncate şi mormintele "*scotocite*", operaţie socotită de istoricul V. A. Urechia *"vandalism"*, locul celor două altare fiind marcat cu cîte o troiţă.

Biserica a slujit pentru ungerea cu sfîntul mir a noilor domnitori între Despot Vodă (1561-563) şi Alexandru Ioan Cuza (1859 - !866), locaşul numindu-se Biserica Domnească.

Rezidită cu cărămizi aparente şi ocniţe, lua forma construcţiilor vechi moldoveneşti, iar tabloul votiv al familiei domnitorului Antonie Ruset şi al familiei domnitorului Gh. Duca, ce terminase lucrările precedentului, se înlocuiau cu ale familei regale.

Biserica o pictase Boris Bernard, Emilie Mempiot şi P. Mauretal, aduşi de restaurator (Viorel Erhan, *Mănăstiri şi biserici din oraşul Iaşi şi din împrejurimi).*

În clădirile bisericii au funcţionat şcolile des pomenite între care aceea pusă la cale de Constantin Mavrocordat pentru învăţătura preoţilor, apoi şcoala fiilor de preoţi mazili si alţi doritori, statornicită de mitropolitul Nechifor din 1749 şi apoi micul Seminariu şi alte şcoli româneşti *"tupilate"* sub zidul ei. Între anii 1989 şi 1993 făcîndu-se mai multe mici reparaţii şi spălarea picturilor, sfinţirea s-a săvîrşit în 16 octombrie 1994 de I.P.S Daniel Mitropolitul Moldovei si Sucevei în prezenţa patriarhului Ecumenic Bartolomeu de la Constantinopol (Viorel Erehan...) Biserica fiind cea mai însemnată din dricul tîrgului, breasla făclierilor (producătorii de lumînări, cei mai căutaţi odinioară), avea sediul aici. În coasta ei se şi instala o fabrică de lumînări. Sf. Nicolae, fiind patronul negustorilor, de ziua lui locaşul era plin de comercianţi care-şi prezentau în jur novitalele aduse de peste mări şi ţări în prăvăliile lor. Curtea se transforma astfel într-o mare expoziţie de bunătăţi şi mărfuri.

Ne amintim si alte zidiri legendare care nu mai sînt: dughenile de la Trei Ierarhi

Un şir de bolţi simandicoase, cu un cat deasupra, astupau vederea Mănăstirii Trisfetitelor şi Bisericii catolice, ţinîndu-se una de alta, pînă aproape la colţul uliţei lui Dracache Baston, trecută apoi pe numele colonelului Constantin Langa, a tribunului Max Wexler (după 1950) şi din nou colonelului (din 1991).

Fiindcă zgîrcenia stareţilor, pe mîinele cărora încăpuse mănăstirea lui Vasile Lupu, nu se încurca cu orice dughengiu, în prăvăliile de la Uliţa Mare făceau purici mai cu seamă negustorii groşi la chimir şi cu nume vestite, precum bacalii armeni şi greci de smirnă, tămîie şi mirodenii orientale. Printre ele a slujit des pomenitul Costache Stamatopol, urmat de Iancu Bacalul, renumit fiindcă îşi aştepta muşteriii, aşezat turceşte, pe un scaun în faţa dughenii. Cu ciubucul strîns în gură, sorbea pătimaş şi plin de mulţumire, miroznele mirodeniilor Bazarului Egiptean din Istanbul, aduse cu multă caznă la Ieşi de lungile caravane turceşti şi greceşti. Adiau printre lanţurile de mărgele colorate şi clopoţei argintii, atîrnate la intrarea încăperii bucşită de bogăţia ulcioarelor cu untdelemn grecesc, chiupuri de măsline, străchinoaie de stafide şi felurite panere şi lădiţe învîrfonate de cafea, ienibahar, piper, scorţişoară, migdale, curmale, roşcove, chitre, alămîii şi alte băcălii, deasupra cărora spînzurau coloanele de smochine şi şiragurile căpăţînilor de zahar.

Iancu Bacalu

Păstrîndu-le tradiţia, băcălia Zimbru, din anii Junimii (1873), nu se lăsa nici ea mai prejos, mai ales că avea la picioare trenul şi prin el întreaga lume cu Mediterana, Asia Mică, Tropicele şi Ecuatorul.

Cum dintre bolţile îmbelşugatelor băcălii din clădirele ce se ridicau odinioară în zidul din faţa bisericii nu lipseau nici marşandele cu zorzoane şi marafeturi femeieşti, una dintre ele, Magazia de capele şi bonete a modistei Cati, stîrnea mare zarvă prin 1845 şi-n comedia *Iaşii în carnaval* a lui Vasile Alecsandri, jucată pe scena Teatrului Naţional la

22 decembrie 1845 cu mare succes, subiectul fiind de mare actualitate petrecîndu-se pe vremea Crăciunului.

În actul II *"Teatrul reprezenta partea Uliței Mari despre Trei Ierarhi. În dreapta magazia modistei Cati, avînd pe la ferestre bonete și capele. În stînga, în față, casa comisarului Săbiuță. Ulița este pustie și întunecoasă; numai un culucciu se zărește la stînga, la colțul casei comisarului. La ridicarea cortinei un orologiu depărtat bate șăpte ore, și după ce încetează, culucciul strigă: Raita!".* Un amorez, Leonil tocmai

Uliţa Mare şi dughenele de la Trei Ierarhi, în 1845 (I. Rey şi P. Müller)

se despărțea de modistă, iar comisarul Săbiuță pleaca la rond despărțindu-se de Marghioliţa, fiica sa. Rămase singure cele două vecine găsesc prilejul să tăifăsuiască pe tema amorului, strigîndu-se peste stradă, de unde se vede că aceasta era îngustă de tot. Pe sub ferestrele Marghioliței apare cu o ghitară Alecu, iar pe sub ale modistei, tîrmocea înghețat postelnicul Tachi Lunătescu - apărătorul moralei publice -,venit cu patru lăutari să-i ceară inima. Ferindu-se să nu fie zăpsit de mascații și irozii bonjurişti ce foiau pe Uliţa Mare ca la orice ajun de Sărbători, Alecu încerca să-i cînte Marghioliței serenada "*Să te strîng la pept*" dar îl acopereau lăutarii cîntînd în gura mare "*Ah, noroc, noroace!*". Alecu, cerîndu-i lui Lunătescu să urle ceva mai departe, primea răspunsul negativ al postelnicului înamorat: *"Uliţa cît a mea, cît a dumitale"*. Necăzînd la învoială cîntă cu toții "*Că de frig și de-al tău dor/ Eu îngheț și mor.*" Noaptea se lăsase cu frig de 17 grade. Amorezii sunt alungați de Leonil, îmbrăcat ca Irod impărat...

Capitolul 5
Răscolind cenuşa amintirilor între Treisfetite şi Mitropolie

Dăm peste "burgul" vechiului tîrg

În vecinătatea Treisfetitelor se înalţa din vechime - unii zic că din vremea domnitorului Laţcu Vodă (1365-1375), biserica închinătorilor Papei de la Roma, a credincioşilor catolici. Domnitorul Laţcu fiu al lui Bogdan I aflat în mare prieteşug cu regii Poloniei trecuse la catolicism, fapt pentru care potrivit unor documente păstrate în mănăstirea franciscanilor din Lemberg el a construit prima biserică la Iaşi dîndu-i *"posesiuni şi privilegii"* (Viorel Erhan, *Biserici şi mănăstiri din oraşul Iaşi şi împrejurimi).* Părerea este susţinută şi de un hrisov al Divanului ţării din 18 septembrie 1753 în care se pomenea existenţa bisericii catolicilor *"încă din descălecătoarea ţării"*. Există şi mărturia că in delegaţia moldovenilor la Conciliul ţinut la Constanţa (Baden) în anul 1415 au participat şi locuitori din Iassimarkt, iar la Universitatea Catolică din Cracovia erau înscrişi studenţii Michael Tome de Iasso (prin 1494) şi Petrus Iohannis de Iasso (prin 1502). Fapt extraordinar ce demonstrează dorinţa de învăţătură a ieşenilor.

Biserica şi-o construiseră negustorii şi meşteşugarii polonezi, saşi, unguri aşezaţi cu dughene şi felurite ateliere în preajma Curţii pe care domnitorii Moldovei o zidiseră pe malul Bahluiului. Exercitînd diferite meserii (caretăşii, fierării, potcovării) aveau dever la Şleaul (drumul) cel Mare ce venea din Asia pe la Constantinopol şi trecea prin Iaşi - unde era şi Vamă- şi mergea spre nordul Europei prin Lemberg, Cracovia. Uliţa se afla pe atunci în afara dricului tîrgului, întins la vremea aceea spre partea de est a Curţii Domneşti.

Casele lor, zidite după modelul acelora din ţările de unde veniseră, împreună cu atelierele, alcătuiau un fel de *"burg"* cu viaţă şi organizare proprie în jurul bisericii construită la început din piatră, dar după arderea ei refăcută din lemn, scînduri sau nuiele, potrivit vremii şi învoirilor acordate de domnitori, adesea restrictivi cu celelalte culte din capitală. Sau care priveau cu banat comunitatea din jurul bisericii numită ungurească sau a papistaşilor, slujită de clerici străini, mulţi trimişi din Polonia, ţară cu care Moldova se afla uneori pe picior de război şi aceştia erau bănuiţi a fi înclinaţi altor intereselor. Aşa se întîmpla pe vremea domnitorului Ioan Vodă cel Cumplit cînd se dărmau temeliile bisericii din piatră începută de catolici (1572). Pe vremea lui Dimitrie Cantenir şi

evreii puteau avea sinagoge doar *"din lemn nu de piatră"* *(Descrierea Moldovei)*. Din acest motiv biserica numită şi ungurească cădea adesea pradă flăcărilor ce reînoiau mereu înfăţişarea leşilor. Astfel se întîmpla şi pe la 1763 cînd "papistaşii" îşi făceau o biserică din lemn: *"cea mau frumoasă din Moldova"* dar peste trei ani, prin octombrie 1766, ardea. Uliţa meseriaşilor devenind arteră principală, - aşa numita Uliţă Mare - odată cu mutarea capitalei la Iaşi, pe ea începînd a se aşeza şi boierii, dregătorii Curţii Domneşti, foştii meşteşugari se retrăgeau în alte părţi, păstrînd doar locul bisericii cu locuinţa preoţilor, sediul episcopului, un han pentru găzduirea musafirilor cu o locantă (cîrciumă) şi unele dugheni la uliţă (aducătoare de venituri), zidiri pomenite de călători străini veniţi în ţară şi adesea oaspeţi ai Comunităţii catolice. Deşi credincioşii trăiau împrăştiaţi prin tîrg, biserica rămînea locul căutat unde se adunau pentru ceremoniile religioase, pentru consfătuiri, pentru acţiuni sociale, fapt pentru care, în timpul zaverei din 1821, cînd oamenii de ordine erau dispăruţi, ei formînd corpuri de pază în oraş. Unii dintre credincioşi se instalau în Păcurari, unde exista şi cimitirul.

Precum mai multe biserici ortodoxe, între anii 1623-1818 a fost mănăstire - sediul misiunii franciscane -, în prezent fiind centrul episcopal Încetul cu încetul meseriaşii se retrăgeau către Păcurari unde mutau şi cimitirul şi se ridica şi o biserică a protestanţilor. La cererea enoriaşilor, în octombrie 1766, domnitorul luminat Grigore Ghica al III-lea ca şi urmaşul său Constantin Mavrocordat dădeau învoire pentru ridicarea unei biserici din piatră, ce se începea abia prin 1782 şi se sfinţea la 15 august 1789, prin silinţa preoţilor Anton Mauro care a început-o şi Fidelis Rocchi care a terminat-o. Este biserica existentă şi astăzi ce serveşte de catedrală episcopală romano- catolică. Are hramul Adormirea Maicii Domnului - icoana principala reprezentînd Înălţarea la cer a Sfintei Fecioare Maria, încoronată ca regină a Cerului. Păstrează stilul baroc şi a fost reparată de mai multe ori, după cutremure şi incendii şi mărită în 1869. A pictat-o călugărul franciscan Giuseppe Carta di Palermo. Are un ceasornic solar pe peretele sudic (din 1813) şi o orgă cu 21 registre adusă din Austria. Păstrînd vie amintirea marilor înaintaşi în incinta ei sunt îngropaţi episcopi şi preoţi, între care ctitorul Fidelis Rochhi (Viorel Erhan, *Mănăstiri şi biserici...*). De menţionat faptul că pe vremuri biserica Trei Ierarhi şi catolică se aflau aproape una de alta, separarea lor printr-o uliţă cerută fiind de locuitori începînd prin 1781 şi realizată. Arsă la incendiul din 19 şi 20 iulie 1827, se refăcea prin 1869 interiorul căpătînd aspectul actual. Venind marea sistematizare a străzii Ştefan cel Mare, în octombrie 1905 se vota de Consiliul Comunal

expropierea unei părţi din şirul dughenilor de la stradă. Astfel se pierdea clădirea cu boltă de intrare care apărea în gravura lui Rey. Se înlocuia prin clădirea cu etaj realizată de arhitectul Scolari (1906). Fosta locantă din colţul străzii Langa suferea o retragere de zid, micile clădiri dintre ele ridicîndu-se după 1907.

Bolta de intrare la Biserica Catolică

Cu diferite ocazii biserica se mai repara de cîteva ori dar crescînd numărul enoriaşilor, din 1990 începea construcţia noii catedrale circulare proiectată de arhitectul Gheorghe Hereş şi dotată cu subsol şi balcoane. Are diametrul exterior de 38 metri, 24 ferestre cu vitralii spaţiu pentru vreo 1500 locuri dintre care 500 la balcoane. S-a terminat în anul 2003.

Pe lîngă aceasta, episcopia catolică deţine şi capela din cimitirul Eternitate şi capela Sfintul Iosif din Institutul Teologic romano-catolic (strada Teodor Văscăuţeanu, nr 6) înfiinţat în 1886 ca seminar. Vechea clădire fiind afectată la cutremurul din 1977 a fost înlocuită cu o zidire modernă şi elegantă, inaugurată la 15 octombrie 1980.

Nu mai puţin modernă este biserica Sfîntul Anton de Padova din strada Tabacului nr.2 construită între anii 1991-1995 pentru enoriaşii din Păcurari, Canta şi Alexandru cel Bun.

La intersecţia străzii Tudor Neculai (ce duce către biserica Galata) şi Şoseaua Nicolina, la numărul 6 se înalţă ca o rachetă spre cer biserica Sfînta Tereza a Pruncului Isus. Are formă de arcă şi este începută din mai 1991 şi sfinţită la 27 noiembrie 1994.

Biserica Catolică de odinioară

Impunătoare atinge înălţimea de 31 metri la vîrful crucii şi se bucură de înzestrarea papei Ioan Paul al II-lea cu un Sfînt Potir.

Într-o campanie susţinută de dotări cu sprijin internaţional, al diferitelor congregaţii, după 1990 comunitatea catolică ieşeană a fost înzestrată cu mai multe instituţii şi capele construite prin diferite locuri.

Astfel este un sediu al congregaţiei catolice Notre Dame de Sion - înfiinţată la Iaşi din 1866 şi aşezată pe Uliţa Golia în casele vistiernicului Alecu Balş unde şi-a construit o adevărată cetate cu ziduri înalte capelă şi şcoli. Desfiinţată după reforma învăţămîntului din 1947 s-a reînfiinţat în anul 1990, iar din 1993 şi-a reluat activitatea într-o clădire pe Aleea Grigore Ghica Vodă nr 19, unde se pregătesc viitoarele călugăriţe. Ulterior, în 1995, şi-a mai construit o clădire pe strada Tudor Neculai nr. 4 ca sediu al Congregaţiei din România.

Există şi sediile cu capele ale Congregaţiei Surorile Sfintei Maria a Divinei Providenţe, din strada Plopii fără soţ nr.7, construită din 1995 şi aparţinînd unui institut catolic italian înfiinţat prin 1800 pentru educaţia tinerilor catolici. Tot acolo, peste drum, este un cămin pentru adăpostul confortabil a 50 de bătrîni.

Mai la vale pe Şoseaua Bîrnova nr. 2, lînga hanul Trei Sarmale şi-a construit un sediu între 1994-1998, Congregaţia Surorile Providenţei. Are o gradiniţă pentru 50 de copii, dotări moderne, pardoseli din marmură şi mobilier adus din Italia.

Congregaţia Xaverianum patronată de sfîntul Francisc Xaveriu al ordinului iezuiţilor are şi ea un sediu modern şi capelă în Copou pe strada Sf. Frederic nr. 18, din octombrie 2000. Educă tinerii iezuiţi recrutaţi dintre absolvenţii de liceu, iniţiaţi la Cluj şi pregatiţi aici în şcoală cu rang de colegiu, după care continuă studiile în străinătate.

Pe şoseaua Rediu Tatar nr. 23 este complexul mănăstiresc Don Luigi Orione cu seminar. Altă mănăstire se numeşte La Salle şi are sediul în strada Aeroportului nr. 1 într-o clădire construită între anii 2000- 2003. Aparţine Congregatiei Fraţilor Şcolilor Creştine, de bărbaţi, ce se ocupă deasemeni cu educaţia tinerilor. Un cămin de bătrîni se numeşte Casa Sf. Iosif şi are sediul pe strada Ştefan Octavian Iosif. Deţine capelă şi îngrijeşte bătrîni bolnavi. Toate instituţiile posedă capele în care se închină credincioşi creştini catolici şi ortodocşi din zone. Mai multe amănunte despre aceste instituţii se află în excelenta lucrare a profesorului Viorel Erhan: *Mănăstiri şi biserici din oraşul Iaşi şi împrejurimi* tipărită de editura *Tehnopress* în anul 2004.

Înşirate de o parte şi de alta a intrării la *"biserica ungurească"* din Uliţa Mare nici dughenile acesteia, bolţi pitoreşti nu erau mai puţin vestite. Închiriate de negustori greci, umblaţi prin toată lumea, îşi înfăţişau, la vederea străzii, butoaiele cu icre, sardele de Lissa, lacherdă, mastică de Kios, halva de Adrianopol şi multe scumpătăţi pe care mai tîrziu, scriitorul D. C. Moruzzi avea să le amintească, înghiţind în sec *(De la Curtea domnească la...)*.

Pentru ca tîrgoveţii să ştie unde-s băcăliile cele mai proaspete, firmele lor înfăţişau corăbii cu două-trei catarge sau chiar cu cîte un coş fumegînd, semn că în dugheană mărfurile soseau mai iute decît acele aduse prin corăbiile cu pînze. Altele aveau pe firmă o ancoră, arătînd că vaporul cu prospături s-a oprit la dugheana respectivă.

Vechile dugheni de la Biserica Catolică (aripa nordică)

Casa înaltă cu etaj - dintre puţinele existente pe atunci, adăpostea un timp şi o mare noutate în părţile de sud-est ale Europei: Tipografia pentru timbre domneşti (fiscale). Deschisă la începutul anului 1855, din porunca domnitorului Grigore Ghica, *Atelia Timbrului* (condusă de Julien Sachetti), avea să tipărească şi faimoasele mărci poştale moldoveneşti Cap de bour ce au dus numele ţării în toată lumea, fiind astăzi cotate la sume fabuloase de colecţionarii filatelişti.

Popas la hanul Ilie Armanu (Armeanu), gazda poetului Mihai Eminescu

Mergînd înainte pe bulevardul de azi Ştefan cel Mare, la colţul său cu strada Langa, fostă Baston, se întîlneşte o clădire joasă în care a funcţionat pînă nu demult un Artizanat, iar acum adăposteşte un magazin general cu de toate şi numele *Fluierul* secondat de o pizzerie şi un fast

Hanul Ilie Armanul (Hotel Moldavia) - foto I. Mitican

food. Pe vremuri era locanta fostului han Ilie Armanu, a cărui clădire a existat pînă prin anul 1998 în spatele ei, pe strada Baston la numărul 1 şi s-a demolat cu uşurinţă pentru parcarea noii catedrale catolice. Hanul, faimos pe vremuri, ocupa toată răspîntia cu ospătăria şi un cîrd de dughene, numite tot altfel, după cum şi el se chema ba *Otel Moldavia* (1868), ba *Hotel Splendid* (1926-1932), ba *Hotel Europa* (1939)... Clădirea acestuia avea mare vechime şi se observa în zilele demolării construcţia sa deosebită, cu un şirag de odăi ce dădeau direct în ogradă. Întunecoase, aveau cîte o fereastră şi o uşă îngustă, mai luminoase fiind acele de la etaj mărginite iniţial de un cerdac, înlocuit apoi cu o terasă largă şi încăpătoare.

La acest han găsea adăpost Mihai Eminescu în zilele nefericitului an 1886, cînd venise la Iaşi în covalescenţă, după întoarcerea de la Ober Dobling unde fusese trimis pentru tratament. Găzduit într-o odaie cu

alură de celulă, poetul bolnav petrecea vremea aşteptînd pe careva dintre cei cîţiva prieteni, ce nu-l uitaseră. Evocînd neodihna sa lîngă Mitropolie, în căsoaia inaltă a Hanului cu ziduri pietruite străpunse "*de uşi şi ferestre strîmte ca nişte crenele*", un "*băieţaş*" (Gr. Trancu Iaşi), rătăcit prin ograda năpădită de cuhnii, şuri şi felurite odăi, scria mai tîrziu că Eminescu suferea căci "*nu era în stare normală*". *"Stătea la Hotel Moldavia vis-a-vis de Mitropolie, în strada Baston"*. Aveau grijă de el *"cîţiva prieteni între care Humpel, profesor la Conservator, cumnatul lui Maiorescu"*

Fosta ospeţie a Hanului Ilie Armanu

(Almanahul Iaşilor pe 1937). Foamea şi-o potolea în vechea şi larga locantă de pe colţul Uliţei Mari şi Baston, în clădirea scundă doar cu parter, unde a fost Artizanatul (şi trebuie păzită căci este ultima relicvă din Uliţa Mare). Uneori trimitea băieţaşul să-i cumpere "*plăcintă din strada Sfînta Vineri, căci lui Eminescu îi plăcea mult plăcinta cu carne şi brînză*".

Seara îşi alunga urîtul plimbîndu-şi singurătatea prin preajma hanului, patrulînd uliţa numită pe atunci Baston şi *"umbrită de arbori pletoşi şi răcorită de undele izvoarelor lăcrimînd dintre pietre şi rădăcinile arborilor."* Mai jos, după intrarea în ograda bisericii, era clădirea în care locuise Carol Cugler, tatăl lui Anton şi Matilda Cugler, gingaşa poetă, căsătorită apoi cu Vasile Burlă. De undeva de departe, prin faţa ochilor îi apărea o scenă petrecută într-o zi luminoasă din toamna anului 1871, cînd după terminarea Sărbătorilor Putnei, cîţiva tineri bucovineni au fost invitaţi la Iaşi, fiind aşteptaţi de Scipione

Bădescu - redactorul *"Curierului de Jassy"* - care-i întîmpinase şi îi prezenta ieşenilor. Aşa s-a făcut că au vizitat şi familia Cugler. Îi primise Matilda (poetă), roşie ca focul de emoţie. Aflîndu-se acolo şi o doamnă Peretz, fostă actriţă la Paris, i s-a adresat în franceză: *"- Domnule Eminescu, am auzit că mata faci poezii frumoase. N-ai vrea să ne spui una ?"* Transfigurat, a recitat *"Epigonii"*, dar doamnei nu i-a plăcut interpretarea, spunîndu-i că poezia este admirabilă, dar să n-o declame singur. Au rîs cu toţii, iar el şi-a dat seama că trebuie să facă exerciţii de recitare în versuri şi să evite lungirea ultimului cuvînt cum se obişnuise la replicile pieselor de teatru. Revenind la Iaşi, în 1874, a şi locuit la Cugler. Vizitînd-o pe Matilda cu prilejul ceaiurilor literare, o dată a venit vorba de moarte. Pictorul Verussi l-a întrebat pe Samson Bodnărescu ce moarte ar prefera să aibă. Cum Samson întîrzia cu răspunsul, a intervenit el spunînd că preferă să moară nebun: *"pierzîndu-şi personalitatea nu-ţi mai dai seama de nimica"*. Replica i-a rămas în suflet amintindu-şi-o uneori.

Primul semn al bolii îi apăruse în vara anului 1883, cînd Iaşul trăia sărbătoarea dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare (5 iunie 1883). Uliţa Mare era plină de lume, steaguri şi fanfare. Cu două zile mai înainte luase numele nou al gloriosului Ştefan cel Mare. Venise şi poetul de la Bucureşti ca trimis al ziarului *"Timpul"*. A adus poezia *"Doina"*, pe care, în ajun, seara,

Piaţa Palatului în ziua de 5 iunie 1883

a recitat-o acasă la Iacob Negruzzi, în entuziasmul junumiştilor. Dar se simţea rău şi nu-l mai interesa nimic, rămînînd pe prispă la bojdeucă, muncit de gînduri. Întorcîndu-se la Bucureşti, după puţin timp, a făcut o criză, fiind internat la Sanatoriul Caritatea.

Pe la jumătatea uliţei Baston, la stînga coborîşului îi ieşea în cale vechiul Institut Pedagogic înfiinţat şi aşezat de Samson Bodnărescu în casele boierului Costache Baston (august 1877), după îndepărtarea de la Şcoala Vasiliană din ograda Trei Ierarhilor, unde fusese director pe timpul cit Titu Maiorescu a activat în guvernul conservator, înlocuit în martie 1876 de un guvern liberal. Odată cu Samson fuseseră maziliţi şi alţi junimişti între care şi poetul, demis din postul de revizor şcolar şi forţat astfel să plece la Bucureşti în redacţia gazetei *"Timpul"*.

Clădirea era înaltă cu ferestre mari şi scările în stradă (Aşa cum rămăsese pînă la demolarea din 1991, adăpostind Comisia Sindicatelor şi diferite şcoli comerciale). Casele aparţinuseră lui Ilie Catargiu de la care trecuseră lui Neculai Baston din ramura Rosetteştilor, care le lăsase fiului Drachache Baston, la urmă trecînd colonelului Constantin Langa.

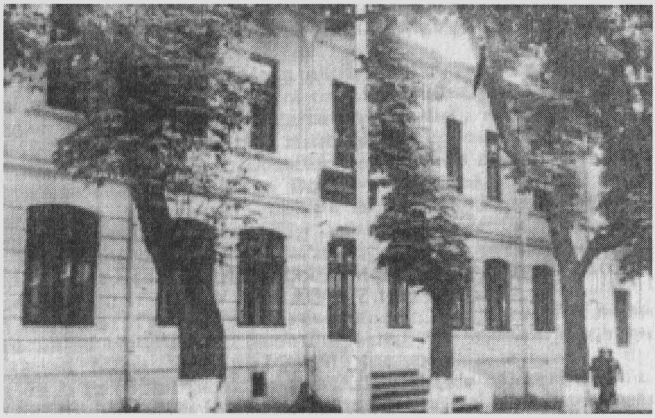

Casele fostei Şcoli Comerciale

Din cînd în cînd, intra în ograda vecină a Mitropoliei cu chilii peste chilii şi cerdacuri lungi şi sonore întinse în fundul ogrăzii spre Uliţa Feredeului Turcesc (Băii) şi mirosind a fum, tămîie şi lumînări, ca orice chinovie călugărească.

Într-o căsoaie albă *"cu zid gros, cerdac de lemn şi scară spre catul de sus"* din dreapta catedralei, locuia compozitorul Gavriil Muzicescu, dirijorul corului Mitropoliei, tatăl copilelor Sofia şi Valenţa şi bunicul de mai tîrziu al lui Ionel şi Păstorel Teodoreanu. La el veneau necăjiţii

din oraș pe care compozitorul îi primea, îi ajuta cu bani, merinde sau sfaturi, și ce mai putea. Cum scria Ionel Teodoreanu, prin cerdacul mănăstiresc pășea și poetul, îmbrăcat sărăcăcios cu ciubote ponosite și pas greu, răsunător, de om bolnav.

Așa se întîmpla într-o seară. "*Gavriil Muzicescu, Novleanu și un al treilea jucau preferans în salon. Se vedea că înflorise și liliacul în dulce Tîrgul Iașului. Scclipeau stele de bucurie cum știu ele cînd aduc veste c-a început acel parfum drag Primăverii. Dar iată că răsună pas și crește umbră pe sub stele. Nu-i nici preot, nici călugăr. Vine spre casa Muzicescu. Cine să fie acel străin la ceas tîrziu de noapte ? Un pas bate toaca ostenită pe scara de lemn. Răsare un obraz la lumina cerdacului. E Eminescu.*" Intră în salon și se așează pe un scaun privind în gol. "*Ceilalți îl știu și îl lasă fără să-l cerceteze. Dar în odaia de alături surorile Muzicescu deschid pianul și încep la patru mîini valsul Dunărei Albastre. Chemat astfel, Eminescu se ridică de pe scaun și intră în odaia valsului în vărful picioarelor. O vreme ascultă (între pian și lumina lunii), stînd în picioare, fără să răsufle cu buzele întredeschise. Apoi se lungește pe o canapea, cu fața în sus și mîinele sub cap, acoperit de valul ritmat al valsului și de parfumul liliacului.....*

Surorile Muzicescu au cîntat tot ce au știut cu mînă vitează, pînă foarte tîrziu, fără ca nimeni să cuteze să le oprească. Apoi pianul acelei nopți de primăvară s-a închis, inimoasele pianiste au privit de la ferestrea tinereții lor pe omul care pleca, luîndu-și umbra. Totul era a lui Eminescu : luna, stelele, cerul, noaptea și pămîntul florilor de primăvară.

Și nimic nu era a lui Eminescu.

Astfel într-un an al timpului mort, mama (Sofia) și sora ei au privit umbra singurătății lui Eminescu, pe luminatul pămînt al liliecilor înfloriți pentru alții" (Ionel Teodoreanu, *Masa Umbrelor).* Poetul se întorcea în odaia pustie din Hanul Moldova. Retrăind momente din anii primei șederi la Iași (1874-1877), își amintea de primele zile petrecute la Trei Ierarhi. Ce fericită fusese aceea din 10 aprilie 1875, în care Samson se căsătorise cu Eugenia Frangolea. Erau de față toți junimiștii, la Primărie, la cununie în biserica Trei Ierarhi și la masa cea mare. El și Veronica se priveau într-una pe sub gene...

Veghile nocturne și plimbările singuratece se curmau uneori în capătul de jos al uliței Baston, pe colț cu ulicioara Mitropoliei (Feredeului Turcesc), unde dăinuia din vechime vestitul han cu cerdacuri peste

cerdacuri numit Vanghelie în *Lista cu Ulițele, casele și dughenile capitalei*, din 1853. Singur sau luat de un amic - Petre Grigoriu - se pomenea

Hanul Vanghelie

cîteodată în bolțile pline de fum, ascultînd clinchetul paharelor, plînsetele viorilor și cîntecele șantezelor. Despre un astfel de moment petrecut în hanul lui Vasile Sion Gherei scria fostul gazetar Rudolf Șuțu *(lașul de odinioară)*: *"într-o odăiță mică din rîndul de jos al vechiului hotel Vanghelie... se auzi, într-o seară, un schimb de voci între niște cîntărețe și un om de statură potrivită, cu ochii mari, negri, visători, cu o mustață neagră, cu o pălărie înaltă tot neagră și îmbrăcat cu un palton bătînd în culoare verzuie."* Musafirul se certa cu ele. Intervenise și un chelner și au fost chemați sergenții care l-au luat să-l ducă la poliție. *"Ajuns împreună cu sergenții care-l conduceau, în dreptul librăriei Șaraga, care, pe atunci, era instalată în strada Golia, în fața caselor Neuschotz, se opri la vitrină și privi lung la niște cărți, apoi repede se furișă înăuntru. Le luă și începu a le rupe. Băiatul din prăvălie porni a striga. Sergenții de-abia îl liniștiră și-l scoaseră afară. Una din cărți nu i-o putură lua din mîini și, ieșind cu ea, urma a o sfîșia în mii de bucățele, cu durere și niște gemete surde, care produseseră o milă de neînchipuit... Erau foi din volumul său de versuri:*

...Cobori în jos Luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază.
Pătrunde-n casă și în gînd
Și viața-mi luminează...

L-au dus la comisie și aici cerea necontenit de la toți să se ducă cineva pînă la Vasile Burlă, profesorul de la Liceul Național, ca să vină la el. Burlă a venit repede, iar după cîteva momente, ieșeau amîndoi, Eminescu povestindu-i ceva foarte hazliu, iar Burlă mustrîndu-l".

Hanul Vanghelie, ruinat, a fost dărîmat în anii ultimului razboi, Hotelul Moldova rezistînd pe strada colonel Langa pînă în iarna anului 1997 cînd i se punea pata de clădire rău famată și se dădea drumul tîrnăcoapelor să-l nimicească. Fapta o consemna *Monitorul"*, într-o zi urîtă pentru vechiul Iași (4 februarie 1997): *„Primăria demolează un fost bordel pentru a construi o parcare."*

Din el rămîneau sub asfalt, pentru posteritate fundațiile și catacombele beciurilor înrămurite în toate părțile, dintre care una lungă, curmată de un zaplaz, mergea pe sub strada Stefan cel Mare spre ograda vecină, cine știe unde, iar altele străpungeau în deal și-n vale, fosta stradă Baston.

Fiindcă sîntem în Ulița Mare, avem prilejul să aflăm unde s-a înființat Teatrul Evreiesc în limba idiș și cîte ceva despre începuturile sale...

Apropiindu-se căldurile verii anului 1875, Simion Marcu (Șimen Mark), antreprenorul cofetăriei de curînd aciuată în ospeția hanului Ilie Armeanul, de la colțul străzii Baston, s-a gîndit că n-ar fi rău să deschidă și el o grădină de vară. Chitise și locul: vizavi, în ograda casei "*Baștă*", "*Băștiței" sau "Băștioaei*", ocupat acum de Banca Națională. Acolo se afla un acaret bătrînesc cu un cat, intrare joasă și fațada coșcovită. Aparținea Ruxandei Balș și era închiriat unor prăvălii de coloniale. În spatele căsoaiei se păstra o mică livadă cu arbori bătrîni ca și stăpîna. Socotind că la umbra lor o cană de bere rece ar fi ca un elixir pentru trecătorii străzii învăpăiată de soarele arzător și mărginită de două șiraguri de prăvălii din piatră, sprijinite una în alta, Șimen a început tratative cu stăpîna locului. Clădirile acestea boltite se ridicaseră la porunca domnitorului Mihalache Sturza, pentru a reduce prăpădul

ANUNCIURI.

In dughenele Băștița
partea despre grădină a sosit:
CHITRI
cu prețu de un franc unul, asemene a sosit și sunt de vînzare alămăi, portocale și alte articole de Bacălie, cu prețuri moderate.
Zeilie Bacalu

incendiilor şi o ţineau una de la biserica Prapadoamnei (Sfînta Paraschiva) din Păcurari şi pînă aproape de Curtea Domnească. O prăvălie pe Uliţa Mare fiind cea mai straşnică investiţie a timpului mai toţi locatarii străzii făcuseră în faţa locuinţei cîteva bolţi de închiriat, acestea nelipsind nici din faţa bisericilor (Sf. Neculai, Trei Ierarhi, Catolică, Balş, Sf. Ilie, Banu) şi nici chiar din faţa Mitropoliei. Aveau în Uliţa Mare dugheni şi boierul Dumitrache Cantacuzino şi fratele său Constantin (faimoasele dugheni Paşcanu), Vasile Alecsandri, profesorul Anastasie Fătu şi mulţi alţii.

Vara, lumea tînjea după umbra unei grădini fapt pentru care tîrgoveţii în puteri se duceau tocmai pe dealul Morilor de vînt la Sprăvale Babă ori la Bosniacu, pe Tătăraşi la Stejar, în Socola la Rivalet şi Trei Sarmale, în Nicolina la Perjoaia iar cei mai bicisnici şi bătrînii dădeau năvală în Grădina Primăriei plantată cu mare fală pe locul cimitirului din strada Lăpuşneau(1867) sau în micile grădini de vară ale cofetăriilor Madame Alexandre şi Passini deschise tot pe acolo. Aşa că pe la sfîrşitul lui aprilie Şimen Mark a început a-şi pune planul în aplicare. N-a fost prea greu să convingă proprietara să închirieze şi ea grădina, rămasă in paragină, cum făcuseră şi urmaşii hatmanului Răducanu Rosetti din Uliţa Golia dînd frumoasa lor livadă pentru locanta *Chateau aux Fleurs*, deschisă de fraţii Otto şi Daniel Max.

Ruxanda Balş ţinea imobilul pentru nepoţii cantacuzini - de la fiica sa (Elena Başotă) - cărora li-l sorocise prin testament (1867), fără a bănui că în marea lor recunoştinţă aceştia abia aşteptau să-l prefacă în napoleoni, cum aveau să şi procedeze mai tîrziu vînzîndu-l Băncii Naţionale.

Toate pregătite, prin luna mai 1875, iscusitul locantier - ce mai avuse dugheană şi în clădirea Circului - vestea lumea despre marea sa ispravă: "*Cofetarul Simion Marck din strada Mare, casele Ilii Armeanul, aduce la cunoştinţa onor public că din ziua sf Gheorghie a deschis pe locul D-nei Baştă, vis-a-vis de cofetăria sa o grădină, aranjată după sistemul cel mai nou european, cu alei nesipite şi plantaţiune de cei mai frumoşi arbori, unde se găsesc pe lîngă toate articolele de cofetărie, mîncări răci şi felurite băuturi streine şi de loc şi pe lîngă acestea şi un orchestru muzical în fiecare seară. Toate cu preţuri foarte*

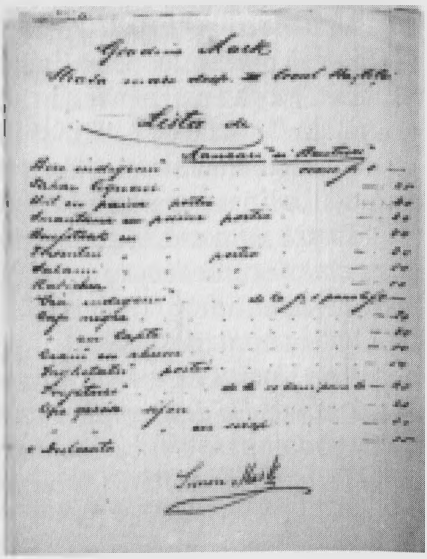

moderate. Roagă pe onor publicu de a-i vizita noua grădină, unde va rămînea pe deplin satisfăcut." Ca la orice locantă simandicoasă vizitatorii primeau şi lista de bucate şi preţuri, publicată peste tot.

Treaba mergînd strună, grădina din Uliţa Mare urma să funcţioneze şi în vara următoare (1876) Simon mai anunţînd că *"fraţii Lemisch vor executa mai în fiecare seară cele mai plăcute concerte"* vizitatorii urmînd a plăti *"intrarea pentru o persoană 35 bani. Fiecare vizitator primesce o consumaţie echivalentă cu preţul intrării."*

Pentru a da mai mult farmec grădinii sale locantierul lăsa în ea şi pe talentaţii cîntăreţi din Brod - oraş din Polonia - să-i delecteze clienţii. Aciuaţi prin cafenelele şi cîrciumile Iaşilor, aceştia interpretau cîntece de inspiraţie religioasă sau morală, pentru care la sfîrşitul reprezentaţiei îşi luau plata trecînd cu strachina pe la mese. Cel mai faimos dintre ei fusese Berl Broder (Margulis), decedat în 1868, urmat de Israel Grodner care iniţiase o mică trupă şi interpreta cîntece hasidice dar şi unele în gen dialog - ca acel al credinciosului şi necredinciosului -, adesea fără succes căci spectatorii adormeau la strofele serioase trezindu-se doar la replicile cu ceartă şi mare ciorovăială pe seama credinţei sau întîmplărilor din viaţă. Printre ele strecura şi cîte unul inspirat de moravurile cotidiene precum *Fabricantul de tutun* ori *Femeiuşca din Odessa*, ce se bucurau de mare trecere în popor.

"Cronica" primului spectacol

Şi ca să pună moţ operei sale, la începutul verii, pe lîngă trupa lui Grodner, locantierul aducea în grădină şi o trupă de comedianţi evrei, venită din Odessa, cu care însă îşi găsea buclucul căci vineri 15 iulie 1876 un client habotnic i-a făcut caterincă. Scriind despre teatrului său, reclama poliţiei repertoriul scandalos şi dialogurile *"decoltate"*:

"Teatru jidovesc. În grădina numită a lui Marcu de pe strada Mare o companie de comedianţi evrei din Rusia, au instalat podiul Thaliei. Acest teatru este un adevărat scandal, o sfruntare neauzită a moralei, căci în faţa unui public deşi esclusiv jidovesc se ţin dialoguri ast-feliu de decoltate încîtu ne prinde mirarea cum tolerează poliţia ast-feliu de neorînduieli. Eri de esemplu s-au reprezentat piesa :Dame de la Odessa, a cărei sujet pare a fi culesu din acele stabilimente care nu suntu de sigur refugiul moralităţii. Avizăm despre aceasta pe locul competentu."

Dorind să se păstreze credința nealterată, mergerea la teatru a credincioșilor mozaici - era împiedicată *"din cauza adversității autorităților clericale care interveneau prin denunțuri pe lîngă autorități pentru a se interzice reprezentațiile, iar artiștii să fie alungați din localitate"*. (Israil Bercovici, *O sută de ani de teatru evreiesc în România).*

Efectul notei răutăcioase - ce înregistra, în premieră, apariția teatrului evreiesc pe Ulița Mare - a fost ca de obicei contrar dorinței autorului. Reclamația, slujind de reclamă, a făcut cunoscută grădina *Băștiței* printre viețuitorii din ghetourile tîrgului, obișnuiți pînă atunci s-asculte numai psalmii și cîntecile hasidice ale cantorilor din sinagogi ori ale cîntăreților din Brod, prezenți prin cîrciumi.

Pe scena lui Șimen Marc se jucau piese vesele și se intonau cîntece și refrenuri care deveneau populare, producîndu-se schimbarea mentalităților astfel că pe nesimțite *"evlavia bunicilor ceda locul boemei nepoților"*, cum avea să noteze eruditul publicist *S. C. Cristian.*

Seara în fața grădinii lui Mark se aduna lumea mai ceva ca la nuntă și se petreceau scene ca în reportajul de mai jos, publicat de autor duminică 16 noiembrie 1986 în *"Flacăra Iașului"*:

Cu Mihai Eminescu la Teatrul Evreiesc

"Pustiită încă de fierbințeala tipsiei de foc aninată deasupra tîrgului, joi 19 august, în deseară, Grădina lui Șimen Mark se trezea somnoroasă din toropeala amiezii. Un chelner moleșit de zăpușeașlă tîrnosia în dorul lelii, hîrșiind scaunele, altul răcorea drumușoarele bălăbănind peste pietre o ciutură bortelită, iar din urma lor al treilea fețuia mesele cu învelitori proaspăt spălate și netezite. Priveghind grijitura, patronul cu pestelca albă dinainte și pălăria pe ceafă, probăluia din ochi locurile, le îmulțea cu prețul biletelor, socotea plata artiștilor și lăutarilor, la care adăoga pe a personalului, plus consumația, lumina, scădea una din alta și scărpinîndu-se după ureche, începea să fluiere a pagubă. Din toată tărășenia asta nu ieșea mai nimic pentru chirii, dăjdii, accize, și lefile chelnerilor, bașca pe deasupra tainul domnilor artiști și cîntăreți cu buzunarele la fel de goale ca și ale domnilor clienți. În schimb avea și el teatru nu numai arțăgosul de Otto Max dela Chateau aux fleurs - *Grădina deschisă în grădina casei hatmanului Răducanu Rosetti din strada Golia, frecventată de junimiști, dar al cărui patron, tînărul Otto mai îngîmfat avea să intre în conflict cu gazeta "Curierul de Iassi" care avea să-l sfichiuiască fiindcă a pălmuit un client (8 septembrie 1876).*

Înainte de vremea toacăi pregătirele erau gata, căci afară pîlcuri de copii și droaie de bărbați de toate vîrstele dădeau tîrcoale intrării glumind, sporovăind și necăjind casierul, care cerea trei lei celor care voiau să intre primii și ocupau locurile de lîngă scenă, iar cei mai șugubăți ripostau chicotind, că nu are decît dumnealui să mute scena de lîngă primele locuri și să-i lase înăuntru doar cu cinzeci de bani, ca pentru rîndurile din spate, ce se vindeau la urmă. Șotiile și voioșia mulțimii de harabagii, rîndași, cotiugaragii, croitori, cizmari și tot neamul de meseriași ce-și părăsiseră odăile sarăcăcioase din Tîrgul Cucului, Podul Vechi, Păcurari și din Frecău - Podu Roș ca să vadă teatrul, înceta doar cînd în fața portiței larg deschisă și sub ochii jinduitori ai privitorilor poposeau trăsurile angrosiștilor, doctorilor și spițerilor, întîmpinate cu plecăciuni și pofteli curtenitosare chiar de proprietar.

La aprinsul lumînărilor, în grădină nu mai era loc nici pentru un chibrit, și acela pus în picioare. Înghesuiți în jurul meselor și pe șiragul băncilor din fund, sute de capete cu gîturile întinse căutau "podiul", pe care cîțiva artiști jucau în mare haz scenete și întîmplări din viață, presărate de cupletele cîntăreților.

Grădina fremăta de veselie și aplauze.

Ascultînd atent replicele, la o masă mai din față, un tînăr nota din cînd în cînd cîte ceva și se distra copios spre bucuria patronului care-l urmărea, făcîndu-și de lucru prin jur. Plimbîndu-se printre mese cu prosopul pe mînă, lustruia cîte un pahar, sălta capacele cănilor să nu rămînă fără bere, scutura niște firmituri închipuite, iar cînd larma spectatorilor prăpădiți de plăcere și înveseliți la culme întrecea măsura, părîndu-i-se că gazetarul nu mai aude vorbele artiștilor, sau le înțelegea mai puțin, el știind limba germană iar actorii jucînd în jargon (idiș) - provenit din germană cu unele cuvinte slave și ivrit -, se repezea ca un hultan la băncile din fund unde sute de șepci, iarmulci și pălării pletoase se cutremurau în rîsete și chicoteli:

CADRAN SAPT

Cu Mihai Eminescu, la „Pomul verde"

VECHI LOCURI ȘI ZORI REȘENE

- Măăi, potoliți-vă măăi! În grădină se află și domnu poet de la «Curierul de Iassi» și ce părere o să-și facă despre voi! Vreți să citiți iaar că la teatrul nostru este un adevărat scandaaal."

Urmărind atent jocul actorilor şi înţelegînd dialogurile, căci cunoştea limba germană studiind la Cernăuţi, Viena şi Berlin iar din copilărie la Botoşani era familiarizat cu idişul, poetul Mihai Eminescu, în rol de cronicar dramatic se lămurise, iar la 22 august 1876 publica în gazeta *"Curierul de Iassi"* o amănunţită cronică dramatică a spectacolului din seara vizitei:

"Teatrul evreiesc. Într-o grădină pe Uliţa Mare s-a deschis un mic teatru de vară în care se joacă în limba evreiască (germană stricată). Trupa, venită din Rusia şi compusă din 6 inşi (toţi bărbaţi) are un repertoriu caracteristic care atinge numai viaţa casnică şi religioasă a evreilor.

Astfel joi în 19 august s-a jucat:

1) "Lumea ca un paradis"(cîntecel satiric), 2) "Filosoful amorezat şi hasidul (habotnicul) luminat", dialog, 3) "Socrul şi ginerele", 4) "Fişel harabagiul cu rîndaşul său Sider", comedie. Despre piese avem puţin de zis, ele nu prezintă vrun mare interes dramatic, dar jocul actorilor a fost excelent. Asfel în piesa a doua actorul ce joacă pe hasid a reprezentat atît de fidel pe evreu, cum îl vedem în toate zilele, apucat, cu vorba repede şi măruntă, încrezut, rîzînd iute şi clipind din ochi, încît trebuie să-i recunoaştem mult talent. În piesa a treia ginerile a fost jucat de un alt actor, pe care - l credem cel mai talentat din trupa toată. El a jucat pe evreul uimit. Socrul e unul dintre aceia care vrea să scoată neamul său la lumină, deci a luat ginere pe un fel de stoudious theologiae, *om cu totul netrebnic şi uimit de învăţătura talmudistică. Acest rol a fost jucat în mod foarte caracteristic. Ridicînd sprîncenele adesea în sus şi făcînd creţi pe frunte, cu barba neagră, tunsă în mod deosebit, lung şi slab, vorbind şi cîntînd natural, ne-a arătat un adevărat prototip de minte pe dos şi netrebnicie. Directorul trupei are un glas simpatic (bariton) şi figura placută. Ariile sînt evreieşti iar publicul, compus în mare parte din coreligionari ai actorilor, petrece bine".*

Nota, care avea să devină certificatul de naştere al primului teatru profesionist din lume în limba idiş, nu era singulară. La 4 iulie publicase una despre spectacolele tinerilor actori Manolescu, Ionescu, Arceleanu şi Alexandrescu, prezentate în grădina Chateau aux fleurs, iar mai tîrziu avea să publice şi cronicile spectacolelor teatrului de vară, înfiinţat de Petre Alexandrescu: *Seratele teatrale din Grădina Primăriei* (25 august) şi *Teatru în Grădina Primăriei* (29 august).

Ideea lui Marcu fiind molipsitoare, nu prea departe de locanta sa într-o *"căsuţă doar cu un singur etaj"*, în vadul vechiului Casino de Viena,

din strada Primăriei, (numit prin 1872 Casino de Iassi), toamna se deschidea Cazinoul ***La Pomul Verde***. Evenimentul se aducea la cunoştinţa publicului: *"Subsemnatul antrepenor cazinoului comercial, pronumit astăzi "La Pomul Verde", ce am mai ţinut odată cu D. Buch, situat în oraşul Iaşi, despărţitura III-a, strada Primăriei, am onoarea a face cunoscut onor public că aranjînd zisul stabilimemt din nou, foarte elegant cu un bun biliard pentru kigel şi carambollage şi cu cele mai fine băuturi, cu preţuri foarte moderate, precum şi seviciul prompt, rog pe onor publicul a ne onora cu vizite numeroase Deschiderea va avea loc în sara de 30 ale curentei luni octombrie, cu muzică civilă. Cu stimă Uşer Hirsehman".*

Noua locantă atrăgea şi pe poetul Avram Goldfaden, fost învăţător din Ucraina, care publicase un volum de versuri şi altul de teatru (la Odessa), călătorise la Lemberg, Munchen, Cernăuţi, căutîndu-şi un rost, de unde coborîse la Iaşi. Venise cu dorinţa să înfiinţeze o gazetă evreiască, dar soţia prietenului său Iţhac Librescu i-a zis:"*Monsieur Goldfaden, la Bucureşti există un ziar "Haioeţ" al cărui redactor moare de foame de şapte ori într-o zi. Ce ai de gînd ? Să scoţi şi dumneata un ziar şi să muriţi amîndoi de foame ? Mai bine ascultă ce-ţi spun eu. Lasă-te de nebunia asta ! Evreilor le lipseşte un teatru. Apucă-te mai bine de aşa ceva ! Mă gîndesc la un teatru evreiesc la fel ca al românilor.* " Plăcîndu-i ideea, la început accepta propunerea lui Şimen Mark de a-şi prezenta singur pe scenă poemele, în stilul cîntăreţilor din Brod, îmbrăcat în frac. Încercarea se dovedi însă un eşec, căci la sfîrşit în loc de apluze primea fluierături. Dîndu-şi seama că lumea dorea altăceva în puţin timp a scris " *comedia ilariantă Şmendrich* " şi a pus pe picioare o trupă din cîteva persoane cu care a interpretat-o obţinînd un formidabil succes, tot în grădina lui Mark din Uliţa Mare. Despre acest spectacol scria la 4 octombrie 1876 unui prieten de la Odessa (Moise Finkel, tot cîntăreţ) invitîndu-l să-i fie partener: "*...la cererea generală m-am hotărît să alcătuiesc o trupă din cei mai buni artişti şi s-o organizez în stil european... Aici la Iaşi se va înfiinţa un teatru evreiesc permanent a cărui direcţie mi-a fost încredinţată.Dispun de cele mai recente creaţii ale mele, precum şi de piese. Voi continua, în acelaşi timp, să scriu lucruri mereu noi pentru acest teatru care va fi unic în lume. Ştiţi, desigur, că în momentul de faţă aproape nu există scriitori care să creeze ceva nou pentru scenă. De fapt, eu sunt singurul... De aceea sper că la primirea*

scrisorii nu veți sta mult pe gînduri și veți veni îndată aici. Lîngă mine vă va fi mai cald decît în orice altă parte... Am dat o reprezentație în grădina lui Șimen Mark. Locurile s-au vîndut de la 3 mărci și pînă la 50 centime. De cînd există grădina nu s-a mai realizat o asemenea rețetă. V-aș fi trimis un afiș dar nu vreau să se știe la Odessa de reprezentațiile mele din Iași... "Așa cum reiese din scrisoare primul spectacol a fost în grădina lui Marcu, următoarele avînd loc, probabil, în grădina casinoului *La Pomul Verde*, unde se muta cu trupa *(Începuturile teatrului evreiesc).*

Răcindu-se timpul și negăsind la Iași o încăpere convenabilă pentru spectacole, directorul și mica lui trupă din trei persoane (Goldfaden, Israel Grodner și Suher Goldstein), numărați opt după roluri, au plecat la Botoșani unde li se oferise o sală încăpătoare și apoi la Galați, Brăila, București. Acolo fiind multă populație evreiască piesele sale jucate pe scenele din grădinile Jignița și Pomul verde au avut și mai mare succes deși presa israelită locală le primise cu răceală, din motive religioase. Urmau apoi turnee la Odessa, Harcov, Moscova, Petersburg, Varșovia și, din 1887, în New York unde, întîmpinînd indiferența localnicilor, peste doi ani se retrăgea la Paris și Lemberg, întoarcîndu-se amărît la București în 1892. Prin 1895 venea în turneu la Iași, jucînd pe scena de la Sidoli și *Pomul Verde* (aprilie-septembrie), pleca în America (1896), apoi la Paris (1903) de unde se întorcea iar în America, dar îndura lipsuri, trăind decepționat greii ani ai bătrîneții (fiind născut în 1840). Solicitat de Asociația tinerilor vorbitori de ebraică, scria o piesă în această limbă, organizînd și o trupă cu care în martie 1906 dădea primul spectacol de acest gen în America, devenind astfel părintele teatrului în limba idiș dar și în limba ebraică (Israil Bercovici). La 9 iulie 1908 părăsea scena pentru totdeauna, lăsînd familia în mare sărăcie încît soția era nevoită să ceară ajutor unui prieten din Polonia scriindu-i că, deși acolo erau teatre evreiești, nu i se da nici o atenție ori sprijin :"*într-o țară ca America orice inimă se preface în piatră. Dumnezeul lor e dolarul. De multe ticăloșii a avut parte bărbatul meu în viață, dar mai ales eu, o femeie bătrînă și singură. America știe doar să facă înmormîntări frumoase.*" Astfel se încheia epopeea vieții creatorului teatrului modern evreiesc.

După plecarea sa la Botoșani, pe scena din grădina ieșeană de la *Pomul Verde* urcau alte trupe precum a lui Al. Evolschi și Mihai Popovici de la Teatrul Național, jucînd prin 1877 *Doi surzi* și *Hoțul și fanaragiul.* Una își anunța spectacolele prin *"Noua Revistă"* din 24 mai 1887 scriind :

"O trupă de curînd sosită în Iaşi va începe reprezentaţiile în grădina Pomul Verde". Locanta lui Şimen Mark dispărea, imobilul fiind vîndut Băncii Naţionale care îşi căuta un sediu.

La Iaşi gustul de teatru pătrunsese prin toate cartierele creştine şi evreieşti. Pe Lăpuşneanu, în capătul de sus al Uliţei Mari se juca teatru cu succes la cofetăriile Madame Alexandre şi Passini deşi erau situate cam vizavi una de alta, prima cam pe locul Cofetăriei Amandina, iar a doua cam pe unde-i acum Grădina Corso. Nu lipsea nici din Grădin Primăriei, aflată oleacă mai sus ocupată acum de Cinematograful Tineretului şi nici de la grădina Jockey Club ce a existat lîngă Casa Tineretului.

Nişte tineri evrei din Podul Roş jucînd piesa *Regele Ahaşveroş*, la sfîrşitul spectacolului acel ce interpreta pe ministrul Uman intrînd aşa de bine în rol, încît i- a rămas numele Moişe Uman. O trupă de amatori începuse să joace în grădina Şulim Şeicheolăs (Şaichiolăs) din strada Hotin spre Ţicău, unde se amenajase o scenă mare şi se jucau operete scrise de profesorii Horovitz şi Lateiner. Unul dintre tinerii actori de acolo, anume Iosolă Scherman ajungînd mai tîrziu la Londra, deschidea un teatru propriu. Profesorul Helman înjghebase deasemeni o trupă cu care juca pe scena unui mic teatru de varieteu înfiinţat în strada Başotă pe locul liber din spatele casei Başotă ocupată de Liceul Ştefan cel Mare, unde s-au făcut locuinţe după 1950. El scria cupletele şi scheciurile. Un teatru în toată regula, se înfiinţa de unii actori de la *Pomul Verde* în strada Banu pe malul Rîpei Galbene, în grădina farmacistului Blumenfeld *(Teatrul evreiesc din Iaşi)*. Se numea Teatrul Tivoli şi era locul preferat de trupele cu limbă germană. Nu rămînea fără teatru nici grădina hanului *Pîrlita*, rebotezat *Dacia*, din partea de sus a străzii Ştefan cel Mare şi nici Tîrgul Cucului în preajma căruia, la hanul Cucu, se înfiinţase unul foarte original cu scena pe şapte butoaie ce funcţionau ca un amplificator repetînd ecoul vocii actorilor, spre distracţia spectatorilor aşezaţi în cerdacurile caselor din jur ca în loje. Lumea îl botezase Teatrul cu Cerdacuri şi se înjghebase în preajma pieţii alimentare, cam peste drum de micul turn răsăritean al Goliei. Aici sosea prin 1909 trupa de varietăţi cu mare succes a lui Benjamin Braunştein *(Din Tîrgul Cucului în Piaţa Unirii)*.

Purtînd legenda găzduirii teatrului lui Avram Goldfaden grădina Pomul Verde intrase în istorie ajungînd vestită în toată lumea. Pe scena ei modestă ţineau să debuteze mulţi dintre tinerii încercaţi de dorul Thaliei ajungînd adesea celebrităţi pe scenele din Europa şi America.

Vizavi de intrarea în grădina *Pomul Verde*, aproape *"ușă în ușă"* se construise și moderna clădire a Teatrului Național, inaugurat la 1 decembrie 1896, dar cu începuturi și tradiții din decembrie 1832 cînd

în spatele său, pe ulița Golia se deschidea Teatrul de Varietăți al fraților Baptiste și Ioseph Fouraux, în casele Talpan (cam peste drum de actualul sediu al Filarmonicii Moldova). Activitatea sa bucurîndu-se de mare interes din partea tîrgoveților, în decembrie 1838 pe scenă se rînduiau două trupe: una cu spectacole în limba franceză iar alta în limba română. La ele se adăuga prin februarie 1842 și a treia cu spectacole în limbă germană, condusă de celebra cîntăreață *"madame Frisch"*, care primea și direcția tetrului ieșean pentru doi ani (septembrie 1841 - mai 1842) Unii dintre artiști, cît și spectatorii, în majoritate, erau evrei.

"Astfel, după zece ani de existență, teatrul ieșean avea trei trupe sau, după spusele unora, căsoaia lui Talpan (proprietarul) avea trei teatre, Iașul devenind un recunoscut centru multinațional european." (I. M. *Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii*). Lor, la 4 martie 1844 li se alipea și o trupă italiană sosită din Odessa. Ca efect al acestei vieți artistice intense, la 7 octombrie 1845, pe firmamentul Iașilor apăruse Teatrul Național. I se construise un sediu pe Copou dar care arzînd s-a înlocuit cu acel din strada Căpitan Păun, proiectat de renumiții arhitecți vienezi Felner și Helmer și inaugurat în 1896.

Prezentarea spectacolelor pe cele două scene din strada Căpitan Păun reprezentînd o mare realizare în palmaresul unor actori din Europa și America, aceștia nu le ocoleau, incluzind în turneele lor și fosta capitală a Moldovei, deși după Unire orașul rămăsese din punct de vedere economic *"un biet tîrg de provincie"*.

Astfel nu ocolise Iaşul nici celebra actriţă pariziană Sarah Bernardt (evreică), sosită aici chiar la începutul epopeii lui Goldfaden, cu vreo 30 de însoţitori şi celebrul pat cu danteluţe al eroinei din *La dame aux camelias* de Al. Dumas. Venea dinspre Viena prin Lemberg şi mergea la Odessa dar dorise să aducă Iaşilor măcar o farîmă din viaţa artistică a marelui Paris. Dăduse spectacole pe scena Teatrului Naţional din Copou (9, 10 şi 11 noiembrie 1881), locuise la hotelul Binder din capul străzii Lăpuşneau, dar îşi plimbase paşii şi în modesta grădină unde auzise că se juca teatru în limba idiş.

Viaţa teatrală de la Iaşi devenise atît de apreciată pe plan european încît un actor ajuns în străinătate cînd voia să se recomande elogios spunea: *"Ştii colega, eu am jucat teatru la Iaşi"* (*Teatrul evreiesc din Iaşi, biblioteca Saul Leizer).*

Fermecaţi de muzica pianistului Braun şi a violonistului Gh. Borteanu, ieşenii, adunaţi în încăpătoarea odaie dinspre grădină a cabaretului înfiinţat la *Pomul Verde* de antrepenorul Regenstreich prin anul 1888, bisau şlagărul la modă *Alza* şi fredonau refrenurile împreună cu artistele de pe podium *"franceze, picante, germane blonde, italience brunete":*

"Ce frumoaasă melodie/ Într-un vals frumos!
Fie polca cît de vie/ Nu-i aşa duios..." (Rudolf Şuţu)

Intrarea la Grădina *Pomul Verde*

Loc de sărbătorire a înspăimîntătoarelor bacalaureate şi examene universitare din anii străbunicilor sub deviza "*Wein, Veib und Gesang*"

(*Vin, dragoste şi cîntec*), *Pomul Verde* devenise pe la finele secolului trecut localul tinereţii visătoare, deşi nici alţi locantieri nu dormeau cu mîinile în sîn. Vestindu-şi apariţia cu multă ardoare, prin decembrie 1896, pe rînd cu Teatrul Naţional, în str. Căpitan Păun nr.18, se deschisese cîrciumioara "*La respect General*", adresată celor ieşiţi de la spectacole: *"Un eveniment colosal, senzaţie care va zgudui Hig-liful nocturn al urbei noastre. Mîine se inaugurează cu un program splendid noul local al lui Moise Zinger inventatorul fleicii naţionale pur sang."*

Însoţind veacul care se ducea, vechea clădire scundă a cazinoului Pomul Verde, aşezată cam de-a hoarţa pe strada Primăriei, într-o zi se topea înghiţită de un incendiu, iar în vara anului 1899, pe locul căsuţei de la numărul 15 se ridica un bloculeţ modern şi cochet, aliniat după clădirea de la numărul 13 din colţul străzii cu ulicioara Căpitan Păun (numită apoi 9 Mai şi acum Aghata Bîrsescu. Strîmtorată de noua zidire, în dosul căreia rămăsese cu poarta prin strada Căpitan Păun numărul 23, în faţa Teatrului Naţional, faimoasa grădină Pomul Verde pierdea prin 1901 zidul ce-i înconjura aşezarea, cît şi arcul intrării, năruit de vechime.

Pe scena sa vara se perindau însă mereu trupe de teatru şi varietăţi româneşti şi evreieşti, unele venite şi de peste mări, din America. Modernizînd grădina Isidor Aschenazi *"comnducătorul trupei israelite din Iaşi"*, prin 1911, o înzestra cu *"ecleraj electric"*, iar în primăvara următoare îi construia un acoperiş tăbluit pe stîlpi din fier. Sosind din

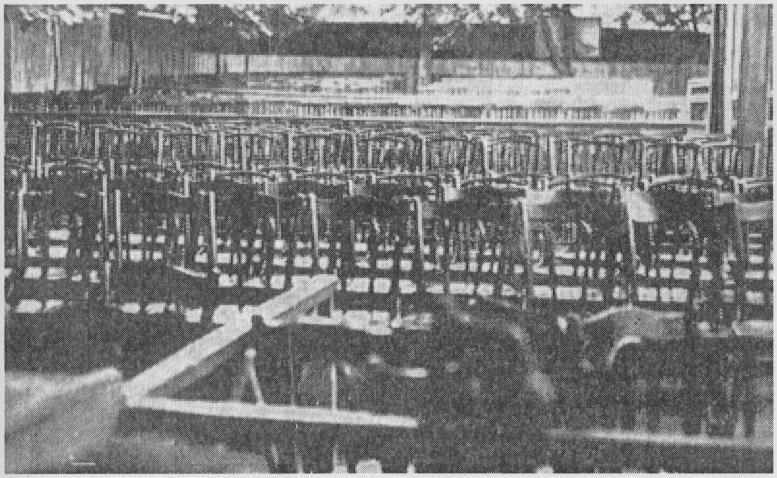

Grădina *Pomul Verde*

America într-o vizită în România actorul Boez Yong cu soţia sa, renumita actriţă Clara Yong, ţineau să joace cîteva spectacole la grădina *Pomul Verde* cu trupa lui Aşchenazi. Entuziasmaţi de jocul Clarei, după spectacol studenţii o întîmpinau cu aclamaţii şi o duceau la hotel într-o trăsură trasă de ei, uimind-o profund.

Revendicată cînd de cafeneaua de pe colţ, de la numărul 13, cînd de depozitul de vinuri instalat la numărul 15, bătrîna grădină *Pomul Verde* ajungea pînă în zilele ultimului război cînd îşi închidea porţile lipsită de spectatorii îngroziţi de vrăjmăşiile anilor 1940-1944.

Reînvia la 1 iulie 1945. Trupa Teatrului Naţional fiind plecată în refugiu pe scena sa dădea spectacole o formaţie de tineri actori evrei ce au reorganizat şi grădina *Pomul Verde*. Doritori să alunge tristeţea celor patru ani de război formaseră o echipă care începuse să prezinte spectacole

Avram Goldfaden

încă din decembrie 1944 în sala cinematografului Scala numită de ei Teatrul Evreiesc. I se recunoştea, oficial, existenţa abia la sfîrşitul anului 1949 prin decizia nr. 419 din 15 noiembrie 1949, semnată de preşedintele Marii Adunări Naţionale, profesorul C. I. Parhon. (C. Ostap.*Parfum de Iaşi)* La 21 decembrie 1950 Teatrul Evreiesc începea oficial stagiunea, iar din anul 1956 lua numele iniţiatorului primului teatru evreiesc, Avram Goldfaden, cu prilejul aniversării a 80 ani de la înfiinţare. Într-o zi dalbă - 27 decembrie 1956 - cu clinchet de clopoţei şi pregătiri de întîmpinare a noului an, în grădina Teatrului Naţional din faţa Pomului Verde se dezvelea şi bustul său acoperit de hlamida fulgilor pufoşi de nea. Plutind jucăuşi prin aer îi mîngîiau chipul de bronz, brăzdat de încercările aspre ale vieţii tumultoase şi plină de lipsuri.

Se întorsese în oraşul ideilor generoase de care se despărţise în toamna friguroasă a anului 1876, lăcrimînd probabil ca şi înaintaşul său Berl Broder, la plecarea din viaţă:

"Oraşul în care m-am născut/Nu-l mai ţin minte.
Am uitat drumul/ Care mă adusese aici.
Aici, unde cîntă ţiganul,/Aici unde evreii beau vin.
Aici unde se frige carnea pe cărbuni,/Aici vreau să fiu îngropat.

Brody are fruntea încruntată/Iaşul are inima veselă.
Spuneţi-mi Berl cel din Iaşi/Pentru evreii urmaşi..."

(Iţic Mander în *O sută de ani de teatru evreiesc în România, Israel Bercovici)*

Odată cu decretul de recunoaştere oficială aTeatrului evreiesc i se predase clădirea fostului cinematograf *Phoenix* din strada Gîndu nr. 2-4 şi Grădina *Pomul Verde* din strada 9 Mai, nr 4 (numită acum strada Aghata Bîrsescu), fostul cinematograf *Scala* fiind sortit dărmării pentru lărgirea bulevardului Ştefan cel Mare Pe scenea teatrului şi a grădinii se jucau în veselia sutelor de spectatori *Tevie Lăptarul, Herşele Ostropolier, Bravo mie sunt ieşean, Punctul pe i...* şi multe spectacole de varietăţi cu traducere în limba română prin căştile introduse la bănci. Destinul modernizărilor care pîndea viaţa vechiului Iaşi nu le ierta nici pe cele două scene. Scăzînd vertiginos numărul spectatorilor Teatrului Evreiesc ieşean, ce-şi schimbau domiciliul de pe malul Bahluiului pe meleagurile noului Israel şi instituţia desfiinţîndu-se, prin 1963 frumoasa clădire din strada Gîndu, rămasă fără artişti, cădea în iureşul tîrnăcoapelor şi buldozerelor ce nimiciseră fără îndurare şi centenara clădire a Academiei Mihăilene de la colţul străzilor Gîndu şi Arcu. Cîteva zeci de spectatori din seara zilei de 30 decembrie 1962 trăiau un emoţionant spectacol cu *Dumbrava minunată* a lui Mihail Sadoveanu... Din fostul teatru rămînea ca amintire doar marele depozit de decoruri, construit la spatele său şi care s-a transformat într-un modern spaţiu comercial, prin 2004, după ce a zăcut părăsit vreo 40 de ani.

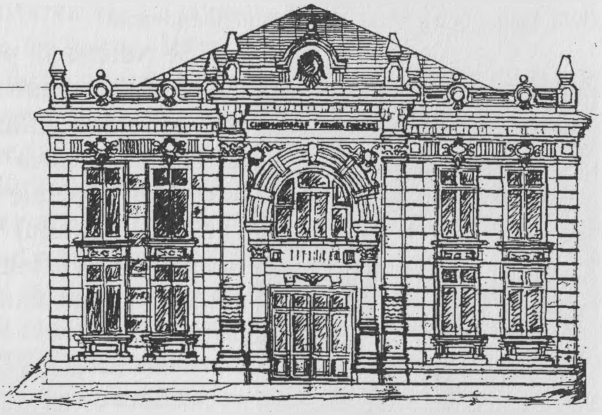

Fostul cinematograf *Phoenix* (shiţă I. Mitican)

Se realizează un plan de peste 80 de ani

Grădina *Pomul Verde* se pierdea şi ea pe altarul jerfelor cerute de esplanada dintre Teatru şi Mitropolie, visată de primarul Vasile Pogor şi consilierii săi care la 5 octombrie 1892 au aprobat amplasarea clădirii Teatrului Naţional, după dificile discuţii şi ezitări, continuate şi în mai 1894.

Mult dorită şi adesea pomenită de gazete şi cerută insistent, printr-un articol, chiar de Nicolae Iorga cît şi de Cercul ieşenilor din Bucureşti, nu avea însă nici o şansă de realizare fiindcă expropierile presupuneau sume colosale ce nu existau în caseta Primăriei pentru plata despăgubirii clădirilor. Nefiind bani ca să se cumpere teren nici pentru noul Teatru, Primăria cedase localul său (1891), dărmîndu-l şi mutîndu-se cu chirie (vidi *Romantica Poveste a Palatului Roznovanu*).

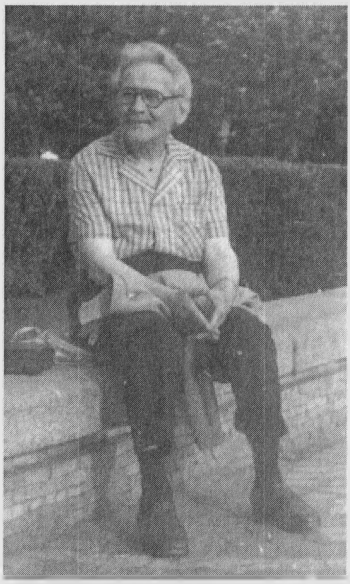

Cu Al. Ţerek pe locul tipografiei

Se ridicau şi probleme de conştiinţă culturală în legătură cu vechea tiparniţă a lui Herşcu Goldner, înfiinţată de prin 1865 - unde îşi tipărise Junimea "*Convorbirile literare*" şi Ion Creangă operele - cît şi cu Grădina Pomul Verde şi imobilul familiei domnitorului Hangerli, toate ameninţate cu dispariţia fiind situate în cuprinsul teritoriului vizat. Deşi Herşcu Goldner murise în 1905, tipografia funcţiona. O preluase tipograful Alexandru Ţerek. Nu erau puţini dintre acei care plîngeau şi prevăzuta pierdere a Străzii Primăriei (numită pe atunci Gh. Mîrzescu şi apoi Dobrogeanu-Gherea), ce unea strada Ştefan cel Mare şi Cuza Vodă. De aceea adesea tîrgoveţii considerau că Teatrul, fiind proiectat de străini - necunoscători ai Iaşilor, ziceau ei - se amplasase greşit cu faţa spre strada Căpitan Păun - numele unui pompier omorît la salvarea cailor din grajdul aprins al Roznovanilor (1885).

Prin martie 1971 toate zidirile fiind proprietate de stat şi mulţi dintre locatarii vechilor locuinţe doritori de apartamente confortabile la bloc, cu încălzire centrală, nu a fost greu edililor timpului conduşi de primarul Ioan Manciuc să împlinească visul ctitorilor teatrului. După o scurtă şedinţă de aprobare a planului întocmit de sistematizatorul zonei, intrau în funcţie buldozerele. Toamna, peste fundaţiile fostelor clădiri creştea iarba noului parc. Justificînd marea prefacere cu multe demolări, unii dintre participanţii la aprobarea lucrărilor aminteau că şi construirea teatrului a cerut sacrificarea unui locaş religios, biserica lui Dancu din timpul lui Petru Rareş, slăbită şi dezechilibrată de săpăturile pentru teatru. Ajunsă în gravă stare de ruinare, după inaugurarea teatrului, în presa timpului se încrucişau obişnuitele acuzaţii şi nefiind alt

cale şi nici fonduri pentru consolidări se accepta dărmarea ei. Începea prin februarie 1903, continua prin august după unele opriri şi se termina prin octombrie, după ce edilii şi înalţii ierarhi s-au spălat pe mîini, lăsînd păcatul pe umerii fostului primar Vasile Pogor.

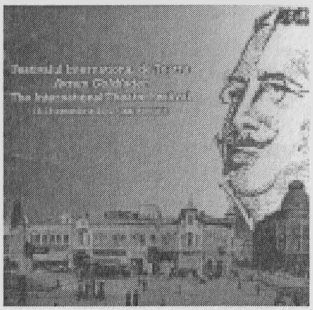

Prin realizarea spaţioasei esplanade se încheia astfel povestea legendarei grădine legată de amintirea poetului Avram Goldfaden. Spre neuitarea ei, din iniţiativa directorului teatrului ieşean, Ion Holban, între 15-18 octombrie 2002 la Iaşi a avut loc prima ediţie a Festivalului Internaţional de Teatru Avram Goldfaden, marţi 15 octombrie marcîndu-se locul Grădinii *Pomul Verde* cu un obelisc. Au urmat spectacolele trupelor din Bucureşti, Israel. Drezda şi Iaşi, ultima prezentînd piesa *Teibele şi demonul ei.* În anul 2003 urma ediţia a II-a, Festivalul intrînd astfel în tradiţia acţiunilor culturale ieşene. Din anul 1976 esplanada lua aspectul actual, instalîndu-se chipurile marilor directori ai teatrului, şi construindu-se fîntîni arteziene (una, aceea din faţa teatrului fiind chiar pe locul tipografiei lui Goldner. Dorind animarea spaţiului, în primăvara anului 1990 primarul Emil Alexandrescu lăsa pictorii amatori să-şi expună aici tablourile, deşi o gazetă tuna şi fulgera socotind lucrările lor kitsch. Ideea o dăduse autorul acestor rînduri scriind despre Grădina Primăriei, din strada Lăpuşneanu, unde-şi expuneau operele artiştii tîrgului încă de prin anii 1876. Susţinînd timidul început ameninţat cu dispariţia, autorul publica articolele *Grădina artelor* în ziarul *"Opinia"* din 19 octombrie 1990 şi *Grădina Primăriei a reînviat*, la 10 august 1991 în aceeaşi gazetă.

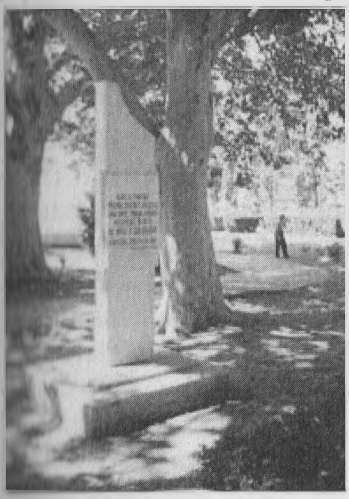

Obeliscul de la *Pomul Verde*

Şi Mitropolia avea dugheni la faţă

Nestricîndu-i oleacă de frupt negustoresc nici Mitropoliei, se împresurase şi ea, asemenea celorlalte biserici, cu un cîrd de prăvălii la stradă, înşirate din poarta intrării pînă la colţul străzii Langa. Ultimele vreo nouă şi apoi numai şase, se ţineau nesmintite pînă prin 1874, în faţa locaşului Mitropoliei vechi (Sf. Gheorghe). Din acel an cădeau,

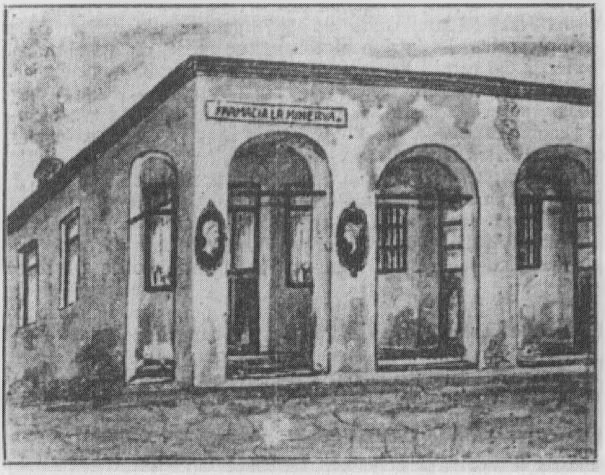

Dughenele Mitropoliei

trăsnite de alinierea străzii. Boltite, cu stîlpi din piatră netezită, săltate pe două trepte și unite prin portic de trecere, adăposteau pe la 1842 magazia serdarului Nica, luminată seara, mai ceva ca ziua de stolul sfeșnicelor și lămpilor cu hogeag din cristal - faimoasele "*privilighete Apollo*" ce măreau "*împătrit*" lumina și atrăgeau, ca pe fluturi, toți junii capitalei. De felul lor bolțile erau întunecoase. Nada era și mare. La prăvălia cu novitale a serdarului atotștiutor - cum îl zeflemeau pizmașii pe știința lui în politicalele vremii - poștalioanele aduceau din toate părțile tăști cu jurnale noi, iar harabalele felurite hîrțoage, tocmai scoase de sub teascurile Institutului "*Albina românească*" a lui Gheorghe Asachi, căreia serdarul Nica îi ținea depozitul în capitală (1845). Atunci cînd abonații gazetelor, munciți de prefacerile Europei se aprindeau prea tare, în plănuieli, iar pe la scări se iveau cu banat, chipurile crunte ale slujitorilor domnești, serdarul le făcea vînt, printr-o tainiță subterană, în bolta vecină cu "*leacuri trupești*" de pe colțul uliței Baston, stăpînită o vreme de Gheorghe Pădure și spițăria *La Minerva*, slobozită printr-un hrisov, în anul 1827, de "*Ioan Sandu Sturza Voevoda, Domn țărei Moldovei*".

Alt cupeț, spatarul Ghiță Căliman, înobilat de gazete cu numele Gizzo Kaliman, muia durerile maiurilor și rărunchilor cu apele minerale "*evropienesci*", anume aduse din vestitele fîntîni franțuzești și nemțești, în "*ulcioare mari sau mici*", potrivit cu pofteala onoraților cumpărători și numai după vreo patru-cinci săptămîni de la poruncă.

Mai înainte *Librăria Nouă a lui Teodor Codrescu, instalată "vizavi de catedrală înmîna abonamenturile"* gazetelor parisiene și vieneze doar după opt zile de la apariție, iar pe acele bucureștene chiar și la două - trei zile (anul 1855).

Magazia Teodorini, aflată tot pe partea cealaltă, peste drum de ctitoria catolicilor şi-n coasta spiţăriei La Curte, a lui Ioan Lochman, din colţul străzii Podul Vechi (Costache Negri), îmbia şi ea trecătorii cu seminţe de flori parfumate, oferind şi grădinari iscusiţi, gata să le semene.

Dărmată, în locul vechii ei clădiri prin 1936 se ridica magazinul modern cu etaj al lui Vartparonian, în care se vindea cea mai strașnică stofă Șerg din Brașov, iar prin 1948 se instala Magazinul Universal "Iașul" - mare noutate a timpului după anii războiului, cînd puţinele articole de galanterie, manufactură şi încălţăminte din prăvăliile goale se dădeau pe cartele cu puncte.

Bine aprovizionat, după desfiinţarea cartelelor (28 decembrie 1954), *"revoluţiona"* comerţul ieşean cu bogăţia sa de mărfuri. Acestea aveau preţuri fixe şi mici şi uimeau chiar şi pe vizitatorii din ţările vecine, ce se aprovizionau cu plăcere, ducînd acasă în Polonia, în Uniunea Sovietică şi în Ungaria îmbrăcăminte şi încălţăminte (aceea pentru copii fiind aproape pe jumătate mai ieftină).

"Pe atunci preţurile erau stabilite proporţional cu salariile, reducîndu-se prin HCM-uri astfel încît şi cel mai modest lucrător să-şi cumpere de mîncare, de îmbrăcat, să-şi plătească chiria şi întreţinerea, să-şi înveţe copii la orice şcoală, vara să-i trimită în tabără, iar el să se aşeze adesea la coada ONT-ului din Piaţa Unirii pentru a lua un bilet de odihnă la Marea Neagră asaltată de milioane de români." . Completa nostalgic un bătrîn vînzător de la "Iaşul" întrebat de autor despre fostul magazin.

Demolat, odată cu zidirea farmaciei de pe colţ, a Lochmanilor - pentru care istoricii implorau Cerul să fie păstrată datorită bolţilor şi

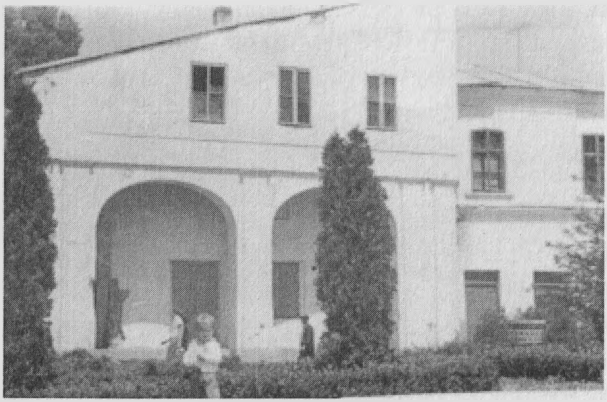

Farmacia Lochman

vechimii, prin anul 1970 se ridica Palatul Cărţilor - Casa Cărţii - cum se numea bogată librărie cu două etaje, plină de publicaţii ieftine ce se vindeau ca pîinea caldă pînă prin 1990 şi se întorceau înapoi umile după 1993. Le aduceau cu valizele foştii cumpărători, bătrîni pensionari pentru a le vinde Anticariatul din ultimul etaj, adesea stînd la coadă - aşa de mare era oferta. Activitatea acestuia, devenind un comerţ mănos, făcea prozeliţi, înfiinţîndu-se şi alte anticării prin Cuza Vodă, Florilor şi un pîlc în Piaţa Unirii, ca prin anii 1900, cînd fosta stradă Brătianu era staniştea anticarilor.

Ultimul adăpost al tezaurul României, înainte de a porni în lungul său voiaj fără întoarcere...

Cumpărate de Banca Naţională, acareturile başoteşti în grădina cărora fusese locanta de vară a lui Şimen Mark, adaptate cerinţelor, aveau să devină prin 1885 sediul sucursalei ieşene al faimoasei instituţii, păstrîndu-se pînă în zilele anului 1944 cînd bombele războiului le ruinau. Pe locul lor se ridica noul palat cu faţade de travertin, construit între anii 1946-1947.

Vechiul sediu adăpostea în zilele toamnei anului 1916 Tezaurul României, adus de la Bucureşti în mare taină, cu 18 vagoane, şi ascuns la subsol, pînă în 15 decembrie 1916, cînd împreună cu lăzile depozitate în clădirea Vamei din Gara Iaşi porneau spre Moscova. Uriaşa comoară conţinea monede de aur, piese de valută, lingouri în vreo 1738 lăzi, plus faimoasele bijuterii ale reginei Maria în 2 lăzi. Al doilea transport pleca în 27 iulie 1917, pe vremea marilor lupte de la Mărăşeşti. Înnebuniţi de zvonuri şi sfaturile consilierilor străini guvernanţii, neîncrezători în tăria ostaşilor români, se aşteptau la spargerea frontului de ofensiva celebrului general Mackensen. *"În gara Iaşi era mare fierbere. Pe o linie de garaj se aflau 24 de vagoane încărcate cu bijuterii, obiecte de aur ale mănăstirilor, bani şi alte valori ale Casei de Depuneri, cu locomotiva sub presiune. Încă nu plecau fiindcă la fiecare*

ceas veneau ordine şi contraordine. Toata lumea îsi pierduse capul, iar la directorul Casei de Depuneri care dormea în vagoane,ca să le păzească, soseau cu intervenţii de ultima oră diferite personalităţi aducînd valize, pachete, lăzi cu bijuterii, blănuri, tablouri, bani şi tot ce aveau mai scump fiecare. Nici nu era timp de făcut vr-un inventar sau de dat chitanţă. Lucrurile se aruncau pur şi simplu în vagoane, fiecare rugînd directorul să accepte coletul pe încredere, fără nici o formaliate. Numai să-l ia cu dînsul. Singura condiţie care se implora era ca trenul să plece imediat spre a nu fi capturat de nemţi" (I.M.*Iaşi, Gara Amintirilor*). Cu acest tren se duceau şi uriaşele comori ale mănăstirilor şi bisericilor româneşti, adunate la Mitropolie: splendide icoane, vechi evanghelii îmbrăcate în aur şi argint, mitre, cruci şi cîrje de aur,veşminte împodobite cu diamante, mărgăritare şi safire, nenumărate cărţi, tablouri, manuscrise şi cronici strămoşeşti.

Stricîndu-se relaţiile cu Rusia revoluţionară s-a ajuns la pierderea sa. Amănunte despre locul ieşean de unde - ziceau bătrînii - a început răcirea acestora şi alte informaţii sunt prezentate în volumul autorului: *Strada Lăpuşneanu de altădată*. O parte (documente) s-au înapoiat în 1935, iar alta în iunie 1956 cu 1350 tablouri, 36533 de monede şi medalii, 150 icoane vechi, 50 candele cruci şi pocale de aur şi faimoasa Cloşcă cu puii de aur.

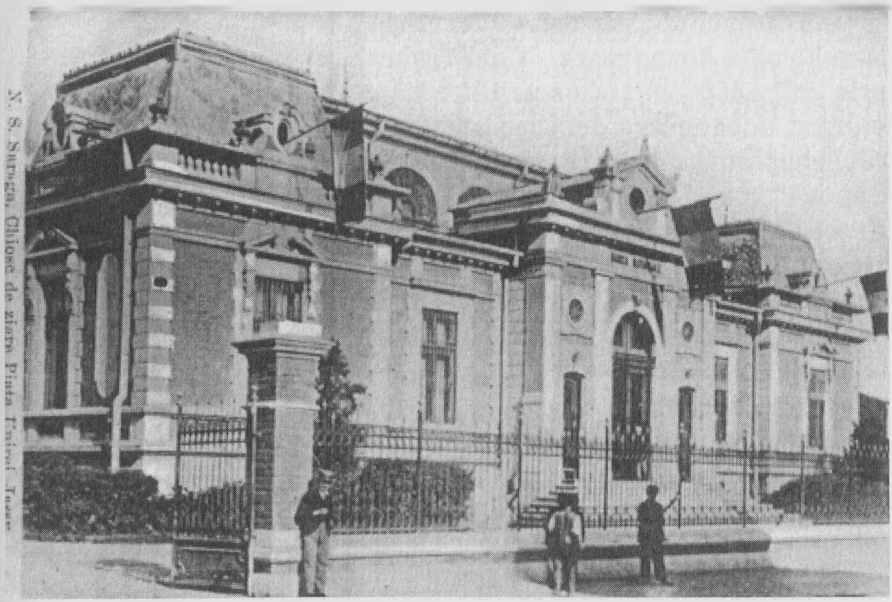

Vechiul sediu al Băncii Naţionale

Alături de bancă cam pe locul magaziei de pînzeturi şi stofe pentru obraze subţiri şi gusturi alese, a lui Lupu Carniot, în care strămoşii priveau neîncrezători preţurile fixe, fără chip de tocmeală (1880), cum nu se mai pomenise pe nicăieri (căci erau aceleaşi pentru toate mărfurile), se muta din casa lui Fotache, Prima Societate de Economie (1933), zidindu-şi aici un cuib încăpător cu două rînduri, balcoane şi portal, ca orice bancă (nr.49) După 1945 localul devenea sediul PCR ocupat după 1989 de FSN şi lăsat urmaşelor: PD şi PSD.

Capitolul 6
Popas la Roznovanu

Palatul plin de istorii romantice...

Unul dintre puţinele imobile care nu a suferit nici un fel de dugheană în faţă era acel al roznovanilor. Înalt şi luminos încă de la clădire fusese înconjurat cu ziduri laterale, dar numai cu un simplu lanţ de fier - pe stîlpuşori din piatră -, la faţă pentru a fi admirat de toţi trecătorii. Îl păzeau statui din Olimp aşezate la intrare pe vremea construcţiei pentru a întregi parcă peisajul Parnasului de vizavi.

Din balconul său stăpîna, vestita cucoană Marghioliţa Roznovanca, "*supraveghea*" prin anii 1850 mişcarea pe Uliţa Mare, primind, după amiaza, defilarea landourilor cu echipaje strălucitoare ce se îndreptau spre Copou "*la aer*"; seara retragerea lor în chicoteli încojurate de tineri înfioraţi de amor strunind cai "*pur sang*", ce conduceau duducuţele la "*domiţiliu*", uneori însoţiţi de taraful lui Barbu sau Angheluţă, angajaţi să le cînte dorul în romanţe duioase şi-n plînsetele diblelor.

Dimineaţa, în schimb, cucoana admira parada armatei Moldovei, cartiruită în căzărmile de la Curtea Domnească şi şmotruită în piaţa largă de sub turnurile Mitropoliei, lăsată publică înainte de a fi cuprinsă în încinta locaşului, cu înaltul gard metalic, proteguitor.

Croită, cu dărnicie la fixarea înaltei zidiri pentru Mitropolie (1834), piaţa fusesese împodobită şi cu o cişmea artistică, prin 1851, din porunca domnitorului Grigore Ghica. O construise inginerul comis, C. Mihailiuc de Hodocin înălţînd monumentul turnat la o fabrică din Blanska-Moravia, dar care dispărea tăiat în primăvara anului 2004. Impozant şi aurit era o atracţie a timpului.

Cişmeaua domnitorului Grigore Ghica

Rîvnind anii cei tineri şi dorind să le mai prelungească trăirea, în salonul cuprinzător de la etaj al palatului în care se adună acum consilierii Primăriei oraşului, vestita cucoană a Iaşilor de odinioară organiza *soarele* (serate), baluri şi concerte la care participau invitaţi şi doritorii de muzică.

Palatul roznovănesc se ţinea bine căci stăpînii erau boieri cu stare, avînd vii la Cotnari, moşii şi castele la Paşcani şi Stînca. Odăile pline de mobile străvechi, pe care nu le mai clintise nimeni din vremea zidirii, ascundeau şi o romantică şi palpitantă istorie...

...care încep cu aceeea a cronicarului Miron Costin, decapitat pentru o vină închipuită

In spatele palatului se ascundea umilă, fosta uliţă Strîmbă (astăzi Agatha Bîrsescu), în care spre Podul Vechi, locuise cronicarul Miron Costin ce nu găsise mai plăcută şi de folos *"zăbavă"* decît să aştearnă pe hîrtie frînturi din zbuciumata istorie a neamului său.

Dîrzul boier Miron cu fratele său Velicico Costin îndrăzneau să înfrunte pe domnitorul Constantin Cantemir care dăduse *"cheia ţării"* în mîinile vistierului Iordache Rosetti străbunul stăpînilor palatului din Uliţa Mare. Fiindcă domnitorul se lăsa sfătuit de vistier şi nu mai contenea cu birurile, cei doi fraţi îl probozeau, adesea, zicîndu-i: *"Mai des cu păhărelile, Măria Ta şi mai rar cu orînduielile că birul este iertat de Poartă. Şi-i vra să-ţi dai Măria Ta samă odată şi nu-i pute".*

Locuința cronicarului din ulița ca de sat, semăna cu un conac, înconjurată de un larg cerdac în care noaptea bătea lumina unei ferestre pînă tîrziu către zori. Într-o odaie plină de hrisoave, cu sfeșnicul alături, la lumina gălbuie a unei lumînări groase de ceară, cronicarul scria aplecat asupra unui pergament.

Iarna de la sfîrșitul anului 1691 îi întrerupea însă toate preocupările. Venise cumplită. După o neiertătoare boală, soția murise la moșia Bărboși și tocmai cînd îi pregătea îngropăciunea, în odaia sa a năvălit un slujitor înfricoșat aproape strigîndu-i să fugă. De la Ieși venea un pîlc de trimiși ai Curții cu porunca să-l ridice, pentru a da socoteală domnitorului despre un presupus păcat. Căzuse la bănuială, împreună cu fratele, hatmanul Velicico și cei trei fii ai săi, că ar fi complotat împotriva domnului. Toți erau năpăstuiți, fără nici o judecată, Velicico fiind tăiat în fața Curții Domnești, după ce chiar domnitorul l-a lovit cu buzduganul în piept, cum povestea Dimitrie Cantemir, băiat de vreo 15 ani, care a scris viața tatălui său (Constantin Cantemir), fiind de față la ancheta domnească și împărțirea poruncilor de pedeapsă.

"Și cînd l-au găsit acolo la Bărboși, atunce îi murise giupîneasa și nici cu gîndu nu gîndia că i-a veni o furtună ca aceea... Zisu-i-au slujitorii să fugă iară el n-a primit, știindu-se drept" (Ion Neculce)

Luîndu-l de lîngă sicriu trimișii domnești l-au închingat iar în drum spre capitală, la Roman, potrivit ultimei porunci i-au tăiat capul Era ajunul Crăciunului din anul 1691. Astfel cei doi soți aveau să fie îngropați odată, uciderea cronicarului fiind apoi regretată de domnitor care"*mult s-a căit ce-a făcut și blăstăma pe cine l-au îndemnat*", păcatul rămînînd pe sufletul lui Iordache, strămoșului roseteștilor, ce au ridicat mai tîrziu palatul din fața Mitropoliei.

Locul larg și cuprinzător al casei lor aparținuse o vreme tot cronicarului.

Mai înainte pămîntul din părțile acestea *"cari azi e ocupat de Palatul Roznovanu pînă în strada Primăriei și în dos pînă la biserica Dancu în dreptul Teatrului, era din vechiu al lui Simeon Moghilă Vodă (domn intre 1606 - 1607) și al cneaghinei sale Marghita*" ce l-a dăruit pe la 1620, lui Pană vistiernicul *(Surete și Izvoade IV).* Acesta a făcut pe el o pivniță. Luat prin silnicie și fără plată de Gheorghe hatmanul, fratele domnitorului Vasile Lupu (1634 - 1653), noul stăpîn și-a făcut peste pivnițe case din piatră, spre colțul străzilor Primăriei (azi Gh.I. Brătianu) și Căpitan Păun (acum Agatha Bărsescu). Reîntors la urmașii lui Pană, după judecata

domnitorului Gh. Duca,locul îl cumpăra vornicul Miron Costin (1678), care avea şi el casele *"ceva mai jos, pe Uliţa Strîmbă, spre Podul Vechi" (Gh. Ghibănescu).* Îl luase ca amintire din partea Marghitei, - mama socrului său, Ion Movilă cu a cărui fată Ileana, Miron era însurat -, dar după 10 luni de stăpînire îl vindea vistierului Ursache, ginerele hatmanului Gheorghe. Prin aceaste tranzacţii mijlocise de fapt împăcarea dintre cei doi foşti posesori ajunşi, de bună seamă la grave neînţelegeri şi mari duşmănii.

Tot îndesîndu-se casele pe Uliţa Mare, partea din jos a locului ajungea la familia Cantacuzinilor, cu mare trecere la domniile următoare ce-şi construise pe el un palat de reşedinţă. Frumoasa zidire avea însă să fie *"risipită din temelii* ", in timpul razboiului Ruso-Turc dintre anii 1786-1788. Vistiernicul ca şi alţi boieri înfricoşaţi de veşnicile lupte dintre turci, nemţi şi ruşi, purtate în Moldova, trecuse sub pavăza împărătesei Ecaterina a II-a... La Iaşi sosea cneazul Grigore Potemkin care instituia un Divan al Cnejiei Moldovei şi aducea o iarnă de linişte şi petreceri în capitală. Îl urma apoi prinţul Suvoroff.

După lungi tratative prin Pacea de la Iaşi din 29 decembrie 1791 ruşii se retrăgeau (septembrie 1792), Moldova rămînînd iar în stăpînirea armiilor otomane, puse pe represalii. Boierii desţăraţi în Rusia pierdeau astfel toate averile, nevoiţi fiind a le vinde pe nimic, la mezaturi ţinute prin interpuşi (I.M.*Romantica poveste a palatului Roznovanu).*

Amintindu-şi palatul unchiului Matei Cantacuzino, aflat pe locul larg şi cuprinzător din faţa Mitropoliei, Alexandru Cantacuzino scria lui Edgar Quinet că zidirea era cea mai frumoasă din Moldova "*întrecînd în proporţii şi lux Palatul de la Deleni"* Aşezarea "*ocupa o mahala întreagă a oraşului pe Uliţa Mare în faţa Mitropoliei*" şi avea *" în fundul unei minunate grădini, locuinţa, mare zidire cu două rînduri".*

Aici se aşezau Roznovanii

Aşa s-a făcut că aşezarea vistiernicului Matei Cantacuzino - mort de dambla în 1817, tatăl cnejilor cantacuzini, susţinători ai răscoalei greceşti din 1821 (Eteria), - să treacă marelui logofăt Neculai Ruset ori Roset, numit şi Roznovanu (Rosnovanu) după reşedinţa de la Roznov, districtul Neamţului, (unde în 1771 a făcut şi biserica). Sfetnic în Divanul Cnejiei şi însurat cu Smaranda Hrisoscoleu, stăpînea vreo 30 de moşii, herghelii, stupine şi multe vii (la Cotnari). Era nepotul vistiernicului Iordache Ruset *"adevăratul stăpîn al Moldovei vreme de un sfert de veac"*

(Radu Rosetti, *Despre originile Roseteştilor...*), acel care pînă la moartea din 1718 a învîrtit toate treburile Moldovei şi i se punea pe cuget uciderea fraţilor Miron şi Velicico Costin.

Provenea din Ţarigrad, bunicul lui fiind Lascaris Rosseto sau Lascaris Roussaitos (de la care generalul Radu Rosetti începe genealogia neamului său în volumul *Familiei Rosetti).* După unii grec, după alţii de obîrşie genoveză - dintr-un îndepărtat strămoş, Ion Rosetti sau Rossetti - Lascaris avusese doi feciori. Primul, Constantin, a ajuns cupar în Moldova - pe vremea lui Vasile Lupu (1634 - 1653) - iar al doilea, Antonie, domnitor (1675 - 1678), cu numele Antonie (Anton) Ruset, despre care tot Ion Neculce scria că *"era grec şi străin ţărigrădean, dar era mai bun domn decît un pămîntean, nici un obicei rău în ţară în zilele lui n-a făcut... deşi i se zicea şi Chiriţă Draco."* Cu toate acestea avea să fie mazilit, dus în lanţuri la Istanbul şi chinuit să înghită tulpane pe care temnicerii le trăgeau înapoi, odată cu maţele, ca să dea banii pe care nu-i avea, căci *"lacom nu era"* (Neculai Costin). Aşa cum s-a mai arătat în puţinii săi ani cît s-a aflat în Moldova a refăcut biserica Sfîntul Neculai - ctitoria lui Ştefan cel Mare - părăsită şi ruinată.

Antonie Ruset

Nepoţii săi, în schimb, cei cinci fii ai fratelui, cupariul Constantin, numiţi "*cupăreşti*", aveau să fie pomeniţi de mai toate letopiseţele, pentru lăcomia lor - cum scria Radu Rosetti. Fără norocire la Istanbul, unde erau supuşii stapînilor osmanlîi - ocupanţii Constantinopolului cu două veacuri în urmă - au venit în Moldova, poftitori de "*vază şi averi*". Crescuţi în Fanar, ştiau prea bine că, pentru a reuşi, trebuiau *"să se ferească cu străşnicie a-şi da gîndul în vileag, ci dimpotrivă, să-l ascundă cu cea mai mare îngrijire... căci numai pe căi piezişe se ajunge cu siguranţă, la scop"* Învăţaseră să mînuiască arma "*intrigilor*" şi aveau toate însuşirile aventurierilor: *"agerimea de minte, îndrăzneala şi dibăcia... lăcomia şi lipsa de scrupule"* (Radu Rosetti), fapt pentru care stîrneau adesea, ura celor din jur.

Aşezat la Iaşi, unul dintre ei, faimosul Iordache Rosettos, numit de localnici Ruset, ca şi pe Antonie, dar supranumit *"matca tuturor răutăţilor"* (Ion Neculce), ajuns vistiernic, pusese la Istanbul "*capuchehai*" pe fraţii săi: Lascarache, Mihalache, Scarlatache să-i slujească interesele pe lîngă înalta Poartă,cu pungi de aur şi felurite peşcheşuri, trimise din biata Moldovă. De aceea, *"Domnii pentru a putea rămîne în scaun erau siliţi să se înţeleagă cu dînsul; mulţi din ei fiind maziliţi, numai prin voinţa lui şi cu ajutorul fraţilor rămaşi la Ţarigrad"* (Radu Rosetti).

La moartea sa, Iordache lăsa fiilor *"cea mai mare avere teritorială ce s-a văzut vreodată în Moldova"*, înmulţită cu hapca (Radu Rosetti). *"După împărţirea ei, toţi fiii lui* (vreo 5 băieţi şi 6 fete), *au fost foarte bogaţi"*, întemeind familiile Roseteştilor din Roznov, Soleşti, Bălăneşti,

Ciorteşti cît şi Pribeşti - unde şi acum conacul păstrează inscripţia *"Această pivniţă o au făcut dumnealui Iordache Ruset. În senin şi în negură teafăr."*

Trăitorii după el îşi scriau numele în felurite chipuri:Rossettos, Rosseti, Rossetti, Rosăt, Rousset, Rossetus, Rossette, Roset, Rusăt, Ruset... Unul dintre fiii săi, Andrei, întemeia bogata familie a Roseteştilor Roznovanu prin moştenitorul său Neculai Roset (Ruset) Roznovanu (1725-1805), mai întîi paharnic şi apoi mare logofăt. (Victor Gervescu, *Biserica Roznovanu - Schiţa nemului Roseteştilor (Ruseteştilor).* Boieri foarte înstăriţi şi adînc implicaţi în istoria Moldovei, urmaşii lui Andrei rămîneau mereu în ochii concetăţenilor. Primul, Neculai, purtător al devizei strămoşeşti *"Sereno aut nubilo sospes" / "În senin şi în negură teafăr"* (General R. Rosetti, *Familia Rosetti*), a avut vreo opt sau nouă fete: *"les neuf muses"* şi pe feciorul Iordache numit şi Gheorghe. Însurat mai întîi cu Pulcheria (Profira) Balş - fiica lui Constantin Balş -, decedată în noiembrie 1798 şi apoi cu Anica Bogdan, pe la 1800, prima îi născuse doi băieţi: Neculai (1794-1858) - urmaşul său la vistierie - şi Alexandru (1798-1853) - viitorul hatman.

La moartea celui dintîi Neculai Roset Roznovanu, prin 1805 sau 1806, casa cantacuzinească din Uliţa Mare, abia refăcută şi *"deschisă tuturor oamenilor învăţaţi"* rămăsese feciorului Iordache Roset(Ruset) Roznovanu (1764 - 1836), vistiernic încă din 1795 şi mare vistiernic în timpul Războiului Ruso-Turc dintre anii 1806 -1812, cît şi caimacan (decembrie 1806).

Se ridică un nou palat pe Uliţa Mare...

După un surghiun, pe la Tiraspol şi în alte locuri din Rusia, întors acasă, marele vistiernic *al "Prinţipatului Moldovei"* şi consilier de stat al Rusiei, Iordache (zis şi Gheorghe) Roznovanu pornea *"zidirea palaturilor"* - cum avea să scrie paharnicul Constantin Sion în *Arhondologia Moldovei - "peste drum de vechea Mitropolie dărăpănată a Anastasiei, soţia lui Duca Vodă".* Îl ridica după planul arhitectului Gustave Freiwald, angajat şi la zidirea Mitropoliei. Pristav al lucrării era *"Alecu Stere sau Steriade, de obîrşie grec, iar vataf al Curţii, aga Vasile Bosie".* Frumosul aşezămînt, fala Uliţei Mari,construit în stil neo-clasic, se inaugura cu o bogată petrecere - în ziua de Sfîntul Gheorghe 1832 -

despre care scria gazeta *"Albina românească"*, în numărul din 1 mai. Odăile fuseseră zugrăvite de pictorul Ludovic Stavschi, iar Paraclisul de pictorul Ioan Balomir, ţinea hramul Sfîntei Treimi, cu prăznuire de Rusalii (a doua zi după Duminica Mare), dar şi al Sfîntului Gheorghe. Palatul, cel mai arătos pe vremea aceea, avea holuri mari, saloane înalte, lespezi de marmură, balustrade elegante şi multe influenţe din palatele occidentale văzute de fiul său, Neculai Roznovanu (II), cu prilejul unor voiajuri şi instruiri prin apusul Europei: Paris - Londra - Viena (1818 - 1820), Berlin (noiembrie 1830) şi Viena (1833 - 1834), cînd procurase şi o Evanghelie pentru Biserica Sf. Gheorghe (paraclisul din castelul familiei de la Stînca Roznovanu).

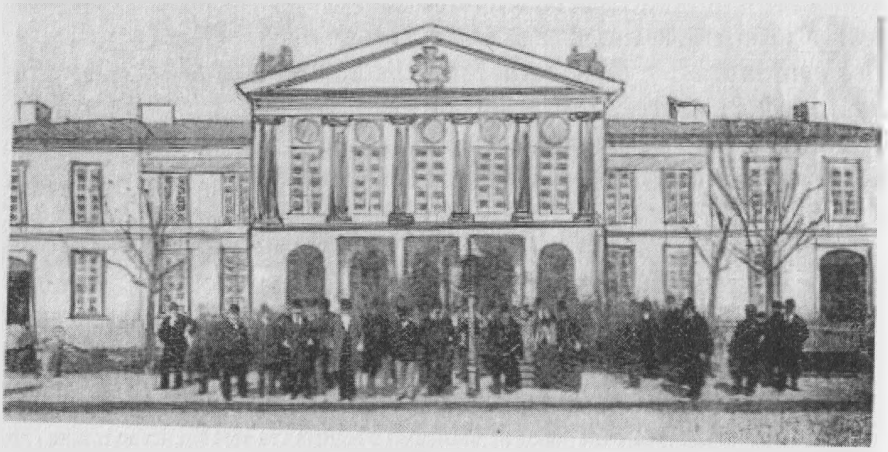

Vechiul Palat Roznovanu

Amintind *"Parnasul"* de vizavi, distrus în vara anului 1821, pe frontispiciul palatului din Ulița Mare se aşezaseră chipurile zeilor Apolo şi Diana, alte patru - Hercule, Minerva, Atlanta şi Marte - întîmpinînd musafirii de la stradă.

Ambiţios, cult, dar şi excentric, intîiul născut Neculai, urmaşul lui Iordache, îşi lăsase prima nevastă, pe Catinca Ghica, mama celor trei fete: Pulheria, Maria şi Ruxandra. Însurat de tatăl său, în decembrie 1811, cînd avea doar 17 ani, a trăit cu nevasta pînă în anul 1816, după care a început despărţirea. (Mult mai în vîrstă decît dînsul, după unii cu vreo zece ani, Catinca fusese măritată încă o dată, cu Costache Sturza). Divorţul lor, pronunţat în 1819, tărăgăna pînă prin anul 1836-1837, căci Catinca îşi reclamase soţul la Senatul rusesc din Petersburg, unde dînsa stătea la fetele măritate acolo, iar Neculai plecase în

străinătate pentru învățătură. Oprit să se recăsătorească pînă la terminarea procesului, împricinatul se întorlocase cu mătușa sa, Anica Filipescu, nevasta hatmanului Iordache Balș, fratele mamei sale.

Palatul rămînea lui Neculai al II-lea Roznovanu

Rămas holtei din cauza lungului proces de divorț și înădit la cucoane, Neculai nu iertase - se zicea - nici pe întîia nevastă a viitorului domnitor Mihalache Sturza, pe Elisabeta, Elisafta sau Săftica, născută Rosetti - Bălănescu. Prins în flagrant, la Odessa, înainte de 1834,(probabil prin 1828 - 1829), a fost să-și piardă bărbăția. Potrivit consulului Kuch, soțul ar fi pus slujitorii să-l scopească și a scăpat numai datorită slăbiciunii acestora și țipetelor unei cameriste care a chemat garda.

Neculai Roznovanu

Cucerind mereu malacoafe și dînd iama printre boieroaicele timpului, pînă la urmă, prin 1840, își găsea *"nănașa"* și se pomenea îndrăgostit lulea, de Maria Sturza preaiubita nevastă a mai vîrstnicului logofăt cu rang de prim ministru, Costache Sturza, în casa căruia - din ulița Podul Verde,unde-i acum Spitalul Militar -, îndrăznea să intre cînd poftea. Fără teamă, o *"vizita"* ziua în amiaza mare, deși nu mai era tînăr (dînsul avînd vreo 46 de ani, iar cucoana cam 34, fiind născută prin 1805 sau 1806). Peste cîtva timp, o răpea din castelul Ruginoasa, unde cucoana se retrăsese, spunînd soțului că vrea să scape de oboseala Capitalei. Acolo, fiind păzită de oamenii logofătului, așezați pe meterezele zidurilor ca de cetate, vistiernicul a venit cu o ceată de slujitori și arnăuți fioroși. Luînd cu asalt palatul, a spart poarta și după o luptă sîngeroasă în care a fost ucis Săndulache, feciorul logofătului, sărind în ajutorul mamei vitrege, amorezul a înșfăcat cucoana chipurile leșinată, și a dus-o la castelul său din Stînca Roznovanu. Intervenind soțul, deznădjduit, pe lîngă domnitorul Mihai Sturza, acesta a trimis armata la Stînca, să-i prindă. Ca să-și salveze amorezul, Maria a revenit acasă, candidă și apoi a fugit peste graniță cu iubitul.

Maria Sturza (Ghica)

Ajunşi în Bucovina, cei doi fugiţi se căsătoreau la moşia Cernauca a familiei Hurmuzachi, potrivit unei anonime primite de soţ. Astfel, Maria (Marghiolița) Ghica, fiica marelui logofăt Dumitrachi Ghica (Sulgearoglu), stăpînul moşiei Comăneşti - de peste 200.000 de fălci - se mai mărita odată. Fusese muza prea iubită a poetului Alexandru Beldiman, - autorul *Jalnicei Tragedii* - dar l-a ignorat în favoarea principelui Neculai (după unii şi Costachi) Sturza - feciorul domnitorului Ioniță Sturza (1822-1828) -, cu care sa căsătorit, cucerită de gîndul că tînărul v-a urma părintele la tron. Harnică i-a făcut şi trei fete. Locuiau în casele domnitorului, pe uliţa Podul Verde - unde s-a instalat apoi Teatrul Naţional şi s-a construit la urmă, Universitatea.

Soţul fiind trimis zălog la Stanbul Marghiolița îl însoţise, cucerind multe inimi din lumea diplomaţilor de la Poartă. Ba chiar se spunea că ar fi stîrnit şi interesul sultanului Mahmud (1805 - 1839), care vrăjit de farmecele moldovencei vasale, a poftit-o, să -i viziteze Haremul (George Sion). Intoarsă în Moldova, nu se mai ştia cum, după îndepărtarea din tron a socrului Ioniță Sturza, se recăsătorise cu bogatul şi mai bătrînul logofăt, Costache Sturza (în Basarabia, 1834)).

Drept felicitare, tinerii însurăței căpătau o sobornicească osîndă

Ultima aventură nu se termina prea uşor, căci la plîngerile boierului încornorat aşa vizibil şi dramatic - fiul său, Săndulache Sturza, fiind omorît, în timpul bătăliei de la Ruginoasa - vărul şi domnitorul Mihalache Sturza (1834 - 1849), intervenea, implicîndu-se şi Mitropolia. Pentru *"gradurile îndoitei înrudiri a dumniilor sale"*, amanta fiind nepoată amorezului -fiica fratelui primei soţii, Catinca (Ecaterina) - şi fiindcă a lăsat " *pe al său al doilea soţ fără a fi legiuit despărţită de el, au început nelegiuit a trăi cu moşul său, dumnealui Neculai Roznovanu"*, Mitropolitul Veniamin Costache cerea Patriarhiei din Constantinopol carte de blestem şi osîndă, aşa cum primise şi el în 1821.

Sosind *"cartea sinodicească" (prin 1842),* mitropolitul a făcut-o publică - ca şi aceea din 1821 -, poruncind citirea ei în bisericile "*capitaliei*"şi adusă spre *"ştiinţa atîta a dumnisale Roznovanu,cît şi a cucoanei Maria Sturza".* Tălmăcind-o, arăta că: *"Am încuviinţat să punem asupra lor cuvenita sobornicească osîndă, atît pentru a lor deşteptare, cît şi spre pilda altora".* Blestemul era neîndurător şi condamna pe cei doi la izolare şi dispreţ, împreună cu casa lor, *"găsindu-să supt afuriseniia tuturor acelor de veac sfinţi prea slăviţi şi purtători de Hristos părinţi, să rămîie afară de Biserica lui Hristos şi creştineasca împreunare şi nimine să nu-i introducă în biserică şi cu aghiazmă să nu-i stropească, nici să-i tămîie şi anafură să nu li să deie şi masă cu dînşii să nu aibă, nici să-i întîmpine pre dînşii" (Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 ani).* Mitropolia a ridicat Atemisul - pînza sfinţită şi semnată de întîiul slujitor al bisericii, prin care se încuviinţa ţinerea slujbelor - şi *"a închis Paraclisul"* interzicînd *"sub caterisire de a se mai săvîrşi serviciul dumnezeiesc în el".* Efectul a fost cutremurător asupra populaţiei, profund credincioasă şi chiar asupra unora dintre foştii prieteni, boieri şi cucoane, cu toţii tratînd păcătoşii ca şi pe slujitorii lui *"Antihrist".*

Dînd frîu liber imaginaţiei, mahalagiii povesteau despre vîrcolacii ce umblau noaptea prin palat, cu lumînări aprinse; despre ceaunul cu păcură ce ardea în adîncurile beciului; despre împreunările diavoleşti între stăpîni şi strigoi şi alte felurite fantasmagorii ce îndemnau duducuţele să-şi facă cruce cînd treceau prin faţa palatului şi să zică cu voce tare: *"Piei, drace!". "O statuie de pe frontspiciul (caselor), însoţită de un cîine, multă vreme a slujit de aluzie publicului ieşean, la însoţirea nelegiuită dintre Neculai Roznovanu şi cucoana Maria" ("Paraclisul din palatul Roznovanului").*

Impozanta zidire, cu o mulţime de încăperi, gherghir, tainiţe şi străvechi hrube adînci, rămasă pustie în mijlocul tîrgului, stăpînii fiind fugiţi, iar slujitorii retraşi la celălalt castel din Stînca Roznovanu, era noaptea cutreierată de hoţi şi spărgători ce căutau comori şi odoare ascunse. Îmbrăcaţi ca *"stahiile"* - în alb - sau ca "*dracii*" - în negru - o cercetau în crucea nopţilor, cu lumînări aprinse, băgînd în fiori pe ţiganii puşi de pază sau pe trecătorii întîrziaţi pe Uliţa Mare, ce-i vedeau pe tuciurii fugind şi ţipînd înspăimîntaţi, pe după ziduri.Cumplit speriată de "*patriarhiceştile şi sinodiceştile blăstămuri*", *cucoana* Marghioliţa a purces "*cu grăbire la Constantinopol, spre a-şi căpăta dezlegare de la*

Patriarh (Antimios). dar neizbutind îndată şi-a schimbat confesiunea ortodoxă în cea protestantă şi luîndu-şi carte de despărţenie de la pastorul anglican, aflător pe lîngă ambasada de acolo, a venit la Iaşi în casa cumnatului moş, vistiernicul Neculai Roznovanu". Aici afla că mult dorita carte de despărţenie hotărîtă de pastorul anglican, pe care o adusese, victorioasă, nu avea "*validitate pentru legiuirea Moldovei*", căci înalţii ierarhi ieşeni nu o recunoşteau. Risipise energie, pungi cu galbeni şi giuvaiere deschizătoare de cugete şi uşi, dar fără rezultat. Toate "*mijlocirile şi graţiile*"se dovediseră neroditoare. În zadar a părăsit ortodoxia, a încercat catolicismul şi a trecut la protestantism.

Cum fostul soţ, logofătul Costache Sturza, *"nemulţumit numai cu blăstămurile Patriarhiei"*, stăruia pe lîngă Mihail Sturza şi pentru osîndirea pilduitoare, cu temniţa, a vinovaţilor, existînd şi omorul dragului său fecior, iar Domnitorul - ziceau unii - avea prilejul să-i plătească împricinatului pentru *"întîmplarea"* de la Odessa, după care a şi dat divorţ de cucoana Săftica - prima nevastă - " *păcăto*şii" fugeau iarăşi, precum talharii. Însoţiţi de vreo 16 oameni înarmaţi treceau graniţa fără paşaport, rămînînd în Bucovina - ocupată de austrieci - vreo cîţiva ani, rareori apărînd prin căsoaia din Iaşi, noaptea, ca nişte strigoi. Se zbăteau să mijlocească *"cu orice jărtvă cununia dumniilor sale, după ritul ortodox"*. Era şi timpul căci din toată aventura aceasta, trăită cu foc, la 7 februarie 1842 - cum scria prietenul lor Eudoxiu Hurmuzachi - se născuseră doi copii gemeni : Neculai al III-lea (Nunuţă) şi Smaranda (Emma), trataţi de cusurgiii tîrgului ca *"rod necurat"*.

Deşi aceştia nu aveau nici o vină, păcatul îi urmărea şi pe dînşii. Astfel, într-o broşură apărută prin anul 1865, Neculai (Nunuţă) - ridicat împotriva reformelor bisericeşti ale lui Cuza - era pus la zid de un rival, care îl considera *"fruct al nelegiuirei şi al desfrînării"* sau *"fruct incestuos"* care ar trebui să-şi pună *"cenuşa pe cap"* şi îmbrăcat într-un *"harariu"*, căzînd la pămînt, să ceară iertare *"bisericei şi poporului român"*, pentru viaţa sa. Tot aşa, în timpul bătăliei pentru împărţirea moştenirii rămasă de la fostul *"afurisit"*, mort în 13/25 mai 1858, la Viena - unde a purces pentru operaţie de *"dropică"*, lovit *" de blestemul sobornicesc al logofătului"* - şi îngropat la Iaşi în 23 mai, (adus fiind cu vaporul prin Galaţi), nu- l iertau nici surorile vitrege - fiicele din prima căsătorie a tatălui cu Catinca Ghica, înainte de aventura *cu "Maria Ghica Comăneşteanca"* (rămasă văduvă pînă în 1887). Măritate şi trăitoare la

Sanct Petersburg, grafina Maria Nicolaevna soţia contelui Sollohub (Solobug), baroneasa Pulcheria (Pulheria) Rosen şi contesa Rucsandra Saburov, *"nobile dame"*- dornice să-i înlăture de la moştenire pe cei doi *"bastarzi"* - în 1858, considerau însoţirea tatălui lor *"bigamie şi amestecare de sînge"*, într-o căsnicie *"dusă fără ruşine şi în contra conştiinţei"*, iar pe copii: ieşiţi din *"părinţi căzuţi supt blestemurile Sinodului şi a Patriarhului ecumenic"*.

Despre Nunuţă - care avea o figură deosebită, fiind roşcovan spre negru - mai ieşise şi vorbe că era un "*bastard*" (ţigan sau evreu), pus în locul uneia dintre cele două copile gemene, născute de Marghioliţa, sau adăugat pe lîngă singura fetiţă, născută, căci bărbatul dorea numaidecît, să aibă un fiu (Radu Rosetti, *Familia Rosetti).* Preluînd legenda, în *Istoria pe scurt a Tîrgului Paşcani* (1840 - 1890), Mihail Sadoveanu scria că în leagănul aurit de la curte crescuse "*un plod ţigănesc*", schimbat cu fetiţa, de o moaşă ţigancă, la cererea cucoanei. "*Ş-acela a fost Nunuţă Roznovanu.*"

Plecînd din scaun domnitorului Mihail Sturza (1849), cei doi "*afurisiţi*"se întorceau, spăşiţi, acasă, revenind la ortodoxie. Înmuind blestemurile cu pungi de aur şi cu ajutorul noului domn Grigore Ghica (vărul Mariei - care a intervenit pentru iertare), reintrau în viaţa Iaşului primind oaspeţi de seamă ai capitalei.

După moartea lui Neculai al II-lea, urmaşul său Nunuţă, cum era dezmierdat Neculai al III-lea, a intrat şi în politică. Încurajat de mama sa, cucoana Marghioliţa, dornică s-ajungă măcar *"Doamnă Senioare" (mamă),* dacă nu reuşise să fie "*Prima Doamnă*" (Neculai Roznovanu candidase de mai multe ori la domnie, iar prin 1852 urmărind scaunul lui Grigore Ghica, fusese şi exilat la moşie, sub pază), feciorul stîrnea şi el un bucluc, ce avea să facă şi mai de pomină Palatul din Uliţa Mare. Aflînd de abdicarea forţată a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, la 11 februarie 1866, Nunuţă, tînăr de vreo 24 de ani, împreună cu alţi cîţiva amici, antiunionişti, încingeau atmosfera tulbure provocată de eveniment şi puneau la cale *"un protest"* al populaţiei Iaşului, prin care să se rupă actul Unirii din 24 ianuarie 1859.

Războiul din faţa casei Roznovanu, pe Uliţa Mare

Abia trecuse Boboteaza anului 1866 şi sfînta linişte a Sărbătorilor plecase. Gazete, depeşe şi zapişte, sosite de la Bucureşti, dădeau a

înțelege că *"acu-acu"* se vor întîmpla furtunoase schimbări la cîrma țării. Așa s-a ajuns pînă la 11 februarie, cînd, dis-de-dimineață, o știre telegrafică aducea vestea cutremurătoare, împrăștiată prin tîrg de vătășei, bătînd darabanele pe la colțul ulițelor: În zori, spre ceasurile 4, domnitorul ales al țării, Alexandru Ioan Cuza abdicase. *"Bineînțeles silit"*, șopteau glasurile atotștiutoare. Locul i-l apucase o Locotenență Domnească alcătuită din generalul Nicolae Golescu, ca reprezentant al Munteniei, Lascăr Catargiu, reprezentantul Moldovei (mai întîi D. A. Sturza, pînă la 12 februarie, cînd sosea în București titularul) și colonelul Nicolae Haralambie. Pe tron fusese poftit să se așeze, tam-nesam, ca principe străin, *"Alteța Sa Regală, Filip - Eugeniu - Ferdinand - Maria - Clement - Balduin - Leopold - Georges, Duce de Saxonia, nepotul regelui Belgiei, Filip I"*. Nume bizar, care nu spunea nimic, nimănui, dar căruia trebuiau să-i jure pe dată credință toți dregătorii și întreaga ostășime, căci avea să aducă liniștea, fericirea și armonia *"stricată de reformele lui Cuza"*.

Vestea căzută ca un trăsnet, stîrnise consternare, provocînd uimire și mare vînzoleală, deși în oraș bîntuia holera, În răstimpul de vreo lună și jumătate, pînă la sfîrșitul lui martie, cînd Locotenența s-a convins că Domnul propus nu primise înalta onoare căzută pe capul său, antiunioniștii, potoliți prin alegerea din anul 1859, începuseră din nou să lucreze. Susținătorii moldoveni ai unui domn pămîntean, conduși de tinerii boieri Nicu Ceaur Aslan și Teodor Boldur-Lățescu îl găsiseră în persoana confratelui lor: Neculai (Nunuță) Rosetti Roznovanu -. proaspăt judecator la Tribunalul ieșean, bacalaureat (1858) și licențiat în drept la Paris, elev privat la limba română al profesorului Titu Miorescu (1863), autorul unor cărți religioase și de drept apărute la Cernăuți și propietar foarte bogat, răsfățat de mama sa. Îl sprijinea fără ezitare, cumnatul sau Costache Moruzi, soțul Ecaterinei Sturza -fiica din prima căsătorie a Mariei Ghica - moșier la Dănuțeni în Basarabia, priceput în politicale, motiv pentru care intrase în conflict cu fostul domnitor Grigore Ghica și trecuse Prutul.

Grupările politice chemau la luptă, țineau întruniri și cu toate amenințările prefectului că tulburările vor fi considerate acte de rebeliune, o ciocnire părea inevitabilă. Spre a evita ponoasele, prefectul Vasile Pogor trimisese Locotenenței o telegramă:

"Domnule Ministru de Interne,

Entuziasmul cel mai viu domnesce în Iași, orașul a fost iluminat eri seara și astădi, armata a presentat jurămîntul de fidelitate lui Filip I și

guvernului provisoriu. Un Te-Deum s-a celebrat la Mitropolie, de către locotinentul de Mitropolit, în prezența tuturor autorităților, cari, după ceremonia sacră au presentat felicitările lor pentru salvarea poporului român și gloriosul viitor ce i se deschide. Mai multe petițiuni sub-scrise de principalii cetățeni, prin care manifestă încrederea și speranțele lor în guvern, au fost depuse în mîinile mele. Prefect, Vasile Pogor".

După ea urmaseră felicitările primarului Th.Tăutu, pentru *"măreţele fapte din 11 ale corentei"*, iar peste o zi, la 19 februarie, se ivea și scrisorica ierarhilor Mitropoliei, sibilinică și în parabole ca să nu supere pe nimeni:

"Înaltei Locotenenţe Domnesci,

Vă felicităm ca Dumnezeu să vă ajute a înnoi Sionul și atunci să fim siguri că se vor întări zidurile Ierusalimului și ale Israilului celui nou.

Arhiereul Filaret Scriban și Iosef Bobulescu".

Citindu-le potrivnicii, făceau haz de necaz. Unii, hîtri, ziceau că Locotenența s-ar muta la Ierusalim. Alții, din contra, că vine din nou capitala *"la Ieși"*, sprijinindu-se pe faptul, de toți cunoscut, că orașul era poreclit de țărani - *"Ierusalim"*, iar Moldova - *"Israil"*, datorită numărului mare de evrei, scoborîți din Austria, prin cele tîrguri și sate mai acătării. Nu erau puțini nici acei care susțineau că aceștia, sudiți - supuși străini - vor căpăta împămîntenire și de aici altă pricină. Întrebați ce au vrut să spună prin misiva lor, înalții ierarhi, semnatari, răspundeau uitîndu-se la cer: *"Dumnezeu știe și aista-i de-ajuns. Fie numele Domnului binecuvîntat..!"*

La 5 martie, apărea și telegrama poporului *"iașan"*, semnată de *"principalii români"*:

"Guvernului provisor al României,

Poporul întreg din orașul Iași, prin organul nostru declară că a vădut cu cea mai vie bucurie căderea guvernului Domnului Cuza care a ruinat țara moralicescu și materialicescu și care a fost deja căduț sub disprețul opiniei publice. El are toată încrederea în persoanele ce compun guvernul provisor, că vor lucra pentru viitor și fericirea poporului român. Să trăiască România!

General M. Mavrocordat, D. Ceaur Aslan, colonel Scheletty, colonel P. Ventura, maior A. Fotino, N. Alcas, N. Drosso, Tigara, B. Grigoriu, C.D.Sturza, M. Cerkes, D. Văsescu, G. Suțu, C.I. Ghițescu, colonel D.H.Theodor, Cihac, A.C.Mavrocordat, D.Beldiman, colonel N.Emandi, Busdugan, C.Gafencu, N.Suțu, Ana Balș, M.Suțu..."

Ceilalţi români care săvîrşiseră Unirea - România - şi înfăptuiseră marile reforme: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, puşi la stîlpul infamiei, aşteptau procesele fluturate de noua putere, deşi vocile bătrînilor patrioţi, precum a lui Gheorghe Sion, chemau pe toţi românii să *"se scuture de pasiuni"* şi să se gîndească la ţară *("Românul"*, 23 martie 1866).

Schimbînd, ungînd şi desungînd prefecţi, subprefecţi, comisari şi feluriţi dregători, după ochi frumoşi sau urîţi, cu formula *"La toţi de faţă şi viitor sănătate"*, chiar din primele zile ale puterii, Locotenenţa îşi numea susţinătorii în toate posturile cheie. Prin tîrguri şi mai ales prin sate era foamete. Anul fusese secetos, iar multe dintre ogoarele noilor împroprietăriţi rămăseseră pîrloage, datorită sărăciei - de vină fiind socotit Cuza care făcuse reforma agrară. Ţara se afla în mare cumpănă. Ziarele din Sanct Petersburg scriau că *"Rusia singură are dreptul de a executa influenţa sa în Moldova, în Valahia, în Serbia, în Bulgaria şi în toate provinciile creştine ale Turciei"* (*"Românul"*, 23 martie 1866); acelea de la Budapesta că *"Moldova şi ţara Românească sînt mărgăritele coroanei lui Sfîntul Ştefan"* (*"Românul"*, 31 martie 1866), iar unele din Paris - despre pîrele antiunioniştilor pe la curţile străine. Socotind că i-a sosit vremea, fostul caimacan antiunionist, Ştefan Catargiu intervenise şi el la Ali Paşa, *"în numele clerului, în numele proprietarilor şi al comerciului"*, cerînd sprijinul Porţii pentru restabilirea Convenţiei din anul 1858, cu doi domnitori pămînteni (*"Românul"*, 13 martie 1866).

Acţiunile zgomotoase puse la cale de antiunionişti se desfăşurau în casa lui Neculai Roznovanu, iscînd ecouri neliniştitoare la Bucureşti. Tulburat de situaţie, prefectul Vasile Pogor şi-a dat demisia. Locotenenţa a numit în loc pe Ştefan Golescu (14 martie), fost prim ministru în Muntenia, la conducerea garnizoanei militare Iaşi fiind tot un muntean: colonelul Cornescu. Mişcările acestea, socotite ca acte punitive faţă de oraşul care-şi sacrificase eroic bunăstarea şi rangul de capitală pe altarul Unirii, au dat vînt şi mai mare partidei lui Roznovanu. Nemulţumiţi erau, şi aşa, în tîrg. Odată cu mutarea ministerelor la Bucureşti, îngheţase toată viaţa economică, comerţul şi meşteşugurile. Negustorii nu mai aveau dever, iar meseriaşii clientelă. Vreo 2.000 de foşti "*amploiaţi*" în birourile ministeriale, cum scria ziarul *"Constituţiunea"*, mureau de foame în căsuţele lor pricăjite din mahalale. Se mutase Şcoala Militară, *"Monitorul Oficial al Moldovei"* lăsase în loc, de la 1 martie 1863, o biată *"Foaea Publicaţiunilor Oficiale"* - *"Progresul"* - scoasă de tipograful Herşcu Goldner şi se auzea şi despre desfiinţarea Universităţii sau măcar a unor facultăţi. Cedînd capitala, Iaşul coborîse în rîndul tîrgurilor de provincie. Deşi făcuse aceasta conştient, pentru binele ţării, puţini mai recunoşteau.

După o lună de agitaţii şi zvonuri că Măria Sa Filip I *"ba vine, ba nu vine"*, prin Decretul din 30 martie 1866, cîrmuirea vestea că noul suveran este Carol Ludvig de Hohenzolern, pe scurt Carol I şi între 2 şi 8 aprilie avea să ţină plebiscit pentru alegerea sa. Prefecţii, subprefecţii şi toate

autorităţile primeau ordin să deschidă, în toate localităţile, cîte două caiete: unul *"pentru"* şi altul *"contra"*, în care alegătorii aveau să-şi scrie opţiunea, trecîndu-şi alături *numele şi prenumele*. Cu acest prilej, gazetele explicau poporului că nu s-a putut găsi principele străin de viţă latină, cum doreau unii politicieni ieşeni, căci unul din neamul regilor Italiei ar fi provocat ura vecinei Austria, acel dintr-al Spaniei avea ponoase, iar din al Franţei stîrnea spiritele împotriva lui Napoleon. Alesul, în schimb, era din viţă regească a *"ramurei de sus"*, care dăduse pe Frederic cel Mare, iar prin două ramuri *din "familia însemnată de mila lui Dumnezeu ce dete doi Napoleoni"*.

Pentru a preîntîmpina tulburările antiunioniste ce se bănuiau, venise acasă, la Iaşi, Petre P. Carp, în chip oficial, de secretar al Locotenenţei, deschizînd drum şi lui Nicolae Golescu şi Lascăr Catargiu, porniţi prin ţară după treburi, cum anunţa *"Monitorul Oficial"* - dar sosiţi şi ei la Iaşi în noaptea de 1 spre 2 aprilie. Strînşi la secretar, în Păcurari, ca la comenduire, aşteptau ceasuri grele, situaţia ţării depinzînd de reacţia populaţiei la chemările antiunioniste. Toată săptămîna în casa lui Nunuţă, cu mesele pline *"de cozonaci, pască şi vinuri"* se făcuseră planuri pentru *"parada"* din duminica Tomei (Rudolf Şuţu). Trecînd o noapte ploioasă, duminică, 3 aprilie, cerul se luminase, anunţînd o zi însorită. Încă de dimineaţă, pe lîngă Mitropolie, se adunaseră grupuri de cetăţeni (mai ales *"lipoveni din Păcurari şi ciurchenii din Tătăraşi, gata ori cînd pentru manifestaţii"* (Rudolf Şuţu). Printre ei, oratori de ocazie ţineau cuvîntări împotriva guvernanţilor. După terminarea slujbei, pe la ceasurile 10, cînd Mitropolitul Calinic Miclescu *"ieşi cu crucea, cîteva glasuri îi strigară ca el să se puie în fruntea poporului şi să meargă la Palatul Administrativ... Acolo, el trebuia, după unii - să revendice drepturile Moldovei apăsate, după alţii - el avea să propună de regent provizoriu al Moldovei, pe tînărul Roznovanu. Mitropolitul se puse în mişcare cu voie sau fără voie, în veşminte precum era îmbrăcat, ţinînd într-o mînă cîrja şi în alta crucea şi urmat sau împins de un public nesfîrşit. Ajungînd în mare alai şi în sunetul clopotelor în mijlocul Pieţei Palatului, poporul dădu de o companie de soldaţi sub comanda locotenentului colonel N. Schiletti"*... Iscîndu-se îmbulzeală, Mitropolitul, împins de ciurchenii *"crezînd că într-nsul nimeni nu va trage"* (Rudolf Şuţu), a fost rănit, iar lumea începu *"a arunca cu pietre în soldaţi. Aceştia înaintaseră şi împinseră mulţimea înapoi pînă înaintea*

Mitropoliei și a caselor Roznovanului, unde alte gloate cu ciomege și bîte - parte ieșind beți din pivnițele lui Roznovanu, parte năvălind din mahalale - veniră în ajutorul celor dați înapoi"...

Nevasta lui Nicu Aslan, frumoasa Eugenia,*" cu capul descoperit și un trandafir roșu în păr"*, amestecată prin mulțime, mîna susținătorii soțului la luptă. Susținînd-o, cucoana Marghioliță din balcon îndemna ariergărzile să scoată pietrele din caldarîm și să facă baricade. A intervenit apoi și cavaleria, șarjînd de la Copou în jos, ca să ia mulțimea din două părți. Ridicîndu-se o barieră în dreptul străzii Primăriei (Gh. Brătianu, de astăzi), caii și călăreții cădeau unii peste alții, sub ciomegele răzvrătiților. Făcînd și cavaleria uz de pistoale,*"rănind și ucigînd în dreapta și-n stînga", răsculații "fugiră în toate părțile; cîți scăpară fură prinși cu grămada*" și închiși într-o manejă (sala de antrenament a cailor) militară din scînduri, lîngă Curtea Domnească. Tot acolo, la Palat, fuseseră închingați și capii răzmeriței, un timp aflîndu-se *sub sechestru și cucoana Marghioliță, fiindcă îndemnase oamenii "să scoată pietrele din stradă pentru a face baricade" (Rudolf Șuțu)*. Scăpase numai Costache Moruzzi, cumnatul lui Nunuță, galopînd iute, peste Prut, cît și Mitropolitul dosit în pivnița crîșmei lui Anghel, din fața Palatului, (după unii cu ajutorul lui Ion Creangă și al colegului său Ghiță Ienăchescu).

La sfîrșitul bătăliei, pe la două după-amiaza, Ulița era plină de sîngele celor "*peste o mie de manifestanți, culcați la pămînt"* (Rudolf Șuțu), răniți și omorîți, pe care-i cărau podarii (măturătorii) cu căruțele, la cimitirul din Ulița Moarei de Vînt. *"Chiar un ceas mai tîrziu, se vedea încă sînge curgînd și creieri împrăștiați pe pietrele ulițelor"* - povestea Iacob Negruzzi, naratorul celor de mai sus *("Amintiri de la Junimea"*. Alte amănunte în volumul *Romantica poveste a Palatului Roznovanu* scris de autor și apărut la Editura Tehnopress în anul 2002).

Candidatul la domnie Nunuță, zis și"Neculai al III-lea" în loc de tron primea închisoare

Acțiunea separatistă se termina, în final, cu trimiterea *" la gross"*, în celulele *"Criminalului"* - închisoarea din Păcurari, unde-i acum Centrul de Multiplicare al Universității - a vajnicilor luptători și a candidatului la domnie - Nunuță, destituit și de la Tribunal. Eliberați, printr-un gest de clemență al prințului Carol, chiar după sosire, împricinații rămîneau un timp antiregaliști, fapt pentru care, în timpul festivităților închinate noului

Domnitor - şi chiar la votarea printr-o lege urgentă, din 29 iunie 1866, a unui stipendiu laşului, de un milion de lei anual, pentru îmbunătăţiri şi canalizarea Prutului (vreme de 10 ani) - palatul Roznovanu arbora steagul în doliu.

Retras la Paşcani, unde avea o moşie -" *una din cele mai mari moşii ale Moldovei"* - şi altă reşedinţă înconjurată de grădini întinse cu *"alese flori străine" (M. Sadoveanu),* o pădurice de arini, ulmi şi brazi şi un rîmnic, la poale, Nunuţă semna grav: *"Neculai N. Rosetti Roznovanu - Paşcani* "şi se apucase intens de politică,sub dictonul: *"Totul pentru Moldova şi prin Moldova".* Dorind să ajungă în Adunarea Electivă, organiza întruniri în saloanele de la Iaşi ori din din Curtea veche a Paşcanilor-ridicată ca *o cetăţuie* în mijlocul pădurii de pe coasta dealului - cerînd participanţilor să-l voteze ca deputat la Colegiul III, spre a susţine cauza Moldovei *"pentru a nu mai fi un paşalîc muntenesc"* (9 octombrie 1866). Obţinea voturile ţăranilor şi era ales deputat în Colegiul IV.Vrînd să-l aibă mai mult între ei, păşcănenii îl alegeau şi primar. În această postură rămînea de pomină, împărţind premianţilor şcolii cîte doi juncani, cîte o viţică şi cîte patru oiţe, după merit. Extavagant, hîtru ori "*ieşit din fire, din cauza învăţăturii"* - cum îl socoteau localnicii, văzîndu-l, mergînd vara la cîmp, cu trăsura, gol puşcă, învelit *"într-o blană uriaşă"* - *"cuconaşul"* chema într-o zi zece plugari din Vatra şi-i punea să are un loc gunoios, lîngă cimitirul evreiesc. Terminîndu-se treaba, le-a dat cîteva săculeţe cu gologani, îndemnîndu-i să-i samene, în arătura proaspătă, sub ochii săi... *"După aceea s-a uitat cum trec grapele peste sămînţă, s-a urcat în trasură şi s-a dus mulţumit la curte"* (M. Sadoveanu, *Istoria pe scurt a tîrgului Paşcani,1840 - 1890).* Bineînţeles, că după aşa o semănătură păşcănenii, cu mic - cu mare, s-au apucat de scurmat, greblat şi ciuruit arătura, dezgropînd *"sămînţa"* boierului şi punînd în loc păpuşoi. Întrebat, mai tîrziu, de ce a făcut această ispravă, el a răspuns, rîzînd, că avrut să milostivească sărăcimea, dîndu-i de lucru şi să-i deprindă cu munca la cîmp pe noii locuitori ai tîrgului: negustoraşi evrei, săraci, veniţi de peste graniţe.

Candidatul la domnia Moldovei, Neculai (Nunuţă) Roznovanu

Pentru a fi mai impunător sau pentru a-l avea sub ochi, la 19 august 1869, cucoana Marghioliţa renunţa la averea ei, de lîngă Iaşi, dăruindu-i lui Nunuţă marea moşie de 2.300 de fălci - din care 1.300 pentru arătură - cu tîrguşorul Sculeni şi castelul de la Stînca Roznovanu, în schimbul unei rente viagere de 5.000 de galbeni, mutîndu-l acasă.

Neînvinsă, cucoana Marghioliţa nu se dădea bătută şi lupta mai departe...

Dar pe alte căi, antrenînd la bătălie bogata sa familie înrămurită cu prilejul celor trei căsnicii vestite. Din primul măritiş cu beizadea Neculachi, fiul domnitorului Ioniţă Sturza, avea pe Pulcheria (Profira) Sturza, căsătorită în Basarabia cu colonelul rus Piotr Keşcu, - neam cu Ion Movilă, socrul lui Miron Costin - care i-a făcut miresei o nuntă ca-n poveşti, întinzînd între conacul moşiei şi biserică o pîrtie groasă de zahăr pisat, pentru sania mirilor, trasă de şase cerbi cu coarnele aurite. Spre bucuria ţăranilor, buluciţi pe margini, după ceremonie, li s-a învoit să-l mănînce. A doua fiică, Ecaterina sau Catinca (ca mărime, prima), era măritată cu prinţul Costache Moruzzi, propietarul moşiei Dănuţeni, de peste Prut. Iar a treia, Zoe Sturza, se căsătorise cu Ion Cantacuzino, din marea familie cantacuzinească prezentă prin multe curţi domneşti. Toate erau şcolite în institute aristocratice din Lemberg şi din Petersburg.

Logofătul Costache Sturza îi dăduse şi el o fată, Eliza, devenită nevasta vestitului consul grec Sakelaride. A cincea urmaşă, născută geamănă cu Nunuţă, pe nume Smaranda (Emma) era căutată de peţitori din străinătate - devenind soţia contelui Henri de Bouille (Bowille), căpitan în armata franceză (1862). Altă fată, Maria, nerecunoscută de Costache Sturza, urmase pe colonelul Ştefan Rosetti (1856) De la ele avea nepoţi şi nepoate şi nu se putea să nu iasă măcar o regină! Trebuiau însă să treacă mai mulţi ani.

Atunci cînd Prinţul Carol vizita Iaşii, în 17 august 1866 şi autorităţile încercau să şteargă amintirea evenimentului din 3 aprilie, aranjîndu-i o primire strălucitoare, cu mii de ieşeni scoşi pe străzi şi mari manifestaţii, noaptea, toate casele din Uliţa Mare fiind luminate prin lămpi veneţiene şi ceaune cu păcură aprinsă, singura clădire rămasă în întuneric era Palatul Roznovanu. Prinţului i se *"explicase că naţiunea este indignată din cauza acestei demonstraţii a familiei rusofile Roznovanu împotriva domnitorului apusean şi vrea să-i spargă ferestrele întunecate, dar poliţia o opreşte..."*

Împăcarea între susținătorii domnului Carol și familia Roznovanu se petrecea începînd cu a patra venire a prințului la Iași (aprilie 1868). Fusese găzduit în Palatul Mitropoliei, I.P.S.S. fiind grațiat de prinț pentru participarea la revolta din 3 aprilie 1866. Spre a-și arăta recunoștința, mitropolitul dăduse un prînz strălucit pentru 50 de persoane. Încă de la prima vizită (în 22 august 1866), grădina Mitropoliei fusese luminată *"după gustul venețian"*, iar *"grilajele din fața Uliței Mari și jurul curții, cu vase de păcură aprinsă"*. Pe o estradă, afară,cînta muzica militară. Încheind mai multe inspecții în școli, instituții și biserici, duminică, 14 aprilie 1868, suveranul răspundea invitației fostului candidat la tronul Moldovei. Împreună cu primarul Teodor Tăutu (1866 - 1868), ministrul Cultelor, Dimitrie Gusti și prefectul Iașului, participa la căsătoria lui Nunuță cu Adela, fiica boierului latifundiar Lascăr Cantacuzino Pașcanu. Nunta se anunțase strălucitoare, cu invitați din societatea înaltă, paradă de bijuterii și îmbrăcăminte luxoasă, anume adusă de la Paris, Viena și Berlin. Domnitorului i se pregătise un tron aurit avînd coroana împăraților bizantini deasupra (*"Convențiunea"*, 28 aprilie 1868).

Prințul Carol locuiește la Roznovanu.

Peste trei ani, la 12/24 aprilie 1871,domnitorul sosind din nou în fosta capitală, pentru a șasea vizită, a fost găzduit chiar în Palatul Roznovanu, unde îl așteptau autoritățile, marii proprietari, școlarii, cît și Corpul militarilor, într-un spalier de *"ofițeri"*. Peristilul, galeriile și treptele împodobite cu flori, împrăștiau adieri de parfumuri scumpe, orchestra cînta "*Imnul Național*", iar un grup de școlărițe îmbujorate întîmpina pe tînăra Doamnă Elisabeta - venită întîia oară la Iași - spunîndu-i*: "Măria Ta, cu dulcele raze ale primăverii și cu mirosul plăcut al florilor, sosind în mijlocul nostru, vă zicem Bine ați venit, Măria Voastră! Bine ați venit, o, Doamnă a românilor!"* În marele salon de la etaj, așteptau personalitățile Iașului, *"matroane și tinere dame, magistratura, administrațiunea, Corpul consulilor, profesori, medici, avocați și cetățeni"*.

Prințul venise emoționat. Vizita ar fi trebuit să se petreacă în anul precedent, însă mișcările politice antidinastice bucureștene o împiedecaseră .Printre altele, drumul de fier Roman-Galați-București, destinat să lege Moldova de capitală, provocase un scandal zgomotos, în care gazetele îl amestecaseră și pe dînsul. I se punea în cont alegerea

concesiunii lui Strusberg, căderea Senatului, care se opusese contractului,cît şi numirea cetăţeanuluiu prusac Ambronn, drept comisar al guvernului român pe lîngă societate deşi acesta avea relaţii cu familia sa şi cu concesionarul - înlesnindu-i-se astfel, nereguli financiare. Gazetele,mai ales acele liberale - prinţul Carol intrînd în conflict şi cu I.C.Brătianu, şeful Partidului liberal - îl atacau fără menajamente, încît ajunsese în pragul abdicării. Jurnalul *"Augsburger Allgemaine Zeitung* " din 15/27 ianuarie 1871 chiar şi publicase o scrisoare cu această idee.

Considerînd Unirea,"*crescută în leagănul Iaşului*", iarăşi ameninţată - ca şi în 3 aprilie 1866, cînd s-a produs manifestaţia din faţa Mitropoliei - un grup de politicieni ieşeni s-au întrunit în casa senatorului Neculai Drossu şi au trimis guvernanţilor o depeşă de condamnare a manifestaţiilor din Bucureşti. Îndemnat de noul guvern conservator (din 11/23 aprilie 1871), condus de bătrînul moldovean Lascăr Catargi, care auzind de abdicare i-ar fi spus :" *Aiasta nu se poate, Măria Ta*" şi ţinînd cont de chemarea politicienilor ieşeni, doritori să aplaneze conflictul spre a nu se ajunge la dezunire, Domnitorul descurajat împreună cu tînăra sa Doamnă Elisabeta au pornit spre a doua capitală, să găsească *"un strop de linişte*".

Iaşul îi aştepta generos, împodobit cu covoare şi drapele la toate balcoanele, flori la ferestre şi zîmbete de încurajare pe feţele oamenilor.

Călătorind cu un tren special în ziua de 12/24 aprilie sosiseră în gara Iaşi unde-i aşteptau o mare mulţime, autorităţile,şcolile,corpul didactic, al ofiţerilor şi al consulilor,profesori,feţele bisericeşti şi un mare grup de doamne. Înmînînd principesei un braţ uriaş de flori doamna Cerchez, soţia primarului, i-a spus în limba franceză: *"Acest buchet de flori reprezintă pe copiii noştri, a căror fericire o încredinţăm Măriei Tale, căci Măria Ta ai a ne da liniştea şi dinastia. Te iubim ca pe viitorul copiilor noştri. Nu dorim iarăşi războaie între fraţi şi discordii între moldoveni şi munteni. Suntem fericiţi a vă vedea în mijlocul nostru,"* Soţii domneşti rămîneau în oraş două săptămîni, departe de *"viesparul"* capitalei, efectuînd vizite la instituţii şi familii, bucurîndu-se pretutindeni de o călduroasă primire şi avînd în fiecare zi întîlniri cu localnici la masa domnească din Palatul Roznovanu, înconjurat de simpatia grupurilor de ieşeni,veniţi să-i aclame.

Seara, în 19 aprilie, către ora 9, *"Palatul Doamnei Roznovanu"*. luminat de *"flama multiplelor lumînări apolonice"*, primea musafiri, peste 150 de persoane. De faţă cu înalţii oaspeţi, doamnele Elena Nicachi Mavrocordato şi domnişoara Maria Cazmir prezentau un concert de Beethoven şi Mendelsohn, la *"două claviruri, instrumente vaste ale armoniei"*. Concertul se sfîrşea cu *"două mari bucăţi, dificultăţi artistice: Tanhauser de Wagner şi Poloneza de Chopin, executate pe de rost, într-un mod plin de admirare"* de domnişoara Aneta Baroţi *"fragedă*

copilă", ajunsă *"o mîndrie artistică"*. A urmat apoi *"danţul"*, pe la ora 11, deschis de Domnitor, valsînd cu doamna Adela Roznovanu - nora *"graţioasă"* a cucoanei Marghioliţa - şi continuînd cu *"valsul învăluitor, cadrilul cochetător, polca inimoasă* şi *cotilionul mult capricios"*, pînă după trei ore. La 24 aprilie 1871, sărbătorindu-se ziua Doamnei Elisabeta, Palatul Roznovanu găzduia cel mai strălucitor bal, pe care gazetarul Scipione Bădescu îl descria în cîteva cuvinte:

"Mii de lumine scînteietoare
Din policandre se răspîndesc
Valuri de flăcări strălucitoare
În candeli de aur veseli lucesc."

Salonul cel mare fremăta plin de tineri eleganţi şi frumoase doamne... Personalul Palatului era îmbrăcat cu livrele în culorile familiei: *azur şi argintiu*, la uşă străjuind slujitori în armuri, cu halebarda în mînă. Pretutindeni se observau armele familiei: un scut tăiat (coupé) de argint şi alabastru, cu o cupă, trei roze şi deviza: *Sereno aut nubilo sospes* (în senin şi în negură, teafăr). Cupa arăta originea neamului din Rosetti Cupariul, care a întemeiat cimotia cupăreştilor, iar rozetele semnificau continuitatea familiei prin ramura Ruseteştilor din Roznov - Neamţ. Despre fastul şi bogăţia ospăţului, ieşenii aveau să afle citind versurile:

"Masa e încărcată cu ghirlănzi, cristaluri
Strălucesc mii cupe de aur şi porfir;
Vinul curge în spumoase valuri (cotnăresc),
Minţile înneacă într-un lung delir".

Palatul din Uliţa Mare al regilor din Belgrad

Cucoana Marghioliţa încetase orice luptă politică, deoarece, dacă nu reuşise să fie soţie sau mamă de domnitor, devenise bunica reginei Serbiei şi străbunica viitorului rege. Înrudirea se aranjase la Iaşi, Maria, fiica lui Costin Catargiu şi a surorii Smaranda Balş (Gh.Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru)*, fusese căsătorită cu Miloş Obrenovici, fiul lui Efrem, al cărui frate tot Miloş, întemeiase noua dinastie din Serbia. În august 1854 Maria, întoarsă acasă, născuse pe Milan Obrenovici, rămînînd apoi să-l crească aici. Mai tîrziu, trăia în preajma domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a cărei doamnă se dorea.

Prin anul 1860, Milan fiind înfiat de vărul său, Mihail Obrenovici - principele Serbiei şi fiul domnitorului Miloş - devenea prinţ, învăţînd la

liceul Louis le Grand, din Paris. După asasinarea protectorului său (iunie 1868), Milan, încă minor, îl urma la tron, rămînînd sub regenţă pînă în anul 1872, cînd ajungea la majorat, declarîndu-se apoi rege (1882 - 1889). Cunoscînd bine Iaşii unde copilărise şi vizitase adesea pe mătuşa lui "Roznovanca", în octombrie 1875, se căsătorea cu vara sa de al doilea Natalia Keşcu - dezmierdată Dudu -, frumoasa nepoată, doar de 16 ani, a fostului domnitor Ioniţă Sturza şi a cucoanei Marghioliţa, născută la Florenţa, în 1859 şi educată într-o mănăstire catolică. Era fiica colonelului rus de husari, Piotr Keşcu şi a Pulcheriei N. Sturza. Rămasă orfană de părinţi, o îngrijise mătuşa ei, prinţesa Ecaterina (Catinca) Moruzzi - fata cea mai mare a cucoanei Marghioliţa, născută la Constantinopol, pe vremea cind Neculai Sturza era ostatec - şi locuise la moşia Dănuţeni, în Basarabia cît şi la bunica din Iaşi. Potrivit soroculuidupă căsătorie, peste un an, în august 1876, se năştea prinţul Alexandru (Saşa) cu care tînăra mamă venea adesea, acasă. Primită cu fast în gara Iaşi, înainte de a trece peste Prut, stătea o vreme la bunica, în *"Palatul din Iaşi, al regilor din Belgrad"*, sau *"Palatul din Iaşi al regelui român din Belgrad"*, cum îi spuneau pe atunci, tîrgoveţii romanţioşi şi cucoana Marghioliţa,

Natalia şi Saşa la Iaşi

vechiului imobil din Uliţa Mare, prin care Saşa alerga vioi... Bunica însă nu era pe deplin mulţumită, căci căsnicia ce se arătase fericită dintr-un început, pornise să scîrţîie cu trecerea timpului. La Curtea regală apăruseră neînţelegeri şi intrigi. Natalia, fire ambiţioasă şi fiică de colonel rus, fiind acuzată că susţinea curentul politic rusofil, în timp ce Milan îl susţinea pe acel austrofil.Drept consecinţă se încerca despărţirea lor şi îndepărtarea ei de fiu. Alexandru asista adesea la certurile părinţilor, fapt pentru care rămăsese o fire sensibilă şi supusă, mai ales mamei, socotită nedreptăţită. Milan fiind afemeiat şi nestatornic o parte din opoziţia politică se grupase în jurul ei, stîrnind mînia soţului, care o expulza.Ca de obicei, ziarele, curioase, urmăreau toate mişcările şi umpleau coloanele cu *" Ultimile ştiri din Belgrad"*, publicînd întîmplări

pe care cucoana Marghiolița - cît a trăit - și ieșenii le citeau bucuroși, năuciți, revoltați sau cu palma la gură:

*Astfel, la 6 martie 1882 scriau că Serbia a devenit regat cu Natalia regină, iar după alte vești tulburătoare, la începutul lunii mai, din anul 1887, anunțau că regina și principele moștenitor, Alexandru, conduși de regele Milan, au părăsit Belgradul, plecînd cu vaporul spre Turnu Severin.

*Încotro, preciza *"Curierul"* ieșean, din 3/15 mai 1887: *"Orașul Iași are distinsa onoare de a primi în sînul său iluștri oaspeți, M.S. Regina Serbiei, care călătorește incognito sub titlul de Contesa de Tacova, împreună cu succesorul tronului, A. S. Prințul Alexandru, însoțiți de suita regală. M.M.L.L. vor sosi astăzi, duminică, cu trenul de la ora 1 p.m. și vor descinde la Palatul Doamnei Maria Roznovanu (grande maman a M.S. Reginei), unde li s-au pregătit apartamentele... Iașul e mîndru de-a putea găzdui oaspeți așa de iluștri și cu atît mai mîndru, cu cît aceștia oaspeți se-nrudesc de aproape cu o familie din cele mai însemnate ale Moldovei. M.S. e o regină din cele mai populare, căci se îngrijește cu viu interes de soarta poporului său, din partea căruia se bucură de respect și iubire. Urăm, deci, bună venire M. S. Reginei Natalia a Serbiei, felicităm pe viitorul suveran al Marei Serbii, idealul bravului popor dunărean. Amintim cititorilor noștri că A. S. regală, Prințul Alexandru, moștenitorul tronului Serbiei este botezat de răposatul întru fericire, împăratul Alexandru al II-lea al Rusiei, eliberatorul și creatorul Bulgariei...".* Sîmbătă la București se întîlnise cu regele Carol venit special din Sinaia.

*Numărul următor închina pagina întîi sosirii, arătînd că, pe tot parcursul drumului, în marile gări (Roman, Pașcani), îi întîmpinaseră mulțimi de oameni. La Iași, pe peroane, așteptau reprezentanții autorităților și *"lume foarte multă adunată ca să vadă pe frumoasa Suverană a Serbiei"*. Ajungînd acasă, a urcat scările, a îmbrățișat, veselă, pe bunica și a participat la un Te-Deum, întîmpinată de corul Mitropoliei. După slujbă, și-a prezentat suita "*Doamnei Maria Rosetti Roznovanu (grande maman)*", aducînd fastul Curții din Belgrad, *"în mărețul și splendidul salon"* al Palatului ieșean, unde a primit personalitățile urbei, între care și pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iosif Naniescu. Împreună vizitau apoi noua Mitropolie, abia inaugurată, în timp ce Alteța Sa, Principele Alexandru, însoțit de principesa Moruzzi și de un profesor, s-au *"preumblat cu trăsura în oraș"*. Prin fața palatului, se perinda lumea, dornică să-i vadă. Seara, a urmat masa *"regală"* și un concert, la care au obținut un strălucit succes eleva pianistă Sofia Musicescu și corul

condus de profesorul Musicescu, comparat cu vestitul cor Slavianschi. Luni dimineaţă, regina a mers la biserica Sf. Spiridon pentru a depune o bogată *"cunună"* pe mormîntul *"Doamnei Obrenovici, născută Catargi, soacra M.S. şi muma M.S.Regelui Milan"*, iar la ora 1, a plecat cu trenul spre Basarabia, salutată de mulţi ieşenii aflaţi pe peroane,cu flori în braţe.

Regina Natalia cu fiul Alexandru

*Toamna, se afla la Florenţa, împreună cu Saşa, *"Cronprinţul"*, unde primea scrisori de la regele rămas singur în palatul *"pustiu,"* potrivit *"Curierului"*, din 25 noiembrie / 7 decembrie 1887. Apăruseră iar neînţelegeri de familie, cu lacrimi, pe care regina trebuia să le ascundă sub" *masca unui surîs*".

*Gazeta *"Fulgerul"* din 3 iulie 1888 avea vestea că regina şi-ar fi manifestat intenţia de a se stabili la Iaşi,anunţîndu-se şi divorţul de Milan, fapt pentru care acesta i-ar fi trimis în ţară vreo 200 de lăzi şi cufere cu lucrurile personale. (*"Curierul"*, 16 / 28 noiembrie 1888). Nu era însă de acord mitropolitul Mihail al Serbiei şi nici Patriarhul din Constantinopol. Supărat, Milan îl numea *"agent rus"*.Obţinînd divorţul de la noul mitropolit Teodosie, trimitea doi emisari la Wiessbaden, unde se afla regina, să-l *"smulgă"* din braţe, pe Alexandru cu ajutorul poliţiei locale.

*Pe neaşteptate, joi 17 noiembrie 1888, la ora 12.40, regina sosea în gara Iaşi, cu un vagon special şi după o revedere cu membrii familiei, în sala de aşteptare de clasa I, mergea mai departe peste Prut,nu se mai ştia unde.

*Reapărea, între 8 şi 14 septembrie 1889, la Stînca Roznovanu şi apoi la Iaşi, plecînd apoi spre Belgrad.

Regele din Belgrad, pe trei sferturi ieşean

Forţat de împrejurări, regele Milan abdicase (februarie 1889), lăsînd în loc pe Alexandru, dar sub Regenţă, căci avea doar 13 ani. Cu toată opunerea fostului soţ, care spunea că, prin caracterul ei *"iute şi vioi"* ar putea stîrni neînţelegeri între tînărul rege şi Regenţă, Natalia se înapoia la Belgrad, (29 septembrie). Îi ieşise înainte *"o mulţime enormă"*, dar lipseau oficialităţile. Catedrala unde voia să intre era cu uşile închise, ostentativ, ca şi palatul regal. Reuşea să-şi vadă feciorul - rege, abia în

decembrie, Regenţa stabilind că se pot întîlni doar de două ori pe an, cîte 15 zile, spre a nu-l influenţa. Mai tîrziu i se acoperea şi tronul din catedrală, să nu stea pe el, dar la o cununie ea a aruncat acoperământul şi s-a aşezat *("Curierul Foaia"*, 6/18 martie 1891).

*În mai 1891, fiind expulzată sub escortă militară, la plecare spre portul Semlin lumea o conducea strigînd: *"Jivi la Craejica! Trăiască regina!"* Mitropolitul, în schimb, o socotea cauza neînţelegerilor. Trecînd către Ialta, duminică 12 mai, la ora 10 sosea iar în Iaşi. O însoţeau patru doamne de companie şi un aghiotant, colonel sîrb. Pe peronul gării Iaşi aşteptau prefectul,consulul rus, doamnele Lucia N.Roznovanu, Zoe Sturza (sora mamei) şi doamna Ranet - fiica Mariei Rosetti Roznovanu, căsătorită cu Al. Ranette - la care mergea pentru dejun şi apoi pleca spre Ungheni *("Curierul Foaea..."* 15/27 mai 1891). Milan, zis *Contele de Tacova* - după localitatea unde s-a proclamat Independenţa Serbiei - trăia în Paris, subjugat de pasiunea jocului de cărţi. Prin august Natalia vizita pe regele Carol la Sinaia *("Curierul Foaia"*.9/21 august 1891).

Mergînd către Belgrad, în ziua de 18 aprilie 1893 se oprea iar la Iaşi, vizîtînd cîteva ceasuri pe doamna Ranet, pînă la trenul de 7,50 seara, cînd pleca cu vagon special ("Curierul Foaea.."* 21 aprilie/3 mai 1893). Se întorcea ca regină mamă. Influenţa ei ajungea la apogeu şi se implica în viaţa politică, susţinînd energic domnia fiului. Se împăcase şi cu soţul, prin mijlocirea ambasadorului Rusiei, la Paris. Impăcarea fusese duioasă. Milan venise, anume, la Biarritz de Anul Nou (1/13 ianuarie 1893), cerîndu-şi iertare. Anunţînd şi fiul îl trimisese o telegramă: *"Azi m-am împăcat cu regina mamă! Milan."* Citind-o de 1000 de ori regele a răspuns: *"Doresc să vă revăd în curînd. Acum pot să fiu şi eu liniştit Mii de îmbrăţişări pentru tine şi pentru mama. Alexandru " ("Curierul Foaea..",*17/29 ianuarie 1893) Sinodul bisericesc anula divorţul, Milan devenind comandantul armatei. În septembrie 1894 Natalia trecea iar prin Iaşi, luînd dejunul la familia Ranet.

*Intenţia lui Alexandru (1876 - 1903) de a se căsători (prin iulie 1900), cu Draga Maschin sau Maşin, (1866-1903), văduva unui inginer, mult mai vîrstnică, îl aducea în conflict cu părinţii, convinşi că însoţirea era un act necugetat ce avea să ducă la mari nemulţumiri politice.Expulzată de fiu, la îndemnul soţiei, Natalia pleca din ţară. Draga îi luase locul în viaţa tînărului rege, căzut sub influenţa ei dominatoare şi tirană. Adorat de Natalia şi "*Crescut în fustele sale*" - potrivit lui Albert Ghica - Draga l-a sedus cu uşurinţă, la Biarritz (Franţa), în salonul mamei, unde dînsa era doamnă de companie (1891 - 1897), pînă ce s-a aflat despre legăturile

dintre ei şi a fost îndepărtată. Ca să forţeze căsătoria ea a simulat că este însărcinată şi bine înţeles după cununie, s-a constatat minciuna, formîndu-se un consiliu medical de verificare,la care a fost chemat şi profesorul Cantacuzino, din Bucureşti. Suspicioasă îl supraveghea de aproape, prin oamenii ei, dictîndu-i compartamentul şi ţinîndu-l izolat.

* Datorită purtărilor ei autocratice şi favorizării fraţilor, dintre care unul îl voia principe moştenitor, la Belgrad se stîrniseră mari nemulţumiri şi o conjuraţie de ofiţeri, în frunte cu fostul cumnat al Dragăi, colonelul Maschin - Maşin - lua cu asalt palatul regal (Konacul),în noaptea de 28 /29 mai (10 /11 iunie 1903). Împuşcînd garda şi pe acei care s-au opus, ucideau soţii ascunşi într-o cameră secretă, aruncînd apoi pe Draga, prin fereastră, în grădină, peste nişte trandafiri *(Drama de la Belgrad).* A doua zi, trupurile lor mutilate se îngropau la Biserica Sf. Marcu. Tronul eliberat astfel de familia Obrenovicilor, se ocupa de fosta familie domnitoare Karagheorghevici,în care deasemeni exista o moldoveancă: Maria Trohin, măritată cu principele Alexe, fiul domnitorului Kara Gheorghe. Murmurînd îngrozită,*"Draga, i-a fost pierirea"*, Natalia a cerut voie să-şi vadă feciorul, dar a fost refuzată şi nu i s-a permis nici să-i ducă trupul alături de tatăl său, la Mănăstirea Cruşedol, din Slavonia. Cînd i-a venit dureroasa veste, se afla la Versailles, în casa surorii sale, unde a rămas mult timp fără glas, răsfoind doar jurnalele. Crima umplea toate ziarele Europei. Gazeta *"Universul"* din Bucureşti publica şi un roman cu numele *"Tragedia Obrenovicilor"*, de Sofia Nădejde, iar *"Evenimentul"* din Iaşi - altul intitulat *"Sîngele Obrenovicilor"*.

"Evenimentul" , din 1 iunie 1903, amintea faptul că Alexandru a fost *"singurul român (cu sînge ieşean pe trei sferuri) încoronat rege"* şi drept preţuire pentru oraşul mamei şi bunicilor, în anul 1892, alături de consulatele onorifice ale Serbiei din Bucureşti şi Turnu Severin aprobase şi unul la Iaşi *("Curierul Foaia..."* 1/13 ianuarie 1892).

Tragedia din Belgrad se proorocise în Ulița Mare din Iași

Distrusă, nefericita regină - mamă rămînea singură cu durerea, retrăgîndu-se într-o căsuţă - Solitude, din mănăstirea Notre Dame de Sion, pe strada Assas nr 64 din Paris. Deprimată, părăsise şi ortodoxia, trecînd la catolicism. Îşi schimbase şi numele, devenind Contesa Rudnik. iar puţinile bunuri moştenite de la Alexandru le dăruise Universităţii din Belgrad. Pierduse totul: *"copilul, coroana şi soţul "* cît şi mare parte din avere, odată cu crahul băncii Rotchild.

Întocmai cum scrisese în *Memoriile* sale publicate prin 1892 şi cum i-a prezis tiganca vrăjitoare, adusă dintr-o cuhne, în iatacul bunicii, să-i ghicească.... Era într-o seară, înaintea plecării *"la vedere"* cu Milan. Luîndu-i palma ei tremurîndă, bătrîna a privit-o lung şi a tăcut...Într-un tîrziu a vorbit, îmboldită de bunica, dar mai mult pentru dînsa, abia şoptind cuvintele*: "Prinţeaso! Drumul pe care te mînă soarta s-arată cumpăna vieţii matale, Văd numai cruci ... Vei prăpădi toate ...La urmă. şi pe cel mai scump şi drag...odor. Să te zbaţi...să-l păstrezi..cît mai mult!!!..."* Apoi s-a ridicat şi a plecat, ştergîndu-şi ochii...Bunica a strigat după ea: *"Mincinoaso! Te-au pus la cale sturzeştii, să strici inima fetei fiindcă Milan n-a vrut să se căpătuiască cu odrasla lui Grigore!! Să nu te mai văd în faţa ochilor. La cort, de acum, ţi-i şezutul"!* (Se încercase o căsătorie cu fata lui Grigore Sturza, fiul domnitorului Mihail Sturza, dar Milan o refuzase).

Zîmbind, ca orice copilă, cultă şi neîncrezătoare în vrăji, n-a luat în seamă prevestirea, fericită să scape de sîcîiala mătuşii Catinca Moruzzi, sora mamei, care-şi luase povara să crească cele trei fete ale surorii Pulcheria, decedată în primăvară. Uitîndu-se la marele ceasornic, aflat pe o consolă, cu trenul ieşind fluierînd, din tunel, abia aştepta să se urce într-unul adevărat, să revadă locurile, oraşele prin care călătorise în timpul şcolii, cu draga ei mamă cît şi Florenţa în care se născuse şi trăise mai mult timp.

Sîmbătă, adică 9 octombrie st.n, sosea la Belgrad, urmînd ca duminică 10 octombrie 1875 st.n. să se săvîrşească ceremonia căsătoriei. Fiindcă trimisul ţarului nu putuse ajunge la timp, nunta se amîna pentru 17 octombrie (st.n.). Din cauza tulburărilor politice, a atacurilor otomane şi a căderii guvernului, urma să fie simplă, fără fast.Tînăra mireasă îmbrăcată în rochie albă, purta pe cap o coroană mică din mărgăritare. De la Iaşi o însoţeau familiile Moruzzi şi Catargiu, alături de o delegaţie bucureşteană. Entuziasmată, populaţia capitalei ovaţiona în jurul palatului, socotind căsătoria un semn de încurajare din partea Rusiei, căci ţarul trimisese pe unul dintre adjutanţii săi apropiaţi: generalul Sumaracoff. Erau zile grele. Bosnia şi Herţegovina se răsculaseră împotriva ocupaţiei turceşti. Serbia sărise în apărare şi cu tot eroismul soldaţilor săi, Belgradul era ameninţat dacă nu intervenea diplomatic Rusia cu ajutoare (arme, alimente şi voluntari, trecute prin Ungaria şi prin Principate) cît şi direct, Austria. Nevoit să păstreze neutralitatea, căci puterea suzerană - Turcia - veghea, guvernul României

simpatiza pe ascuns, cu Serbia, iar populaţia cu entuziasm. Situaţia ţării nu era deloc uşoară. Vizirul cerea înterzicerea trecerii prin principate a oricăror ajutoare ruse. Trăind îngrijorarea şi durerea mamelor şi soţiilor ostaşilor, Natalia încerca să le mîngîie. Trimitea ajutoare văduvelor, invalizilor şi lucra în spitale alături de infirmiere şi doamne din înalta societate a Belgradului, cît şi din Moscova şi Petersburg, venite în frunte cu generalul Tocanoff, şeful ambulanţelor ruse, să ajute răniţii şi pe regina lor, de aceeaşi religie.

Poporul sîrb o diviniza şi o înconjura cu dragoste, văzînd în chipul ei sufletul cald al Moldovei. Au început însă clevetirile, luptele grupărilor politice,simpatizante ale celor două mari puteri rivale : Austria şi Rusia, implicarea unor slujbaşi ai bisericii şi susţinători ai vechii familii domnitoare (Karagheorghevici). Se ţesea un păienjeniş de intrigi, ce duceau ţara în prag de război civil între adepţii luptei de eliberare şi ceilalţi, rămaşi pacifişti.

Regina Natalia

Observînd primejdia din toate părţile, la mijloc fiind feciorul, *"dragul ei odor"*, ca orice mamă, încercase să-l apere, izolîndu-l de toţi şi muncind-o sinistra proorocire a bătrînei ţigănci din Palatul bunicii de la Iaşi O apăsa tot mai mult, ştiind sfirşitul tragic al unora dintre conducătorii Serbiei şi văzînd că se împlinea... încetul... cu încetul... I-o reînnoise şi o prezicătoare din Paris, pe cînd se aflase cu Draga la Biarritz, în vila Sachino - diminutivul sîrbesc al numelui Sacha (Alexandru). Fără nici o reţinere i-a spus, direct, că *"va vedea căzînd în jurul ei întreaga familie"*, iar doamnei sale de companie - *"că va purta coroana regală, dar va fi o coroană de spini..."* (*"Universul"*, 13 iunie 1903). Un semn al nenorocului avusese chiar în timpul cununiei, la catedrala din Belgrad, cînd încurcîndu-i-se trena de la rochie, era gata să cadă... De aceea, devenise mistică, aprigă, iute şi chiar nesuferită...Îşi dădea seama. Şi n-o putea înţelege nimeni, decît doar bunica, singura care ştia fatala prezicere (şi a spus-o fiicei sale, Catinca, iar de la dînsa a aflat fiul Dimitrie Moruzzi).

O regină îndoliată se plimbă în taină pe Ulița Mare

Înțelegători,ieșenii îi urmăriseră toată osînda și o așteptau să revină acasă. *"Gazeta Moldovei"* din 22 iunie 1903 îi și vestise sosirea, în septembrie. Mulți s-au bucurat, dar puțini au văzut-o, nebănuind cine era *"Doamna elegantă, complet în negru și cu voaleta trasă peste ochi"* ce s-a plimbat cîteva zile pe strada Ștefan cel Mare, privind lung Palatul Roznovanilor. Uneori intra în curtea Catedralei, cu buchete de flori în brațe, îngenunchia la ușa încuiată a Mitropoliei Vechi și apoi se retrăgea în Biserica Catolică, plîngînd cu fruntea plecată pe o strană. Luîndu-i urma, un curios aflase că la hotelul Traian, unde locuia era înscrisă cu numele necunoscut pe atunci: *"Contesa Rudnik"*. Tot timpul o însoțise, mergînd în spate, un bărbat înalt, ce privea atent în toate părțile și ținea mîna în buzunarul redingotei, ca pe un revolver.

Regina Natalia nu mai exista. Rămăsese doar o legendă în *"Orașul amintirilor"(Iași)*, un volum de *Memorii* și nuvela *Mama* inspirată din viața unei femei despărțită de feciorul ei. Trăirea ei viforoasă și în neostenită luptă cu viața, ca și a bunicii, se termina într-o zi din primăvara sîngerosului an 1941, pierzîndu-se *"ca o stea ce se stingea în depărtări"*(G.Bezviconi). Grăbit, Milan căruia *"femeile și jocul de cărți îi umpleau sufletul" (Memorii)*, își găsise veșnica liniște, încă din februarie 1901.

Undeva, într-o căsuță cu cerdac și zorele, din strada Vasile Lupu nr. 74 (la colț cu strada Cuza Vodă nr. 82) o așteptase, răbdător, *"cneazul Moruzzi"*, vărul primar Dimitrie - Titi (fiul Catincăi și al lui Costachi Moruzzi). Sărac și neajutorat, după moartea mamei (1895), îl ajutase Natalia să cumpere căsuța din Tătărași. Acolo își ducea zilele, trăind cu amintirile și scriind pagini duioase *(Pribegi în țară străină, Înstrăinații...)*, inspirate din viața Moldovei de odinioară și a sa. Un timp a primit o pensie viageră de la regele Alexandru. L-a și vizitat, odată singur și încă de două ori împreună cu prințul Albert Ghica. Îi chemase regele, dornic să se întîlnească cu rudele sale din Moldova și să-și amintească cu nostalgie de Iași. Ajunși în Belgrad erau cazați la Palatul regal, în odăile lui Milan și ale Nataliei. Înaintea întoarcerii acasă, la o discuție discretă, Ghica afla că regele regreta căsnicia și gîndise un plan secret, ca să scoată din țară pe Draga, fără scandal public, fiindu-i teamă de răzbunarea ei. Dorea să plece împreună pentru o cură la Carlsbad și apoi să-i interzică întoarcerea la Belgrad, cerînd divorțul. Pentru reușită a solicitat ajutorul

principelui Ghica, bărbat cu multă experienţă de viaţă, care trebuia să-i însoţească, ca rudă. În acest scop, la 26 mai 1903, legaţia sîrbă din Bucureşti primea o telegrană cifrată cu textul: *"Comunicaţi principelui Albert Ghica, ca urgent să vie la Belgrad, invitat de Majestatea Sa Regele, pentru o lună"*. Înţelegînd că a sosit timpul eliberării lui Saşa de sub tirania Dragăi, în dimineaţa zilei de 29 mai se îmbarca pe un vaporaş la Orşova, dar ajungea prea tîrziu. Chiar în acea noapte se înfăptuise planul crîncen, al conjuraţiei ofiţereşti.

Se despărţea de Uliţa Mare şi faimoasa cucoană Marghioliţa

Sfîrşitul dramatic al căsniciei, pornită din palatul ei neputînd să-l ştie bunica, în primăvara anului 1887, pe atunci mai avea doar o singură dorinţă: să-şi găsească veşnica odihnă peste drum, în cavoul familiei, sub zidurile Mitropoliei Vechi (Sf. Gheorghe), spre care privea tot mai des, prin fereastra iatacului. De acolo urmărea şi serbarea din 23 aprilie 1887, cînd se sfinţea Mitropolia reparată. Frumoasa femeie de altădată, îndrăcită, cultă,dar şi aplecată la suferinţele celor necăjiţi, era atunci grav bolnavă, *"gîrbovită şi aproape uscată"*, cum o văzuse contemporanul George Sion .

Începutul iernii aducea o veste tristă prin *"Curierul"* din 4 / 16 decembrie 1887, care anunţa cu *"cea mai mare durere, încetarea din viaţă a Doamnei Maria Rosetti Roznovanu, născută Ghica, din Comăneşti"*, joi 3 decembrie, la orele 12, *după "o lungă şi dureroasă boală"*. Cu 10 zile mai înainte, a refuzat *"medicamentele lumeşti"*, cerînd pe *"acele cereşti"*, spovedindu-se şi împărtăşindu-se. Joi dimineaţa, a cerut să fie iar *"împărtăşită"*. Simţind apropierea sfîrşitului, la prînz, le-a mai zis celor din jur: *"Rugaţi-vă lui Dumnezeu să-mi ierte păcatele!"* Potrivit dorinţei sale, înmormîntarea, făcută duminică, 6 decembrie, la ora 1, a avut loc în Biserica Veche a Mitropoliei, lîngă soţul Neculai Roznovanu, fratele acestuia, Alecu Roznovanu şi părintele lor, Iordachi Roznovanu.

Era în ziua de Sfîntul Neculai, aşteptată altădată cu mari pregătiri şi sărbătorită printr-o bogată petrecere. Palatul luminat toată noaptea, ca ziua, cu policandrele, trichelurile şi candelele aprinse, răsuna atunci de muzici şi urările sutelor de oaspeţi veniţi cu trăsurile, troicele, sau cu uşoare săniuţe, sunînd din zurgălăi. Afară, în faţa palatului ardeau ceaune cu păcură, proiectînd pe ziduri umbrele uriaşe ale vizitiilor ce se încălzeau tropăind în jurul focurilor, cinstind şi închinînd ulcelele cu vin roznovănesc carat cu cofele din beciuri pentru ei.

Trista ceremonie de îngropăciune era ultima serbare, pe care vestita cucoană Marghiliţa, o mai putea închina soţului, Neculai, în ziua patronului său.

La intrarea defunctei pentru veşnicie în biserică, a întîmpinat-o corul Mitropoliei. Decedata fiind cosiderată *"decana vechilor familii boiereşti din Moldova"*, la ceremonie au participat mulţi prietenii de familie, reprezentanţii autorităţilor, mari personalităţi, nenumăraţi tîrgoveţi, iar prin scrisori şi coroane, familiile regale din Bucureşti şi din Belgrad.

O coroană distinsă purta însemnarea *"La reine de Serbie a sa chere grande Mere"*. Se afla în centrul atenţiei publicului, căci unii dintre veteranii Războiului Independenţei - după ce sărutau icoana de pe pieptul defunctei - îngenuncheau şi-n faţa coroanei purtată de militari şi-i sărutau ferparul. În semn de recunoştinţă pentru poporul sirb, care înfruntînd curajos numeroasa oştire otomană, a sărit în ajutorul fraţilor răsculaţi, chemînd şi pe *"Maica Rusia"* - protectoarea ortodoxiei - pornindu-se astfel războiul ce avea să aducă eliberarea şi Independenţa Serbiei, a Muntenegrului şi a României. Sentimentul de frăţească prietenie cu Serbia, cultivat de Alexandru Ioan Cuza se păstra nestins, în sufletul multor ieşeni.

Unii dintre săracii tîrgului plîngeau amintindu-şi faptele bune pe care le făcea răposata, trimiţînd iarna, în mahalale, săniile cu lemne pentru a fi împărţite caselor fără fum în hogege. De Crăciun, sub un brad împodobit în faţa palatului, clădea cîte un morman de pachete şi pachetele, cu haine, încălţăminte şi alimente, pe care seara le dăruia copiilor sarmani, chemaţi şi la mîncare, în cuhnile ogrăzii din dos, unde fierbeau necontenit oloaiele cu borş, iahnii şi găluşte. Plăcîndu-i obiceiul unor palate din Paris, ce se deschideau în anumite zile pentru public, de Sfîntul Gheorghe şi în prima zi de Paşte, îl deschidea şi pe al ei doritorilor să-l viziteze. Copiii primeau, după caz : roşcove, smochine, portocale,în zilele de post sau cîte un ou roşu, o felie de pască ori de cozonac, în acele de frupt. Cei maturi puteau gusta vinul roznovănesc, din ulcelele înşirate pe lunga masă din sufragerie, ca la praznic..

Palatul aducerilor aminte

Clădirea de pe atunci semăna puţin cu aceea din zilele noastre. În locul grădinei avea - în faţă - o piaţă largă pentru şederea trăsurilor, ce se rînduiau, ca într-o parcare, la vremea cînd îşi aduceau stăpînii pentru

musaferlic.Drept împrejmuire spre stradă, se întindea un şir de stîlpi *"de piatră de vreo patru - cinci palme"* văruiţi, între care atîrna un lanţ gros cît mîna unui om. *"Faţada simplă, văruită şi cu gratii de fier la ferestrele catului de jos"* cuprindea la mijloc intrarea principală, de onoare. Prin gangul din dreapta se ajungea în grădina Palatului, întinsă ca o pajişte, umbrită de arbori bătrîni şi stufoşi sub care sticlea apa unui havuz din marmură, adusă de la Golia. Celălalt gang, din stînga, ducea în curtea cu atenanse, bucătării, spălătorii,adăposturi pentru ţigani şi la grajdul cailor - croit măcar pentru vreo 40 de trăpaşi - şi despărţită de curtea în care se aflau şuri, bordeiul bivolilţelor, stogurile de fîn, gheţăria şi uriaşele stive de lemne. Curţile acestea aveau ziduri înconjurătoare iar întreaga clădire, la parter şi la etaj, era străbătută de cîte un culoar lung. Holul principal de intrare înfăţişa stîlpii groşi de susţinere a tavanului, deasupra căruia se întindea marele salon de dans, unde puteau juca *"pînă la 500 de perechi dănţuitoare" (D.Moruzzi).* În camerele parterului locuiau rudele, nepoţii şi personalul de serviciu al Palatului, aici fiind şi cancelaria grămaticului. De jos, urca o scară maiestuoasă - despărţită în două părţi - spre intrarea salonului de dans, situată cam vizavi de uşa paraclisului. Peristilul (galeria interioară), se susţinea prin stîlpi eleganţi, imitînd marmura şi uniţi prin balustrade din lemn de stejar şi bronz aurit.

Înzestrat după gusturile timpului cu rips de mătase galbenă, mobile de mahon, în stil *"empire"* din vremea lui Napoleon, policandre bogate şi tricheluri aurite, salonul îşi mărea adîncimea prin oglinzi uriaşe, pînă în tavan, ce înmulţeau numărul dănţuitorilor, cuprinşi de iureşul valsurilor. Deschizînd uşa din dreapta, se intra în salonul cucoanei Marghioliţa (urmat de un budoar, un iatac şi odăile soţului), înzestrat şi acesta tot cu mobilă *"empire"*. Pe o consolă între *" fereşti"*, trona un ceasornic ca *"un castel medieval la poalele căruia ieşeau din două tuneluri, două trenuri care se încrucişau în sunetul unui vals nemţesc"*. De pe pereţi priveau chipul în mărime naturală al marelui vistiernic, Nicolae Roznovanu şi al vistiernicesei - cucoana Marghioliţa, *"opere scump plătite artistului vienez Winterhalter"*. În afara vizitelor, salonul ei, ocupat parţial acum de sala ovală, putea adăposti mici serate, de 30-40 de perechi, mai ales că, după Unire, scăzuse considerabil numărul vechilor boieri ieşeni petrecăreţi. Din acest motiv, marele salon central găzduia concerte de binefacere şi spectacole.

Peste coridor, uşă în uşă cu odăile doamnei, se găsea *"marea sufragerie de lîngă paraclis"* *("Paraclisul din palatul Roznovanu")*, întinsă şi înzestrată cu o lungă masă extensibilă şi un şir de scaune înalte. Aici se sărbătorea noaptea Învierii *"cînd uşile paraclisului erau deschise şi toată boierimea Moldovei umplea perestilul unde se citea evanghelia Învierii, tabloul fiind nespus de măreţ"*, iar după slujbă toţi participanţii se retrăgeau în sufragerie pentru masa tradiţională a Paştelui. Uşa stîngă a marelui salon de dans ducea în apartamentul locuit pînă la moarte de Anica Roznovanu, fostă Bogdan, a doua nevastă a lui Iordache şi mama vitregă a vistiernicului Neculai, aceea cu care soţul ridicase Palatul, neştiind cîte ponoase avea să-i aducă nora. Avea mobile din toate epocile, ca într-o expoziţie: *"otomane, divanuri, canapele, berghere, jilţuri Voltaire...scaune vieneze, în care te cufundai pînă pe podele"*. Fiecare odaie era zugrăvită în altă culoare cu *"văpsea de apă": "ba verde cu chenarele roşii (culorile Roznoveneştilor), ba liliachiu cu chenare galbene şi aşa mai departe..."* Pictat deosebit, fiecare tavan *"înfăţişa cîte o scenă mitologică ca de pildă: moartea lui Icar, carul lui Apolon ori Venera - ieşind din fundul mării cu patru cai buziş... Tata Joe prezida Olimpul de pe tavanul cucoanei Anica, avînd atîrnat de buric policandrul aurit"*. Statuile Diana şi Muza vegheau capul scărilor, iar pe frontispiciul clădirii se aflau alte imagini alegorice. Aminteau de fosta Academie de peste drum.

La Roznovanu se instalează Primăria...

Trecînd anii, după mutarea pe cealaltă lume a cucoanei Marghioliţa, frumosul ei Palat din Uliţa Mare începea să-şi piardă farmecul şi să intre în uitare, căci nimeni nu dorea să-l locuiască, *"afurisenia Patriarhiei de Constantinopol asupra casei Roznovanului"* fiind mereu pomenită. Prin anii 1890, venind la ordinea zilei construirea unui teatru în mijlocul tîrgului, pe terenul aceluia de Varietăţi - aflat cam în faţa Filarmonicii de azi şi dărmat prin 1869 - pentru a-l mări, Primăria a propus demolarea propriului sediu, de alături şi dăruirea locului mult aşteptatei instituţii, după care tînjeau ieşenii încă din februarie 1888, cînd a ars Teatrul Naţional din Copou.

Căutîndu-se alt local pentru conducerea oraşului, se găsea potrivit vechiul palat roznovănesc, oferit de proprietar şi ipotecat la societatea Creditul Urban. Astfel primarul Vasile Pogor intra în tratative cu Neculai Roznovanu - aflat în mare cumpănă financiară - ajungîndu-se la

înţelegerea ca Primăria să preia datoria acestuia de 200.000 lei plus încă una nouă, de 120.000 lei, ce urma s-o angajeze.

Cumpărarea s-a aprobat de către Consiliul Comunal, miercuri, 9 ianuarie 1891, sub primariatul lui Vasile Pogor, de Camera deputaţilor la 4 iunie 1891 şi de Senat la 14 iunie, susţinîndu-se că Administraţia comunală va avea la dispoziţiie "*pentru solemnităţi, mai multe saloane splendide*" *("Curierul Foaia..."* 10/22 iulie 1891). Actul autentic avea să fie semnat de noul primar colonelul Const. Langa. Odată vînzarea reglementată, lucrurile preţioase, cu nenumărate amintiri, se mutau la Castelul Stînca Roznovanu, iubita reşedinţă a lui Nunuţă. Policandrul, paraclisul şi unele "*mobile galbene*" rămîneau Primriei, iar celelalte - fără importanţă - se împrăştiau prin dughenile de vechituri ale uliţei Podul Vechi (Costache Negri), unde ajungea majoritatea mobilelor şi lucrurilor din fostele case boiereşti, scoase la mezat, după mutarea capitalei la Bucureşti şi cumpărarea imobilelor de negustori sau bancheri. Vinul nobil, cotnăresc,păstrat în cămaşa uitării, zeci de ani prin hrubele adînci şi întortocheate, se vindea cu hurta crîşmarilor, de la 50 butelci în sus *("Curierul"*, 14 / 20 iunie 1891), prin strada Primăriei nr 21 sau Căpitan Păun - ce purta şi ea numele unui căpitan de pompieri căzut la datorie, luptîndu-se să salveze caii din grajdul aprins al Palatului. Închizîndu-se şi Paraclisul, mai tîrziu, unele dintre odoarele de preţ luate, se dăruiau Bisericii din Roznov (iulie 1893), de Lucia Rosett Roznovanu (fostă Conachi - Vogoride), a doua soţie a lui Nunuţă (Victor Gervescu,*Biserica Roznovanu*).

Pînă în toamna anului 1891, Palatul golit, se încredinţa noului proprietar, cu dorinţa păstrării înfăţişării încăperilor considerate *"splendide"* *("Curierul"*, 9 / 21 octombrie 1891). Vineri, 18 octombrie 1891, după unele mici reparaţii, începea mutarea birourilor comunale în fostele saloane despuiate de vechile podoabe, urmînd ca Sf. Dumitru să găsească Primăria la noua reşedinţă. Era primar colonelul Constantin Langa (iunie 1891 - ianuarie 1892). La 12 septembrie 1891 Nunuţă semnase actele (Transcrierea nr. 429 şi Autentificarea. nr.1990/1891). Datorită marilor sale cheltuieli ipotecase şi moşia Paşcani trăind la Paris sau în castelul Stînca lîngă satul de pe şes, numit Cîrpiţi.

Acolo şi murea, miercuri 18 decembrie 1891, la ora 4 dimineaţa în etate de 49 de ani, după o scurtă suferinţă *("Curierul Foaia..."* 20 decembrie 1891/ 1 ianuarie 1892), fiind îngropat într-un cavou al bisericii din parc, departe de ceilalţi membri ai familiei, înconjurat doar de micile morminte ale foştilor slujitori, între care crescuse.

...Şi apoi se pregăteşte o reşedinţă regală...

Iaşul, fiind înnobilat adesea, de regele Carol, cu titlul de *"a doua capitală"*, răspunzînd propunerilor politicienilor locali şi ale membrilor *Comitetului pentru Apărarea Intereselor Moldovei*, ca să locuiască măcar cîtva timp aici, se obiecta că nu există un palat potrivit. Pentru a se curma

provizoratul locuinţelor regale, amenajate pe la diverşi proprietari în timpul vizitelor şi a se răspunde obiecţiunii, la începutul lunii mai, din anul 1893, ministrul domeniilor, P.P. Carp propunea Primăriei să-şi vîndă sediul statului, în vederea amenajării unei asemenea reşedinţe. O încercare de împlinire a dorinţei se mai făcuse prin septembrie 1875 cînd se discuta cumpărarea casei Cantacuzino - Cozadini *("Progresul"*, 28 septembrie 1875). La cererea lui Lascăr Catargiu, Camera aproba suma de 700.000 de lei destinată acestui scop *("Monitorul Oficial"*, 23 mai 1893), odată cu fondul de un milion necesar unor lucrări la Palatul Cotroceni. Din alocaţia Iaşului 350.000 lei se prevăzuseră pentru plata palatului, iar 350.000 lei pentru reparaţii.

În speranţa împlinirii vechilor dorinţe şi cu credinţa că măcar prinţul moştenitor, Ferdinand, va locui periodic la Iaşi, spre a se da mai multă atenţie Moldovei şi fostei capitale, cuprinsă de sărăcie - în timp ce Bucureştii înfloreau, împodobindu-se cu noi palate şi sedii bogate - Consiliul Comunal, solicitat de primarul Vasile Pogor, a aprobat propunerea şi vînzarea (14 mai 1893). Ba chiar s- a acceptat şi preţul oferit, de numai 360.000 de lei, mult mai mic decît valora clădirea (435.000 de lei), după reparaţiile şi amenajările făcute, stîrnindu-se discuţii. Se cumpărase pentru uzul familiei regale şi eleganta caleaşcă *"huit resorts"*, cu care cucoana Marghioliţa îşi făcea plimbările la Copou sub privirile invidioase ale rivalelor. Acţionînd rapid, în februarie 1894 administraţia locală se şi muta în casele Şcolii de Meserii, instalată de prin 1870 în casele doctorului B. Taussig, situate peste drum de vechiul local. Politicienii socoteau că prinţul Ferdinand va fi numit general de brigadă şi i se va încredinţa conducerea Corpului IV de armată, cu sediul la Iaşi.

După semnarea actelor de vînzare a palatului către stat, la Primărie s-a prezentat un arhitect al ministerului Domeniilor pentru preluare. Trecîndu-se la lucru, arhitectul francez P. Gottereau a fost însărcinat de Ministerul Domeniilor, cu reamenajarea spaţiilor, potrivit cerinţelor regale, modificarea faţadelor şi ridicarea unui etaj - mansardă. I se schimba şi numele, unii zicîndu-i *"Palatul Princiar"* sau *"Palatul Ferdinand"* (tipărindu-se chiar şi ilustrate cu această denumire).

...Pe care o vizitează principii Maria şi Ferdinand, dar n-au de gînd s-o locuiască

Palatul Rznovanu fusese văzut de prinţii moştenitori încă înainte de preluare Anunţîndu-se vizita la Iaşi, între 26 martie şi 30 martie 1894, a principelui Ferdinand şi a soţiei sale, principesa Maria (Alexandra -

Victoria) autoritățile intrau în durdur, dorind ca aceasta să fie de pomină.Primarul Vasile Pogor umplea zidurile cu apelul mobilizator: *"Cetățeni, Alteţele Lor Regale, Principele moştenitor şi Pricipesa Maria sosesc în oraşul nostru, în ziua de 26 a.c., ora 12. Vestindu-ni-se cu bucurie distinsa onoare ce ni se face, sînt sigur că veţi profita de ocazie pentru a vă manifesta sentimentele de dragoste şi de devotament către Dinastie şi Alteţele Lor Regale".*

Principesa, englezoaică,- *fiica A S R principele Alfred,duce de Edinburg* (al II-lea fiu al M S Reginei Regatului Unit) *şi a Marei ducese Maria Alexandrovna* (fiica MS Impăratului Alexandru al II-lea al Rusiei)- venea pentru prima oară la Iaşi şi *"pe lîngă pavoazarea tuturor caselor şi magazinelor din oraş, cu felurite tapiserii şi drapeluri tricolore, se fabricară în cel mai scurt timp mai multe mii de drapele cu culorile naţionale engleze care se încrucişară pretutindeni cu acele româneşti".* Pentru aceste steaguri, *Comuna "cheltuise o sumă mare, de peste 20.000 de lei"*, ce avea să fie apoi imputată primarului. Reşedinţa stabilindu-se în Palatul lui Dimitrie M. Sturza, din Copou, se organizau două baluri fastuoase în Palatul ce le fusese cumpărat. Primul îl dădea Liga Studenţilor *"Solidaritatea"*, în 27 martie, seara, iar al doilea - Consiliul Comunal cu toate autoritățile administrative şi comerciale.

În cinstea marelui eveniment, edificiul a fost din bogăţie decorat şi chiar *"iluminat cu electricitate" (prin grup propriu, de inginerul "Grand"),* deşi în oraş nu se instalase curentul electric. Spre stradă, în faţa clădirii, se amenajase o grădină cochetă cu flori şi brazi, atunci transplantaţi. Fosta sală de consilii - marele salon - transformată în sală de bal avea tavanul acoperit cu jerbe de flori şi *"mici lampioane electrice".* Deasupra păduricii plantată în cabinetul primarului, lumina *"o splendidă lună"* aruncînd *o dulce lumină peste băncile de sub arbori,* printre ramuri sclipind *"stele electrice roşii şi galbene".*

Încîntaţi, dregătorii tîrgului aşteptau mulţumirile recunoştinţei, trăind bucuria părinţilor atunci cînd fac un dar preţios copiilor. Spre deziluzia lor dureroasă, aflau că A.S.R. Principesei Maria " *nu i-ar fi tocmai plăcut Palatul din faţa Mitropoliei*" *("Ecoul Moldovei"*, 5 mai 1894). *"Principesa şi-a exprimat dorinţa că i-ar plăcea să aibă o casă la Copou, la aer curat regretînd că actualul Palat Roznovanu n-are altă privelişte decît Mitropolia"* (Rudolf Şuţu, *"Iaşii de odinioară"*). Pe scurt, nu o încînta Palatul asurzit de dangătul clopotelor chiriarhiei ortodoxe. Mai ales că,

după unii, *"aflase"* şi povestea cucoanei Marghiolița, care nu-şi găsea liniştea pe lumea cealaltă din cauza *"afuriseniei"*, şi umbla noaptea prin odăi cu o făclie în mînă, cum îi spusese *"careva"*, în glumă sau din gelozie politică pe opera primarului conservator (Vasile Pogor), ştiind că în Anglia asemenea legende erau credibile şi din cauza lor, unii noblii lăsau în părăsire falnice castele. La această istorie se adăuga şi tragedia fraţilor Velicico şi Miron Costin, ucişi din porunca domnitorului Constantin Cantemir prin intrigile vistiernicului Iordache Rusett - străbunicul lui Iordachi Rosetti Roznovanu, ctitorul zidirii (cu averea, rămasă de la vistiernic).

Marea speranţă a instalării principilor moştenitori la Iaşi, pentru cîteva luni sau măcar săptămîni, în fiecare an, spre a întoarce privirile guvernaţilor către Moldova, se spulberase. Reparaţiile clădirii înaintau greu şi chiar stagnau ("Ecoul Moldovei", 15 decembrie 1894).

Bătrînul palat se reînnoieşte

În fine, de luni 29 mai 1895, lucrările de amenajare a Palatului Princiar - nu prea dorit de prezumtivii locatari - începeau sub conducerea arhitectului Mandrea, astfel încît, prin iunie zidirea era descoperită, parţial dărîmată. Se pregătea *"înălţarea puţin a clădirei, refacerea acoperămîntului, prevăzut cu mansarde bogat împodobite, prefacerea cu totul a faţadei despre Mitropolie deschiderea a încă două faţade şi anume una spre clădirea Teatrului de care palatul se va despărţi prin o frumoasă grădină...şi alta spre noul scuar ce se va deschide către actuala stradă zisă a Primăriei"*. *"Fisionomia exterioară a palatului"* urma să fie *"una din cele mai frumoase şi mai măreţe, prin forma arhitectonică". Scara de intrare se înlocuia cu una "monumentală'* Împărţirile interioare nu se schimbau prea mult, decoraţiunile prevăzute fiind *"foarte bogate"*. Presat de ieşeni, la 21 aprilie, Ministerul Domeniilor organizase licitaţia pentru lucrări. O cîştigase arhitectul Mandrea, lăsînd sub preţul devizului (fără atenanse, grilaj,grădini).Terminarea lucrărilor se prevedea peste doi ani. Participaseră şi arhitecţii Troli,Scolari şi Vălescu. Gardul elegant, cu lanţuri de la stradă se dublase cu un ocol din loazbe. Spre a uşura despărţirea de capitală a principelui şi a-i înlesni legătura cu familia, prin 1896, se preconiza şi un tren accelerat luxos, cu viteza de 70 km pe oră, care să parcurgă distanţa Bucureşti - Iaşi, numai în vreo 6 ceasuri faţă de aproape 12, în mod obişnuit. *("Ecoul Moldovei"*, 1 august 1896). Cu un an în

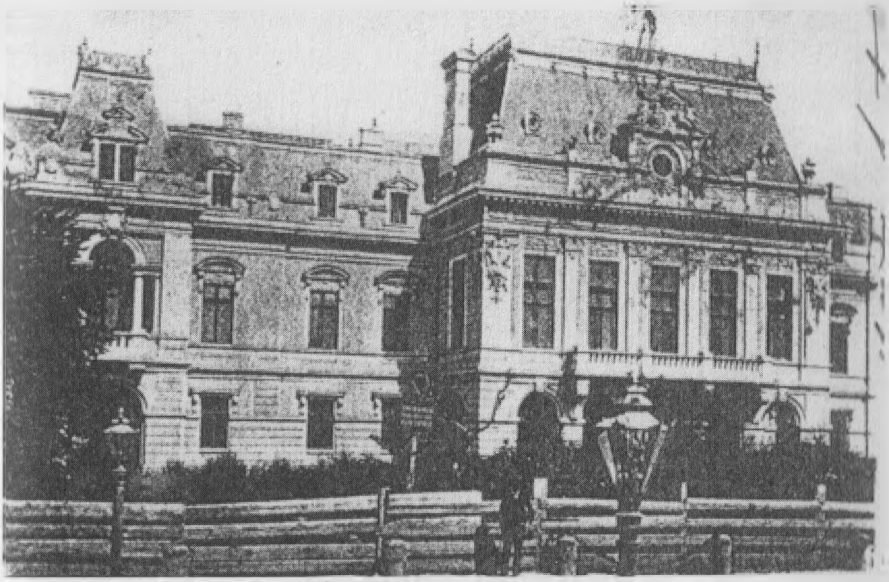

Palatul şi gardul provizoriu (colecţia D. Grumăzescu)

urmă, la 7 martie 1895, se experimentase şi legătura telefonică Bucureşti - Iaşi, pe circuitul telegrafic existent, vorbindu-se "*foarte bine*".

Observîndu-se ezitările, se vorbea de reîntoarcerea Palatului către Primărie, urmînd a se construi alt Palat pe Copou,"*aceasta fiind şi dorinţa principesei*"(*"Ecoul Moldovei*",24 iulie 1896). Ultima ştire revenea apoi mereu în paginile gazetelor locale.

Aflat la Iaşi, cu prilejul inaugurării Universităţii, regele Carol mergea să vadă şi Palatul Princiar (22 octombrie 1897). Îl însoţea arhitectul Steriadi. Se declara *"foarte mulţumit"* şi felicita constructorul pentru *"măiestria cu care a executat lucrările de artă din sala coloanelor"*.Sala era de o" *splendoare neîntrecută"*, aşa cum ceruse P.P.Carp, la întocmirea planurilor, zicînd ca "*această sală să întreacă în măreţie, în unele privinţe, chiar sala coloanelor din Limoges (?)* ". Încheind vizita. suveranul cerea ca sufrageria să fie mai mare şi cu mai multe ferestre. Vechii ieşeni socoteau însă că la reconstrucţie se săvîrşise şi un mare păcat, desfiinţîndu-se paraclisul - *"darmat pînă în temelie"* - spre a se reprofila galeria. Unii găseau şi pricina, gîndind că principile era catolic, iar principesa protestantă...

Totuşi aşteptata stabilire a principelui moştenitor la Iaşi, pentru cîteva luni, se amîna cu toate intervenţiile gazetelor, membrii familiei

Palatul Principele Ferdinand

regale preferînd să locuiască în timpul scurtelor vizite, pe Copou, în Palatul Corpului IV de Armată (casele Cantacuzino - Cozadini, ocupate astăzi de Palatul Copiilor), unde în timpul primului război se va şi instala regina Maria pentru doi ani (noiembrie 1916 - noiembrie 1918).

În locul regelui se așează tribunalele și armata...

Căutîndu-i un locatar, se găsea tot prin 1906, cînd la insistenţele politicienilor ieşeni, se aprobau fonduri pentru repararea şi transformarea fostului Palat Domnesc (Administrativ),în Palat de Justiţie. Ocupanţilor acestuia fiindu-le necesar un local provizoriu pentru mutare, li se dădea mult visatul Palat Regal de la Iaşi.

Gurile rele insinuau că la aprobarea lucrării şi la instalarea tribunalului ar fi contribuit în mod deosebit familia principelui, bucuroasă că scăpa de hardughia cu care-o sîcîiau mereu ieşenii.

Elegantele saloane roznovăneşti - modernizate - se ocupau de Curtea Apelurilor şi Tribunalele Secţiilor I şi II, cu procesele lor pline de necazuri, dureri şi pacatele miilor de împricinaţi foind pe lungile coridoare şi-n jurul clădirii. Pe holuri şi prin sălile de judecată puteau fi văzuţi marii jurişti ai Iaşului interbelic. Mutate şi ele, pentru doi ani, în timpul primului război (1916-1918), localul se ocupa de birouri

parlamentare, guvernamentale şi comandamente militare, marile saloane găzduind consfătuiri, consilii de război la care participa şi regele Ferdinand, locatar al Palatului lui Cuza din strada Lăpuşneanu.

Fiind proprietatea statului, după terminarea lucrărilor la fosta Curte Domnească - numită Palat Administrativ şi apoi Palatul Justiţiei - şi mutarea tribunalelor acolo, faimosul Palat Princiar ieşean trecea sub stăpînirea Ministerului de Război. Acesta dădea în schimb Palatul Cantacuzino-Cozadini, din bulevardul Copou (potrivit Jurnalului Consiliului de Miniştri din 6 februarie 1919).

Spre disperarea cucoanei Marghioliţa, care rămăsese cu un gust amar şi tresărea cînd auzea comenzi militare - amintindu-i luarea cu asalt a frumosului ei cuib şi năvălirea prin saloane a soldaţilor, la răzmeriţa din 1866 - în clădirea iar amenajată şi reîmpărţită, se muta Corpul IV de armată. Fostul său sediu din casa lui Dumitrache Cantacuzino Paşcanu, lăsat reginei Maria, în 1916, pentru locuinţă se dăruia de înalta doamnă, *Fundaţiei Regele Ferdinand*, în vederea deschiderii unei şcoli pentru educaţia fiicelor de ofiţeri. Pe locul liber din faţă, urma a se clădi localul *Fundaţiei* (ocupat acum de Biblioteca *"Mihai Eminescu"*).

Luînd pe seamă Palatul Princiar ieşean, noul chiriaş aşeza în saloane birourile sale, la etaj locuinţa comandantului, iar în curtea cu flori, din spate, ustensilele militare, ridicînd apoi acareturi şi o nouă zidire (*"Opinia"*, 2 aprilie 1927). Din cînd în cînd, ofiţerii puneau la cale cîte un bal strălucitor, transformînd saloanele în sere şi pădurici cu bănci, deasupra cărora sclipeau stele albăstrui sau o lună artificială. Covoarele *"înăduşeau*

paşii", iar vestitele orchestre ale vremii cu Ghiţă Borteanu şi Ionică Barbu încîntau musafirii.("*Opinia* "22 mai 1928)

Ocupat de comandamente române, cît şi germane, în timpul ultimului război şi apoi de unele servicii ale Armatei Sovietice, după anul 1953 devenea sediul Sfatului Popular Regional - înfiinţat prin legea din 6 septembrie 1950 - (regiunea Iaşi, întinzîndu-se dincolo de Bîrlad).

Nu peste mult timp răsuna un ecou din vremea Nataliei.

O fantomă roznăvănească apare ziua, în amiaza mare, pe peronul Gării Iaşi

Era prin iunie 1956, cînd Iosip Broz Tito, conducătorul Jugoslaviei se întorcea dintr-o vizită efectuată la Moscova. Făcînd o scurtă oprire în gara Iaşi, pînă ce trenul guvernamental se schimba de pe linia largă pe cea normală, răspundea invitaţiei conducerii locale şi mergea pe mica estradă înălţată lîngă turnul cu ceas. Piaţa Gării părea *"o mare de capete"*, cum scria un gazetar. Musafirul devenise simbolul *"dezgheţului"*, al mult doritei deschideri spre Europa. Spunînd cîteva cuvinte miilor de privitori ce-i strigau numele, amintea şi faptul că este legat de Iaşi deoarece unul dintre foştii săi tovarăşi de partizanat - apărut atunci din mulţime - venise de aici. Întors la tren, pe cînd urca în vagon, de el s-a apropiat, ca o fantomă din celălalt veac, un bătrîn octogenar sau nonagenar, uscat şi

înalt, purtînd frac şi joben, în faţa căruia toţi privitorii şi chiar *"păzitorii"* se dădeau în lături, neştiindu-i rostul.

Tito în Piaţa Gării

Sosise dinspre oraş, trecînd prin marea de oameni ca printr-un culoar deschis anume, mulţi socotindu-l însoţitor al trenului oficial. Ajungînd la cîţiva metri de musafir, a salutat milităreşte, zicînd în limba sîrbă*: "Camarade, sînt ostaş ca şi tine. Am fost ofiţer în garda regelui Milan şi a fiului său, Alexandru, urmaşii Obrenovicilor, pentru care «ideea sîrbă» era mai presus de toate. Am fost diplomat şi scutul reginei Natalia pînă la ultimul ei ceas de viaţă, după care m-am retras aici, să-i aduc sufletul acasă, la locul lui de baştină. Am vrut să-ţi salut marile tale fapte şi să-ţi urez Bun venit pe pămîntul sfînt al Moldovei şi al reginei noastre, Natalia!"*

Vrînd să se înapoieze, Tito l-a prins de braţ şi l-a îmbrăţişat. Întrebîndu-l ce face şi cum trăieşte, afla că bătrînul vieţuise multă vreme schimnic într-o peşteră şi trăia într-un fost grajd boieresc. Tăia lemne, pe la oameni, săpa prin grădini şi o ducea greu, căci n-avea pe nimeni apropiat. Propunîndu-i să meargă la Belgrad, într-un azil, fără să ezite, bătrînul s-a avîntat în trenul oficial.

Cei de faţă întrebîndu-se cine era şi de unde apăruse, nu găseau nici un răspuns. Unii spuneau că, după grai, părea venit din Basarabia. Cine mai ştia în ziua aceea de 23 iunie 1956 despre însoţitorul contesei Rudnik de la începutul secolului? Pe unde trăise - poate, la Dănuţemii Moruzzeştilor, în Basarabia, la Stînca sau în vreo chinovie uitată - şi ce făcuse, nu aflase nici chiar povestitorul întîmplării, poetul George Lesnea, straşnic cunoscător al vechiului Iaşi. Palatul din Stînca nu mai exista fiind distrus în zăzboiul din 1944.

Schimbîndu-i-se şi lui destinul,fostul salon de petreceri al palatului roznovănesc trecut Sfatului Popular Regional, era transformat în sală de şedinţe unde se făceau planuri şi se discuta înzestrarea oraşului cu

noi aşezăminte şi se porneau reparaţii la vechile monumente istorice căzute în ruine: Cetăţuia, Galata, Golia, Sala Gotică de la Trei Ierarhi şi altele ce. Sfatul îşi închinase sediul din Palatul Administrativ, muzeelor, ce aveau să-i aducă noul nume: *Palatul Culturii -1955*. Mărind ghionionul oraşului care a pierdut o sumedenie de clădiri, pe timpul războiului, într-o noapte din octombrie 1958 era să dispară şi sediul Sfatului Regional, aprinzîndu-se etajul superior. .Focul apărut în aripa dinspre Piaţa Unirii de la un coş - unii ziceau că de la Biroul de Statistică, iar alţii presupuneau că de la Cadre, careva dorind să scape de un dosar compromiţător - s-a întins rapid în lemnăria acoperişului, dînd iama şi prin grinzile *"groase cît omul"*, din tavane. Se stingea prin intervenţia rapidă a pompierilor, dar vechile tavane cu picturi, stucaturi şi preţioasele policandre cădeau peste covoare, dînd foc şi parchetelor. Cunoscîndu-i-se importanţa, s-au mobilizat toţi constructorii, pentru reparaţii grabnice. Lipsind planurile iniţiale, refacerea se săvîrşea în unele locuri, pe bază de amintiri şi deducţii, cu sprijinul marilor arhitecţi G. Pohrib şi Ilie Costinescu. Clădirea se întărea cu betoane şi grinzi armate pentru a înfrunta încă mulţi ani. Policandrele se aduceau de la Ruginoasa

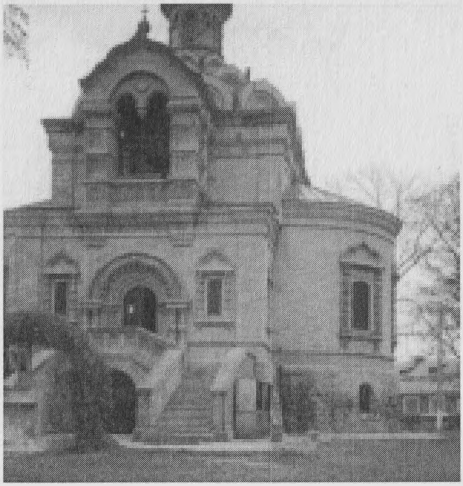

Biserica din Roznov-Neamţ, necopola roznovanilor

Prin aceste lucrări clădirea mai suferea un şir de modificări, dintre vechile sale dotări mai păstrîndu-se puţine la biserica din satul Roznov-Neamţ, ctitorie roznovenească unde se află şi cucoana Marghioliţa. Merită să fie vizitată, reprezentînd o fărîmă din Iaşii veacului romantic.

După multe peripeţii şi mutări, Primăria se întoarce acasă, pe Uliţa Mare - strada Ştefan cel Mare şi Sfînt

Istoria, avînd mersul ei nebănuit, în primăvara anului 1970, cînd Sfatul şi Judeţeana se mutau în noul sediu special construit vizavi de Palatul Culturii, după 80 de ani de la prima tentativă, Primăria se aşeza

definitiv în fostul ei spaţiu, cumpărat cu trudă în 1891. Palatul lui Constantin Cantacuzino, în care funcţionase pînă atunci, se dăruia presei pentru redacţiile *"Cronica"* şi *"Flacăra Iaşului"* devenind Casa Presei.

"La Roznovanu" - cum spuneau bătrînii vechiului Palat - rămînea Primăria şi după 1989, în cocheta grădină din faţă, aşezîndu-se de veghe şi Vasile Pogor (octombrie 1994), neostenitul şi aprigul primar (februarie 1880 - aprilie 1881, iulie 1888 - martie 1891 şi mai 1892 - decembrie 1894), sub administraţia căruia Iaşul a fost înzestrat cu acest impozant *"Hotel de Ville"*. Vechiul salon, numit acum *Sala Mare*, adăposteşte şedinţele Consiliului municipal şi primeşte adesea oaspeţi din toată lumea.

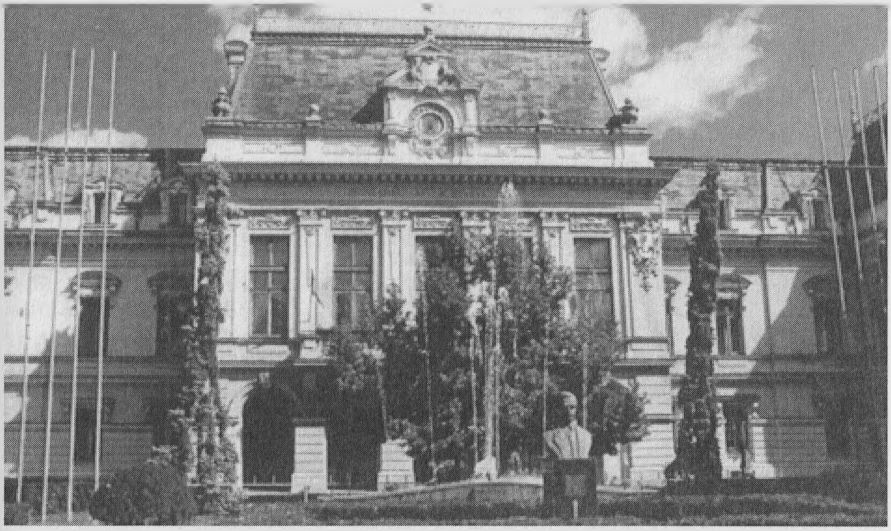

Printre ei se nimereau cîţiva ce aveau să uimească şi pe cucoana Marghioliţa din Ceruri, care văzuse multe în furtunoasa ei viaţa, dar la aşa o vizită nici măcar nu îndrăznise să se gîndească.

Aflîndu-se în fosta capitală a Moldovei, cu ocazia Sărbătorilor Iaşului (iniţiate de fostul primar dr. Constantin Simirad, cu sprijinul I.P.S.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, ca o replică a Lunii Iaşilor din anii 1936-1937), de ziua Sfintei Paraschiva, în 14 octombrie 1997, la ora 17, îl vizita şi Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Arhiepiscop de Constantinopol şi Patriarh ecumenic, invitat împreună cu Patriarhul Teoctist al României, fostul suveran Mihai I şi alte personalităţi (în total vreo 400), pentru cocktail-ul oferit de Primărie. Vizita înalţilor ierarhi se repeta şi sîmbătă 14 octombrie

O fotografie de amintire

2000, seara, cu prilejul Sărbătorilor ediția a IX -a. Ce nu reușise dînsa și nici chiar domnitorul Gr. Ghica, săvîrșise zeița Clio aducînd în marele ei salon, în loc de mult dorita izbăvire, chiar pe Patriarhul Constantinopolului în persoană, cu un întreg sobor - ca să nu mai zică nimeni că istoria uită ceva ori nu împlinește toate dorințele.. Alții musafiri și conducători ai bisericii ortodoxe din țară și din străinătate participau la recepția de duminică 14 octombrie 2001, ocazionată de a X-a ediție a Sărbătorilor, ca și acelea din 14 octombrie 2002 și 2003. Pe fosta Uliță Mare curgea puhoi de lume, ograda Mitropoliei fiind cuprinsă de valurile mulțimii de credincioși și a grupurilor de turiști români și de peste hotare..

Ascultînd de la ghizi, povestea palatului roznovănesc publicată, parțial in volumul *Iașii între adevăr și legendă,* mulți își spuneau : *Doamne, cîte surprize săvîrșește ISTORIA și cîte locuri legendare, adesea uitate, are Moldova ???*

Capitolul 7

Și între Mitropolie și Magazia Miculi erau destule "minunății"

O zidire din Ulița Mare cere îndurare Cerului vreo patruzeci de ani cu turlele ridicate ca niște brațe omenești .

Aceasta era noua catedrala mitropolitană lipsită de acoperiș.

Socotind că țara Moldovei nu era oarecare în lume, Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, și-a propus să ridice spre proslăvirea Creatorului și izbăvirea neamului o preafrumoasă catedrală în mijlocul cetății. Așa s-a făcut ca propunerea domnitorului să fie petcetluită de Ioniță Sturza primul domnitor pămîntean (iunie 1822-aprilie1828) după suta de ani cu cîrmuitori trimiși dintre aleșii Fanarului (1711 -1821) de vizirii Inaltei

Porţi, să semneze la 8 august 1826 hrisovul de înălţare a unei viitoare catedrale mitropolitane. Avea a se ridica, pe locul bisericii Stratenia dărmată cu durerea cucernicilor lor credincioşi ce nu-şi închipuiau ca un locaş dumnezeiesc să fie şters de pe faţa pământului de mîna omenească şi socoteau că marele Cîrmuitor nu va lăsa împlinită şi nepedepsită fărdelegea.

Domnul fiind silit să părăsească tronul după începerea războiului ruso-turc şi intrarea lor în Moldova şi la Iaşi la 25 aprilie/7 mai 1828, lucrarea rămasă dorinţă neîmplinită avea să fie începută abia prin 3 iulie 1833, la insistenţa Mitropolitului Veniamin Costache şi cu bunăvoinţa generalului Pavel Kiseleff, comandantul armatelor ruse numit preşedinte plenipotenţiar al divanurilor din Ţara Românească şi Moldova (noiembrie 1829-martie 1834). Conducerea tehnică o avea "*arhitectonul*" Iohan Freywald din Viena, ajutat mai tîrziu de fiuul său Gustav Freywald. Ctitorul dorind ca "*maica noastră*", a tuturor bisericilor să fie încăpătoare şi impunătoare se avea în vedere arhitectura construcţiilor romanice, fără a pierde din atenţie nici fosta biserica Stratenia a cărei existenţă se marca pe o placă aşezată în noua ctitorie şi nici fosta Academie Domnească ce existase în grădina de la stradă. Lucrarea continuînd după numirea noului domnitor pământean Mihalache Sturza (aprilie 1834- iunie 1849) şi se aveau în vedere marile catedrale europene.

Atunci cînd era în întregime zidită şi acoperită, prin 1839 se constata apariţia unor crăpături. Cei doi arhitecţi plecaseră încă din 1838. Pentru a se evita dezastrul arhitectul ieşean Singurov propunea ca în locul bolţii din cărămidă să se construiască una din lemn ce se şi ridica prin 1840. Continuînd deteriorarea, iar Mitropolitul Veniamin Costache retregîndu-se decepţionat din scaun, lucrările sistau. Vineri 23 mai 1857 se producea dezastrul, cupola prăbuşindu-se şi dărîmînd în cădere şi coloanele din interior. Astfel ruinată cu cele patru turle rămase stinghere

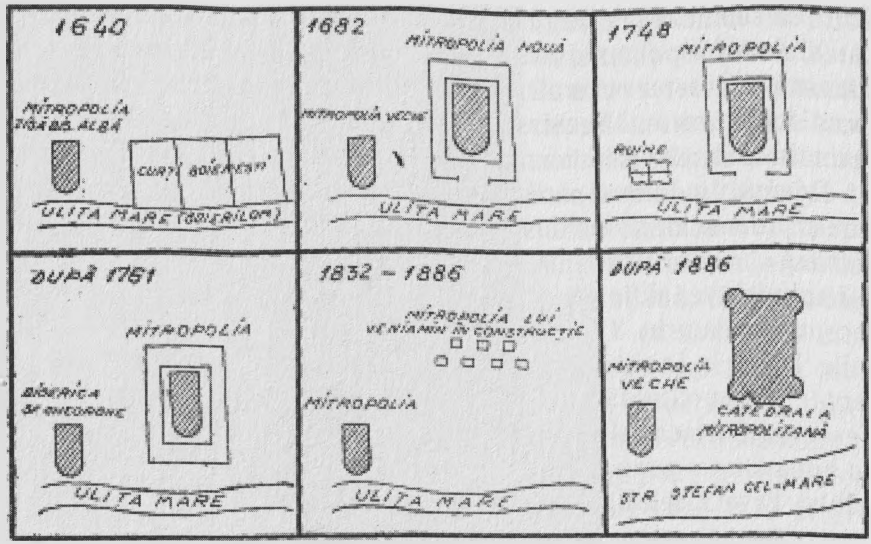

Aşezarea locaşurilor din curtea Mitropoliei - imagine din volumul *Iaşul vechilor zidiri* de D. Bădărău şi I. Caproşu

stătea părăsită vreo 30 de ani, pînă în anul 1880 cînd se pornea refacerea şi se punea a doua piatră de temelie. Conducerea lucrărilor o lua arhitectul Al. Orăscu, iar la 23 aprile/4 mai 1887 se sfinţea, Iaşul trăind o mare sărbătoare. Epopea monumentului o lăsa istoriei Scarlat Porcescu în bogata

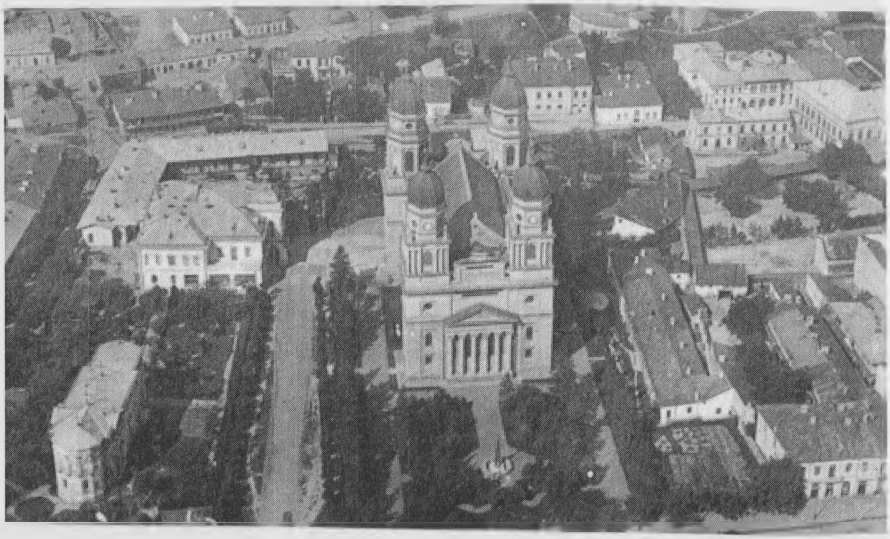

sa lucrare *Catedrala mitropolitană din Iași.* Pînă la sfințire, slujbele s-au ținut în Mitropolia Veche, ridicată prin anii 1761-1768 de Mitropolitul Gavriil Callimachi. Mai înainte, pe locul ei fusese Biserica Albă. Aceasta a slujit de Mitropolie un timp, dar fiind prea mică, doamna Anastasia a domnitorului Gheorghe Duca, a ridicat Biserica Stratenia (1695), cu același rol de Mitropolie. Aceasta a funcționat pînă în 1766, cînd domnitorul Grigore Ghica a încredințat-o Academiei pentru folosința studenților și profesorilor ei. În ogradă se găsește din vechime Palatul Mitropolitan, în spatele căruia se află două clădiri gemene ridicate după planurile arhitectului Gh. M. Cantacuzino, retras la bătrînețe în incinta Mitropoliei. Acel din stînga adăpostește cancelariatul instituției, iar aceea din dreapta, biblioteca ecumenică D. Stăniloaie.

Ce era odinioară pe locul esplanadei și mai spre centru

Între curtea roznovanilor și ulița Răzoaiei (azi Gh.I.Brătianu), ce-a luat mai întîi numele Primăriei, iar mai tîrziu al fostului primar Gh. Mîrzescu și al criticului Dobrogeanu- Gherea, pe locul actualului parc se păstrau din vechime casele boltite cu un cat și cerdac cocoțat pe șarampoi groși cît stejarul, ca să reziste la zdupăiala tîrgoveților atrași de bogăția obiectelor de artă aduse din toate ungherile lumii.Poposind pe acolo, în iarna anului 1857, un artist, Jean Baldi, oferea iubitorilor de

porţelanuri fine: urne din Pompei, cupe de Herculanum, pocale de alabastru veneţian, vase etrusce, dăltuind la comandă şi chipurile musafirilor din marmură străvezie.

Pe acelaşi rînd, dincolo de stradă, în casele negustoreşti vîndute prin 1858 de postelnicul Vasile Alecsandri, făcea mare vîlvă după 1880 magazia femeiască Babeta.

Puţin mai sus, îşi găsise locul la 1846 vestita cafenea a lui Dumitru Karbuzov şi magazia opticianului Feldner, cu dulapurile încărcate de ochelari, lunete, monocluri, lornete şi mai cu seamă binocluri de teatru, faimoasele suflături din sticlă, nemţeşti, după care auzise la Viena că se dau în vînt ieşenii, mari amatori de spectacole, motiv pentru care teatrul cel vechi din Uliţa Goliei avea într-o vreme trei trupe :una franceză, alta românească şi una germană pentru împlinirea poftei vorbitorilor în această limbă.

Teatrul lui Apollo din Uliţa Mare

Schimbînd zidurile unei cafenele din două încăperi boltite îşi făcea loc prin 1913 şi un cinematograf - teatru, numit Apollo, înzestrat ca la carte: cu ventilaţie, instalaţie electrică şi o faţadă impunătoare de templu antic.

Schiţă I. Mitican

Megieş, chiar la colţul trecătorii spre biserica Sfîntului Dumitru Balş, pe fundacul Pîrlita, cu vreo nouă dughene la Uliţa mare şi o curte"*mare închisă de jur împrejur cu un şir de odăi scunde, avînd cîte un număr pe uşă*" se afla vechiul han Pîrlita. Ca toate bisericile strămoşeşti după zidirea ei prin 1690, urmaşii ctitorului-vornicul Ionaşcu Balş -, cu prilejul reparaţiilor după cutremure şi incendii devastatoare - ca acel din 1827 - o înzestraseră cu un şir de bolţi aducătoare de venituri, zidite la stradă, acareturile mărginaşe lăsîndu-le unei ospeţii. Memorialistul Vasile Panopol aflase că stăpînul caselor alăturate fusese Toderaşcu Balş şi le vînduse prin 1797 Consulatului Rus înfiinţat în anul 1782. Un hîtru îi zicea Pîrlita datorită

deselor ei potopiri de pălălăile iscate prin vecini sau de la cuhnea cu foc veşnic pe care forfoteau mămăligile şi oloaiele cu borşuri şi găluşti pentru potolirea foamei oaspeţilor din toată ţara Moldovei.

Mereu prefăcut, pîrlit şi iar meremitisit, prin octombrie 1847 localul se recomanda reverenţios *Ospeţia Moldovei*, pe limba lată a pămîntenilor şi *Hotel de Moldavia* (cu *Leul de aur*) pe limba subţire a cuconaşilor ce nu citeau din *"Albina românească"* decît coloanele franţuzite.

Dîndu-şi adresa *"pe Uliţa mare, faţă în faţă cu aceea Domnească, pe locul numit din vechime Pîrlita"*, înştiinţa toată suflarea călătorilor *"pămînteni şi străini"* despre noile sale înzestrări :sala pentru ospeţie, Cabinet de citirea gazetelor cu biliard, slujitori grăitori de limbi europeneşti şi pe deasupra abonmamente poftitorilor să li se ducă prînzul şi cina direct la domiciliu.*("Albina românească"* Iaşi, 9 octombrie 1847).

Strada Ştefan cel Mare - la dreapta dughenele Ghimici (Ghimeş) - 1, iar la stînga dughenele Pîrlita (2) - clădirile mici

In dughenile de la Pîrlita se aşeza prin 1868 Librăria modernă *"cu nimic mai prejos decît una occidentală"* a lui Dimitrie Daniel şi *Cabinetul* său *de lectură* cu ultimile cărţi din cataloagele marilor edituri europene. Prieten al junimiştilor - după cum scria G. Panu - protector al studenţilor şi susţinător al cărturarilor celuilalt veac, pasionatul librar cu sufletul mistuit de dragostea sa neţărmuită pentru cuvîntul scris, închina şi

ultimul ban cărţilor mereu reîmprospătate pe rafturile încăperilor de la Pîrlita ori din faţa Mitropoliei (1871) sau din Casele Băncii (1888) - în localul fostei *Librării Junimea* - unde şi-a mutat pe rînd nobilul dar păgubosul său comerţ. Sărac şi flămînd la bătrîneţe îşi încheia viaţa mijlocitor de interese (misit) pe străzile Iaşilor.(Alte amănunte în lucrarea *Tradiţii ale ospitalităţii româneşti - Prin hanurile Iaşilor*. de C.D.Botez şi A. Pricop)

Blocul cu magazinele *Romarta* de pe locul hanului Pîrlita

Fiindcă în primăvara anului 1869 legendarul nume Pîrlita atrăgea tot atîţia muşterii cît şi o ceapă uitată în ger, un pezevenchi de hangiu a atîrnat deasupra încăperii ospeţiei din colţul uliţei o firmă cu slovele *La drumu de fier*, aflate pe buzele tuturor ieşenilor în anul construirii liniei ferate Suceava-Paşcani-Iaşi. Schimbarea nu părea fără rost căci, peste cîteva zile, fumul lulelelor ieşea pe ferestre şi uşi mai gros ca la locomotivele ce gîfîiau, abia tîrîind lungile trenuri, zugrăvite cu mare dichis pe zidurile locantei. Cum nici visase hangiul, în vara anului 1870 cafeneaua şi *"restauraţiunea" La Drumu de feru*, din dughenile Pîrlitei gemea de muşterii. Atraşi de firmă meşterii străini ai gării ieşene, austrieci şi polonezi, se aciuaseră aici, prefăcînd odăile într-un fel de club al *"ciocănarilor"*, unde-şi beau tacticoşi luleaua şi-şi sorbeau pe îndelete berea, lăsîndu-se ischitiţi de tîrgoveţii curioşi să afle chiţibuşurile carului cu foc şi fantasticele drumuri de fier, desenate în tablourile rînduite pe

pereți, ca la biroul tehnic al inginerilor din otelul Binder. Ca să le facă plăcere oaspeților străini, un cîine pus pe o balanță, mișcîndu-se dintr-un capăt în altul, provoca rotirea unui rotisor cu hălcile de carne așezate la fript. Făcea treaba cu sîrg, căci unii dintre clienți, încîntați, îi dădeau și lui cîte-o bucățică rămasă de la ospăț.

Și mai modernizat, după plecarea meșterilor ce aduseseră trenul pe valea Bahluiului - la 1 iunie 1870 -, locanta devenea Casino de Pârlita, dispărînd apoi pentru o vreme, căci în februarie 1876 vestitul local se vindea la licitație pentru îndestularea erezilor defunctului proprietar. După 1904 hotelul deschis înre zidurile fostului han, la care se ajungea cîrmind din Ulița Mare *"într-o ulicioară"* - cum scria Wilhelm de Kotzebue, consulul Rusiei, în romanul *Lascăr Viorescu* - dar cu intrare și prin strada Ștefan cel Mare nr.21 (cam pe locul Farmaciei nr. 4 din anii 1980), purta numele patriotic Dacia. Ca să fie în tonul cerințelor vremii, golurile vechilor bolți de la stradă se închideau cu ferestre și uși.

În ogradă se aciuase chiar și o trupă de teatru, întinzîndu-și scena peste colacul fîntînii, largi și prăpăstioasă, pînă într-o zi, cînd, de atîta sbînțuială pe scîndurile putrezite acestea pocneau și artiștii dispăreau în adîncuri, uimind spectatorii cu știința lor de a se face nevăzuți spectacolul căpătînd astfel un final tragic.

În grădina hotelului condus de Filip Schiller a jucat mult timp trupa de varieteu a celebrului actor Leopold Kanner, pe texte scrise de profesorul Helman *(Teatrul evreiesc din Iași)*

Aceeași curte dinspre biserica Sf.Dumitru, trecută Marelui Cartier General al armatei Române, din primul război mondial, adăpostea *Tipografia Versuri și Proză*, tiparnița gazetei de front *"România"*, editată de un grup de scriitori între care Mihail Sadoveanu (redactor șef adjunct), Octavian Goga, Ion Minulescu și alții, concentrați. Aveau redacția pe strada Lăpușneanu, în clădirea veche a cinematografului Tineretului de mai tîrziu, dar petreceau multă vreme și-n tipografie, printre zețari și tipografi cu care puneau articolele în pagini și făceau corectura, gazeta aflîndu-se sub paloșul cenzurii militare. Într-o astfel de deplasare îl întîlnea pe Sadoveanu, în fața tipografiei, George Lesnea, cum avea să povestească tăifăsuind *"prin Veac"*, într-o convorbire cu Grigore Ilisei. Altădată îl vedea tot acolo pe Octavian Goga "*Mergea împreună cu Mihail Sadoveanu. S-au oprit în fața clădirii ziarului România, care își avea redacția într-o clădire, care a rezistat pînă astăzi,*

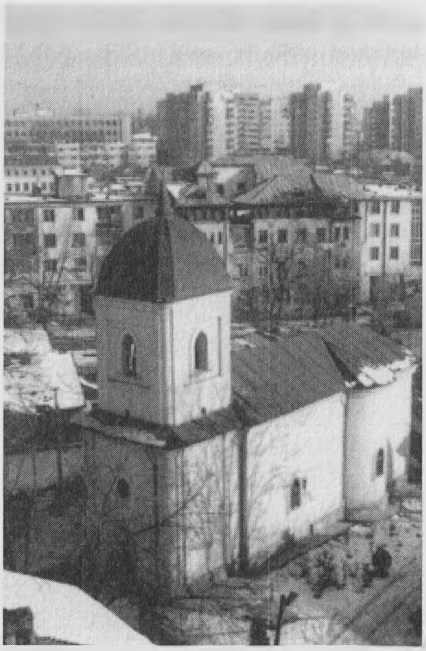

vechea clădire a hanului Pîrlita, hanul diligenţelor. Stă în picioare şi acum şi are nişte pivniţe imense. În timpul războiului se stabiliseră acolo tipografia Versuri şi proză şi tipografia Armatei." (Gr. Ilisei, *Cu George Lesnea prin veac*, editura Eminescu, 1977)

Rămasă după război, cu toată avuţia, ziaristului Alfred Hefter, vechea ospeţie devenea *Institutul de Arte Grafice, Versuri şi Proză* în care s-a editat, cîtva timp şi gazeta *"Lumea"*.

O descrie şi D. Moruzi, ba şi Panopol - vechi cronicari ai Iaşilor şi o pomeneşte şi Mihai Sadoveanu în *Hanul Ancuţei*. Toate aceste înzestrări dispărînd la alinierea străzii şi apoi la transformarea sa în bulevard, a rămas doar biserica ce mai păstrează vreo 8 plăci încastrate în pereţi cu ocazia reparaţiilor din anul 1900. Aparţin vechiului cimitir şi pomenesc numele cîtorva membri din renumita familie a Balşilor, implicaţi adînc în istoria Moldovei.

Şi aşa am ajuns în fostul "City" al Ieşilor

Nestînjenite de alte negoţuri, pe trotuarul mai larg dintre Mitropolie şi dughenile Hanului Ghimici (zis şi Ghimeş şi Concordia prin 1868, iar apoi Victoria), aşezat pe colţul Uliţei Princiare a domnitorului Mihalache Sturza - numită şi Lozonschi şi apoi Cloşca - se înşirau zărăfiile straşnic ferecate şi veşnic oblonite ale marilor bancheri M.Vexler (nr.44), I.Meyerhoffer (nr.40), L.Kahan (nr.38). Toate cu tavanele odăilor din piatră boltită pentru pază împotriva incendiilor, ce nimiceau una două uliţele şi prefăceau în scrum casele din lemn. Pînă la pîrjolul din 19 iulie 1827 ce a ars întreaga Uliţă Mare, pe locul lor se înălţau casele boierilor Costăcheşti, Pălădeşti şi Callimachi, care n-au mai fost refăcute.

În faţa zărăfiilor foiau puzderie de misiţi şi zarafi ambulanţi, păzind averea împrăştiată pe mesuţele verzi cu *"cogemite lacăt"* la sertarele încărcate de monde străine, pentru trebuinţele celor voiajori. Serveau

drept case de schimb, ca şi micile gherete apărute după 1992 pe toate străzile. Numai că în loc de dolari, lire, franci sau euro ofereau lei, icosari, irmilici, zloţi, parale, carboave, ruble, napoleoni şi tot soiul de pitaci, vînturaţi, zăngăniţi şi nineriţi de mîinile lor subţiri, deprinse să preţăluiască aurul doar dintr-o cumpănire.

La stînga, trotuarul fostelor zărăfii (foto: I. Mitican - 1960)

Între Mitropolie şi strada Princiară era City-ul Eşilor, spre care se buluceau dis-de-dimineaţă şi pînă seara, începînd de pe la jumătatea celuilalt veac (1860) un alai pestriţ de bătrîni evrei, purtînd pălării înalte pe cap şi anterie negre, roase pe la coate. Îmbiind trecătorii cu voci răguşite, să facă alişveriş, prefăceau mărumţişul ce le năpăstuia buzunarele, în galbeni noi şi zimţaţi, iar pe aceştia în parale de cumpărături sau alte monede bune pentru tîrguielele de peste graniţe.

" Acolo în spaţiul acela mic, cuprins între Mitropolie ce străjueşte cu clopotele ei, care au sunat din înaltul turnurilor atîtea ore fatale sau vesele, şi pînă lîngă fosta librărie a lui Şaraga, de dimineaţa şi pînă seara fie pe ploaie, fie pe viscol, pe orice anotimp e o neîncetată mişcare, o neîntreruptă goană, o veşnică nelinişte. Dealungul străzii. deoparte şi de alta, comptoarele şi zărăfiile obscure îşi deschid obloanele, şi în jurul meselor cu marmora mîzgîlită de infinitul cifrelor, figuri ciudate se adună şi pun la cale ca nişte conspiratori cotidianele afaceri.Wertheimurile se deschid şi muzica delicioasă a banului sună sonoră, rostogolit pe marmure, fiecare

cu nota lui, aurul clar ca un cristal, care se sfarmă, argintul mai coperit, şi mai discret, nichelul mat şi ca învăluit de o surdină. Hîrtiile foşnesc mătăsoase şi dulce la pipăit, uşile se deschid şi se închid, ochii se aprind sub gene, licăresc ori se acoper potolit mîna ce dă tremură, aceia ce primeşte se închide ca un cleşte şi operaţiile merg necontenit. De pretutindeni, spre centrul acesta ca atraşi de un magnet nevăzut, din nenumăratele străzi şi fundacuri, roesc o lume aparte de misiţi, adulmecînd ca prepelicarii. Apar,

se măsoară, se ghicesc, se apropie. doi cîte doi, trei cîte trei şi conciliabilele nesfîrşite încep, gesturi de convingere se schi-ţează, nasuri întrebătoare se arcuiesc peste punctul negru al gurii, glasurile urcă apoi grupurile se sfarmă, se destrămează ca să se formeze mai departe.Unul cu laibărul umflat după dînsul dispare la un colţ de stradă ca o pasăre grăbită, altul ducînd un plumb la gură înseamnă într-un carnet soios o dată. O mînă vîntură carboave, mai mulţi atraşi ca de aceiaşi putere nevăzută grăbesc spre un buletin afişat...". Acolo în Uliţa Mare, în imperiul cifrelor scrise şi şterse necontenit pe marmura sau muşamaua meselor, cum îşi amintea Dimitrie Anghel *(Cifre) "nimeni din aceşti veşnic rătăcitori pe asfaltul spaţiului acela strîmt, nu bagă de seamă curgerea anilor, nu ştie de e frig sau de e cald, de plouă sau de viscoleşte, căci banul lucitor îi cheamă şi îi duce ca pe nişte halucinaţi în voia întîmplării."* Vuietul şi veşnica forfotă a celor cîteva sute de *"bancheri"* în caftane şi pălării cu stramel se potolea doar la vremea prînzului, cînd stăpînii marilor bănci, M.Wexler, L.Meyerhoffer, M.Daniel, I.Neuchotz, A. Byck, I.Fischer (1870) ieşeau din bezna gherghirelor. Urmăriţi şi admiraţi de ochii jinduitori ai umililor discipoli încremeniţi la mese, stăpînii finanţelor ieşene se îndreptau cu paşi măsuraţi către o margine mai goală a străzii, departe de toţi curioşii, fugăriţi printr-o fluturare din mînă, spre spate. Amestecînd bărbile, şoşoiau cifre şi procente abia primite prin telegraf de la băncile străine rosteau nume şi cereri pentru galbeni, hotărau mezaturi şi se despărţeau tăcuţi, vînturînd mînecile caftanelor

încinse cu brîie de mătase neagră, întorcîndu-se apoi grăbiți în comptoarele lor între Wertheimuri uriașe și lăzi încătușate. Clinchetul argintului și aurului, de pe tarabe și strigătele disperate ale bătrînilor ce-și înghițeau în cafeneaua de peste drum, coltucul de pîine, însoțit de-o coadă de scrumbie sau cîteva măsline uscate, doar dacă avuseseră dever, huietul continuu de iad înceta ca prin minune seara cînd *"bancherii străzii"* își adunau iute comoara și se trăgeau cu săculețele de piele în taina bolților întunecate. Bîjbîind, cu un capăt de lumînare într-o mînă, le depuneau înfricoșați pe fundul cuferelor petcetluite și încuiate cu șapte lacate, după ușile grele ale zărăfiilor.

Semnalul retragerii îl dădeau clopotele. Bătrînele clopote din turlele voevodale care potrivit autorului rîndurilor de mai sus D. Anghel, la ceasul vecerniei ieșene "*plîng, se tînguiesc, se chiamă, cum nu le-am auzit nicăeri în altă parte. Sunete grave pornesc coperite, călătorind parcă prin apă se ajung cu altele, se-nfrățesc, se împreună, pentru ca să amuțească și să reînceapă iarăși într-o armonie surdă, într-un murmur confuz.*"

Sunetul lor în amurg răsuna ca o simfonie, emoționant redată de tînărul tipograf George Lesnea în poezia *"Vecernie"* din volumul *"Veac tînăr"* (anul 1932):

"De funii lungi urnite, mereu ca de căpestre
Rup clopotele pîrtii și dîre fac pe cer,
Iar dangătele grele s-aruncă pe ferestre,
Și pier căzînd în zare și iar se nasc și pier."

Rămași de pază lămpilor de pe străzi, fanaragii și culucii se căutau înspăimîntați prin cotloanele și gangurile străzilor, sfîșiind disperați liniștea de mormînt a nopții cu strigăte disperate: *Raitaaa!*

Meseria de zaraf sau schimbător de bani - vînzător și cumpărător de bani și împrumutător- era veche în Moldova, apărînd odată cu purtarea productelor dintr- o parte în alta a hotarelor. După întărirea așezărilor sub Alexandru cel Bun (1400-1432), Moldova intrase în ochii negustorilor la Suceava, la Ieși și-n alte părți instalîndu-se sumedenie de negustori armeni, greci și evrei. Primii se ocupau mai mult cu comerțul de unde termenul "*arman*"- sinonim cu negustor -, grecii mînuiau banii de unde termenul de "*grec*" dat celor cu asemenera ocupații, evreii fiind pe atunci mai cu seamă doctori și meseriași. Pentru a pune oarecare rînduială în direcția aceasta Moise Movilă - Vodă hotărîse pe la 7130 (1631) ca negustorii din capitala Ieșilor să nu mai dea bani cu împrumut, iar poftitorii de bani străini, să ia de la Visteria Moldovei, fără a mai da baș (agio) sau comision ca la zărăfiile numite pe atunci și *trapezitae* de la cuvîntul masă (masa zarafului, (ele avînd sediul pe strada Ghica Vodă numită pe atunci Trapezănească - a schimbătorilor - (C.Cihodaru, *Istoria orașului Iași).* Dezvoltarea economică de după 1830 înmulțea cerința zărăfiilor, țara fiind plină de felurite monede.

Din Uliţa Trapezănescă se mutau în colţul Uliţei Mari, unde s-a înfiinţat Piaţa Unirii pe care o imortaliza Dimitrie Anghel: *"În faţa Traianului, de mult era o clădire veche ce ţinea colţul, cu bolţi sonore, răzimate pe stîlpi de piatră, cu uluce vechi, stropită de toate noroaiele, mănjită de toate intemperiile naturii. Acolo sub bolţi, pe scările roase,de cînd ţin minte, evrei în laibăre înverzite ţineau tarabe de schimb şi un veşnic zuruit de*

Clădiri din capătul Uliţei Ghica Vodă - *colecţia V.*

carboave, purtate dintr-o mînă în alta cu o dibăcie de prestidigitator spuneau trecătorilor felul ocupaţiei acestor cinstiţi negustori."

Mai tîrziu se instalau pe la mijlocul Uliţii Mari între Mitropolie şi colţul străzii Lozonschi (mai ales marginea dinspre apus). Loc însemnat pentru zărăfie fiind şi Tîrgul Cucului (M.Romaşcanu).

Existînd obiceiul, barbar, ca banii de aur sa fie piliţi sau subţiaţi cu acid azotic de la 22 mai 1834, în timpul domniei lui Mihail Sturza s-a hotărît obligativitatea cîntăririi acestora cu "*piatra visteriei*".

Haosul se curma prin Legea monetară din 1867, care a introdus monede naţionale si relaţii obligatorii de schimb, motiv pentru care zărăfia a pierdut din importanţă. *(Legea pentru înfiinţarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea monedelor naţionale, sancţionată la 14/26 aprilie 1867 şi aplicată de la 1 ianuarie 1898).*

Banca Naţionala înfiinţată în anul 1880 definitiva toate problemele.

Nevoia mare de bani pentru propăşirea rînduielilor ţării, cerînd capitaluri însemnate zărăfia luase rol important in timpul domnilor pamînteni începînd cu Ioniţă Sturza şi continuînd cu urmaşul său Mihail Sturza. Mulţi zarafi erau evrei veniţi din Polonia şi Austria, care puneau la bătaie capitalul lor sau împrumutat de la coreligionari din Austria şi Turcia, cu dobînzi relativ mici.

Unul dintre ei, care s-a înşurubat puternic încă de pe la 1819, era Michel Daniel. *Nascut la Iaşi şi-a deschis o zărăfie de schimbat banii, prin octombrie 1816.*

Intrînd în afaceri şi feciorii I.Ch.Daniel şi D. Daniel de la 1 aprilie 1840 zărăfia Michel Daniel implicată şi în comerţ cu efecte, expediţii, comision şi activităţi bancare internaţionale, devinea *Michel Daniel şi Fii*, redusă din aprile 1846 numai la *M. Daniel*

şi Fiul, după eliminarea fiului mai mic. Firma rămînea apoi lui I.Ch. Daniel, după ce bătrînul Michel trecea în cele veşnice prin noiembrie 1847.

I.Ch. Daniel considerat "*ţarul economic şi financiar al Moldovei*" era susţinut de marele bancher Rotchield, care l-a ajutat să iasă dintr-o mare încurcătură financiară Stăpînea vreo 15000 de hectare pămînt. Era un om deschis, frecventa locantele şi fusese înnobilat de caimacanul Neculai Vogoride cu rangul de spătar, funcţie importantă ce nu se mai dăduse nici unui evreu pînă la el.

Întîiul bancher al Moldovei şedea în casa „primului teatru ieşean"?

Potrivit unui istoric al zărăfiei, Daniel locuia mult căutata clădire a primului spectacol de teatru în limba română din Iaşi.

"Casa în care şedea dînsul - în Strada de Jos (numită apoi C.A.Rosetti) -era *cu 100 de ani în urmă o clădire teatrală, construită de hatmanul Costache Ghica după îndemnul lui Gheorghe Asachi şi al lui Veniamin Costache"* (M. Romaşcanu).

Informaţia o transmitea şi Călăuza Iaşilor redactată de eruditul cercetător istoric Gh. Ghibănescu notînd:"*Casa logofătului Balş (str. C.A Rosetti) azi fundaţiunea Daniel, unde s-a jucat întîia oară teatru românesc în 1817 de Gheorghe Asachi, cu elevii săi de la şcoala de inginerie hotarnică...*" Aceasta se întîmpla probabil după spectacolul dat în 1816, Gh. Asachi înfiinţînd un adevărat teatru.

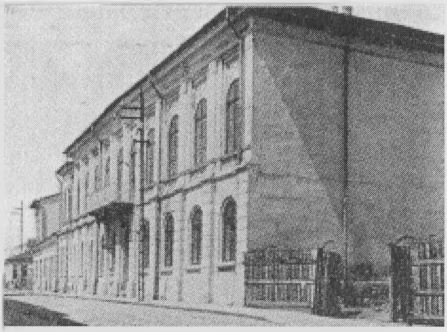

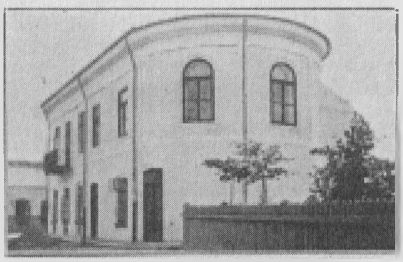

Casele Daniel
(foste Kogălniceanu şi Balş)

În ea I.Ch.Daniel şi murea în septembrie 1902, încheind un capitol însemnat din finanţele ieşene deoarece instituţia sa apoi dispărea. Clădirea era bătrînă cu un etaj adăugat vechii construcţii. Ascundea subterane mari prin care scriitorul Mircea Radu Iacoban avea să se se plimbe cu barca inaintea demolării. Intrase prin casa principală şi ieşise prin zidirea alăturată cu rondă (fostă Kogălniceanu).

Întemeietorul băncii, Michel Daniel lăsase o avere de de vreo 40000 galbeni şi o amintire controversată, despre modul cum a obţinut prin anul 1835 statornicirea

evreilor sudiţi in Moldova A fost descrisă de contemporanul C.A.Kuch şi preluată de C. Bobulescu în *Fostul palat domnesc al lui Mihai Sturza* şi reprodusă de autor în volumul *Din Tîrgul Cucului în Piaţa Unirii.*

Ţinîndu-le hangul, pe la 1870, în preajma bancherilor, pe Uliţa Mare, de la strada Golia şi pînă la Palat, se cuibăriseră şi vreo 20 de giuvaergii şi tot pe atîtea orologerii. Fiecare avea ceasul şi "*oara*" sa în fereastră, cu toată probozeala gazetelor revoltate că nu arătau toate la fel, nici între ele, nici cu acel de la Mitropolie, după care se conducea tot oraşul deşi ceasornicarii timpului se plîngeau că nu se pot lua după "*hodorăgitura Mitropoliei*", pe care o mîna cum credea Ionaş - ornicarul fără să ţină seama de orologiul astronomic din laboratorul de fizică al Academiei.

...Ne oprim şi la Curtea Domnitorului Mihail Sturza

Foiala rădvanelor domneşti şi a înalţilor dregători pe strada de astăzi Lozonschi, în care se afla palatul domnitorului Mihai Sturza (1834-1849) şi se chema Uliţa Princiară, atrăsese prin preajma ei cele mai luxoase magazii (magazine), băcălii şi marşandării. Fuseseră ridicate din cenuşa focului ce mistuise la 1827 renumitele prăvălii de tabac, ceasloave şi hîrtie precum a lui Kir Anastase Gani şi topise magaziile lui Brancovici şi Radovici, din care înălţatele doamne ale Curţii domnitorului Ioniţă Sturza îşi tîrguiau borangic, săpon, *"rătund de mosc"*, mirodenii cordele şi conduri ţesuţi cu fir de aur - cum se mai vînd acum prin bazarele marelui Istanbul - iar Dumnealor preafericiţii boieri divăniţi îşi luau parfumuri de stropit bărbile.

Vizavi de Uliţa Princiară , nu departe de Pîrlita, se fălea, pe la 1847, Anton Sehak cu bogata lui librărie, gata să învelească capitala în hîrtie filigranată sau pînzată pentru cancelarii, hrisoave, sau pentru desemnuri şi planuri hotărniceşti şi dispus să înzestreze pe cei doritori şi cu cîte un compas, un termometru şi ceva instrumente inginereşti.

Luînd mușterii renumitului cafegiu Nocoletto - care îndulcise pe mucenicii Eteriei, iar spre bătrîneţe pusese la cale un Cazino cu confiserie, pe uliţa zisă a lui Bogdan - stăpînul casei unde s-a aşezat mai apoi Eforia, Agia şi la urmă Primăria (strada de azi Gh. I. Brătianu) -, eleveţianul Felix Barla deschidea şi el o Confiserie (Cofetărie) şi Marşandă de mode. Instalată la nr. 816 din Grande Rue, înnebunea tîrgoveţii anului 1841 cu dulceaţă de anans, bomboane, cofeturi şi modiste *"aprinzătoare"* ce însăilau şi dupăceau capele şi bonete sub privirele aţîţate ale clienţilor în fracuri. Smonite de marfa lui Barla pentru "*răcorit*

stomahul şi de aprins inimele: îngheţată şi modiste", cum îşi amintea nostalgic, Mihail Kogălniceanu scriind *Tainele inimii*, în faţa confisăriei îşi înşirau echipajele mai toate frumoasele capitalei, însoţite de cavaleri galanţi şi ofiţeri cu săbii aurite la cingătoare. Aici se întîlnea" *toată societatea Iaşilor*", alergînd după scaune" *cu nu mai puţină rîvnă decît după posturile statului"* potrivit aceluiaşi ironic observator.

Cofetăria şi atelierul de mode ale nefericitului cofetar ce a introdus la Eşi "*biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, caramelele, oranjadele şi limonadele*" *(Tainele inimi)*, înfruptînd cu zaharicale pînă şi pe bătrînii deprinşi pînă atunci să ronţăie alune, nohot sau migdale şi sîmburi de zarzăre şi să înfulece pe săturate gogoşelele cu povirlă şi plăcinţele plesnind de brînză şi stafide, ca multe alte prăvălii de pe uliţa Mare, se trezea într-o zi din anul 1844 cu zaharicalele şi modistele fără acoperiş, sub cerul liber.

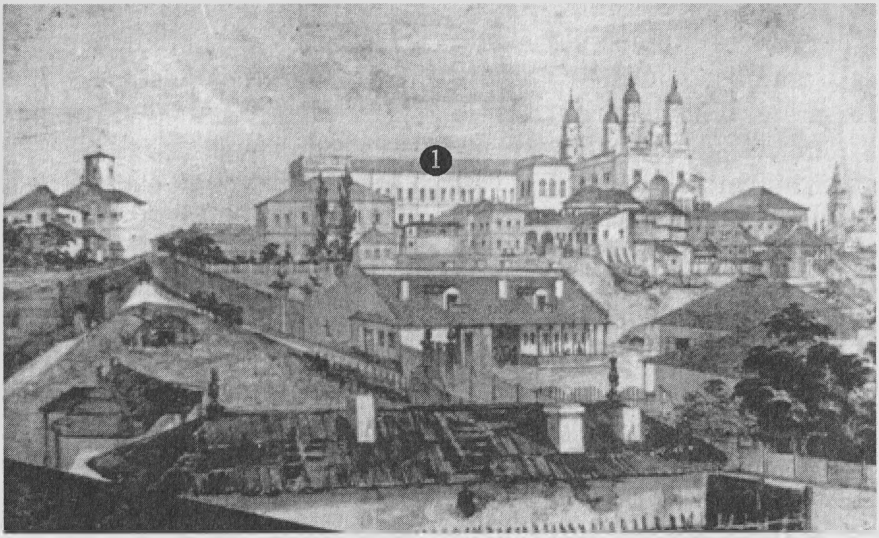

Palatul Sturza (1) văzut din spatele Mitropoliei (1845 - I. Rey şi P Müller)

Înspăimîntat că i se va aprinde mîndreţea de palat abia sclivisit, de la acoperişurile şindriluite ale vecinilor ce luau foc una-două şi dintr-o scînteie, după pojarul din 20 iulie 1827 ce prefăcuse în cenuşă aproape un sfert de tîrg, domnitorul Mihail Sturza a cerut supuşilor să-şi tăbluiască îndată casele cu tinichea, potrivit rînduielilor mai de mult statornicite, - Cofetăria era chiar in preajma Uliţei Princiare.

Cum aceştia nu se prea îndemnau la asemenea treabă costisitoare, domnul s-a hotărât într-o zi să purceadă chiar el cu hatmanul şi pojarnicii la îndreptarea şi modernizarea Uliţei Mari, răsturnînd toate acoperişurile păcătoase, Ca să nu se mai ivească vreo pricină de pîrjol în viitor, prin anaforaua din 3 martie 1849 aplica un *"straf"* (amendă), de 1-7 sorcovăţi, chiar şi celor ce îndrăzneau să se preumble pe uliţă *duhănind* - cu ţigările sau ciubucele aprinse - *"putîndu-se din acestea a prilejui o primejdie de foc, ferească Dumnezeu"*

Îmboldită de domnitor, Eforia (Cîrmuirea capitalei sau Primăria de atunci), îndemna şi ea dughengiii să-şi zidească prăvăliile mai ales din piatră şi cărămidă boltită, pentru apărarea avuţiei de furia pălălăilor şi prevenirea extinderii acestora în caz de apariţie

Asa s-a făcut că peste cîţiva ani străzile centrale sa fie mărginite de două şiraguri de bolţi pietruite, ca pereţii unui tunel.

Findcă la paguba domnească şi aceea cerească, trimisă la ţanc de Sfîntul Ilie, ca un potop, se mai adăugase şi paguba pricinuită de berbanţii ce-şi rotunjeau burţile cu bomboneturi pe datorie şi plata la Sfîntul Aşteaptă, cum recunoştea mîhnit unul dintre musafiri, (Mihail Kogălniceanu) - pe la Sfîntul Gheorghe 1845, faimosul cofetar, ajuns la ananghie, închidea pentru o vreme cazinoul, înstrăinind şi via de la Nebuna, ca să încropească parale pentru o nouă prăvălie, pusă pe roate prin 1847, cu două etaje, bolte şi acoperiş neaprinzător din tablă. Chivernisit şi stăruitor, pe la începutul anului 1850 îşi deschidea negoţul cu bomboane şi sirop de ananas ceva mai la vale, în casa cea nouă *"cu antrelele mari şi ferestre largi"*, împodobită *"cu oglinzi mari"*, cu *"bufeturi de mahon sculptate, cu mobile de catife"*, astfel încît Ieşii să nu aibă *"nimica de pizmuit luxului cofetăriilor Parisului şi Vienei"*, după părerea aceluiaşi vizitator : Mihail Kogălniceanu. Atelierul de marşanderie şi confetărie trecea pe seama feciorului mai nimerit să măsoare şi să strîngă mijlocelul vizitatoarelor. Prin 1853 locul i-l lua o magazie de straie gata.

Falnica Uliţă Princiară ridicată la acest rang după sosirea din Istanbul a fostului vistiernic Mihalache Sturza, uns domnitor şi primit cu mare alai pe Uliţa Mare şi condus cu aclamaţii pînă în poarta casei părintelui, Grigoraş Sturza, unde se aşeza (aprilie 1834), se întorcea în anonimat după luna lui mai 1849, cînd domnitorul auzind vestea mazilirii o părăsea plecînd grăbit, înainte de a deveni publică. Chipurile spre Focşani, în inspecţie, dar de fapt în emigraţie. Răspîntia răsuna de fluierăturile şi

strigările neprietenoase ale acelora pe care îi nemulţumise şi, aflînd evenimentul alungării de pe tron, îl petreceau răzbunători.

Palatul Sturza, transformat în Seminar

Retras la Paris şi Baden-Baden, unde construise o biserică şi locaşul vieţii viitoare, avea ocazia să-şi mai revadă palatul, doar pe din afară, cu prilejul alegerilor pentru Scaunul Moldovei din decembrie 1858-ianuarie 1859. Locuia la cucoana Marghioliţa Roznovanu. Dorea să fie reales Domnitor. Clădirea zăcea pustie, căci urmaşii nu se înţelegeau de la moştenire şi-l locuia din cînd în cînd, nerecunoscător, feciorul Grigore. Preocupat de probleme tehnice, acesta încerca modele noi de biciclete, contrabasuri, violine asimetrice şi făcea primele construcţii de planoare, punînd un slujitor să le încerce de pe gardul Mitropoliei sau de pe acoperişul clădirii, după cum îşi amintea Radu Rosetti (1875). Înălţînd un turn de lansare la moşia Cristeşti, lîngă Paşcani, făcea încercări publice, sprijinit de profesorul de gimnastică Spinzi (Spinţi) cu locuinţa în Păcurari (pe strada Spinţi de azi). Una dintre încerări intra în istorie, căci prinzînd un vînt bun, pasărea cu aripi de lemn se ridica în înaltul cerului şi zbura pe deasupra văii Bahluiului, ajungînd la Uricani, unde cădea peste o casă. Văzînd arătarea cu pilotul tuciuriu (un ţigănuş), lumea a luat-o drept minune cerească, aducînd preotul, făcînd slujbe, pînă ce a sosit în goană inventatorul să-şi recupereze "opera" şi pilotul smolit, socotit de oameni puiul lui Scaraoţchi, pregătindu-se să-l ardă. Din cauza acesor preocupări, Palatul Domnesc devenise *„aerodromul din strada Lozonschi"*. Experienţele întrau în istorie, Dicţionarul

cronologic al ştiinţei şi tehnicii universale socotindu-le *"prima încercare de zbor cu planorul în ţara noastră şi una dintre primele din lume"*. Intrînd în politică, făcîndu-şi un palat pompos la Bucureşti, preluat de Ministerul de Externe, bătrînul palat ieşean rămînea de izbelişte, cu uşile şi ferestrele zmulse de vînt şi scîrţîind noaptea sinistru. Lipsit de locatari, îl cutreierau sîrnind liniştea bufniţelor, diferiţi spărgători, cu dălţi, ciocane şi şpăngi, cercetînd pereţii după tainiţe în care zgîrcita doamnă Smaranda Sturza şi-ar fi ascuns averile înaintea fugii din mai 1849. Treaba asta avea să o facă şi fiica ei, Maria, la moartea mamei, în 1885 (după ce soţul murise în 1884), aducînd de la Paris la Baden-Baden un specialist să spargă seiful cu aur şi bijuterii ascuns în pereţii palatului sturzesc de acolo. Astfel părăsit, fostul Palat Domnesc se vindea, în anul 1885, pentru Seminarul *"Veniamin Costache"*. Istoria juca un renghi ctitorului care-l persecutase pe Mitropolitul Veniamin Costachi, silit să se retragă din Scaun, dar se reîntorcea glorios cu numele aşezat pe frontispiciul clădirii (acum Facultatea de Teologie Orodoxă).

Pe aici se găsea şi prăvălia lui Neculai Ioan

Ceva mai sus vizavi de strada Lozonschi - cum se chema după desfiinţarea curţii lui Mihalache Sturza - se afla şi dughiana fainosului negustor Neculai Ioan.

Avea tot felul de mărfuri, înfăţişînd cărţi, braşovenii, violine, flaute, de abanos şi de cocos, chitare alămuri, armonioce şi chiar băcălii. Negustorul se mutase aici dela Sfîntul Gheorghe 1875 şi era prieten cu bădia Ion Creangă.

Socotind că și lui Slavici nu i-ar strica prieteșugul cu dughengiul dispus să-i desfacă tipăriturile, la 21 octombrie 1878 autorul Amintirilor i-l prezenta: "*Stimabile frate Slavici chiar acum scriu în dugheana unui negustor cinstit din Iași, anume Nicolai Ioan de care aș dori să avem macar vreo zece mii în Iași.*"

Scriindu-i lui Slavici nu-i uitase nici pe ceilalți prieteni bucureșteni: "*Vă salut cu drag și vă așteptăm de aniversarea Junimii. Salutări d-lui Eminescu. Arătați vă rog, respectele mele, d-lui Maiorescu și la toată familia, Iară D-vstră personal vă mulțumeasc de mii de ori și vă rog a mai povățui pe copilul meu, care știu că vă supără din cînd în cînd. Al D-tale cu inimă și cu suflet. Creangă.*"

Tot peste drum de Ulița Princiară, dar mai sus, cam după colț, se ațineau în veacul trecut bolțile orientale, cu pereții tocmiți parcă din covoare persane și lanțuri de mătănii. La poalele lor, pe trepte marmorate, fumegau alene jertfelnice cu lemn aromat și se înșirau amfore și pocaluri uriașe, pline de lulele, ciubuce și imanele, cît și chisele filigranate pentru tutun, alături de stive de ciubuce încrucișate și arme heraldice. Întimpinați cu temenele de stapînii lor, alde Melidon Melidonescu, vizitatorii erau mai întîi poftiți să afle tihna divanurilor orientale și să guste, pe îndelete, o cafeluță parfumată, turnată din felegeanul cu ceșcuțele rînduite ca și puii la cloșcă. Luxul lui Melidon îl întrecea doar magazia vecină cu "*prezenturi*" a lui Filip, în care ochii musafirilor nu mai știau pe ce să se oprească, furați de străfulgerările policandrelor din cristal și a porțelanurilor de Saxa sau de Sevres, sclipind în uriașele oglinzi venețiene din fabrica lui Salviatti, vestită pe canal Grande și "*aduse cu mari primejdii și cheltuieli*" (D. Moruzi).

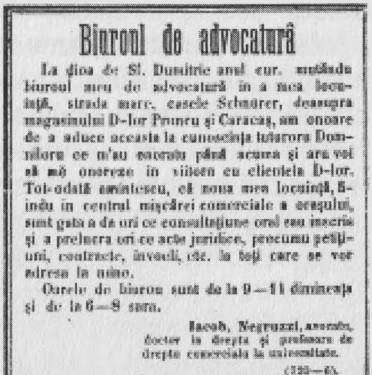

Biuroul de advocatură

La ziua de Sf. Dumitrie anul cur. mutându biuroul meu de advocatură în a mea locuință, strada mare, casele Schnürer, deasupra magasinului D-lor Pruneu și Caracaș, am onoare de a aduce aceasta la cunoscința tuturora Domniloru ce m'au onorat pînă acuma și aru voi să mă onoreze în viitoru cu clientela D-lor. Tot-odată amintescu, că noua mea locuință, fiindu în centrul mișcărei comerciale a orașului, sunt gata a da ori ce consultațiune oral sau inscris și a prelucra ori ce acte juridice, precumu petițiuni, contracte, invoeli, etc. la toți care se vor adresa la mine.

Oarele de biurou sunt de la 9—11 dimineața și de la 6—8 sara.

Iacob, Negruzzi, avocatu, doctor în drepta și profesoru de drepta comerciala la universitate.

(320—6).

Casele Schnürer (lîngă bloc)

În casa alăturată a lui Schnürer isi instalase biroul de avocatura şi locuinţa, în toamna anului 1871, dupa casatorie, Iacob Negruzzi dînd veste si la gazete. Lucrînd şi la redactarea *"Convorbirilor Literare"*, casa era vizitată de junimişti, aici sosind scrisorile şi manuscrisele colaboratorilor. Se muta din strada Petru Rareş, unde sosiseră poeziile lui Mihai Eminescu.

Locul unde eroul lui Costache Negruzzi a cumparat pălărie nevestii

Tocmai la colţ cu Uliţa Golia (azi strada Cuza-Vodă), după un şir de dughene joase - între care se aflau şi acele înlocuite de frumosul bloc Kiesser - unde-i acum librăria Mihai Eminescu - se însoreau vestitele bolţi ale logofătului Dimitrie Cantacuzino, închiriate şi apoi cumpărate de faimoasa modistă Nina Guneault (1852). In feresrele lor, madame Nina înfăţişa trecătoarelor renumitele capele *"capriţioase clădărie de pene, flori şi cordele"*, la modă prin anii 1840, dintre care *provinţialul* Costache Negruzzi tîrguia una pentru venerabila sa consoartă.

Dughenile *Madame Nina*

Tot în bolţile acelea se muta din uliţa Bucşinescu şi legătoria de cărţi a lui David şi Ihil Şragher (părintele lui Samoil şi Elias Şaraga), socotită vreme de vreo 25 de ani anexă a Institutului "*Albina Românească*", fiindcă în atelierul ei întunecos îşi lega tipăriturile Gheorghe Asachi.

Odăile casei acesteia joase - cinci pe uliţa Golia şi opt pe uliţa Mare în care se schimbau doar prăvăliile cu şic - aveau cea mai mare căutare. Aici poposea, mutîndu-se dinspre Curte, magazia de mode femeieşti Babeta Han şi tot pe aici nu era chip să treacă cineva, prin 1873, fără să nu bage macar capul în magazia *La Leu*, de pe colţul Străzii Golia nr 79 a fraţilor Franţ şi Anton Iby.

Spre *Leu* trimeteau cîrnaţul degetelor arătătoare văpsite şi tăbliţele înfipte în ziduri; despre *Leu* scriau necontenit gazetele *("Curierul"* şi "*Curierul de Iassi*") şi pe *Leu* îl pomeneau toată ziua "*strigătorii de reclame*" - oamenii cu gîtlejurile tari şi foalele largi puşi pe la răspîntii să anunţe "*tocmai sosirea*" a celor mai proaspete băcălii:"*ananas, curmale de Maroco, struguri de Malaga, alune siciliene, fruite glaces, caşcavale Chester, Galantine de Milano, salami de Verona, şi de Lyon, cîrnaţi de limbă, jambon, mortadella de Bologne, jamboni de Praga*", şi fel de fel de celebrităţi străine, dintre care multe născute în cuhnea din dosul faimoaselor prăvălii. Acolo, madamele Iby, cu mînecele suflecate, tocau, fierbeau, afumau şi prefăceau în bunătăţi renumite, hălcile de carne, grămezile de legume şi căruţele cu fructe, aduse de la moşia din Rediu, anume arendată pentru îmbuibarea băcăliei - cum avea să afle un gazetar de la *"Curuierul de Iassi"* din 11 iunie 1876.

Bătălie pentru Piaţa cea Nouă

Cumpărate de Ruxanda Rosetti Solescu (1875), faimoasele bolţi treceau, după moarte ei (1893), fiului Gheorghe Rosetti, consulul României la Petersburg, care de voie şi nevoie, în anul 1910 le vindea Primăriei municipiului, prinsă de vîrtejul deschiderii unei pieţe pentru statuia domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Cu ce chiloman! Unii voiau statuia aici, alţii în Piaţa Unirii, iar alţii o doreau pe la Copou ori în Strada de Sus, pe colţul grădinii Muzeului de Ştiinţe Naturale, băgînd-o în discuţiile electorale ale liberalilor şi conservatorilor.

Într-o zi din acel an se demolau, sub privirele galeşe ale tîrgoveţilor iubitori de vechituri şi se pornea realizarea unei pieţe cu un soclu pentru

statuie. Altul se zidea în Piaţa Unirii. Pe locul lor rămas liber la marginea pieţii, numită Cuza-Vodă şi croită cu zgîrcenie se ridica cel mai modern hotel al anului 1911: *Continental.* Avea încălzire centrală, lumină electrică, un şir de prăvălii luminoase la parter şi ditai globul pămîntesc aşezat pe umerii zeului Atlas din frontspiciu.

În prezenţa notabilităţilor oraşului, a gazetarilor şi fericiţilor călători, poposiţi la uşile sale prin iunie 1912 îşi sărbătorea inaugurarea sub comanda patronului, antrepenor şi constructor de hoteluri Adolf Theitler. Piaţa rămasă liberă după instalarea domnitorului Unirii în faţa hotelului Traian, se ocupa pe rînd de o cişmea artistică, statuia lui G. Gh. Mîrzescu (dezvelită în 1936 şi demolată în 1940) şi, apoi, a lui A.D. Xenopol (dezvelită în 1942 şi mutată în Copou în 1957), acum fiind prinsă de năvala automobilelor.

Bolţile cantacuzinului sau Solescului, cum li se spusese mai la urmă, dispăreau în valul uitării, aşa cum se pierduseră şi alte prăvălii vestite pe vremea paşoptiştilor: faimoasele magazii ţinute de Iordache Idieriu Miculi.

Magazia de unde şi-a cumpărat peruca Gahiţa Rosmanovici - amica lui Iorgu de la Sadagura, eroina lui Vasile Alecsandri

Aşezate peste drum, într-un fost palat tot cantacuzinesc,(astăzi ocupat de localul Select), magaziile acestea, zise şi Ştefanovici, vindeau de toate, pentru orice gust. Miculi oferea tîrgoveţilor renumita şampanie

Delbeck din Reims, care se bea la Iași ca și în celelalte capitale europene (1845). La Miculi aflau străbunicile băcălii orientale, rochii parisiene, șaluri indiene și cîrduri de capele înaripate cu pene și flori) printre care și "*coafura verde cu pene roșii*", rîvnită de Gahița Rosmanovici, amica lui Iorgu de la Sadagura din faimoasa comedie a lui Vasile Alecsandri (1847)

Fiindcă în aceleași rafturi își găseau podoabele vestimentare cei mai de frunte curteni, miniștri și amploiații dregătoriilor capitalei, ca să nu rămînă de căruță, la ușa dughenilor, în văzul lumii, trăgeau mai întîi boierii ținutași, de teapa lui Iorgu, sosiți din provincie cu careta purtată de doisprezece cai. Nerăbdători să intre mai iute în rîndul evgheniților - nobilii capitalei - își cumpărau ceasornice smălțuite cu desemnuri istorice, anume comandate în Elveția, pentru buzunarul jiletcilor croite la artistul croitor Ortgies, din unghiul Uliței Mari. Tot de aici cumpărau bastoane de abanos cu moț de fildeș cît și hulitele lornete prin care ocheau seara cucoanele din lojele teatrului, cu atîta îndrăzneală încît Costache Negruzzi nu s-a putut abține să nu-i încondeieze în Scrisoarea a IX -a, *Provințialul*, tipărită la "*Albina Românească*" (1840).

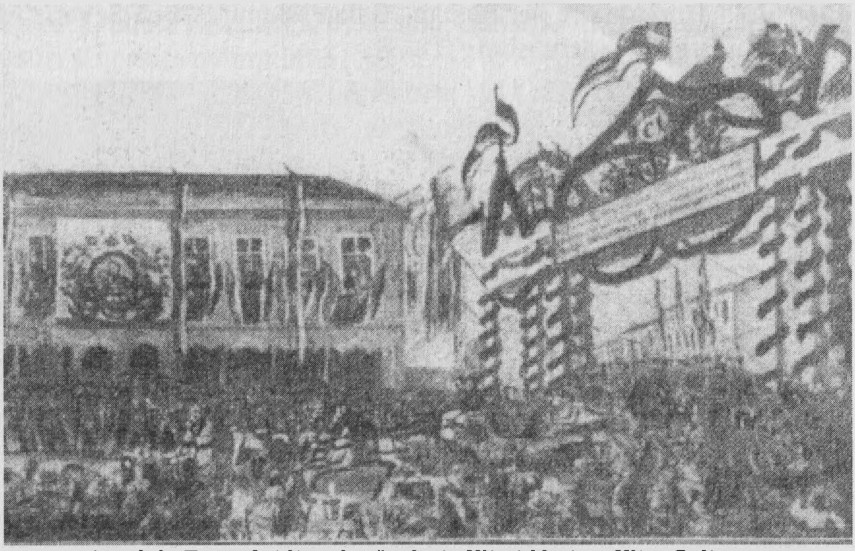

Arcul de Triumf ridicat la răspîntia Uliței Mari cu Ulița Golia pentru întîmpinarea Regelui Carol I, la prima sa sosire în Iași (august 1866)

Prin fața magaziilor de la parterul căsoaiei pătrate, închisă într-o grădină veselă și ascunsă după gardul din zid gros la strada Golia și zaplaz din lemn spre Ulița Mare, tăifăsuiau seara tîrgoveții și priveau

portretele artistului dagherotipist Ipolit Havonevschi (1843), puse la vedere ori harabalele colbăite, abia sosite cu lipscănării şi băcălii. Mare atracţie avea la cucoane şi barbaţi, mai ales schimbarea "*păpuşei vii*" (o fată - manechin) din fereastră, ce se împopoţona toată ziua îmbrăcînd şi desbrăcînd, pînă la piele vestmintele potrivite timpului şi modei lansate de marşandăriile ieşene, cam la două-trei săptămîni după Viena şi Paris. Faptul era extraordinar şi intrigase la început cucoanele din înalta societate ce-şi ţineau ascunse *"scumpătăţile"* în citeva rinduri de fuste, bluze şi pantaloni cu fioncuri. Trecînd vremea, s-au obişnuit cu reclama, oprindu-se şi ele să vadă ce mai arată "*neruşinata*" din fereastra *"parşivă"* şi mai ales să înveţe cum se despoie trupul elegant pentru înebunirea bărbaţilor. *"Neruşinata"* făcea în vitrină, la vederea zilei, ceia ce se face acum în bezna barurilor şi se cheamă strip-tease.

Vîndut bancherului Iacob Neuchotz (1861), palatul văduvit de faimoasele prăvălii, sărăcite de cumpărătorii pe datorie, primea comptuarul acestuia, cunoscut pentru legăturile financiare cu marile bănci europene, prin care participase şi la împrumutul pentru construirea drumului de fier Roman - Galaţi - Bucureşti - T.Severin, de faimosul antrepenor Strussberg (1869).

Fosta bancă Neuschotz

Uriaşa avere a bătrînului bancher filantrop şi darnic cu cei saraci, pornit - după spusele unor contemporani - de la mesuţa cu mărunţiş se imprăştia şi ea în şapte vînturi la moartea sa, împărţindu-se, cu procese, între urmaşii nesătui de avere.

Uliţa Mare înghiţea şi capătul nordic al Uliţei Golia

Prăvăliile bolţilor alăturate din strada Golia (numerele 83 şi 85) ajunse o ruină după un foc mistuitor prin 1909, încăpeau în mîinile fraţilor Braunştein îmbogăţiţi prin vînzarea foiţei de ţigară *Dorobanţul* şi *Cartuşul* către tutungeriile timpului între care şi a lui Ion Creangă. Nici banii de început nu ar fi fost ai lor, ci împrumutaţi de la avocatul Iacob Negruzzi.

Vechea zidire din colţul Uliţei Mari (Ştefan cel Mare nr. 2 şi Golia nr. 81), în care legendele ziceau că exista o încăpere "*numai de aur*", pregătită de bancher să-l primească pe Mesia şi pe rege, la orice oră ar fi dorit să viziteze Iaşii, se închiria de *Otelul Nord*, aciuat la răspîntia cea mare (1874),apoi de birourile societăţii germane care instala lumina electrică în Iaşi, iar prin 1905 se cumpăra de Adminstraţia Financiară.

Veşnic tînjind după parale, edilii sperau că norocul fostului bancher să treacă, odată cu zidirea, pe seama Consiliului Comunal, sufocat de lipsuri şi cerinţe neîmplinite.

Între decembrie 1916 şi noiembrie 1918 Iaşii devenind iar capitală, Bucureştii fiind ocupaţi de trupele puterilor Centrale aici se instala chiar Ministerul de Finanţe condus de N. Titulescu. La uşile zidirii, păzite de armată, făceau coadă saracii veniţi la minister pentru ajutoare şi negustori dornici de autorizaţii pentru importul unor mărfuri din Rusia. Nu lipseau nici marii excroci internaţionali ce se îmbogăţeau pe sama războiului cu tot felul de tertipuri şi aprovizonări dubioase pentru armată. Avînd relaţii, intrau la minister ca la ei acasă provocînd adesea reacţia dură a necăjiţilor şi a cucoanelor ce-şi rupeau cortelurile de capul lor, scoţîndu-i în stradă cu jobenul turtit.

Tradiţia magaziilor lui Miculi avea s-o ducă mai departe Boguş, aflat pentru o vreme tot în casele Neuchotz, dar cele mici, alături de bancă şi peste drum de bolţile Paşcanului (prăvăliile aflate cîndva pe locul statuii domnitorului Dimitrie Cantemir), în care oficiau alţi negustori nu mai puţin întreprinzători: Babic, Ciolac, Pruncu şi Caracaş după mutarea din casele Schnurer.

Dintre ei Babic, cum îşi amintea Rudolf Şuţu, era o bomboană de negustor, mai dulce decît fondantele cu care-şi tratarisea muşteriii, la intrarea în prăvălie. Îndatoritor şi recunoscător acelora care-i treceau

pragul trimetea acasă cumpărătorii de lucruri mai grele sau voluminoase, cu trăsura magazinului însoțită de un vînzător ochios, purtînd pachetele cu eticheta magazinului, puse la vedere, ca să umple de năduf rivalii.

Vînzînd lucruri bune, la prețuri potrivite, firma fraților Boguș- mutată mai la urmă în casele Strasshoffer din strada Lăpușneanu - a rezistat multă vreme, înfruntînd concurența a tot felul de negustori ce apăreau și dispăreau pe cerul plin de stele al comerțului ieșean. Un timp a înădușit - o faimosul Ghiță Căliman și bazarul lui *"cîntat"* cu glas de mierlă chiar și de *"Albina românească"* a lui Gheorghe Asachi (3 februarie 1846): *"Veacul merge sporind. Era o vreme cînd în magaziile Iașilor nu găseai decît cîtarele și papuci galbeni. Unde mănuși glaces, ciubote de glanț, bretele de cauciuc ? Acestea pentru moldoveni erau o poveste de domeniul basmelor. Însă împărăția papucilor și a cităriilor au trecut și ne temem că în curînd işlicul, această regină a căciulelor va peri dacă vre-un filantrop nu-l va păstra - bine învălit în tutun ca nu-l mînînce moliile - în vr-un cabinet de antichități. Astăzi capelul gibus s-a întronat pe capul nostru și strîmtul frac a luat locul largului antereu.*

Ne-am civilizat în port, ne vom civiliza încet, încet și almintrelea. Mulți încă strigă asupra luxului : Luxul ne prăpădește, luxul are să ne stîngă ! !

- D-ta domnule, care porți încă barbă și ceacșiri, strigi asupra luxului, fără să știi ce este luxul ! ! Oare urmata-i vr-un curs de Economie Politică ? Oare știi că luxul este sufletul unui stat ? Ș-apoi ce strigi atîta ? Luxul este și scump și eftin. Voiești să-ți mobilezi salonul cu eleganță și fără multă cheltuială ? Intră în magazia D-lui Ghiță Căliman, peste drum de frații Boguș. Aici vei găsi tot felul de pendule, lampe, etajere, jirandole, oglinzi, ecranuri și alte o mie și una de nimicuri ce sunt neapărate : alege pe cele mai frumoase, mai originale și te vei mira de moderatul lor preț. Voești să dai un prînz ? Tot aici vei găsi feluri de brînzuri marinate, saleami de Bolonia, macaroane de Neapole, pate și posmagi de Strasburg, feluri de fructe zăhărîte, care te vor face să-ți lingi buzele cînd vei mînca, feluri de vinațe care te vor face să-ți lingi limba cînd le vei bea.

Reguli obștești în ziua de astăzi : un om ce se respectează, un om de societate, un om de gust, într-un cuvînt un om ca oamenii, trebuie :

a) Să fie abonat la un cabinet de lectură ; b) Să bea șampanie ; c) Să fie încușmat, încălțat și înmănușat după jurnal ; d) Să poarte baston rococo și pumnal cercăzesc ; e) Să scrie cu condeie de oțel și să-și pecetluiască

biletele cu buline cu devize; f) Să joace şah şi să danţeze polca; g) Să aibă pe masa din cabinetul său cel puţin o duzină de albumuri caricaturale şi de cărţi ilustrate.

Acestea toate se găsesc la D.G.Kaliman şi la Librăria vis-a-vis".

Studioul unde s-a fotografiat Mihai Eminescu în anul 1884

Închiriind o boltă din casele Neuchotz, (cu numărul 83) se muta din Păcurari şi atelierul vestiţilor fotografi Ion şi Nestor Heck, în care păşiseră toţi iluştrii cetăţeni ai Iaşilor şi chiar deputaţii Divanului Ad-hoc, poftiţi prin gazete să se fotografieze (în Păcurari), pentru tabloul istoric, pînă la 24 iunie 1858 *"că altfel nu vor mai putea încăpea în acel tablou".*

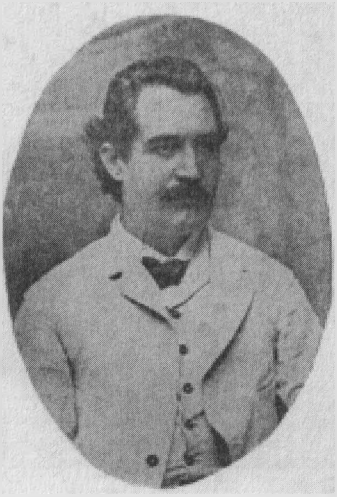

La Nestor era adus de prietenii săi poetul Mihai Eminescu pentru a face o fotografie comună, dar meşterul în înţelegere cu amicii, îl poza numai pe el, rămînînd astfel celebra lui fotografie în haine albe, din vara anului 1884 pe timpul celei de-a doua şederi la Iaşi. Locul era bine cunoscut, în clădirea de pe colţul străzii Sf. Ilie intrase adesea la librăria sau la tipografia Junimii, iar în bolţile din spate lucrase ca redactor la gazeta *"Curierul de Jassy"* (1876-1877)

Dughenele Băncii, unde s-a tipărit *"Curierul de Jassy"*

Ceva mai încolo, la numărul 87, în căsoaia lui Braunştein de pe colţul Uliţei Talpalarilor (Săulescu) îşi mutase prăvălia orientală - aflată pe la 1857 în dughenile Mitropoliei - Inge Robert, înainte de înfiinţarea Monopolului Tutunului (1872), la conducerea căruia trecea şi apoi lichida averea pentru a construi marele stabiliment de băi dela Strunga (1880).

Dughenele Paşcanu, în partea dreaptă

Proptind un dulap rîşcîit în gangul îngust şi friguros al dughenilor Paşcanu de peste drum, începeau comerţul cu timbre şi cărţi vechi urmaşii lui Ihil Şaraga (Şragher): feciorii Samoli şi Elias, dînd aripi filateliei româneşti (1875).Anticariatul lor, mutat apoi într-o odaie de alături la numărul 50, tot în dughenile lui Paşcanu, avea să adune maldăre de manuscrise, cărţi rare şi scrisori cu timbrele lui Grigore Ghica, scotocite prin podurile palatelor boiereşti. Şi tot aici în librăria şi papetăria, deschisă alături de anticariat, pînă la mutarea pe strada Ştefan cel Mare nr. 28 (1889), apăreau lucrările lui T. Maiorescu şi poeziile lui Mihai Eminescu.Potrivit unui martor, în faţa vitrinei ce înfăţişa ultimile volume semnate Mihai Eminescu, se oprea prin anul 1886 poetul, cu ochii trişti, fiind bolnav. Dughenele aparţineau faimosului Palat al Cantacuzinilor (unde s-a instalat acum Oficiul Stării Civile) din colţul străzii Sf. Ilie (azi Vasile Alecsandri)

Înfipt ca un stîlp de hotar în faţa trăsurelor ce goneau spre Copou, la colţul Uliţei Mari şi a Tălpălarilor, stătea bătrînul *Han Petrea Bacalu* sau

Pietro Bacallo, cum îi zicea madama Casstelani, dîndu-l ca reper pentru *Ospătăria Italiană*, plină de macaroane cu brînză şi patlagele, deschisă vizavi, în nişte bolţi joase, pe colţul unde uliţa Mare cîrmea deodată către deal (1847).

Pe colţ, hanul lui Petre Bacalu (colecţia D. Grumăzescu)

Pe vremea lui Eminescu, în bolţile acelea, cu stîlpii mîncaţi de ploi şi roşi de vînturi, mai gata să se năruiască, se împărtăşeau ieşenii cu cel mai renumit vin al timpului - Cotnarul roznovănesc de peste 20 de ani - luat din beciurile Roznovanului de nu mai puţin renumitul crîşmar Gherş Horn.

Tot acolo trebăluiau neosteniţi o samă de zarafi şi buchinişti, lăudînd marfa în gura mare şi vînturînd galbenii dintr-o mînă în alta ca să le vadă trecătorii meseria.

Astfel găsim şi ultima aşezare a hanului Sant Petersburg devenit Europa şi apoi d'Europe

La spatele bolţilor, gata să se năruiască retras în vechea grădină a unui fost acaret boieresc se aciuase hotelul d'Europe (Hilaire). Legendele Unirii spuneau că acolo s-ar fi aflat colonelul Al. I.Cuza în noaptea alegerii ca domn al Moldovei. Faptul este discutabil căci Neculai Gane pretindea că alesul dormea în casa socrului său, Pavel Stoianovici, unde stătea cu soţia Elena Cuza, iar dînsa povestea mai tîrziu că soţii locuiau la casa

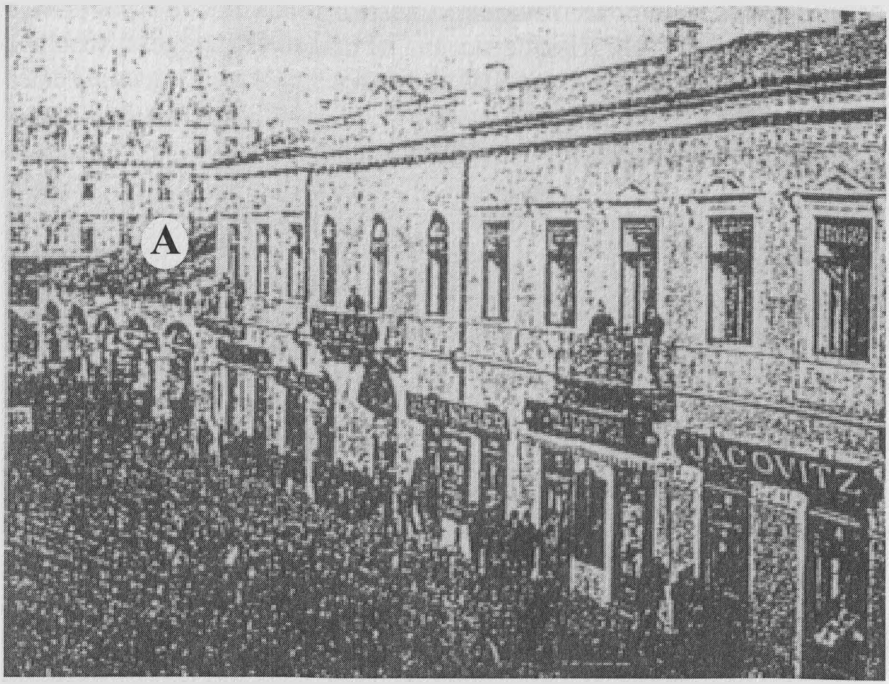

Faimoasele bolţi (A) din colţul Uliţei Mari (spre Piaţa Unirii)

părintească din strada Română (Lascăr Catargi). Problemă greu de lămurit în oraşul legendelor, unde fiecare clădire are o poveste şi multe întîmplări captivante.

Întoarecere cu ochii reveriilor pe Uliţa Mare

Uliţa Mare numită de franţuziţi Grande Rue şi de italieni Contrada Maestra, iar de evrei cum nu se poate mai bine: Die Pritişe Gas - uliţa boierească - era socotită de Mihail Kogălniceanu Alfa şi Omega tîrgului findcă pe ea bătea inima capitalei şi avea cele mai numeroase şi pompoase prăvălii pînă ce capătul ei de sus lua numele lui Alexandru Lăpuşneau devenind cea mai atrăgătoare stradă a Iaşului şi raiul plimbăreţilor. Întinzîndu-se prin 1850 pînă dincolo de teatru şi Grădina Publică, era apoi scurtată pînă la începutul Păcurarilor. Din anul 1866, partea de sus, fostul Pod Verde, lua numele principelui Carol I, iar mijlocul devenea Lăpuşneanu. Ultima parte se boteza şi ea Ştefan cel Mare la 3 iunie 1883 cu prilejul dezvelirii statuii Domnitorului.

Fiindcă ajnsese cea mai importantă cale a tîrgului, pe ea tronau vestitele hanuri *Italia*, *Sant Petersburg*, *Hanul Turcesc*, *Ilie Armeanu*,

Pîrlita, Hanul Poştelor, D'Europe, Hotel Nord, Petre Bacalu şi mai noul *Hotel Traian*, urmat de Hillaire şi Binder şi terminînd cu D'Angleterre din capătul străzii Lăpuşneanu. De-a lungul ei gonea în cupeuri luxoase tapiţate cu mătase şi atlas ori pe cai mai de preţ decît o moşie, toată Cîrmuirea ţării înconjurată, la roate, de arnăuţi călări - noaptea purtînd masale (torţe) ori felinare lungi, ca acele folosite şi acum de biserici pentru înmormîntări. Scufundaţi între perne şi răsturnaţi pe speteze,

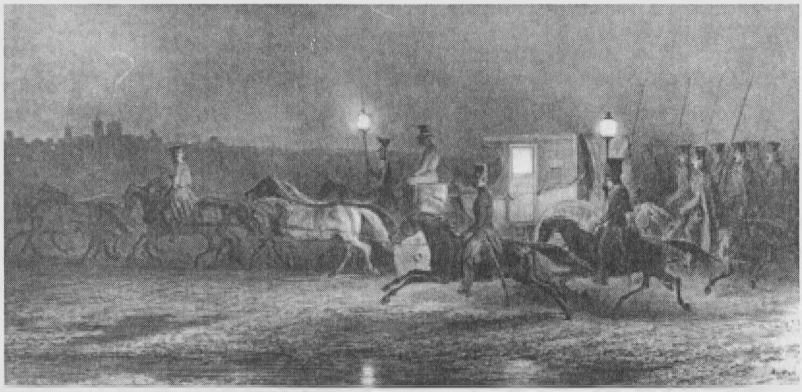

marii dregători spionau cu ochii şireţi ploconeala supuşilor, rareori catadixind să le răspundă săltînd pălăriile franţuzeşti *"gibus"*, pe atît de înalte pe cît de burduhănoase erau işlicele bătrînilor anteregii ce şi le ridicau cu amîndouă mîinele, ca pe nişte uriaşe chiupuri fără torţi.

Prin cuprinsul ei defilau cortegii strălucitoare, regi, prinţi, ambasadori ai curţelor crăieşti şi împărăteşti, prelaţi, ghenerali şi tot neamul de voiajori cu straie de mătase, gata să însemneze în răbojuri minunăţiile din ţara Moldovei. Uliţa aceasta în care trăiau şi se zbuciumau de-a valma cîteva sute de negustori şi meseriaşi: români, armeni, greci,

evrei, elveţieni, turci, italieni, franţuji, ruşi, nemţi, întîmpinînd cu plecăciuni alaiurile ce purtau cu mare pohală şi trîmbiţaşii în frunte, pe domnitor ori pe un curtean sau macar un blid cu bucatele cele mai plăcute bîzdîcului unui prea înalt divănit, miluit de la ospăţul domnesc - şi se încrucişa cu altul, petrecînd ca la nuntă o coşcogea plăcintă fierbinte, ascunsă între perne pe o năsălie, dăruită fiind lui vodă de o jupîneasă aprinsă de dorul trecerii în cinul vorniceselor - uliţa cea mai de seamă şi cea mai purtată din capitală nu se deosebea prea mult de un drum prost ţărănesc, deşi fusese podită încă pe la la 1657, după cum însemna un călător suedez.

Cu toate că pe ea foia, din zori şi pînă în noapte toată dregătorimea capitalei şi în tot ceasul forfoteau cupelele vorniceselor, logofeteselor, visterniceselor, spătăreselor şi celorlate prea fericite jupînese, hojma pe lîngă haremul Doamnei, la Mitropolie şi prin bogatele dugheni, îşi păstrase cu îndărătnicie glodul ţîşnit dintre podele al toamnelor ploioase şi colbul cît palma al verilor uscăcioase, ostoit doar cînd da peste el o boare de ploaie sau se anunţa o paradă domnească - cu sute de rădvane şi mii de călăreţi. Atunci cetele de podari şi tîrgoveţi, scoşi la corvoadă, nu-şi mai dădeau rîndul s-astupe mai iute hîrtoapele şi să-i netezească faţa, cu ţărînă şi apă. Postaţi la răspîntii, zapciii Agiei o fereau de navala carelor proaste, iar pojarnicii cu sacalele la îndemînă, îi trăgeau, din cînd în cînd, şi cîte o răcoreală (1827).

Piloţii de la Podul (Uliţa) Nicolina
(C. Ostap, *Podurile Iaşului)*

Astfel primenită şi dis-de-dimineaţă feţuită, aştepta în tăcere, să apară convoiul echipajelor aurite, precedat - după cum îşi amintea Costache Negruzzi *(Zoe)* de *"suitarii călări cu înalte căciului flocoase, la care atîrna căte o lungă coadă de vulpe, împingînd norodul ce se înghesuia"*, urmaţi, aproape de *"panţîrii isprăvniciei, darabanii agiei, aprozii vorniciei, simenii hătmăniei... armaşul încungiurat de lăutari ce juca din vioare aerul"* şi de ofiţerii Curţii, în haine de catifea *"toporăşie"*, trandafirie sau sinilie, brodate cu fir de aur, matase şi nestimate.

Căptușită cu loazbe de stejar întinse una lîngă alta, pe căpătîie și piloți ca un pod fără capăt (găsit prin 1959 și la canalizarea străzii Nicolina, prin 1970 la modernizarea străzii C.Negri, iar mai înainte în strada C.Dobrogeanu Gherea), pe care duduiau și huruiau prelung daradaicele de la începurul veacului trecut, dacă nu-și proțăpeau, cumva vreo roată. în grinzile supte de mocirla puturoasă iscată sub ele, era șoseluită. mai apoi cu bolovani numai buni să sfărîme roțile trăsurilor și să cotonogească caii, purtînd prețioasea povară a osînzei înalților divăniți, înfricoșați de hurducătură.

...Cu scurtă incursiune pe Ulița Pavelei de Lemn

Spre bucuria plimbăreților, șoseaua asemănătoare unei mări "*furtunată*", pe la 1845 se paveluia cu calupuri din lemn (prizme) hăcuite (cîte 1500 pe zi) în fabrica lui Felix Barbero, purtată de cai, năclăite prin smoală și rînduite în *"năsip mașcat"* potrivit cu *"sistema"* pentru care iscoditorul căpătase hrisovul - patentă, pe zece ani (10 iulie 1845).

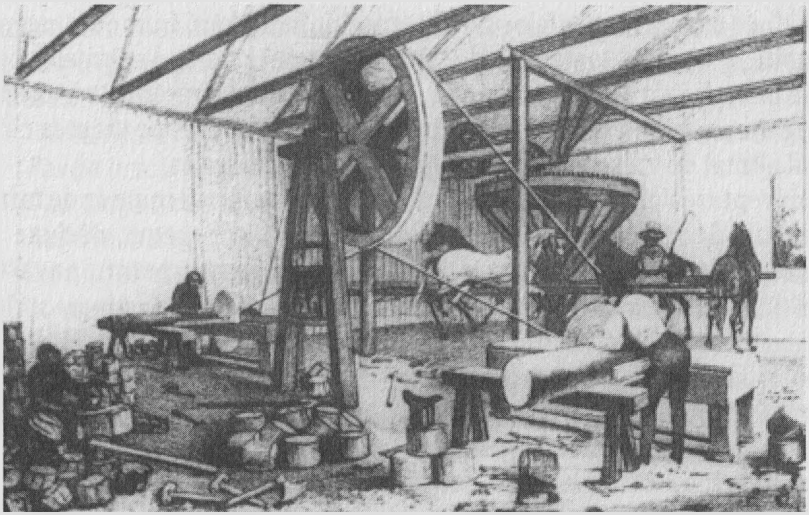

Fabrica de hăcuit pavele

Capătul ei de la răscrucea cu ulița Golia (Cuza Vodă), astfel înnobilat, rămînea pentru vecie, desenat de I. Rey și P. Müller în celebra gravură Ulița Pavelei de Lemn din anul 1845. Pe ea, se plimbau cucoanele cu adîncă plăcere, lăsîndu-se legănate de arcurile trăsurilor ca de brațele unui chipeș bonjurist (tînăr îmbrăcat în pantalonii bonjouri).

Uliţa Pavelei de Lemn. La stînga Miculi, la dreapta Dughenele Paşcanu

Cu toată silinţa arnăuţilor arţăgoşi şi clonţoşi, împrăştiaţi de cîrmuire pe la răspîntiile ei, să ferească *"uliţa cu călcătură moale şi faţa netedă ca palma"*, de navala harabalelor şi nadişencelor înglodate, frumoasa *pavea*, măturată şi ninerită toată ziua de "*fuştele*" jupîneselor şi jupîniţelor ce-i mînau nisipul de la o dugheană la alta, în vreo trei ani, de frecătura trăsurilor, ajunse un şleau plin de hîrtoape şi bălţi mai uricios decăt pe vremea cînd colbul alintat de vînt şi bătut de ploi tinea loc de caldarîm.

Îndreptarea uliţei hrentuite avea s-o aducă comisul inginer de mine Mihailiuc. Scormonind munţii Moldovei după minereuri, dăduse la Tarcău peste gresie tare, numai bună să taie calupuri pentru pavarea uliţelor, ca în celelalte capitale europeneşti (*"Albina românească"*, 13 noiembreie 1849). Drept consecinţă, prin octombrie 1852, principele Grigore Ghica încuviinţa pavarea cu piatră a Uliţei Mari, de la Palatul Domnesc şi pînă la casele lui Lupu Balş, de la deal de Teatrul Naţional (aşezat pe atunci cam prin dreptul intrării principale la Universitate). Împreună cu ea se bucurau de acelaşi favor şi alte cîteva uliţe vecine.

"Nesăţioasă", avea să înghită însă, cu timpul, toate calupurile tîrgului, ultimile fiind aduse din Uliţa Golia, botezată a Băncii, care rămînea - prin 1872 - doar cu pietrişul, spre îndignarea trăitorilor acelei străzi. Din cauza fundamentului slab, şi a umezelii pămîntului, fără canalizare, la ploi pietrele se îngropau, motiv pentru care bătrînii justificau lăudăroşi podirea străveche cu bulumaci de stejar.

Pe ea a început nenorocirea asfaltării

Peste ani dispăreau şi calupurile, în smoala clocotită şi din belşug vărsată pe unele străzi de "*dracii lui Gane*" - podarii străini, ieziţi în sudoare, stirigie şi fumul cazanelor Iadului, aduse de compania englezească W. Callender (1872). Fusese angajată pentru acoperirea cu asfalt comprimat a ulițelor centrale.

Prin iulie 1872 se asfaltase de probă vreo 60 de metri de metri în faţa Grădinii Primăriei, din strada Lăpuşneanu, punînd în zdruncin tîrgul. Din cauza drumului socotit prea alunecos, cîrcotaşii îşi vedeau caii schilodiţi, trăsurele răsturnate şi capetele lor pline de cucuie, fapt pentru care scriau revoltaţi la gazete.

Nesmintit nici de retrograzi, nici de jurnalele înclinate să le ţină hangul şi nici chiar de Titu Maiorescu, dispus să şfichiuiască vrednicia şi talentele gospodăreşti - dăunătoare literaturii - ale primarul N. Gane - *"tartorul"* asfaltării -, acesta îşi continua treaba, croind trotuare şi plănuind bulevarde. De aceia la schimbarea guvernului conservator cu politicienii junimişti înlăturaţi de la putere (martie 1876), la banchetul Junimii din toamnă (octombrie), Iacob Negruzzi - secretarul societăţii nu se putea abţine să nu-i satirizeze eforturile, căci noii guvernanţi (liberalii) îl mazilisră:

"Nicu Gane ca primar/De belferi (fracţionişti liberali) *n-avea habar.*
Pastia oricît ţipa/Nicu Gane asfalta.
Caii cad pe cap mereu/Nicu asflata din greu,
Asfalta întregul Iaşi/Pînă-n deal la Tătăraşi..."

La rîndul ei compania împăcată să podească străzile din centru cu asfalt vărsat şi comprimat, iar pe cele mărginaşe numai cu piatră, nu se împiedica de şanţuri şi hîrtoape. Sîrguincioasă începuse lucrarea umplînd tîrgul de cazane cu smoală, forfotind în nori de fum negru şi înecăcios, spre bucuria "*proorocilor*" ce găsiseră prilejul să pilduiască focul Gheenei şi să propovăduiască, susţinuţi de dovezi că Antihrist nu e departe, de vreme ce i-au şi sosit sculele din iad. Ba chiar unii mai iscoditori de prin unele mahalale, ca să-şi convingă prozeliţii, îi purcedeau în procesiuni la căldările cu catran, să vadă ce-i aşteaptă *"dincolo"*, dacă n-or ţine seama *"aici"* de sfaturile lor frăţeşti. Toamna, cînd Uliţa Mare strălucea la ploaie, ca oglinda, de frica alunecării tîrgoveţii mergeau *"tîrşîind"* picioarele, bătrînii îşi potcoveau tălpile ghetelor cu ţinte speciale maşcate sau le îmbrăcau cu ciorapi - cum fac

unii și acum iarna -, mamele strigau copiilor să caște ochii la asfalt, iar birjarii doritori ca să ajungă de la Mitropolie la Palat, ocoleau prin strada Sf. Andrei.

Pentru că paveaua cea nouă și lucioasă să nu fie șănțuită, ordonanțele Primăriei (ultima din 16 septembrie 1911), pretindeau căruțelor grele să încalțe roțile cu șine late - macar de 10 centimetri.

Deși bătrîna uliță a fost mereu "*meremetisită*", ba chiar și împărțită în vreo trei bucăți :Ștefan cel Mare, Golia și Lăpușneanu, umbletul ei cotit și șerpuit nu s-a schimbat nici pînă pela 1900, în zadar truda vechilor edili, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, ministrul Treburilor de Înăuntriu (Interne, 1849-1850), poreclit de boierii anteregii *"cioclul cocioabelor"*, pentru înverșunarea cu care dărma magherniţele Capitalei. La îndemnul acestuia, domnitorul Grigore Ghica hotărîse mutarea la Copou a vechii căzărmi aflate cîndva pe lîngă zidul Curții. Împuțina vederea Palatului Domnesc, socotit de Kogălniceanu *"cea mai de seamă zidire din capitală"*.

Astfel rămînea liberă vederii bătrîna Curte în care s-a instalat mai întîi de încercare domnitorul Despot Vodă și apoi a venit cu totul Alexandru Lăpușneanu.

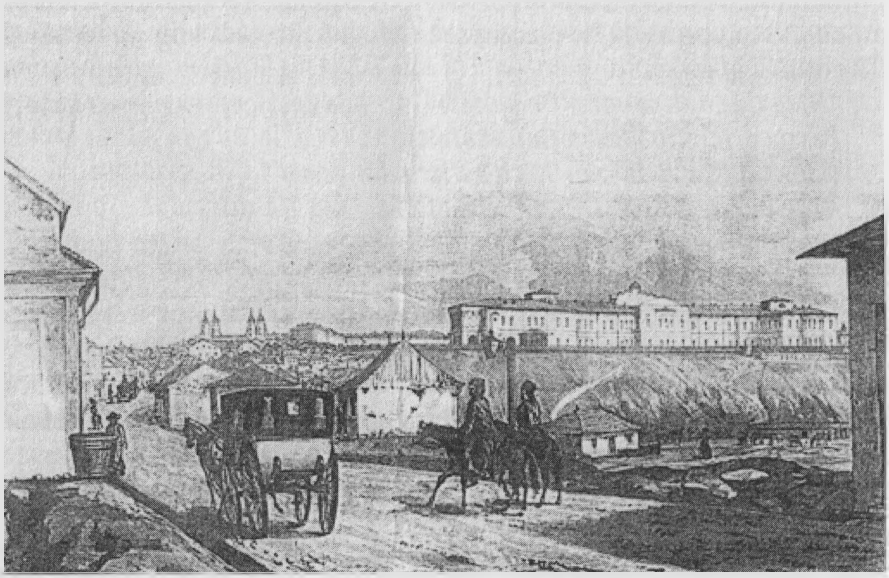

Dosul Curții Domnești (I. Rey și P. Müller, 1845)

În spate se afla iazul Curții pe care seara se plimbau copiii domnitorului și boierii cei tineri, suspinînd pe sub sălciile pletoase

arzătorul lor amor. Mîlindu-se cu timpul, era desfundat și transformat în ștrand pe vremea primarului Oswald Racoviță (1929).

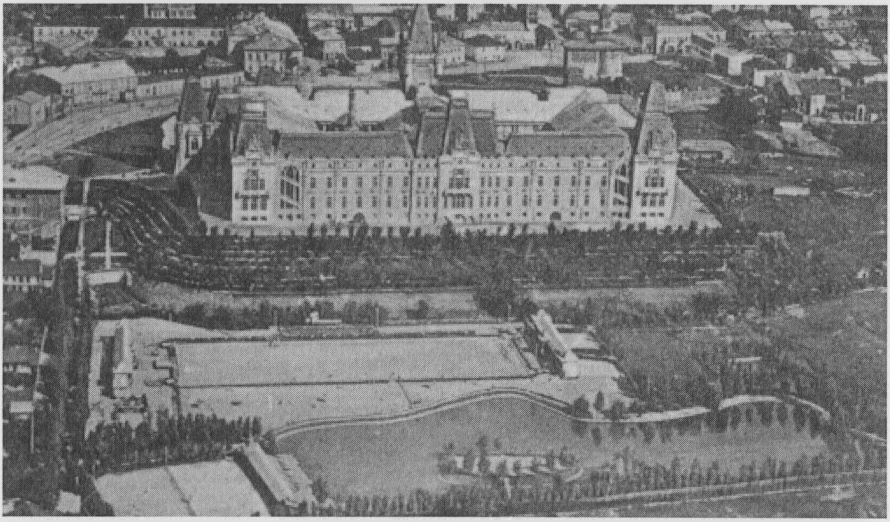

...Urmată de pacostea alinierii

Cu toate acestea bătrîna uliță, numită - așa cum s-a arătat - strada Ștefan cel Mare la 3 iunie 1883, în preajma inaugurării statuii viteazului erou, rămăsese la fel de strîmbă ca la început. Îndreptarea cerea bani pentru expropieri și tocmai aceștia lipseau.

După mai multe socoteli și îndelungate chiteli, spre a nu e stîrni supărări și inutile împotriviri, inginerii Primăriei izbutiseră să ticluiască planul alinierii, cu mutări de pereți, retrageri și avansări de garduri, tragînd pe hîrtie o linie dreaptă de la Palat pînă la răspîntia lui Petre Bacalu, cu gîndul s-o frîngă, pentru un timp în colțul uliții Lozonschi și s-o îndrepte spre strada Goliei. N-a fost greu să capete și iscălitura domnitorului Carol I, pe decretul cu numărul 2320 din 20 iunie 1897, dar mai încolo prea puțină roadă, cu toată *"furtuna alinierilor"*, deslănțuită prin anii 1898-1899, cînd Consiliul Comunal aproba la toate ședințele deciziuni de expropriere, în drepta și-n stînga.

Stăpînii imobilelor, din lista aliniaților cereau o groază de bănet pentru prăvăliile ciuntite, iar Primăria nu avea cu ce să-și încropească nici macar un sediu mai acătării, stînd cu chirie prin cele vechi hardughii (vidi *Primăria Municipiului Iași).*

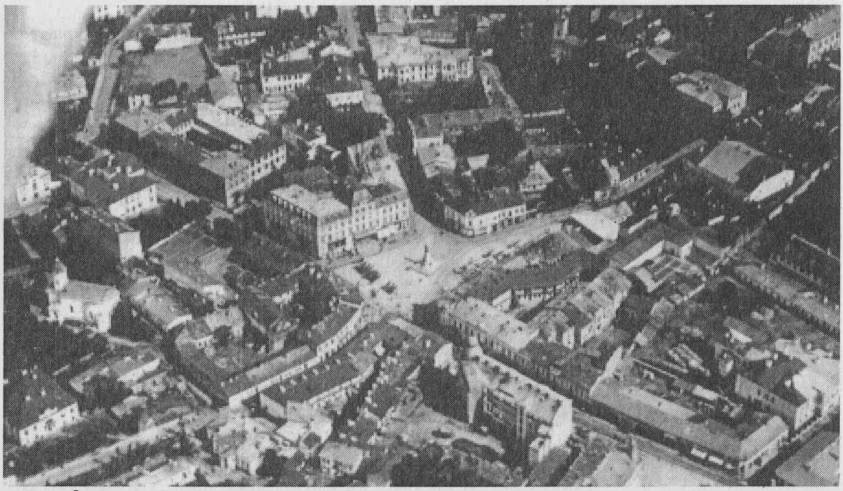

Profitînd de lucrările refacerii Trei Ierarhilor de către meşterii arhitectului franţuz Andre Lecomte de Nouy, conduşi vreo nouă ani de talentatul arhitect Nicolae Gabrielescu *"adevăratul restaurator, de la a cărui fanatică sîrguinţă posedăm în Iaşi strălucitul monument Trei Ierarhi"* -potrivit unei gazete locale, edilii reuşeau să potopească clădirele (august 1888) de la stradă cu faimoasele dugheni ce ascundeau privelişte a frumoasei zidiri ctitorită de Vasile Lupu.

Încurajaţi de succes, după cîtva timp, rădeau din calea trăsurelor şi turnul cu orologiu - prepeleacul pojarnicilor. După demolarea clădirilor laterale cu dugheni rămăsese ca un "*uriaş ursuz*". Mai marii tîrgului juraseră că după dărmarea săvîrşită prin ianuarie 1893, să fie refăcut, undeva, pe un loc din înăuntru, dar care nu s-a mai aflat apoi niciodată. Din cauza lui jurnalele se luaseră la harţă. dacă să fie în ograda mănăstirii sau la stradă, iar tîrgoveţii se împărţiseră în două tabere înfierbîntate de arhitectul reconstructor ce turna din cînd în cînd gaz peste foc declarînd că-l poate începe imediat ce capătă alinierea străzii şi fondurile respective.

Singură care tăcea era Primăria, căci nu mai erau parale nici pentru aliniere nici pentru rezidirea turnului şi cu atît mai mult pentru poleirea exterioară a bisericii, cum doreau ieşenii şi promisese arhitectul în vara anului 1889 - şi probabil ar trebui încercată odată.

Alte îndreptări ale străzii s-au săvîrşit doar ici colo, cîţiva metri prin faţa Mitropoliei unde se dărîmaseră deasemeni prăvăliile cu bolte de la stradă.

Nu se lăsa clintit din făgaşul alinierii nici trortuarul străzii nici palatul verde veneţian, ghiculesc, al marilor bancheri Daniel căruia îi ţinea

companie de pe colţul străzii Baston (azi Langa), ospeţia Otelului Moldavia, nici dughenile Pîrlitei ce trebuiau să fie spintecate de strada lărgită, ca să nu mai pomenim căsoaia cu un cat, plină de hăineturi, a fraţilor Braunstein, căzută ca din lună, drept în mijlocul străzii, la colţul uliţei Talpalari (Săulescu).

Magazinul de haine Braunştein

Ce-i drept şi edilii se cam sîiau să-şi încarce sufletul cu pacatul dărmării bătrînelor bolţi, purtătoare, încă, de vii amintiri. Toţi aşteptau o minune. Chiar şi proprietarii cocioabelor încropite după focul din 1827, cînd întreaga Uliţa Mare se prefăcuse într-o pădure de ruini, catacombe şi bordeie (precum acel întîlnit la număril 75 şi prin anul 1910), iar calicii şi borfaşii vămuiau noaptea trecătorii mai aman ca în codrul Herţei, potrivit tot lui C. Negruzzi.

Neputincioşi, corifeii alinierii (edilii) chemau în ajutor Pronia cerească şi-şi frecau mulţimiţi palmele, cînd pe Uliţa Mare se abătea vreo furtună, un potop, fie şi un vîrtej mai tăricel, pornit să salte de pe acoperişuri tabla, jgheaburile, hogeagurile sau macar să zdruncine cît de cît "*coşmoagele*" - cum erau botezate cu ciudă clădirele sorocite a fi jertfite pe altarul planului de aliniere a străzii Ştefan cel Mare - numele cel nou al Uliţei Mari. După asemenea eveniment socotit de edili *"binefacere cerească"*, împricinatul, cu casa în partea de aliniament, se pomenea invitat politicos, să-şi repare imediat acareturile, devenite *"pericol public"*. Dacă făcea pe *"niznai"*, urma o somaţie, înmînată sub semnătură, prin un comisar de poliţie şi încheiată cu formula deloc gingaşă: *"În caz de nereparare pînă la data de... Primăria va fi nevoită să dărîme ruinele pe contul proprietarului"*. Fiindcă la o asemenea

misivă, cu astfel de compliment adresat casei sale, aruncat ca o anatemă chiar şi cel mai tare proprietar se cutremura şi se înfăţişa smerit, cu o cerere pentru autorizarea reparaţiilor, începea "*Hora alinierii*". Serviciul Tehnic îi făcea cunoscut prin altă adresă, că înainte de a-şi începe lucrarea trebuie mai întîi să-şi aducă imobilul pe linia prescrisă în planul alinierii, *"dărmînd gardul, retrăgînd faţada sau desfiinţînd odăile de la stradă"*. Fiindcă proprietarul întărîtat - dacă era şi alegător cu mare trecere la *"cuconu deputat sau senator"* - nici nu voia să audă asemenea parascovenii şi pleca bodogănind, ameninţînd şi invocînd toţi "*sfinţii*", inginerii înverşunaţi şi cu *"sfîntul"* lor în braţe: primarul - omul partidului de la putere -, îl mai somau de cîteva ori, iar impricinatul mai făcea cîteva cereri, cu acelaşi răspuns. Urmau apoi procesele lungi şi tenebroase, purtate de o parte şi de alta, la tribunale, la Curtea de Apel sau de Casaţie şi înşirate pe cîteva luni sau ani, timp în care ploile şi ninsorile *"ajutau"* alinierea, ca şi corturarii sistematizarea prin anii 1970 - şi transformau în adevărrată ruină cel mai falnic imobil, rămas de izbelişte fără un colţ la acoperiş, cu ulucile bălăbănind sau vre-un perete burdujit. Aţîţat de neamuri şi prieteni sau opozanţii politici ai primarului, proprietarul furios cerea atunci despăgubiri, punînd în cîrca Primăriei stricăciunele, cheltuiala pentru toate reparaţiile, chiriile pierdute pe timpul lungilor tratative, dînd astfel de lucru tribunalelor şi avocaţilor Contenciosului Primăriei. Pregătiţi de bătălie, aceştia scoteau de la naftalină decretul regal şi cu el în taşca plină de referatele Serviciului Tehnic şi cu Majestatea Sa pe buze - ca semnatar al decretului - ţineau piept celor mai înverşunaţi judecători şi apărători ai drepturilor proprietăţii private - temelia societăţii capitaliste.

Trecînd luni şi chiar ani de hărţuială cu reclamaţii, jăluieli şi intervenţii la cei sus puşi: pe tron, în senat, parlament, guvern, partid, sau pe tîmpla Mitropliei şi după un cortegiu de procese păgubitoare, cîştigate cînd de *"aliniat"*, cînd de Primărie, afacerea se încheia într-o zi. Ori proprietarul se lăsa lehamite, secătuit de atîta caliceală ori se prăpădea pe scările tribunalelor şi urmaşii vindeau beleaua ca să scape de bucluc, ori casa se prăbuşea într-o noapte, sătulă de aşteptare şi putrezită de umezeală, iar stăpînul înspăimîntat devenea înţelegător şi se mulţumea cu cît oferise Primăria - ca la pomană - pe baza preţeluirii cîtorva cetăţeni onorabili - de obicei negustori.

Tracasat de judecăţi şi ponegrit de jurnale, cîte un primar mai drăcos lua taurul de coarne şi punea pe Medicul Şef al oraşului să întrunească o

comisie fulger, care să ceară îndepărtarea focarului de infecţii din Uliţa Mare - căci de regulă zidirile hrentuite deveneau vespasiane publice. A doua zi, pînă să se desmeticiască cel în cauză, pojarnicii sau antrepenorii dărmărilor, mari amatori de materiale recuperate o şi descompuneau în lemnărie, tîmplărie şi stive de cărămizi, rînduite ca la expoziţie, urmînd ca primarul să tragă toate ponoasele.

Cam aşa avea să dispară vreun metru din capătul de sus al dughenilor Otelului Pîrlita (1937) şi apoi totul (prin 1940), un metru din dughenile Ospeţiei hanului Armanu de pe colţul străzilor Ştefan cel Mare şi Langa (1906), după şase ani de hîrîială cu proprietarul, trecut, la urmă, pe tărîmul fără bolţi medievale, case istorice şi Serviciu Tehnic.

Astfel se răşluia şi Palatul lui Ghica

Deşi a fost mai greu, metru cu metru, se ducea şi fostul palat al lui Grigore Ghica (şi Petru Şchiopul) din faţa Curţii Domneşti, rămas cu odăile de la stradă deschise după dărîmarea bolţilor şi strîmtorarea trotuarului.

Apărat vreo 35 de ani prin felurite procese şi intervenţii de ultimii proprietari (familia Daniel), bătrînul palat ajungea în zilele celui de al doilea război mondial. Părea că totul s-a sfîrşit dar proprietarul nu s-au lăsat nici atunci. Desmoşteniţi şi alungaţi din case, au deschis alte procese şi au obţinut amînarea demolării chiar în ziua cînd lucrătorii Primăriei se urcaseră pe ziduri să dea jos acoperişul.

S-au plîns apoi Coducătorului Statului, i-au înfăţişat temeiurile istorice şi au obţinut păsuirea tocmai cînd primarul, furios, convinsese juraţii să încheie tărăşenia hardughiei din faţa Palatului Administrativ. Dar numai puţină vreme. În locul multaşteptatei salvări a bătrînelor

În prim plan, la stînga, casa Ghica

ziduri - pentru păstrarea cărora se propunea un portic de trecerea trotuarelor şi refacerea bolţilor mai înapoi -, datorită intervenţiei autorităţilor locale sosea ca un trăsnet o hîrtie cu numărul 40755, de la Ministerul de Interne, ce slobozea mîna primarului să-şi îndeplinească *"obligaţiile care îi revin"*. În decembrie 1943, corpul principal al palatului se nimicea ca orice bîjglă, rămînînd pentru posteritate în arhivele tribunalelor, teancuri de acte, decizii, cereri, dezbateri şi sentinţe, prin care ocrotitorii lui : proprietarii şi juriştii Iaşilor - avocaţi şi judecători - i-au apărat, cît au putut existenţa. Scăpase aripa lungă cu zeci de odăi asemănătoare unei cazarme ce mărginea odinioară ograda Hanului Turcesc şi ţinea loc de gard Şcolii Gh. Asachi, pînă prin anii '70 cînd cădea şi aceasta pentru a se face loc marelui bulevard ce se croia. În faţa ei se amplasase în primăvara anului 1968 placa comemorativă a evenimentelor din 27 martie 1848, socotite a se fi petrecut în localul ocupat de Hanul Petersburg.

Aripa nouă a caselor Ghica, în stînga (foto I. Mitican)

Şi se contura bulevardul lui George Melidon

Pe temeliia bolţilor retrase sau dărmate de aliniere se ridicau noi zidiri şi palate comerciale. Astfel apărea clădirea Băncii Leul, proiectată de arhitectul Scolari (1906) pe locul unor vechi construcţii ale chiriarhiei catolice, în colţ cu strada cea nouă Trei Ierarhi (nr.56 -60) O secondau alte două clădiri cu etaj intre care una cu statuiete în ogivele faţadei.

După Mitropolie urma palatul Expoziţiei obiectelor lucrate în mănăstiri şi al Librăriei anexe, (astăzi Librăria Mitropoliei şi birourile Agenţiei de Pelerinaj), ridicat prin anul 1936 după planurile arhitectului

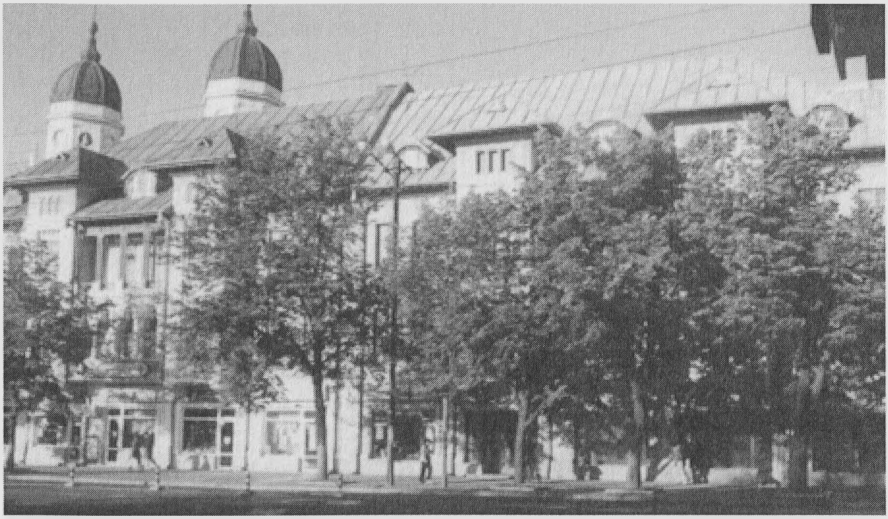

Clădirea Centrului Cultural Mitropolitan, la stînga şi Materna, la dreapta

tătărăşan Mihai Stoian şi dublată, ca în oglindă prin 1980, pentru modernul magazin Materna cu lucruri pentru copii (acum desfiinţat). Şef de proiect a fost Teodor Ungureanu, iar inginer constructor Constantin Firtea - *"Flacăra Iaşului"*, 12 iunie 1981.

Cam pe atunci, pe la 1905, se construise de inginerul A.O.Kiesser şi blocul cu acelaşi nume (unde-i acum Librăria "Mihai Eminescu"), pe locul fostelor bolţi. Vizavi în grădina lui Neuchotz se ridica blocul fraţilor Hirchensohn (1905), urmat de hotelul Continental din 1911. Dispăreau şi bolţile cu dugheni din Uliţa Golia, ale bancherului Neuchotz, arse în noaptea de 30/31 ianuarie 1909. Pe locul lor, ultra central, fraţii Adolf şi Marcus Braunştein cu arhitectul H.Clejan ridicau palatul destinat iniţial pentru hotelul Europa (în care se adăposteşte marele magazin pictoricesc cu sala Cupola, cît şi un centru CEC).

Strada Ştefan cel Mare cu un şir de spaţii comerciale noi rînduite unul după altul, la faţă, în ganguri şi pasaje, lua înfăţişare modernă, păstrînd totuşi alura de stradă veche.

Aici se găseau în anul 1932 vreo patru magazine de mătăsuri: *La Serilanaca* (nr.2), *La Seta* (nr,8), *La Trinaco* şi *La Eugen Catelli* (nr.11); cinci consumuri şi băcănii: *Consumul Unirea* (nr.21, *Duff Moses* (nr 36), *Iancu Froim* (nr.39), *Comerţul Colonial* (nr.68), *Importul* (nr 73), două magazine de mobile: *La Hirsch* (nr.5) şi *La Bazarul Universal* (nr11), două

Fosta Piață Cuza Vodă (astăzi 14 Decembrie 1989)

sticlării: *La Frații Hirchenshon* (nr 2) și *La Cristal* (nr 5), patru librării și anticării: *Universala* (nr.8), *Edison* (nr.20), *Aberman* (nr30), *Cultura Românească* (nr,35); trei magazine de tricotaje și ciorapi: *La Hercules* (nr.13), *La Texta* (nr.17), *La Lolita* (nr.19) și cele mai mari magazine de galanterie, pînzeturi și stofe multinaționale. Firmele, toate păstrau parfumul veacului trecut și particula caracteristică "*La*": *La Magazinul Elitei* și *La Ghem* (nr.2), *La Atlas* și *La Glob* (nr, 3), *Au Bon Marche* și *La Femina* (nr.11), *La Steaua* (nr,28), *La Furnica* (nr.33), *La Magazinul Doamna* (nr.35), *La Britania* (nr. 48, *La Magazinul Francez* (nr.54), *La Frații Aronovici* (nr.60), *La Fr. Vartparonian* (nr. 60), *La Bernhard Kaufman* (nr.67).

De la ele și luau clienții cu argumentul calității superioare și al ieftinității la prețuri, reprezentanții celor mai renumite postăvării românești: *Primăvara* (nr.19), *Avîntul* (nr.29), *Franceza* (nr.38), *Buhuși* (nr 65), fără a-i lăsa muritori de foame nici pe slujitorii celui mai mare depozit de haine gata: *La Derby* (nr.23).

Păstrîndu-și caracterul de City al Iașilor, tot pe atunci în strada Ștefan cel Mare, în jurul Băncii Naționale (nr.51) se adăposteau vreo treisprezece bănci și societăți de economie, încuscrite, cu casetele și depozitele pline de polițe, bancnote, acreditive și acțiuni internaționale:

Credit şi Industrie (nr.8), *Banca de Comerţ* (nr.11), *Moldova de Jos* (nr.11, *E. Marcovici* (nr.15), *Credit Mărunt şi Economie* (nr,30), *S.O.Groswald* (nr.32), *Comerciala* (nr.38), *Zenis* (nr.69), *Frăţia Moldovei* (nr.19), *Prima Societate de Economie* - ctitoria lui Ion Creangă - (nr.49), *Asigurarea Adriatică* (nr.15) şi încă multe aciuate pe străzile megieşe. Prin dreptul lor foiau aceiaşi agenţi de pe la 1870, dar cu alte feţe, înfăţişări şi straie - smochinguri, gambete - discutînd aprinşi procente ş cote, acţiuni şi cursul devizelor la marile bănci din Londra, Amsterdam, Paris, şi Viena. Fiindcă schimbul valutar îl preluase Banca Naţională, cele vreo 10 case de schimb existente pînă prin 1926 la numerele 28 - 44, aveau alte îndeletniciri.

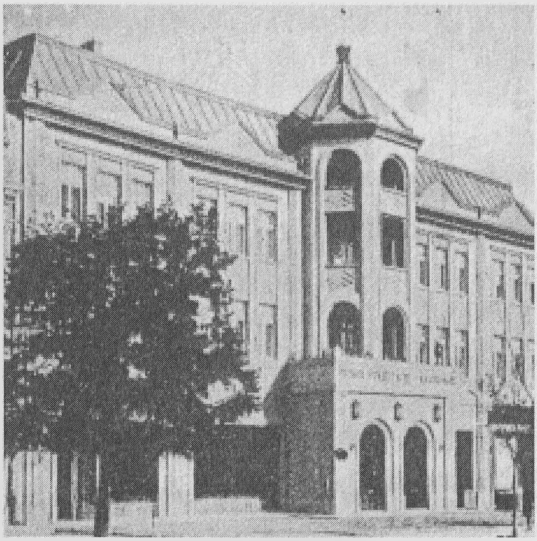

Localul *"Prima Societate de Economii"*

Privite cu duioşie, se mai ţineau copăcel bolţile scunde din colţul străzii Langa ale Hotelului Splendid - fostului Ilie Armanu - , retezate totuşi în tăiuşul alinierii, dughenile la fel de mici ce aparţinuseră fostului han Ghimici şi dughenile de vizavi din faţa Pîrlitei şi Bisericii Sf. Dumitru Balş. Uitată un timp pe colţul străzii Mîrzescu (acum Gh.I.Brătianu) spre casa roznovenilor rămăsese neclintită clădirea de la numărul 43. Avea un cat şi cerdacuri suite pe şarampoi groşi cît copacul de care-şi priponiseră murgii, odinioară, dregătorii domneşti poftitori de o sîngeacă sau săcărică de la străvechea locantă uitată între ei. Cum mai înainte s-a arătat, şi aceasta, cît şi celelalte vecine (nr.39,41) şi clădirele din spate înşirate în lungul străzii Mîrzescu, între care se păstra şi vestita tipografie Goldner ca şi grădina *Pomul Verde* îşi aveau soarta hotărîtă încă din anul 1892, la amplasarea Teatrului Naţional cu faţa spre Mitropolie, a cărei vedere era acoperită de ele şi de grajdurile Palatului Roznovanu. Faimoasa deschidere era atît de dorită încît pe la 1935, cînd proprietarul de la numărul 43 a făcut imprudenţa să dărîme vechea

16 aprilie 1971 - foto din "Flacăra Iaşului"

zidire pentru a clădi un bloculeţ lîngă Roznovanu, i-au sărit în cap sumedenie de tărgoveţi: gazetari, studenţi şi profesori, doritori să se elibereze mult aşteptata vedere a Teatrului. Lucrarea se săvîrşea între anii 1969-1971, iar în aprilie 1971, buldozerele şi lamele nivelau terenul fostelor clădiri din faţa Teatrului.

Clădirile din faţa Teatrului, unde trebăluiau buldozerele de mai sus

Alte "*vechituri*", din celălat colţ al uliţei Mîrzescu îşi aşteptau şi ele sorocul, căci planul modernizării ţinea cu tot dinadinsul să transforme bătrîna Uliţă Marea într-un falnic bulevard, tras la linie din Piaţa Palatului

Casa cu cupolă din colţul străzilor Ştefan cel Mare şi Mîrzescu (Dobrogeanu-Gherea)

Administrativ (Culturii) şi pînă în Piaţa Unirii, încît viteazul voievod Ştefan cel Mare şi domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza să se vadă de pe soclurile nemuririi şi să se felicite pentru măreţele lor fapte. Astfel cădea şi clădirea cu cupolă din colţul străzii Mîrzescu (Dobrogeanu-Gherea), ce adăpostea o alimentară.

Fiind necesară îndreptarea cotului din dreptul străzii Lozonschi se pornea începînd din 1947. Clădirele ce se opuseseră aproape 60 de ani în faţa bulevardului, cădeau una după alta, dînd cale

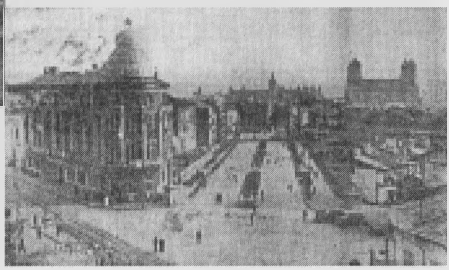

liberă *"străpungerii"* spre Piaţa Unirii. Marile manifestaţii pornite de la Palat şi terminate în Piaţa Unirii (şi ea intrată în prefacere şi lărgită de la 3550 mp la 21800 mp, în 24 mai 1948), aveau cale liberă. Deschiderea se sărbătorea în ajunul zilei de 21 decembrie 1948 cu un mare meeting în care coloanele de elevi, studenţi şi lucrători defilau la lumina fascinantă a torţelor aprinse în Piaţa Palatului şi adunate într-o mare de făclii în Piaţa cea nouă. Pe făgaşul noului bulevard se ridicau unul după altul zveltele zidiri ale turnurilor (1960-1964), existente şi astăzi în care se instalau marile magazine ale anilor aceia: *Guliver*, pe colţ, cu lucruri ieftine pentru copii,uriaşul *Electrotehnic* cu aparatura de radio şi electrocasnică - toată românească - urmat de un magazin foto-muzical (unde-i acum un cabinet medical). După ele se aşezase *Librăria Junimea* cu teancuri de cărţi editate în mii de exemplare.

Dughenele Ghimici, în casele mici de la capătul străzii

Cam pe atunci (1956-1958) se "*duceau*" şi bolţile dughenilor scunde cu obloanele ferestrelor rezemate în trotuar, ale fostului han Ghimici - numit şi Victoria, prin 1909 (cînd a ars în noaptea de 27-28 februarie). Ţineau colţul străzii Lozonschi, unde le-a prins sistematizarea cea nouă. Dărîmarea lor pentru a face loc unei contrucţii uriaşe la vremea aceea, se petrecea cu duioşie de cei ce mai ştiau că la numărul 28 a dăinuit multă vreme după 1889, *Librăria Şcoalelor*, din care străbunicii cumpăraseră, numai cu un leu. cărţile ce popularizau scrierile autorilor români, editate de fraţii Şaraga. Alături se aflase şi bolta de la numărul

30, cu *Librăria, Anticăria și Tipografia Akerman*, altă instituție culturală, adesea pomenită, în Iașii dintre cele două războaie.

La coasta lor, mai la vale, într-o odăiță ferecată, de la numărul 36 sălășluia bancherul dar și marele ebraist Moses Duff, la care venea adesea în ospeție Gala Galaction. Aplecați asupra vechilor texte ebraice gazda și musafirul căutau înțelesurile potrivite pentru Biblia, pe care o traducea eruditul scriitor.

Pământul străpuns de hrube peste hrube, primea primul bloc al străzii și al Cooperației Meșteșugărești (1959), cu cîteva unități pentru prestări de servicii, o spațioasă și elegantă Frizerie și un Artizanat, pe colț, toate împărțite și reîmpărțite în zilele noastre, de mulțimea prăvăliilor deschise prin ele, ce au ocupat și intrarea străzii Lozonschi. Atunci dispărea și rîndul dughenilor înghesuite pe ulicioara din spatele celor de la Ulița Mare, tăiată din strada Lozonschi și între care se mai păstra un acaret înalt, cu etaj, mai simandicos ce adăpostise împreună cu acel din ograda Seminarului, faimosul han Ghimici (Ghimeș) și, după unii, hanul Petersburg. Dincolo de strada Lozonschi se instala și *Casa Modei* în alt bloc, mai chipeș. Pe locul hanului Pîrlita și al celorlalte clădiri dinspre Teatru se înălțau blocurile Gioconda și Cina (1976-1978).

Se spera să rămînă macar Palatul lui Grigore Ghica, din coasta Curții Domnești

In iureșul prefacerilor la mare viteză, efectuate uneori fără multă chibzuială și cu mari sacrificii, era amenințată cu dispariția și bătrîna zidire legată de amintirea domnitorului Grigore Ghica. Se păstrase căci

avea ocupanți, pînă în 1986, Notariatul de Stat al Județului Iași (locatarul clădirii vechi din partea dreaptă a fostei bolți de intrare) și Tribunalul (locatarul clădirii noi din stînga cu etaj a fostului Liceu "Alexandru cel Bun"). Se demolase tot rîndul de case dinspre Podul Roș. Rămasă stingheră într-o parte și nu supăra pe nimeni. Avea alura de cetate și păstra un interior specific cu o curte mărginită de săli și portice ca la o veche școală sau academie, semănînd, cu curtea Universității din Cracovia. Drept mărturie între vechile zidiri se găsea turnulețul fostei cazarme a grenadierilor. Ansamblul se potrivea pentru amenajarea unui muzeu școlar sau a unei biblioteci sau macar a unui internat.

Aici primise domnitorul Grigore Ghica pe dregătorii domnești, consulii si jăluitorii, cum fusese școlarul V. A. Urechea, care lasa istoriei o întîmplare petrecută în în aripa dreapta a fostului liceu, locuită de domnitor. Mai tîrziu aici ședea fiica Aglaia și soțul Lascăr Rosetti Răducanu

CADRAN SAPI

Palatul domnesc din ulița Podu Roș

Vechi luxuri și zidiri ieșene

Dorindu-se mneținerea ei de către mulți ieșeni iubitori ai vestigiilor orașului, autorul publica articolul *Palatul domnesc din ulița Podu Roș* în *"Flacara Iasului"* din 8 martie 1987. Dar fără succes. Peste cîteva luni era și acestă veche zidire dusă în cimitirul romanticului Iași. Unii edili și sfetnici năzuiau ca în noul peisaj să rămînă numai Palatul Culturii, vizibil din toate părțile.

Datorită modernizării grăbite plecau regretate, de pe harta străzii și masivele clădiri ale fostelor zărăfii din veacul Unirii, ce adăpostiseră mai la urmă cîteva hoteluri faimoase: *Englez* (1912) la numărul 42, *Bursa* la numărul 40, dimpreună cu căsoia cu etaj, subterane și hrube întortochiate din fostul *Han al Poștelor* (nr 38), stăpănit și de bancherul L. Kahan - ctitorul sinagogii lipită de zidul palatului domnitorului Mihalache Sturza - apoi de Societatea pentru asigurări *Patria* (1905), *Dacia* (1907), de *Banca Comercială*, preluată de bogata Eforie a Spridoniei, iar prin 1960 lăsată pe seama Întreprinderii de Ape.

Nedorita lor pierdere aducea și o descoperire. Scormonind cu șpaclul pămîntul și molozul zidurilor prăvălite de un escavator peste vechile temelii, în ianuarie 1982, arheologul Nicolae Pușcașu găsea

zidurile unei Curţi medievale, anterioare anului 1400 - prinse în subteranele fostului han. Amenințate cu distrugerea de maşina ce începuse săparea fundaţiei noilor clădiri, neînfricatul arheolog se urca in cupa sa şi nu cobora decît atunci cînd obţinea păsuirea, după care a alergat la primul secretar al judeţului, să oprească continuarea lucrării.

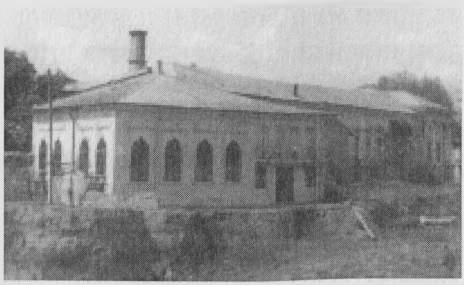

Sinagoga Kahan

Ajutat de elevi şi studenţi entuziaşti - ce trăiau istoria ţării cu tot sufletul, vizitînd emoţionaţi muzee şi relicve strămoşeşti - lucrînd cu

Planul fostelor clădiri cu ronda ce avea diametrul de 15,2 m

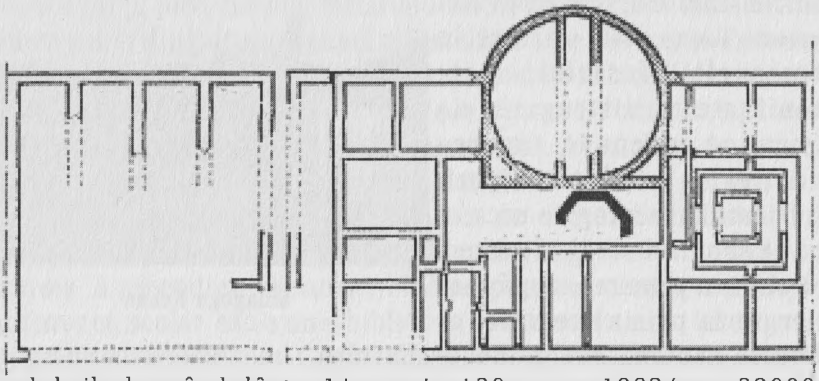

spaclul zile de-a rîndul între 1 ianuarie şi 20 august 1982 (vreo 32000 de ore), a dezgropat din adîncul pămîntului pereţi, ceramică, monede, şi alte relicve mărturisitoare ale timpului înălţării străvechilor ziduri. Cu ajutorul lor şi cu ochii minţii a refăcut pe hîrtie clădirele multicentenare, arătînd vizitatorilor un Iaşi nebănuit, scos din pămînt. Visa refacerea lor, macar parţială şi rezidirea unei presupuse biserici. Le vedea înconjurate cu plăci indicatoare şi mari panouri informative despre trecutul lor în anii furtunoşi atît de îndepărtaţi. Perseverent, reuşise să convingă autorităţile să înceapă lucrări de consolidare, să toarne o placă de beton deasupra pentru protejare şi chiar să instaleze un uriaş cub luminos. Il dorea înzestrat cu lentile prin care lumina soarelui să se împrăştie în subterane, ca la celebra piramidă de la intrarea vestitului Louvre, fala Marelui Paris. Entuziaşi, unii dintre dregătorii timpului de atunci, îi promisese chiar şi rezidirea fostelor clădiri, probleme financiare neexistînd. Le prezenta în vastul material ştiinţific *Mărturii de civilizaţie şi u8rbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iaşilor*, publicat de *"Revista muzeelor şi monumentelor"*, nr.2 - 1983. Studiind aspectul istoric al straturilor, cercetătorul N.A. Ursu, după părerea sa, localiza între ziduri Palatul domnitorului Constantin Duca care, potrivit cronicarului, şi-ar fi construit case lîngă Mitropolie (1700-1703). Publica în acest sens articolul *Palatul domnitorului Constantin Duca* (*"Opinia"*, 11-12 februarie 1992)

Visător, cum era totdeauna, arheologul N. Puşcaşu abia aştepta ca preţioasele subterane, mîngîiate cu mînile sale şi ale tinerilor care l-au ajutat la scoaterea din ţărînă, să devină un punct de atracţie al turiştilor şi suferea văzindu-le după 1990, pline de necurăţenii şi devenite locaş de întîlnire al unor ... sataniști... şi-i plîngea sufletul simţind neputinţa

autorităţilor pe care le credea mai darnice şi înţelegatoare cu trecutul. Lucrînd neostenit şi descoperind alte urme străvechi, însemnate in teancurile de note si filme rînduite ca nişte comori în micul lui laborator de la etajul Palatului de Cultură, trecea în cealaltă lume anonim, cu visul neîmplinit, rămas ca un testament pentru urmaşi. Ce trebuie împlinit!

La fel, regretate dispăruseră într-o noapte si srtrăvechile bolţi ale spiţăriei Lochma-nilor devenită Herţen-berg şi Linde cu firma *La Sănatate*, din colţul străzii Costache Negri, păstrate cîţiva ani în veneraţie si apoi lăsate la demolare, de acei care aveau în mînă condeiul sistematizărilor (1977). Aparţinuseră stolnicului Iordache Costache, care le vînduse în aprilie 1757 lui Lochman Gherarful.

Clădirea Farmaciei Lochman

Rămîneau doar fundaţiile ascunse sub iarba din marginea sediului Consiliului Judeţean şi Pre fecturii, de unde într-o zi s-ar putea dezgropa, cum doreşte arhitectul Nicolae Vericeanu *"artizanul Casei Pătrate"* (*"Ziarul de Iaşi"*, 11 noiembrie 2003)

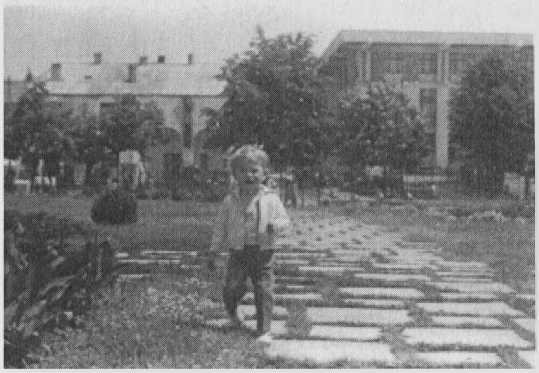

Farmacia şi Casa Pătrată învecinîndu-se un timp (1972)

Străvechea clădire cu bolţi, pulverizată, lăsa locul modernului aşezămînt *Casa Cărţii*, care se putea retrage mai spre Banca Naţională sau îngusta cu cîţiva metri, păstrîndu-se alături zidirea strămoşească contemporană cu domnul Unirii. Rămăsese, de altfel, singură relicvă, aproape neafectată a străzii medievale, izolată după demolarea grupului de clădiri (nr. 39 - 61) dintre

strada Costache Negri şi strada Anastasie Panu. Între ele se aflase şi cochetul cinematograf Scala,cu acoperiş mobil, din anii ultimului război, folosit un timp de Teatrul Evreiesc.

Astfel încet, încet, se înfăptuia *Visul* poetului Gheorghe Melidon şi al făuritorilor Unirii, înfiripat în jurul meselor şchioape din bolţile Hanului Petrea Bacalu, la Binder sau la Pîrlita şi rotunjit în uriaşele saloane ale bătrînilor boieri ce şi-au trimis fiii pentru studii în străinătăţi, să vadă lumea marilor oraşe şi să se adape la izvoarele culturii europene. Dar ce păcat că înfăptuirea fusese prea destructivă...

Pe vatra bătrînei Uliţe Mari, strîmte şi strîmbe, rămînea noul bulevard Ştefan cel Mare - canonisit după 1990 şi Sfînt - în care pe lîngă strălucitoarele

monumente : Palatul Culturii, Tiparniţa lui Dosoftei, Trei Ierarhi, Complexul Mitropoliei, Primăria Municipiului Iaşi, se păstrează şi clădirea Băncii Leu, *"burgul"* catedralei catolice, vechea ospeţie (devenită Artizanat) a fostului han *Ilie Armanu (Hotel Moldavia, Hotel Splendid, Hotel Europa)*,din colţul străzii Langa - ultima zidire dintre dughenile boltite de odinioară.

Vechile clădiri, zgîlţite de cutremure şi răscroite de bombe, sporovăiesc, în nopţile argintii, cu vecinele de peste drum: *Prima Societate de Economie, Banca Iaşilor* şi privesc pe sub streaşină, nostalgice spre suratele din preajma *Hotelului Continental* (capătul fostei strazi Ştefan cel Mare), rămase neatinse de aripa timpului neîndurător, ca o amintire tîrzie din fosta Uliţă Mare, a anilor 1900.

Păcat însă că sunt prea puține și s-au pierdut multe dintre acele legendare. Cu oarecare grijă ele puteau fi păstrate și ar fi dat mai mult farmec bătrînei Uliţe Mari, Mai ales că sistematizatorii anilor 1970-1980 aveau la îndemînă fonduri uriașe de stat, cu care puteau consolida, reface, repara, retrage, rezidi clădirile prețioase. Cum procedau și procedează colegii lor din marile orașe europene unde se întîlnesc sute de străzi cu înfățișare medievală, aducătoare de vizitatori ce se fotografiază și hoinăresc încîntați prin ele ascultînd întîmplări și legende de care nici Uliţa Mare nu duce lipsă.

Drept încheiere

Aici, la răspîntia străzilor Ștefan cel Mare și Cuza Vodă, ne oprim. Nu pentru că uliţa din poveste s-ar fi sfîrșit. Nici vorbă. Cum prea bine se știe, pe vremuri mergea pînă dincolo de poarta intrării la Grădina Publică, unde se afla și Bariera *Podul Verde* . Stăm din motivul că anul trecut am văzut pe îndelete *Uliţa Pavelei de Lemn*, plimbîndu-ne *"Din Tîrgu Cucului în Piaţa Unirii"*, iar mai înainte (în 2002), am făcut o lungă și nostalgică plimbare pe *"Strada Lăpușneanu de altădată"*.

Ne-a mai rămas, puțin cunoscut, capătul de sus al Uliţei Mari, *Copoul*, numit și *Podul Verde* , pe care sperăm să ne întîlnim la anul.

Să fim cu toții sănătoși.

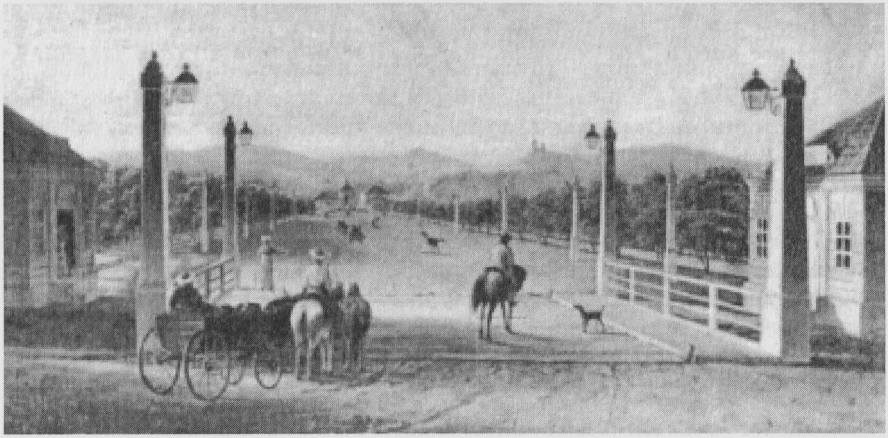

Bariera Podul Verde* sau *Iașul văzut de la Copou (M. Vorobieff, 1834)

Cîteva păreri despre vechile volume:

Un veac prin Gara Iaşi

"Printre semnatarii unor pastile der istorie feroviaară în Lupta CFR şi Revista CFR, din anii 1968 - 1970 se găsea şi unul de la Iaşi, pe care aveam să-l cunosc personal, atunci cînd se arăta şi pe la Cronica cu tot felul de propuneri în calitate de Preşedinte al Comisiei de Turism Municipale (pe linie sportivă), *oţărîndu-se, căci edilii de pe atunci se împiedecau cam mult de vechile zidiri.... Într-o zi mi-a pus în braţe un teanc de foi bătute la maşină cu rugămintea să-mi arunc ochii prin ele- Aşa că m-am apucat de citit paginile ascunse sub titlul, de loc urît : Un veac prin gara Iaşi. Bănuiam o monografie tehnico-economică , întocmită de un inginer prin definiţie om al schemelor, cifrelor şi tabelelor, dar am avut surpriza, plăcută să găsesc un şir de evocări emoţionante ale anilor ce au trecut peste străvechiul Iaşi şi peste bătrîna sa poartă - gara - cu zidurile înegrite de fumul miilor de locomotive şi lespedele pardoselilor roase de bocancii celor trei războaie... Din întreaga alcătuire se constata că, de fapt, gara i-a slujit autorului şi ca pretext pentru incursiuni îndrăzneţe şi fericite ...şi în viaţa oraşului, legînd bine poarta de cetatea ce o slujeşte.* (Aurel Leon, *Cuvînt de început, 1983)*

Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Tîrgul Ieşilor

"În aproape 200 de pagini Ion Mitican şi-a propus un itinerar sentimental în compania lui Eminescu şi Creangă pe străzile de altădată ale laşilor...Unele fraze reprezintă adevărată literatură, prin forţa de de evocare, colorit, armonie reliefarea unor trasături fizice şi psihice, descrieri de interior, vioiciunea dialogului, etc.... Totul rînduit cu o anume ştiinţă fac din această lucrare un ghid interesant pentru turiştii care vor să se instruiască şi să aibă un prilej de mare desfătare sufletească (G. Bădărau, Mari scriitori pe străzile Iaşului, "Evenimemtul", 27 octombrie 1992).

"Fascinat de ideea că poate merge pe urmele celor doi mari scriitori (Mihai Eminescu şi Ion Creangă),*reconstituindu-le drumurile, prin cele mai nebănuite cotloane, Ion Mitican şi-a cheltuit timpul liber de la slujba sa inginerească , din ultimile două decenii în cercetarea arhivelor şi publicaţiilor de epocă , reuşind astfel să trăiască în tîrgul de odinioară. Cu o tandreţă tipic moldovenească , cititorul este introdus in atmosfera de atunci, fără a uita că e vorba de o evadare , deci cu repere de orientare în prezent,. Mitican are talent de povestiror şi ceea ce e mai important scrie cu pasiune cu poftă de retrăire a acelor vremuri...* ! (Aurel Leon, *Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin tîrgul Ieşilor," Opinia"* 27 septembrie 1991)

Cu Iaşii mînă-n mînă, vol II, **de C. Ostap şi I. Mitican**

"Multe aşezări urbane, din Europa sau de peste mări şi oceane şi-ar dori să "deţină" între graţiile bibliotecilor, arhivelor pe admirabilii ingineri- cronicari- cercetători- scriitori Constantin Ostap şi Ion Mitican. Urmaşi ai memoraliştilor de tip Iacob Negruzzi (Amintiri din Junimea) şi George Panu (Amintiri de la Junimea din Iaşi), confraţii noştri sunt oameni în toată firea , povestitori talentaţi, învingînd inerţii

şi prejudecăţi cu o superbie demnă de pildă. Dinamici, dezinvolţi, citind pe ruptele (de la colecţii de ziare vechi la cărţi semnate de Ionel Teodoreanu sau de Aurel Leon, de la acte de proprietate la planuri de urbanismm, de la plăci memoriale la inscripţii din cimitire, de la Dacia Literară la Convorbiri Literare, mai vechi şi mai noi), de o modestie creştinească rară, enoriaşi substanţiali ai Iaşului, ne oferă un spectacol memorabil savuros..."(Lucian Vasiliu, Mînă-n mînă, literatura şi ingineria, martie 1997.)

"Constantin Ostap şi Ion Mitican fac- spuneam - un cuplu ideal pentru asemenea lucrări (despre Iaşi), primul este mai meticulos , mai robit informaţiei istorice, dînd aer "ştiinţific" evocărilor sale, un om de arhivă de bibliotecă. Al doilea e mai "boem", lasă imaginaţia să lucreze liber, şi scapără adeseori din condei pagini de presă în buna tradiţie a lui Sadoveanu, N.A.Bogdan, G. Lesnea şi Aurel Leon: el nu-şi aminteşte nici nu reconstituie ci evocă... În cei doi ingineri se ascund un istoric şi un prozator... (Ioan Holban, *Iaşul văzut de doi ingineri*, *"24 de ore*," 21 august 1997)

Romantica istorie a Palatului Roznovanu

"Ion Mitican tratează bibliotecile şi arhivele ca pe un soi de drog. El se îmbibă de informaţii pentru a fi liber să fabuleze. El ia un personaj, o situaţie, un document şi le răsuceşte pe toate feţele pînă cînd în inima de hîrtie începe să bată pulsul legendei. Istoria palatului Roznovanu e un roman cu mistere, scris parcă în urmă cu jumătate de veac cu tocul muiat într-o călimară romantică." (Val. Condurache, *Ficţionarii*, "*Monitorul"* 19 ianuarie 2001)

Strada Lăpuşneanu

"Mişună prin Iaşi două personaje din altă lume... Sînt întotdeauna foarte grăbiţi şi extrem de politicoşi... Îndeobşte fiecare cară după el un gentoi de piele, pe cît de ponosit, pe atît de burduşit cu cărţi, manuscrise, fotografii vechi şi cîte cele... Cărţile lor au au titluri duioase, ce par scrise acum un veac: Uzina de lumină, Cu Iaşii mînă-n mînă, Gara amintirilor, Romantica poveste a palatului Roznovanu, Parfum de Iaşi, Strada Lăpuşneanu de altădată. Unele au fost scrise si semnate în tandem, altele separat. Ei refac străzi (precum emblematica Lăpuşneanu), construiesc clădiri, înalţă monumente, scociorăsc după documente, fixează, repară, mută despică, şi unesc firele unui oraş de altădată, pe care ni-l fac mai vivant decît acel de acum. Te apucă nostalgia. Ieşind din cărţile lor retroactive şi preumblîndu-te prin Iaşi, parcă îţi găseşti mai multe puncte de reper, deşi te încearcă sentimentul ciudat că te afli într-un alt oraş, într-un alt timp şi într-un alt spaţiu, al legendei.."(Nicolae Turtureanu, *Doi nostalgici.* "*Ziarul de Iaşi*, 1 iulie 2003).

Recent a apărut în editura Tehnopress un volum semnat de acest iubitor al Iaşului cu titlul Strada Lăpuşneanu, volum care atrage atenţia din mai multe puncte de vedere. Pe de o parte prin bogăţia elementelor de istorie, pe de altă parte prin frumuseţea evocării acelei străzi care nu poate fi uitată de nici un locuitor al oraşului..." (Liviu Moscovici, *Viaţa Noastră, 28 mai 2004, Tel-Aviv, Israel)*

***Primăria municipiului Iași* de C. Ostap și I. Mitican**

"Urmași ai memoraliștilor ieșeni Iacob Negruzzi, G. Panu, Vasile Panopol, fideli demersului spiritual major, autorii ne desvăluie într-o cheie proprie, întîmplări din dulce tîrgul Ieșilor, ce țin de istoria trecută sau mai apropiată. Autorii merg pe linia de investigație a lui Aurel Leon, întemeiată pe inteligență și spirit de observație și dăruiți cu har scriitoricesc ne desvăluie un oraș ce merită tot efortul de abnegație și dăruire..." (Olga Rusu, *Memoraliști ieșeni*, *"Dacia Literară"*, nr 44, 2002)

Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii

"Ion Mitican se dovedește a fi un cecetător meticulos și pasionat al arhivelor, folosind cu pricepere documentele găsite...Ceea ce a dorit Ion Mitican i-a reușit..." (G. Iosub, *" Minimum"*, mai 2004, Tel-Aviv, Israel)

"Tîrgul Cucului, între legendă și istorie, impresionantă evocare a unui cartier ieșean...În Iași a existat o obște însemnată de evrei obște care trebuie cunoscută, obște care trebuie să i se permanentizeze memoria. Anii trecuți mai multe cărți remarcabile dedicate Iașului au poposit în rafturile librăriilor și ale bibliotecilor ...În rîndul acestora însă, un loc aparte îl deține o carte de excepție, o carte uluitoare, care a fost așteptată de mulți, a fost așteptată vreme îndelungată, o carte care , în sfîrșit, reabilitează și reînvie în fața noastră un vechi cartier al Iașului... Este vorba de volumul lui Ion Mitican Din Tîrgul Cucului în Piața Unirii, itinerar sentimental (Iași, Tehnopress, 2003))....*Pagini scrise cu un talent deosebit, cu mare forță a evocării, care te face să nu poți lăsa cartea din mînă..."* (Liviu Moscovici, *" Viața Noastră"*, 23 iulie 2004, Tel-Aviv, Israel)

Cuprins

Capitolul 1

De la Curtea Domnească la Trisfetite 7
Plimbare pe vremea Unirii... 7
Palatul lui Petru Şchiopu şi un faimos "otel"
cu adresa rătăcită : Sant Petersburg 13
Găzduit o vreme pe unde-i acum Liceului Naţional 15
...Apoi pe strada Golia 16
...Şi în Uliţa Princiară sau în casa ghiculească ? 18
Alt han vestit care nu mai este : Hanul Turcesc 23
...Şi o statuie uşărnică 24

Capitolul 2

Catedrala Neamului de la Treisfetite 25
Pe Uliţa Boierilor se construieşte o biserică aurită
pe care *"nu-i chip s-o descrii cu limba sau cu pana"* 25
La Trei Ierarhi se deschidea primul Colegiu numit şi
"Academia Vasiliană" 33
...Dar care apoi se risipea, urmînd pierderea domniei,
a averei şi înrobirea preafrumoasei Doamne Ecaterina 34
Un Cavaler din umbra Trei Ierarhilor cutreieră Europa 39
La Trei Ierahi vine în ospeţie împăratul *"moscheiesc"*,
Petru cel Mare, iar pentru veşnicie Dimitrie Cantemir
şi Alexandru Ioan Cuza 40

Capitolul 3

Mica Grecie de la Iaşi 42
Mai întîi cu şcoala la Trei Ierahi 42
Pe Uliţa Mare se vorbea greceşte ca la Atena 43
Printre oaspeţii de la Trei Ierarhi este găzduit şi
Regele Poloniei 46
Şcoală Domnească de la Trei Ierarhi se mută la Sfîntul Sava 48

Şcoala aceea avea şi clase de latină şi *"arăpească"* 51
În anul 1749 sunt poftiţi la şcoală şi copiii *"prostimei"*
(mai mari de trei ani)... 53
Iar la Trei Ierarhi se slobozeau *"vecinii"* -
ţăranii moldoveni înrobiţi 54
Boierii vorbeau numai cu Evghenestate, Arhonda şi Frăţica 55
Tot Mavrocordat, cucernicește *"fimeile nărăvaşe"*,
punîndu-le la rugăciuni în Mitropolia Veche... 57
Urmaşul său ţintuia de un stîlp, în piaţa publică,
pe acei ce pretindeau bacşişuri 58
Pe Uliţa Mare apărea *"Facultas Artium"* 58
La Iaşi se înfiinţează Academia Învăţăturilor
şi Epistimiilor (ştiinţelor) 59
Academia de la Iaşi, devenea şcoală însemnată a răsăritului, ... 63
Pe Uliţa Mare, în ograda Mitropoliei, se zideşte localul
primei academii a Moldovei : Academia Domnească 63
Ctitorul Academiei avea un sfîrşi tragic 66
Vechi nume de profesori uitaţi ai şcolii din Uliţa Mare... 68
La Academie, pe Uliţa Mare, se năştea...
o *"Facultate de Construcţii"* cu învăţături în limba română 73
Peste drum de Mitropolie se prezenta primul spectacol
în limba română 76
"Parnassul" din Uliţa Mare sau Grădina cu oratori
din ograda Mitropoliei 77
Şcoala roznovanilor 85
Zile furtunoase pe Uliţa Mare din Iaşii anilor 1820 87
22 februarie 1821 - zi însemnată în calendarul grecesc.
La Iaşi se strînge Eteria, iar la Trei Ierarhi se întruneşte
statul ei major 91
Straşnica Întîmplare din Uliţa Mare : la Trei Ierarhi
pornea războiul pentru Independenţa Greciei (1821-1833) 84
Primăvara anului 1821 la Iaşi 96
Pentru sprijinul acordat Eteriei, Veniamin Costache,
Mitroplitul Moldovei, primeşte carte de afurisenie
patriarhicească... 99

...iar Patriarhul Constantinopolului şi membrii
Sinodului sunt spînzuraţi... 100
Nu puţine ecouri avea şi Revoluţia lui Tudor 104
Studenţii Academiei din Uliţa Mare - Eroii de la Drăgăşani 105
Drumul salvării Drăgăşani-Iaşi-Sculeni 106
Pămîntul nemuririi : Sculeni 107
Ultimele clipe ale Eteriei din Moldova 111
Pătimirile Ieşilor şi ale Moldovei după evenimentul
de la Trei Ierarhi 111
O carte uitată despre Iaşii anului 1821: *Jalnica Tragedie*
..... 113
Ecoul faptei de la Trei Ierarhi : viaţă nouă în Pricipate 123
Un ieşean, cel dintîi ministru de externe
al Greciei Independente 126
Capitolul 4
La Trei Ierarhi s-a născut şi Societatea Junimea 129
Mai întîi aflăm cînd s-a petrecut evenimentul 129
Îl însoţim pe diaconul Ion Creangă pe sub turla Trisfetitelor 134
Şi ne plimbăm cu Mihai Eminescu pe Uliţa Mare 138
De la Trei Ierarhi nu lipsea nici Veronica Micle 143
Aflăm şi despre o întîmplare a Sfintei Paraschiva,
petrecută sub turla Trisfetitelor 147
După veacuri de zbucium, cutremure şi dese pîrjoluri,
biserica se restaura 149
...iar Sfinţirea prilejuia o Serbare de pomină... 151
După sfinţire veneau şi criticile... 155
Se considera că la restaurare se pierduse
"cel mai interesant locaş al Iaşului : Biserica cu Trei Altare" 157
Ne amintim si alte zidiri legendare care nu mai sînt :
dughenile de la Trei Ierarhi 161

Capitolul 5
Răscolind cenuşa amintirilor între Trei Sfetite şi Mitropolie 163
Dăm peste *"burgul"* vechiului tîrg 163
Popas la hanul Ilie Armanu (Armeanu), gazda
poetului Mihai Eminescu 168

Fiindcă sîntem în Ulița Mare, avem prilejul
să aflăm unde s-a înființat Teatrul Evreiesc
în limba idiș și cîte ceva despre începuturile sale... 174
"Cronica" primului spectacol 176
Cu Mihai Eminescu la Teatrul Evreiesc 177
Se realizează un plan de peste 80 de ani 187
Și Mitropolia avea dugheni la față 189
Ultimul adăpost al tezaurul României, înainte de
a porni în lungul său voiaj fără întoarcere... 192

Capitolul 6
Popas la Roznovanu 194
Palatul plin de istorii romantice... 194
...care încep cu aceeea a cronicarului
Miron Costin, decapitat pentru o vină închipuită 195
Aici se așezau Roznovanii 197
Se ridică un nou palat pe Ulița Mare... 199
Palatul rămînea lui Neculai al II-lea Roznovanu 201
Drept felicitare, tinerii însurăței căpătau
o sobornicească osîndă 202
Războiul din fața casei Roznovanu, pe Ulița Mare 205
Candidatul la domnie Nunuță, zis și *"Neculai al III-lea"*
în loc de tron primea închisoare 210
Neînvinsă, cucoana Marghioliță nu se dădea bătută
și lupta mai departe... 212
Prințul Carol locuiește la Roznovanu 213
Palatul din Ulița Mare al regilor din Belgrad 216
Regele din Belgrad, pe trei sferturi ieșean 219
Tragedia din Belgrad se proorocise în Ulița Mare din Iași 221
O regină îndoliată se plimbă în taină pe Ulița Mare 224
Se despărțea de Ulița Mare și faimoasa cucoană Marghioliță 225
Palatul aducerilor aminte 226
La Roznovanu se instalează Primăria... 228
...Și apoi se pregătește o reședință regală... 229

...Pe care o vizitează principii Maria şi Ferdinand,
dar n-au de gînd s-o locuiască 230
Bătrînul palat se reînnoieşte 232
În locul regelui se aşează tribunalele şi armata... 234
O fantomă roznăvănească apare ziua, în amiaza mare,
pe peronul Gării Iaşi 236
După multe peripeţii şi mutări, Primăria se întoarce
acasă, pe Uliţa Mare - strada Ştefan cel Mare şi Sfînt 238

Capitolul 7
Şi între Mitropolie şi Magazia Miculi erau destule "minunăţii" 240
O zidire din Uliţa Mare cere îndurare Cerului vreo
patruzeci de ani cu turlele ridicate ca nişte
braţe omeneşti 240
Ce era odinioară pe locul esplanadei şi mai spre centru 243
Teatrul lui Appolo din Uliţa Mare 244
Şi aşa am ajuns în fostul *"City"* al Ieşilor 248
Întîiul bancher al Moldovei şedea în casa
„primului teatru ieşean" ? 253
...Ne oprim şi la Curtea Domnitorului Mihail Sturza 254
Pe aici se găsea şi prăvălia lui Neculai Ioan 258
Locul unde eroul lui Costache Negruzzi a cumparat
pălărie nevestii 260
Bătălie pentru Piaţa cea Nouă 261
Magazia de unde şi-a cumpărat peruca
Gahiţa Rosmanovici - amica lui Iorgu de la Sadagura,
eroina lui Vasile Alecsandri 262
Uliţa Mare înghiţea şi capătul nordic al Uliţei Golia
..... 265
Studioul unde s-a fotografiat Mihai Eminescu în anul 1884 267
Astfel găsim şi ultima aşezare a hanului Sant Petersburg
devenit Europa şi apoi d'Europe 269
Întoarecere cu ochii reveriilor pe Uliţa Mare 270
...Cu scurtă incursiune pe Uliţa Pavelei de Lemn 273
Pe ea a început nenorocirea asfaltării 275
...Urmată de pacostea alinierii 277

Astfel se răşluia şi Palatul lui Ghica 281
Şi se contura bulevardul lui George Melidon 282
Se spera să rămînă macar Palatul lui Grigore Ghica,
din coasta Curţii Domneşti 289
Drept încheiere 295

De acelaşi autor :
Radiotelefoane – principii, Editura M.T.Tc., Bucureşti, 1973 ;
Radiotelefoane mobile, Editura M.T.Tc., Bucureşti,1974 ;
Radiotelefoane portabile, Editura M.T.Tc, Bucureşti 1974 ;
Noi echipamente telegrafice, Editura M.T.Tc., Bucureşti, 1975 ;
Radiotelefoane. Funcţionare. Exploatare., Editura Tehnică, Bucureşti, 1979 ;
Un veac prin Gara Iaşi, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1983 ;
Cu Mihai Eminescu şi Ion Creangă prin Târgul Ieşilor,
Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1990 ;
Prin Iaşi cu Veronica Micle, Editura Cronica, Iaşi, 1996 ;
Iaşi, Gara Amintirilor, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000 ;
Palatul Marilor Uniri, Muzeul Unirii, Iaşi, 2000 ;
Palatului Roznovanu, o poveste romantică, Editura Tehnopress, Iaşi, 2002 ;
Strada Lăpuşneanu de altădată, Editura Tehnopress, Iaşi, 2002 ;
Din Târgu Cucului în Piaţa Unirii, Editura Tehnopress, Iaşi, 2003 ;
Vechi locuri şi zidiri ieşene vol. I şi II, Editura Tehnopress, Iaşi, 2004 ;

În colaborare : **Constantin Ostap** şi **Ion Mitican** :
Cu Iaşii mână-n mână, vol. II, Editura Dosoftei, Iaşi, 1997 ;
Cu Iaşii mână-n mână, vol. III, Editura Tehnopress, Iaşi, 1999 ;
Iaşul între adevăr şi legendă, Editura Tehnopress, Iaşi, 2000 ;
Primăria Municipului Iaşi. Pagini de istorie, evocări şi legende,
Editura Tehnopress, Iaşi, 2001.

În colaborare : **Alexandru Dobrescu**, **Ion Lupu**, **Gabriel Mărgineanu** :
Bun venit în Moldova cu trenul (Welcome to Moldavia by train),
Mydo Center, Iaşi, 2000.

În colaborare : **Olga Rusu**, **Dan Jumară**, **Ion Mitican**, **Ştefan Oprea**,
Constantin Ostap, **Liviu Papuc** :
Caragiale în Iaşii Junimii, Editura Timpul, 2002.

ION MITICAN

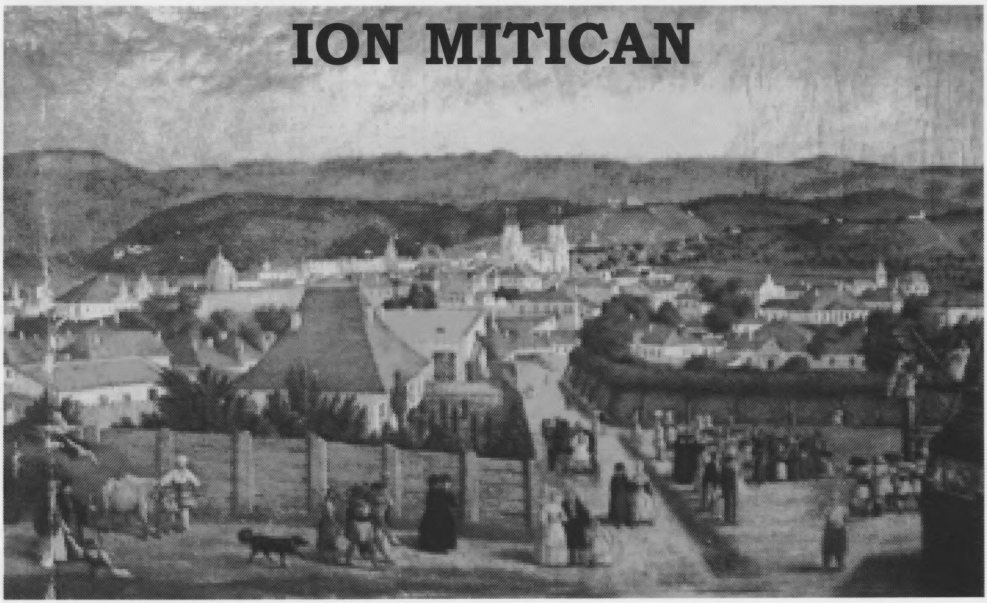

Ulița Mare

din demult uitate vremuri

Vechi locuri și zidiri ieșene 7

editura Tehnopress

Foto: Radu Orac

Cu mulțumiri, autorul